

1972/2

RES PUBLICA

INSTITUT BELGE DE SCIENCE POLITIQUE
BELGISCH INSTITUUT VOOR WETENSCHAP DER POLITIEK
REVIEW OF BELGIAN POLITICAL SCIENCE INSTITUTE





RES PUBLICA

REVUE DE L'INSTITUT BELGE DE SCIENCE POLITIQUE
TIJDSCHRIFT VAN HET BELGISCH INSTITUUT VOOR WETENSCHAP DER POLITIEK
REVIEW OF BELGIAN POLITICAL SCIENCE INSTITUTE

SOMMAIRE - INHOUD

De Parlementsverkiezingen van 7 november 1971

Les élections législatives du 7 novembre 1971

De regerings- en partijactiviteiten naar de verkiezingen toe (september 1971)	
De regering zonder parlement (24 september-7 november 1971), door Mieke CLAEYS-van HAEGENDOREN	165
Constitutionele aspecten van de parlementsontbinding. Aantekeningen in verband met de ontbinding van 24 september 1971, door Jan DE MEYER	185
Wijzigingen aan de kieswetgeving sinds 1968, door Godelieve CRAENEN	195
Evolutie van de partijvoorkeur van het Belgische kiezerspubliek van 1968 tot 1971, door Bob GIJS	219
De lijstensamenstelling in de BSP, door Jan CEULEERS	239
De lijstensamenstelling in de PVV, door Maurice BOEYNAEMS	251
De samenstelling van de kandidatenlijsten van de Volksunie voor de parlementaire verkiezingen van 7 november 1971, door Walter AUGUSTIJNEN	279
La composition des listes au FDF et au RW, par Wladimir S. PLAVSIC	287
De lijstensamenstelling in de Kommunistische Partij, door Frans LAVAERT	295
Partijkeuze volgens verkiezingsprogramma's bij de wetgevende verkiezingen van 7 november 1971, door Gerrit VAN DE PUT	301
Kleine-schaalverandering of trend: de personifikatie van de politiek langs de propaganda, door Wilfried DEWACHTER	325
Premier regard sur la campagne législative à la RTB, par Gabriel THOVERON, Claude GEERTS, Roselyne DARTEVELLE - BOUILLIN et J.-M. NOBRE-CORRELA	343
De verkiezingen van 7 november 1971 in Radio en TV (BRT), door Guido PROVOOST	363
Veranderingen in het keuzegedrag. Een kartografische weergave, door Wilfried DEWACHTER	379
Analyse des résultats des élections législatives, par William FRAEYS	383
Comptes rendus — Inlichtingen	399

INSTITUT BELGE DE SCIENCE POLITIQUE

BELGISCH INSTITUUT VOOR WETENSCHAP DER POLITIEK

Etablissement d'utilité publique — Instelling van openbaar nut

CONSEIL D'ADMINISTRATION — BEHEERRAAD :

Président d'Honneur - Ere Voorzitter :

M. GREGOIRE, ancien Ministre de la Justice — oud-Minister van Justicie.

Président - Voorzitter :

L. MOULIN, professeur au Collège d'Europe à Bruges — hoogleraar aan het Europa College te Brugge.

Vice-président - Ondervoorzitter :

J. VAN HOUTTE, Minister van Staat (Ministre d'Etat), hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent.

Membres du Conseil - Leden van de Raad :

R. AUBERT (chanoine), professeur ordinaire à l'Université catholique de Louvain.

St. BERNARD, chargé de cours à l'Université libre de Bruxelles.

H. BUCH, Raadsheer bij de Raad van State, Hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Brussel.

M. BOEYNAEMS, hoogleraar aan de Koninklijke Militaire School.

J. BUCHMANN, professeur ordinaire à l'Université catholique de Louvain.

L. CLAES, Senator, Venootschapsbeheerder.

R. DECLERCK, ere-gouverneur van de provincie Antwerpen.

J. DE MEYER, hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven.

O. DE RAYEMAEKER, hoogleraar aan de Katholieke Universiteit te Leuven.

H. FAYAT, Staatssecretaris voor de Buitenlandse Handel, hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Brussel — Secrétaire d'Etat au Commerce extérieur.

J. GERARD-LIBOIS, Président-Directeur du Centre de recherche et d'informations socio-politiques.

Ch. GOOSSENS, professeur ordinaire à l'Université de l'Etat à Liège.

G. GORIELY, professeur ordinaire à l'Université libre de Bruxelles.

L. GYSELYNCK, professeur émérite de l'Université libre de Bruxelles.

P. HARMEL, membre de la Chambre des Représentants, Ministre des Affaires étrangères, professeur ordinaire à l'Université de l'Etat à Liège — Volksvertegenwoordiger, Minister van Buitenlandse Zaken.

M.P. HERREMANS, publiciste.

T. LUYKX, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent.

A. MAST, raadsheer bij de Raad van State (conseiller d'Etat), hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent.

A. MOLITOR, Chef de Cabinet du Roi (kabinetschef van de Koning), professeur extraordinaire à l'Université catholique de Louvain.

M. NAESSENS, Voorzitter en Ere Voorzitter van de Vereniging voor Economie.

L. OPDEBEECK, Sekretaris-Generaal van het Ministerie van Binnenlandse Zaken — Secrétaire Général du Ministère de l'Intérieur.

P.H. SPAAK, Ministre d'Etat — Minister van Staat.

L.E. TROCLET, ancien Ministre, professeur ordinaire à l'Université libre de Bruxelles.

E. VAN BOGAERT, Senator, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent.

K. VAN ISACKER, hoogleraar aan de Universiteit Faculteit Sint-Ignatius.

P. WIGNY, ancien Ministre, professeur extraordinaire à l'Université catholique de Louvain.

Secrétaire général :

A. PHILIPPART, attaché de recherche à l'Institut de Sociologie de l'Université libre de Bruxelles, Secrétaire général de l'Association internationale de Science politique.

Sekretaris Generaal :

H. VAN HASSEL, werkleider aan het Vervolmakingscentrum voor Bedrijfsleiding bij de Katholieke Universiteit te Leuven.

Bureau :

L. MOULIN, président — voorzitter.
 J.J. VAN HOUTTE, vice-président — onder-voorzitter.
 L. GYSELYNCK, administrateur-trésorier — beheerder-schatbewaarder.
 M. BOEYNAEMS, L. CLAES, J. GERARD-LIBOIS, M.P. HERREMANS, membres du Conseil — leden van de Raad.

Suppléants - Plaatsvervangers :

St. BERNARD, H. BUCH, J. BUCHMANN, T. LUYKX.

RES PUBLICA :**Rédacteur en chef :**

L. MOULIN, président de l'Institut.

Hoofdredacteur :

W. DEWACHTER, docent aan de Katholieke Universiteit te Leuven.

Comité de Rédaction — Redactiecomité :

MM./de HH. J. BEAUFAYS (Liège), M. BOEYNAEMS (K.M.S.), P.H. CLAEYS (V.U.B.), B. DE BACKER (Hasselt), J. LUKASZEWSKI (Collège d'Europe, Bruges), D. NORREBERG (U.L.B.), G. PROVOOST (R.U.G.), A. VAN DEN BRANDE (R.U.G.), M. VAN LUNNEN (C.E.E.-E.E.C.), D. WIGNY (Louvain), C. ZWETKOFF (Liège).

CONSEIL SCIENTIFIQUE DE L'INSTITUT :**WETENSCHAPPELIJKE RAAD VAN HET INSTITUUT :****Président - Voorzitter :**

T. LUYKX, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent.

Membres - Leden :

J. BARTIER, professeur ordinaire à l'Université libre de Bruxelles.
 S. BERNARD, professeur ordinaire à l'Université libre de Bruxelles.
 M. BOEYNAEMS, hoogleraar aan de Koninklijke Militaire School.
 H. BUCH, hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Brussel.
 J. BUCHMANN, professeur ordinaire à l'Université catholique de Louvain.
 Mvr. M. CLAEYS - VAN HAEGENDOREN, docent aan de Economische Hogeschool Limburg te Hasselt
 R. DEMOULIN, professeur ordinaire à l'Université de l'Etat à Liège.
 W. DEWACHTER, docent aan de Katholieke Universiteit te Leuven.
 J. DHONDT, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent.
 J. GERARD-LIBOIS, président-directeur du CRISP.
 Ch. GOOSSENS, professeur ordinaire à l'Université de l'Etat à Liège.
 G. GORIELY, professeur ordinaire à l'Université libre de Bruxelles.
 H. HAAG, professeur ordinaire à l'Université catholique de Louvain.
 M. LIEBMAN, hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Brussel.
 R. MAES, hoofd van de studiedienst bij de Vereniging van Belgische Steden en Gemeenten.
 A. PHILIPPART, secrétaire général de l'Institut.
 I. RENS, professeur à l'Université de Genève.
 J. STENGERS, professeur ordinaire à l'Université libre de Bruxelles.
 H. VAN HASSEL, lektor aan de Katholieke Universiteit te Leuven.
 G. VAN OUDENHOVE, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent.
 A. VRANCKX, Minister van Justitie, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent.
 J. WILLEQUET, professeur ordinaire à l'Université libre de Bruxelles.
 C. WIJFFELS, algemeen rijksarchivaris — archiviste général du Royaume.

Secrétaires - Secretarissen :

Les secrétaires généraux de l'Institut — De secretarissen-generaal van het Instituut.

**PERSONNEL SCIENTIFIQUE DE L'INSTITUT :
WETENSCHAPPELIJK PERSONEEL VAN HET INSTITUUT :**

Attaché de recherches - Navorser :

W. PLAVSIC.

Chercheurs associés - Geassocieerde onderzoekers :

J. BEAUFAYS, J. GALLANT, F. LACHAERT, H. OFFERMANN, J. PUISSANT, J. VAN HILLE.

Documentaliste - bibliothécaire - Documentaliste - bibliothecaresse :

M^{me} M. SCOHY - GOETHALS.

Secrétariat - Secretariaat :

M^{me} J. MAISON, M^{lle} M. DELIZEE.

SIEGE DE L'INSTITUT — ZETEL VAN HET INSTITUUT :

Hôtel de Sociétés scientifiques, rue des Champs-Élysées 43 - B-1050 Bruxelles (Belgique).
Tél. : 48.34.38 - 47.89.94. C.C.P. n° 533.74 — Hotel voor Wetenschappelijke Genootschappen.
Elyzeese Veldenstraat 43 - B-1050 Brussel (België). Tel. : 48.34.38 - 47.89 94. P.C.R.
n° 533.74.



La reproduction, soit intégrale, soit abrégée, des articles est autorisée. Toutefois, les références doivent être indiquées avec précision (nom de l'auteur, titre de l'article, numéro et pages de la revue). Les droits de traduction sont réservés pour tous pays.

L'Institut belge de Science politique n'assume pas la responsabilité des opinions émises ; celles-ci n'engagent que leurs auteurs. Les manuscrits non insérés ne sont pas rendus.

Het is toegelaten de artikels, hetzij integraal, hetzij samengevat, over te nemen. De referenties moeten nochtans nauwkeurig aangeduid worden (naam van de schrijver, titel van het artikel, nummer en bladzijden van het tijdschrift). De vertaalrechten zijn voorbehouden voor alle landen.

Het Belgisch Instituut voor Wetenschap der Politiek neemt geen verantwoordelijkheid op zich voor de uitgebrachte meningen ; deze verbinden slechts de auteurs. De niet opgenomen manuscripten worden niet teruggegeven.

Bibliographie - Boekbespreking.

Il est rendu compte de tout ouvrage relatif à la science politique dont deux exemplaires sont envoyés au Secrétariat général de l'Institut.

Eik werk in verband met de wetenschap der politiek waarvan twee exemplaren aan het Secretariaat-generaal van het Instituut worden gezonden, zal besproken worden.

**Des exemplaires sur microfilm des numéros d'années précédentes
de RES PUBLICA sont maintenant à votre disposition et peuvent
être commandés à :**

**Research Publications, Inc., P.O. Box 3903, New Haven,
Connecticut, 06525, USA.**

De Parlementsverkiezingen van 7 november 1971

Les élections législatives du 7 novembre 1971

★

De regerings- en partijactiviteiten naar de verkiezingen toe (september 1971) De regering zonder parlement (24 september - 7 november 1971)

door Dr. M. CLAEYS-van HAEGENDOREN, docente E.H.L.

in samenwerking

met de studenten 2^o licentie van de Economische Hogeschool Limburg,
staatkundig-ekonomische richting :

J. HENDRIKX, N. HUYBRECHTS, L. JORISSEN en F. MARTENS.

★

Het was niet onverwacht, maar kwam toch aan als een verrassing, toen G. Eyskens, na de kabinetsraad van 24 september bekendmaakte dat de regering de koning voorgesteld had de datum van de parlementsverkiezingen te vervroegen en het parlement onmiddellijk naar huis te sturen. Normaal moesten de verkiezingen gehouden worden in mei 1972.

De algemene politieke en ekonomische situatie na het zomerreces, en vooral de verwachtingen die men had van haar evolutie in de komende maanden, verklaren nochtans waarom de regering het nuttig oordeelde de kiezers te raadplegen vóór het normale einde van de legislatuur. Het scenario dat gebruikt werd om de onenigheid tussen de regeringspartners duidelijk te maken, was daarom voor alle waarnemers niet altijd even overtuigend.

1. Algemene politieke situatie na het zomerreces

Hoewel het moeilijk is — zeker als buitenstaander — aan te geven welke gebeurtenissen van doorslaggevende betekenis waren voor de parlementsontbinding, blijken de combinatie van de algemene economische en financiële situatie, samen met een aantal politieke meningsverschillen (Voerstreek, cultuurpakt, regionalisering) de oorzaak geweest te zijn van G. Eyskens' beslissing.

1.1 *Financiële en economische situatie.*

Om de financieel-economische situatie van België te begrijpen is het nodig deze in wereldverband te situeren. De conjuncturele evolutie, vooral in de USA is indicatief voor het economisch leven hier. Niet zozeer voor de industriële produktiviteit dan wel voor onze monetaire mogelijkheden is niet alléén België, maar alle handelsmogendheden van hen afhankelijk.

1.1.1. *Internationale conjunctuur en Nixon's maatregelen.*

De Amerikaanse economie verkeert onbetwistbaar in een moeilijke situatie (1). Teneinde de dollar te beschermen, de welvaart in eigen land te verzekeren en waarschijnlijk ook om zijn kiescampagne voor te bereiden kondigde de Amerikaanse president een aantal protektionistische maatregelen af op 15 augustus 1971. Voor het herstel van de betalingsbalans werd de konvertibiliteit van de dollar volledig opgeheven. Om de steeds grotere mededinging van buitenlandse bedrijven op de Amerikaanse markt tegen te gaan werd een tijdelijke invoertaks van 10 % op de industriële produkten geheven (2).

Het is de bedoeling van de US om met deze maatregelen hun belangrijkste handelspartners te dwingen een substantiële herwaardering van hun munten door te voeren. Door het duurder worden van de buitenlandse produkten zou dan de Amerikaanse industrie beter kunnen concurreren

(1) De groei van de economie in het tweede kwartaal is duidelijk achter gebleven bij die van het eerste kwartaal.

Het BNP in koerante prijzen steeg slechts met 8 % (op jaarbasis) tegenover 13,1 % tijdens het eerste kwartaal. De reële groei bedroeg slechts 3,5 % (7 % in het eerste kwartaal).

Het indexcijfer van de industriële produktie is weer sterker gaan dalen. De bestellingen aan de fabrieken lopen eveneens terug. In juli bedroeg het aantal werklozen 5.330.000 eenheden en neemt nog steeds toe. De stijging van lonen en prijzen kon evenmin afgeremd worden.

(2) Verder vaardigde de president op binnenlands vlak een geheel van maatregelen uit om de inflatie te bestrijden: loon- en prijzenstop voor de duur van negentig dagen, een systematische vermindering van de belastingen om de investeringen aan te moedigen (— 10 % voor industriële investeringen), opheffing van de belasting van 7 % op de aankoop van Amerikaanse wagens.

Hij stelde eveneens een vermeerdering van de overheidsuitgaven voor; dit laatste kan het deficit van de begroting alleen maar verhogen.

en zo hun uitvoer opdrijven om uiteindelijk de betalingsbalans in evenwicht te brengen.

De geïndustrialiseerde landen reageerden op een verschillende manier op de Amerikaanse maatregelen. Ook de EEG-landen kwamen aanvankelijk niet tot een gemeenschappelijke stellingname.

Op 13 september werd een beginselakkoord bereikt; vooral België drong aan op een eensgezinde stellingname.

Het monetair comité van de EEG en de centrale banken werd opdracht gegeven de muntpariteiten van de onderscheiden lidstaten te stabiliseren.

Bij een hervorming van het internationaal munstelsel zouden vaste pariteiten, verkregen door de heraanpassing van de bestaande, behouden moeten blijven; wat neerkomt op het devalueren van de dollar en het revalueren van de yen en de EEG-valuta. De « schommelmarges » zouden breder genomen en maatregelen om spekulatieve kapitaalbewegingen tegen te gaan zouden worden uitgewerkt.

Met nadruk pleitten de EEG-landen voor de rol van goud in het systeem van de internationale likwiditeiten (uitgebreid met speciale trekkingsrechten, die geroepen zijn om geleidelijk de plaats in te nemen van de nationale valuta's).

Er heerst dus bij de EEG-landen de overtuiging dat een opwaardering van hun munten of een devaluatie van de dollar, wanneer deze operaties niet gepaard gaan met een internationale monetaire orde, in feite een bekrachtiging van het Amerikaans beleid betekent, ook voor de toekomst.

Vooraf de sleutelindustrieën zouden getroffen worden door Nixon's maatregelen. Dit soort van bedrijven houdt nu juist een belangrijk deel van de toeleveringsbedrijven « draaiende ». Kleine expansie-stoornissen kunnen voor deze bedrijven catastrofale gevolgen hebben. Het zijn vooral de automobielbedrijven, machinekonstruktiebedrijven, ijzer en staal, glas en diamant, autobanden.

De gevolgen op lange termijn zijn nu nog niet te overzien, wel wordt een algemene toename van de werkloosheid verwacht. Het is nu wel de vraag in hoeverre de devaluatie van de dollar en de revaluatie van de andere munten een einde zullen stellen aan deze verwachtingen.

1.1.2. *Weerslag van de internationale situatie op België.*

De afkondiging van de Amerikaanse maatregelen kwam in België aan op een ogenblik waarop het met een algemene conjunktuurverslapping had af te rekenen.

Daar België in een directe en indirecte afhankelijke positie staat t.o.v. de USA wordt de conjunktuurverlaging hier enkel maar versneld. Meer nog, België zal min of meer verplicht worden om de conjunktuur in Amerika eerst te helpen verhogen. De zweving van onze munt betekent in feite al een opwaardering van de frank t.o.v. het goud.

1971 was voor België gekenmerkt door een trage, maar aanhoudende conjunctuurverzwakking, als gevolg van de vermindering van de totale vraag : afname van het tempo van de bedrijfsinvesteringen, stagnatie van het partikulier verbruik, uiterst gering stijgingspercentage voor de uitvoer. Op de arbeidsmarkt trad een ontspanning in, afname van het aantal werk-aanbiedingen, stijging van het aantal werklozen. Nagenoeg alle bestellingen, zowel de binnenlandse als de buitenlandse, namen af.

De groothandelsprijzen gaven onder invloed van de voedings- en landbouwsprijzen een verlaging te zien. De stijging van de kleinhandelsprijzen is voortgegaan. Het indexcijfer van deze prijzen is (tot september 1970) met 3,7 % toegenomen sinds de invoering van de BTW (de regering had een technische prijsstijging als gevolg van de BTW vooropgesteld van 2,5 %).

Volgens gegevens van de Nationale Bank zijn de brutolonen tijdens de eerste drie maanden van 71 met 3,75 % toegenomen tegen 2,5 % in 70. De groei van de in- en uitvoer was geringer dan in 1970. Nu reeds ligt de waarde van de uitvoer beneden deze van de invoer : hieraan kan het vlugst het effect van de Amerikaanse maatregelen afgewogen worden.

Hierbij moet niet alleen rekening gehouden worden met de 10 % invoerheffing, maar eveneens met het relatieve prijsvoordeel dat de Amerikanen genieten door een belastingsvermindering van 10 % op de aankoop van Amerikaanse uitrustingsgoederen.

Bij een aanhoudende economische conjunctuurverslechtering zal ook de export naar de ander EEG-landen geleidelijk afnemen omdat ook zij met een belangrijk exportprobleem zitten.

Voor België is het zo dat juist die goederen getroffen worden die een ernstige remming voor onze economie kunnen veroorzaken (wapen- en munitie industrie, diamant, glas en cement, staal en non-ferrometalen, vervoermaterieel, de schoennijverheid en de textielindustrie).

1.1.3. Financiële en economische tendenzen die de regering mede overtuigden van de wenselijkheid vervroegde verkiezingen uit te schrijven.

Doordat voor de regering het totaal aan inkomsten dat men kon verwachten voor het jaar 1972 steeds maar moeilijker en onzekerder werd en anderzijds de zekerheid groeide dat de uitgaven van hetzelfde begrotingsjaar deze van de inkomsten in grote mate overtreffen zouden, leek het de regering wenselijk verkiezingen uit te schrijven vooraleer een aantal onpopulaire financiële maatregelen zouden moeten getroffen worden. Daar kwam nog bij dat de beginnende recessie de regering dwong tot een politiek van « economische relance » (met aanzienlijke financiële middelen), met een planmatige aanpak op half lange termijn; het politieke klimaat liet dit niet meer toe. Het begin van een legislatuur is in dit verband gunstiger dan het einde.

De staatsinkomsten waren lager dan verwacht : vooreerst bracht de BTW 5 miljard minder op dan voorzien. Vanaf januari 1972 moet echter begonnen worden met de detaxatie van de stocks (9 miljard per jaar, 3 jaar lang), van de uitvoer (4,5 miljard) en mogen de investeringen voor 20 % meer worden afgetrokken (4 miljard). Dit betekent 17,5 miljard minder inkomsten. Hierdoor komt het evenwicht voor de begroting van 1972 in het gedrang. De opbrengsten van uitvoertaksen zullen ook minder hoog liggen dan verwacht, te meer daar het politiek seizoen werd ingezet met de aankondiging door de premier (4 september), op aandringen van het VBN, van een selektieve toepassing van de uitvoerbelasting. De vermindering van de staatsinkomsten gaat echter samen met een verhoging van de uitgaven.

Daarenboven zijn in het algemeen de inkomsten van een exportland als België moeilijk te schatten op middellange of lange termijn.

De herwaardering van het openbaar ambt (zie verder) — hoewel als middel tot aanmoediging van de binnenlandse vraag — zal 17 miljard kosten. Het miljardentekort op de ziekteverzekering zal moeten aangevuld worden. Stijgende militaire uitgaven in het kader van de NAVO zullen moeten opgevangen worden. Voorts een aantal sociale voorzieningen zoals de kredieturen en mijnwerkerspensioenen die in tijden van hoogconjunctuur niet zo een probleem zouden als ze dat nu betekenen in een tijd van « stagflatie ».

De regering zal verplicht zijn om de economie te sturen, door middel van overheidsinvesteringen die al zo hoog waren opgelopen. Men zal verplicht zijn om door middel van belastingverhogingen, zowel direkte als indirecte, de uitgaven te dekken. Om bepaalde economische activiteiten, voornamelijk de investeringen aan te moedigen, zullen belastingverlagende maatregelen genomen dienen te worden, eventueel nieuwe premiestelsels uitgewerkt worden. Een mogelijke verhoging van de werkloosheid zou een nieuwe aderlating voor de schatkist betekenen.

1.2. *Sociale situatie*

De economische teruggang, de toename van de werkloosheid, de stijging van de belastingen laten voorzien dat ook het sociale klimaat in het voorjaar van 1972 zou kunnen verslechteren, dat verkiezingen in dergelijke atmosfeer ongunstig zouden zijn voor de regeringspartijen. Daar komt nog bij dat de jaarwisseling een periode van druk kollektief overleg wordt, omdat voor een aantal grote bedrijfssectoren de KAO's moeten herzien worden : metaal, petroleum, de mijnen, papierproduktie, voeding, textiel, belangrijke delen van de keramiek-, chemie- en glasnijverheid.

Ook de KAO's voor de bedienden vervallen in al deze sectoren. Kort nadien vervallen de KAO's in de bouwsector, gas en elektriciteit. De onderhandelingen kondigen zich aan als moeizaam omdat de werkgevers

nu al een kostenstijging van 8 % in 1972 voorzien (twee indexaanpassingen, de uitvoering van de jongste interprofessionele KAO met vermindering van de wekelijkse arbeidsduur, toekening van twee dagen bijkomende vakantie, hogere werkgeversbijdrage voor het vervoer en vrijstelling voor syndikale vorming).

De regeringspartijen vreesden verkiezingen in een gespannen sociaal klimaat.

1.3. Politieke situatie

Naast de financiële, economische en sociale omstandigheden die na het zomerreces een pre-elektorale klimaat hielpen scheppen, waren er nog specifieke politieke meningsverschillen tussen de regeringspartners, die bijdroegen tot de beslissing tot ontbinding van het parlement; in hoofdzaak ging het hierbij om kommunautaire problemen en om de kwestie der regionalisering. De regering-Eyskens slaagde erin — tegen de verwachting van velen in — de grondwetsherziening te realiseren.

Maar de laatste kommunautaire meningsverschillen bleken groot genoeg om mede aanleiding te kunnen vormen voor parlementsonbinding. Het betrof het statuut van de Voerstreek en het cultuurpakt.

1.3.1. *De Voerstreek* was door de taalwetgeving van 1963 bij Limburg gevoegd, als tegenhanger van de overheveling van Komen-Moeskroen en de Jekergemeenten naar Wallonië; zij kreeg een Vlaams statuut met faciliteiten voor de inwonende Walen. Bij het tot stand komen van de regering-Eyskens werd in de regeringsverklaring opgenomen, onder druk van de franstaligen, dat de Voerstreek een speciaal statuut zou krijgen en onder rechtstreekse bevoegdheid van Brussel zou vallen.

Een wetsontwerp in die zin werd neergelegd, ondertekend door alle ministers. Op 5 september verklaarde CVP-kamerlid de Serrano te Poederlee, op een kantonale vergadering van de CVP-Herentals, echter dat de CVP-kamerfractie het ontwerp niet zou goedkeuren. Dit verwekte heel wat deining. Het was duidelijk dat een parlementaire discussie over het Voerontwerp tot grote moeilijkheden zou leiden binnen de CVP, vermits de CVP-ministers dit ontwerp hadden goedgekeurd en het weinig waarschijnlijk werd geacht dat de regering fundamentele wijzigingen aan het ontwerp zou aanvaarden, te meer daar de PSC achter het regeringsontwerp stond.

De verdeeldheid binnen de CVP hierover en tussen de CVP en PSC was ongetwijfeld een gebeurtenis geweest die bijgedragen heeft tot de ontbinding van het parlement. Liever dan een openlijke breuk, ging de CVP-PSC naar vervoegde verkiezingen.

De BSP heeft zich in deze kwestie gedeeltelijk afzijdig gehouden, hoewel zij akkoord ging met het nieuw statuut. De Voerkwestie was vooral voor de CVP-PSC een onoplosbaar vraagstuk. Wilden de regeringspartijen en

i.z. de CVP-PSC met een positieve balans, inzake kommunautaire tegenstellingen, voor de kiezers komen, dan moest het parlement ontbonden worden.

1.3.2. Een tweede bron van onenigheid lag in de doorvoering van de *kulturele autonomie* nl. de *afsluiting van het kultuurpakt*, en de *lokalizatie van de twee kultuurraden*.

Toen bij de herziening van de grondwet de kulturele autonomie geïntroduceerd werd, kwam de idee naar voor, gelanceerd door de P.V.V. en overgenomen door de BSP, dat zij op een kultuurpakt naar analogie van het schoolpakt moest stoelen. Nog voor het zomerreces, op 15 juli 1971 ondertekenden de regeringspartijen een kultureel voorakkord, dat nadien ook ondertekend werd door de PVV-PLP, buiten de Brusselse liberalen. De belangrijkste bekommernis die voorlag was niet een coherent kultuurbeleid, met openheid tegenover experimenterende minderheden, maar de verdeling van de beschikbare gelden over de kulturele organisaties die behoorden tot de verschillende zuilen. De pogingen van de CVP om haar hegemoniepositie op kultureel vlak te handhaven stuitte op verzet vanwege de BSP en PVV; de BSP stond vooral afwijzend tegenover het beleid van F. Van Mechelen dat erop bedacht was bijna alleen katolieke organismen te bevoordelingen.

De hele discussie ging hierbij in feite om kleine bedragen : het budget van kultuur bedraagt immers maar 4 miljard F (op een totale gewone begroting van 357). Nog geen miljard wordt voorzien voor de afzonderlijke Vlaamse en Waalse kultuur ieder.

Dit betekent in concreto dat de reële mogelijkheid tot kulturele autonomie zeer klein is, dat de meeste kwesties nog nationaal zullen geregeld worden. Onmiddellijk rees protest tegen de zienswijze van de politici die « kultuur » alleen zagen in funktie van machtsvorming binnen de zuilen, waardoor een dynamische en open aanpak al van in het begin uitgesloten was. Terecht bestond de vrees dat zoals het schoolpakt de onderwijsproblemen had laten voortzien, het kultuurpakt de kulturele problemen niet zou ter hand nemen. Dit belette niet dat tussen de regeringspartners onenigheid bestond over de vestiging van de zetels van de te installeren kultuurraden.

Vanuit Wallonië werd een campagne ingezet om de zetel van de Waalse kultuurraad te Namen te vestigen. In Vlaanderen was men niet eensgezind over de al dan niet wenselijkheid van de vestiging van de zetel van de Vlaamse kultuurraad in Brussel (3). Een beslissing werd niet genomen.

(3) In *Volksgazet* van 1 september 1971 sprak J. Van Eynde zich uit voor de vestiging van de kultuurraden in het Paleis der Natie.

1.3.3. De grootste bron van onenigheid betreft echter *de kwestie van de regionalisering* (artikel 107 quater) van de nieuwe grondwet. Hierover ontbreekt immers het minimum aan eensgezindheid, waarbij de tegenstellingen zowel tussen de partijen als binnen elk der partijen liggen. In feite bestaat geen eensgezindheid over het basiskoncept zelf van de economische decentralisatie : over de vraag of de economische politiek in feite unitaristisch zou blijven met een uiterst beperkte en zuiver advizerende bevoegdheid voor de gewesten, ofwel of de gewesten de nodige bevoegdheden en financiële middelen zouden krijgen die hen moeten toelaten een eigen rol te spelen. In de CVP-top werd oorspronkelijk gedacht aan een unitaire staat met sterke decentralisatie naar de provincies toe. De BSP staat uiteraard huiverig tegenover een vergroting van de macht der provincies omdat de CVP daar een overwicht heeft. Het werd voor de regering onmogelijk aan het artikel 107 quater een concrete inhoud te geven. De CVP wilde tijd winnen, de socialisten wensten economische decentralisatie met Gewestelijke Economische Raden en Gewestelijke Ontwikkelingsmaatschappijen. Een post-elektorale klimaat is alleszins gunstiger om tot een akkoord over deze kwestie te komen.

1.3.4 De *benoemingspolitiek* van de CVP was eveneens een bron van wrevel en wantrouwen vanwege de BSP, die beweerde voor iedere belangrijke socialistische benoeming enorm veel druk te moeten uitoefenen (4). Dit bleek vooral n.a.v. de aanstelling van een nieuwe gouverneur voor de provincie Luik, en deze van P. Wigny als voorzitter van de Nationale Kas voor het Beroepskrediet.

1.4. *Besluit.*

Na het zomerreces was het duidelijk dat de regering op korte termijn conjunktuurmaatregelen zou moeten nemen, die voor de kiezers een meeruitgave zullen betekenen, en die onvermijdelijk als onpopulair zullen aankomen. Na de vakantie kon de CVP-BSP-regering bovendien een behoorlijk palmares voorleggen : de taalproblemen waren praktisch opgelost; men verwachtte dat het kiezers-aantal voor de regeringspartijen niet erg zou dalen.

De nog op te lossen problemen stuiten daarentegen op meningsverschillen binnen en tussen de regeringspartijen. Zij zouden hun prestige kunnen aantasten indien er een oplossing zou voor gezocht worden in een pre-elektorale klimaat.

Het is niet duidelijk wat de doorslag gegeven heeft bij de beslissing tot parlementsontbinding : de financiële en economische toestand, of poli-

(4) Zie *Volksgazet*, 8 september 1971.

tieke meningsverschillen tussen de regeringspartners. Wel verklaarden de eerste minister en ook P. Vanden Boeynants herhaaldelijk dat de financiële en economische problemen de absolute voorrang genoten op de kommunautaire en andere problemen waarvoor gewoon geen tijd bestond. Maar was dit zo, of gold het slechts als alibi voor de buitenwereld?

Het is niet uitgesloten dat de regering mede onder druk van haar vakbonden, die een betere kans tot verwezenlijking van hun programma in een opgaande konjunctuur verwachtten, en met het oog op de gunstig kiesklimaat, de ontbinding van de kamers heeft aangevraagd.

2. Politiek scenario leidend tot de parlementsontbinding op 24 september 1971.

Onmiddellijk na het zomerreces heerste een grote onzekerheid over de toekomst van de regering, onzekerheid die nog versterkt was door de afkondiging van de Nixon-maatregelen in augustus.

Al op 7 september werd in *Volksgazet* gewag gemaakt van de mogelijke val van de regering als gevolg van de onenigheid over het wetsontwerp betreffende de Voerstreek. Vanaf dat ogenblik begon de socialistische pers de goede trouw van de CVP-partner in vraag te stellen (o.a. benoemingspolitiek, kwistige verdeling van gelden door minister van Mechelen aan katholieke organismen...).

De eerste samenkomst van het socialistisch partijbureau besloot dat de regering het resterende pakket van het kommunautair dossier diende af te handelen vóór de verkiezingen, eis die de CVP interpreteerde als een onmiddellijke terechtstelling van de regering. Op 13 september stond E. Leburton een interview toe aan de *Pourquoi Pas?* Waarin hij ondubbelzinnig verklaarde genoeg te hebben van de CVP-regeringspartner.

Hij verweet de CVP de regering te doen springen (n.a.v. de verklaring van de Serrano over de Voer) op een ogenblik waarop het deel van het regeringsprogramma met betrekking tot Wallonië moest ten uitvoer gebracht worden. Hij nam het de CVP kwalijk de ondertekening van het cultuurpakt te blokkeren, nu de kulturele autonomie goedgekeurd was. « Ik heb er genoeg van te leven met een regeringspartner waarvan sommige elementen alleen maar bedreigingen kennen. Het is onmogelijk in een dergelijk klimaat te leven », verklaarde E. Leburton.

Het interview verscheen op 22 september daags vóór het grote topoverleg tussen de regering en de regeringspartijen en vormde de direkte aanleiding tot de crisis. Maar ondertussen was het politiek comité van het ACW reeds bijeengekomen, in aanwezigheid van verschillende ministers en van de voorzitters van het ACV en het ACW, en was tot het besluit gekomen dat de regering-Eyskens best vlug in schoonheid zou heengaan.

Het uitlekken van deze vergadering en haar besluit was voor de BSP een reden te meer de coalitiepartner te wantrouwen. Naar buiten verklaarden BSP-prominenten nochtans dat zij geen crisis wensten of zouden uitlokken. Voor de CVP was het interview van E. Leburton, dat, toevallig of niet, verscheen de dag vóór het topeverleg waarin zou getracht worden tot een oplossing te komen voor de moeilijkheden van de laatste weken, de officiële reden om te weigeren naar de vergadering te komen. En dit des te meer daar E. Leburton een publieke rechtzetting weigerde, zoals hem schriftelijk gevraagd werd door CVP-PSC voorzitter Houben.

Hierop vroegen Eyskens en Cools een onderhoud aan bij de koning. In de nacht van 24 september werd meegedeeld dat hij het Parlement ontbond. De regering zelf nam geen ontslag.

G. Eyskens verantwoordde dit besluit met de verklaring dat het incident met E. Leburton zich situeerde op het vlak van de politieke partijen, en niet in de schoot van de regering. Waarschijnlijk had E. Leburton, bij zijn interview, gespekuleerd op de tweespalt tussen CVP en BSP en deze elektoraal en politiek willen uitbuiten. G. Eyskens gaf hem hiertoe echter niet de kans : het kwam niet tot regeringskrisis, maar tot parlementsontbinding.

De oppositie stond volledig buiten spel tijdens deze gebeurtenissen. Zij voelde wel aan dat een regeringskrisis in de lucht hing (cfr. het *Laatste Nieuws* van 18 en 22 september). Zij kon alleen de beslissing akteren, en reageerde hierop deels verrast, deels ontstemd : men rekende op een ontslag van de regering als gevolg van onenigheid tussen de partners, maar niet op parlementsontbinding. De oppositie voelde goed aan dat, doordat het initiatief bij de regeringspartijen lag, deze met een pluspunt de kiesstrijd ingingen.

3. De regerings- en politieke activiteiten van 24 september tot 7 november 1971.

Zodra de parlementsontbinding bekend was begonnen de politieke partijen aan de voorbereiding van de verkiezingen : kiesplatforms en samenstelling van de lijsten. De kiespropaganda kwam slechts laat op gang, opvallend was de grote gelijkenis in programma's tussen de verschillende partijen. Het verrassingsmoment bij de vroegtijdige ontbinding van het parlement had tot gevolg dat oppositionele groepen, binnen en buiten de politieke partijen niet de tijd kregen zich nog elektoraal te organiseren.

In die zin kan een vergelijking gemaakt worden met de verkiezingen van 1936 die ook enkele maanden voor de gestelde datum plaatsvonden om Rex te beletten zich organisatorisch uit te bouwen.

De oppositiepartijen waren eveneens, door de handige zet van voortijdige verkiezingen in de verdediging gedrongen. De kalme kiesstrijd speelde in het voordeel van de regeringspartijen. Beide partijen rekenden op vooruitgang, of minstens status-quo. CVP en BSP gingen ongebonden de kiesstrijd in; de oppositiepartijen verdachten hen er nochtans sterk van dat zij een stille overeenkomst hadden gesloten om na de verkiezingen verder te regeren.

De CVP-ministers hebben hun standpunt omtrent de Voer niet bekend gemaakt tijdens de kiesstrijd. Zij waren van oordeel dat de Voer en een eventueel speciaal statuut voor dit gewest deel uit zou maken van het onderhandelingspakket voor de samenstelling van de nieuwe regering.

Bovendien was de hernieuwde eenheid tussen de CVP en de PSC wel het belangrijkste gebeuren voor de kristelijke partij gedurende deze verkiezingsperiode. Deze eenheid werd op het CVP-PSC kongres te Mechelen en te Namen op 18 oktober sterk benadrukt. Zij waren immers ook de enige partij die in het hele land voorkwam onder één enkel nummer, zes. Te Brussel werd een kartellijst samengesteld.

Nieuw voor de CVP was dat zij zo openlijk door de Boerenbond werd gesteund : dit gebeurde op 5 oktober tijdens haar kongres. Als motivatie werd gegeven : de belangrijke beslissingen die zullen moeten genomen worden voor de landbouw. De BSP slaagde er evenmin als in 1968 in als een eensgezinde partij de verkiezingen in te gaan. Typisch was dit keer dat het ABVV haar leden niet aanzette op de BSP te stemmen. Hierover uitte de socialistische pers haar ontstemming. (Syndikalist in Volksgazet van 8 november 1971).

In de kiesstrijd legde de PVV de nadruk op de financiële en economische problemen die België zouden te wachten staan, en waarvoor de regering aansprakelijk gesteld werd; de kiezers werden gewaarschuwd voor nieuwe belastingen na de verkiezingen. De Volksunie herinnerde aan de Vlaamse toegevingen die de regering-Eyskens had gedaan, en legde de nadruk op de Voerkwestie.

De regeringsactiviteiten van een kabinet zonder parlement beperken zich tot de zgn. lopende zaken. Dit laatste is een rekbaar begrip. Een overzicht van de regeringsbeslissingen vanaf 24 september tot 7 november kunnen een aanwijzing geven in hoeverre de regering zich onthield van politiek belangrijke besluiten.

3.1. *Infrastructuur.*

Drie nieuwe interkommunales werden opgericht :

- autowegen in W.-Vlaanderen (Zeebrugge, Doornik, Ieper-Veurne, Jabbeke-Veurne)

- ring rond Charleroi (voor een totaal bedrag van 15 miljard F)
- ring rond Brussel.

Voor de oprichting van deze laatste interkommunale is belangrijk. Zij werd samengesteld uit 7 nederlands- en 7 franstaligen. Zij telt vooral vertegenwoordigers uit Brussel-stad (o.a. P. Vanden Boeynants) uit de periferie, ten koste van de andere gemeenten van de agglomeratie; hiertegen rees verzet vanwege Simonet en vanwege het FDF. Minister De Saeger verdedigde de samenstelling door erop te wijzen dat de creatieprocedure versneld werd om tijdverlies te voorkomen, daar de samenstelling van een nieuwe Bestendige Deputatie misschien zelfs enkele maanden kon in beslag nemen. In feite ging het — bij de oprichting van de drie interkommunales — om het veiligstellen van een aantal machtsposities die door de verkiezingen zouden kunnen aangetast worden.

Voor een aantal auto-snelwegen werden de concessies uitgebreid, voor niet onbelangrijke bedragen, nl. E3 (13 miljard), E5 (15 miljard), E39.

Verder besliste de regering afdammingen te plaatsen in het gebied tussen Samber en Maas, als remedie voor het permanent watergebrek door te laag debiet van de Samber (dit houdt in : 5 kunstmatige meren, met een totale oppervlakte van 714 ha., in een gebied van 1880 ha.; bouw van een hydroelektrische centrale die 1800 u per jaar zou kunnen functioneren). Al deze beslissingen verwekten weinig belangstelling bij de publieke opinie; er zijn nochtans grote bedragen mee gemoeid; maar deze kwesties behoren niet tot de « traditionele politiek ».

Tenslotte speelden elektorale elementen mee in de opening van verschillende tracé's van een aantal wegen : bij de opening van het viadukt van Beez (tracée Keumiée-Saussin van de autoroute de Wallonie) waren 5 ministers aanwezig; opening van het tracé Schaarbeek-Kraainem van de E5 over nog geen 4 km in enkele richting; opening tracé Hologne-Bande (Nationale Weg nr. 4) over 6 km; in aanwezigheid van 2 ministers; opening van de E3 tussen Waregem en Kortrijk (12 km); opening van de E39 van Lummen tot Zolder (5 km).

3.2. *Kultuurbeleid.*

De onderhandelingen voor de afsluiting van het cultuurpakt gebeurden onder grotere belangstelling van de politici en van de pers, dan de beslissingen i.v.m. de infrastructuur.

Hierboven werd er op gewezen dat tussen de regeringspartijen onenigheid bestond over dit cultuurpakt, onenigheid die één van de aanleidingen vormde voor de ontbinding van het parlement. Na deze beslissing werd nog topeverleg georganiseerd over het cultuurpakt : de PVV trok zich echter terug. Zij voelde zich bedrogen door de CVP, en weigerde te onderhandelen in volle kiesstrijd. In ruil voor de PVV-medewerking aan de

grondwetsherziening, had de CVP het cultuurpakt beloofd. De liberalen stelden echter vast dat de CVP dit cultuurpakt wilde gebruiken om haar sterke posities te handhaven : dit bleek volgens de PVV uit de wijze van verdeling van de politieke zendtijd in de BRT, die sterk afweek van de beginselen, vervat in het voorgestelde cultuurpakt.

Het topoverleg over het cultuurpakt vond tenslotte plaats tussen CVP, BSP en KP, daar de PVV, VU en FDF-RW zich teruggetrokken hadden. De deelnemers waren vier ministers (Vermeylen, Dubois, van Mechelen, Parisis), de partijvoorzitters en de leiders van de partijgebonden kulturele organisaties (5). Deze samenstelling verklaart voor een groot stuk de oriëntering van de besprekingen.

Op 30 september werd besloten dat de drie partijen die aan het overleg deelnamen (CVP, BSP en KP) een voorontwerp zouden indienen. Over deze voorstellen werd dan gediscussieerd op de vergadering van 7 oktober. Hierbij viel het op dat de CVP haar eigen hegemonie wilde veilig stellen (6), dat de BSP pleitte voor de uitbouw van niet-katolieke organisaties. In de vergaderingen was het zware gewicht van Houben, voorzitter van de CVP-PSC merkbaar. (« La présidence Houbénienne surplombe » schreef *Le Peuple*). De CVP wilde het eigenlijke cultuurbeleid buiten het cultuurpakt houden.

In dit verband schreef *Le Peuple* van 12.10.1971 : De oud-katolieken (= les vieux catholiques) hopen uit de kulturele autonomie voordelen te trekken voor de organisaties die zij controleren. Het is hen erom te doen zoveel mogelijk jongeren te groeperen, ze in te kaderen en ze naar een bepaalde richting te oriënteren, en hiervoor belangrijke subsidies los te krijgen ». *Le Peuple* vatte de positie van deze katolieken als volgt samen : « Wij zijn de bewaarders van de traditionele ideologie. Wij vormen de meerderheid in Vlaanderen en zullen de meerderheid in Wallonië vormen omdat wij beter georganiseerd zijn. De cultuur is onze zaak. Wat de openbare machten betreft, dat zij het geld uitdelen. »

Wat socialisten, liberalen en VU zo skeptisch maakte tegenover de kulturele autonomie, is de situatie in de BRT, het eerste grote organisme dat geniet van de kulturele autonomie, en waar de sterke positie van de CVP de andere groepen in een minderheidspositie drukt.

Het cultuurpakt kwam echter niet klaar vóór de verkiezingen; ook de installatie van de kultuurraden op 8 december 1971 gebeurde zonder cultuurpakt, en zonder dat de beslissing over de vestiging van de Raden

(5) Aan de vergadering van 30 september 1971 namen deel namens CVP : Houben, Vandekerckhove, Servais, Van Elslande, de Stexhe. BSP : Van Eynde, Leburton, Pierson, Ramaekers, Dejardin, Van Hoorick. KP : Drumaux, Van Geyt, Renard.

(6) Ongeveer 70 percent van de huidige toelagen van het departement van Nederlandse cultuur zouden momenteel naar katolieke organisaties gaan (H. HERMANS, *Culturele autonomie en cultuurpact*, in : « Socialistische Standpunten », 1971, 5, blz. 316).

gevallen was. Over de bevoegdheid van de kultuurraden bestond geen eensgezindheid.

3.3. *Sociale programmatie voor de openbare diensten.*

De officiële ondertekening van het akkoord gebeurde op 5 november, 2 dagen voor de verkiezingen, tussen 6 ministers (7) en de voorzitters van het ACOD en het CCOD, nadat deze vakbonden vooraf hun akkoord hadden betuigd met het voorontwerp (8). Het akkoord raakt ongeveer 800 000 Belgische gezinnen, en was bijgevolg ook electoraal zeer belangrijk voor de regeringspartners. Het betreft het personeel van ministeries, onderwijs en PMS-centra (\pm 217 000), van 70 instellingen van openbaar nut (\pm 91 000), van de NMBS (\pm 53 000), van de provincies, agglomeraties, federaties, gemeenten en COO'S (\pm 112 000), van \pm 205 000 gepensioneerden van deze diensten. De belangrijkste beslissing geldt een wedde-aanpassing van gemiddeld 16 %. Deze overeengekomen barema-revalorisatie zal de schatkist ongeveer 17 miljard F. kosten.

Bij de gerechtelijke politie en de rijkswacht vonden op 4 november spontane bewegingen plaats voor aanpassing van hun wedden. Ook zij kregen genoegdoening, daags voor de verkiezingen.

Tegen eind oktober ontstond ook deining in de BRT-RTB : op 21 oktober werd geweigerd een interview met Minister van Mechelen uit te zenden omdat hij al « meer dan voldoende op TV gekomen was », en anders het ideologisch evenwicht zou verbroken worden. Het overwicht van de CCOD in de BRT zorgde ervoor dat het bij deze ene actie bleef.

In de RTB daarentegen, met ACOD meerderheid, kwam het tot een staking (25 oktober) omwille van de revalorisatie. Spoedig evolueerde — als gevolg van de dreiging met sancties door de algemene directie — de staking van « barema-problemen », naar de erkenning van het stakingsrecht. De dag nadien reeds werd een voorlopige verzoening bereikt en trok de directie de sancties in. Op 28 oktober begonnen de officiële onderhandelingen over de revalorisatie van de barema's. Hierover werd geen definitief akkoord bereikt voor de verkiezingen.

3.4. *Sociale Zekerheid.*

De belangrijkste hervorming op dit vlak is deze van de werkloosheidsvergoeding (het zgn. plan-Major, dat inging op 1 november 1971). De belangrijkste vernieuwing ligt hierin dat de vaste premie vervangen wordt

(7) De eerste minister (Eyskens), vice-premier (Cools), minister van openbaar ambt (Pètre), van financiën (Snoy d'Oppuers), van budget (Denis), van binnenlandse zaken (Harmegnies).

(8) De liberale vakbonden protesteerden omdat zij niet betrokken werden bij de onderhandelingen.

door één, proportioneel aan het loon. Hoewel deze hervorming een verhoging van de vergoeding betekent voor alle betrokkenen (de minimumvergoeding zal 10 % hoger liggen dan de vaste premie vroeger), versterkt zij de ongelijkheid tussen de inkomsten. In het ACV bestond grote reserve tegenover dit plan; ook het ABVV was niet entoesiast, maar beide vakbonden betuigden tenslotte toch hun instemming ermee.

Op het vlak van de ziekteverzekering, werden de onderhandelingen tussen de Nationale Federatie van de Syndikale Kamers van Geneesheren en de mutualiteiten stopgezet, omdat de eerste eenzijdig besloten tot een verhoging van hun honoraria vanaf januari 1972.

3.5. Begroting 1972.

Na de kabinetsraad van 8 oktober overhandigde premier Eyskens aan de pers een « syntese van de begroting voor 1972 ». Hij verantwoordde deze ongewone procedure — het overhandigen van een begrotingsnota aan de pers, na parlementsontbinding en in volle kiesstrijd — door erop te wijzen dat de regering een leemte wilde voorkomen tussen de uittreedende en de volgende legislatuur.

De gewone begroting werd ingediend op een bedrag van 357,8 miljard F, in evenwicht. Dit betekent een stijging van 11 t. t.o.v. 1971. De buitengewone begroting zou 41 miljard plus nog eens 15 miljard voor het Wegenfonds bedragen. Normaal zou de begroting slechts met 8,5 th. gestegen zijn doch de nieuwe sociale programmatie in overheidsdiensten voerde dit cijfer in belangrijke mate op.

De openbare schuld zou met 45 miljard stijgen in 1972 (1971 : 36 milj. ; 1970 : 28 milj. ; 1969 : 23 milj.). De schuld echter, die in 1968 nog 55 th. van het BNP bedroeg zou nu « slechts » 45 th. bedragen.

Die grote uitgaven zouden verantwoord zijn door een bijzondere inspanning inzake investeringen, Wegenfonds, conjunkturbesteding.

Nog volgende vaststellingen kunnen gemaakt worden bij deze begroting :

- De herwaardering van het openbaar ambt heeft in belangrijke mate de uitgaven verhoogd. De provisies uitgetrokken voor de loonsverhogingen in gevolge daarvan samen met deze voor de verhogingen wegens de indexering stijgen van 2,5 th. tot 6 th. van het totale begroting, d.w.z. van 8 tot 21,5 miljard.
- De verhogingen voor de sociale begroting en voor onderwijs en cultuur bedragen respectievelijk 9,3 en 8,6 miljard.
- Voor de P.T.T. bedraagt de verhoging 5 miljard ; voor Binnenlandse zaken 4 miljard.
- De sociale sektor ziet haar toelagen stijgen van 70,1 naar 80,5 miljard.

- Voor de invoering van de kredieturen werd 450 miljoen uitgetrokken (eis van de vakbonden om als gevolg van de dalende conjunctuur, de uitbreiding van de werkloosheid te kunnen beperken).
- Het wetenschappelijk onderzoek en het universitair onderwijs zien hun deel van 14,2 naar 17,5 miljard gaan.
- De buitengewone begroting omvat reeds 1/6 van het bedrag van de gewone begroting ; dit maakt het wel moeilijk om er nog kredieten aan toe te voegen om de conjunctuur in gunstige zin te beïnvloeden. Trouwens, het principe zelf van de buitengewone begroting is niet gezond : zij is een belangrijk middel geworden om bepaalde kredieten op een gemakkelijkere wijze vrij te krijgen en om een evenwicht te ensceneren op de gewone begroting.

De hele vraag is of de ingediende begroting wel realistisch is. Werden de staatsinkomsten niet overschat, rekening houdend met de te verwachten baisse. Zal zij, samen met de bijkomende uitgaven i.v.m. de herwaardering van het openbaar ambt, geen aanleiding geven tot nieuwe belastingen ?

4. Besluiten.

Uit de analyse van de regerings- en partij-activiteiten in september en oktober 1971 treden een aantal verschijnselen naar voor, die als volgt zouden kunnen gesynthetiseerd worden :

- bij de beslissing tot parlementsontbinding speelden politieke en financieel-ekonomische motieven door elkaar heen. Al voor het zomerreces bestond een malaise tussen de regeringspartners, en binnen de CVP-PSC, i.c. over de konkrete uitwerking van de regionalisering en over het statuut van de Voerstreek. De voltooiing van de grondwetsherziening had voor de regeringspartners de belangrijkste reden tot samenwerking weggenomen. De Nixon-maatregelen versterkten deze situatie, en deden de noodzaak zien van een nieuwe politiek, op lange termijn, met het oog op de ekonomische relance. Bij de herneming van het politiek seizoen wankelde bijgevolg de regering. Aanvankelijk werd gedacht aan een regeringskrisis. Het is misschien in die geest, en spekulerend op de tweedracht binnen de CVP-PSC dat E. Leburton zijn interview toestond aan de *Pourquoi-Pas ?*, waarin hij zijn wantrouwen uitte tegenover de regeringspartner. G. Eyskens nam E. Leburton echter het initiatief uit handen door — vrij onverwacht — de koning het parlement te laten ontbinden. Hoe en in hoeverre hierover ruggespraak was geweest met vice-premier Cools (BSP) is niet bekend.

- Opvallend in de hele crisis was trouwens het gebrek aan informatie voor de geïnteresseerde burger, voor wat in de hoge partij- en regerings-regionen aan het gebeuren was. Dit verklaart voor een stuk de grote onverschilligheid waarin de kiesstrijd zich afspeelde. En dat wordt misschien op langere termijn de betekenis van de verkiezingen van 1971 : de politici hebben de politieke apatie van de burgers bewust gestimuleerd en gebruikt om hun eigen machtsposities te handhaven. Uit de kiesplatforms bleek al te duidelijk dat tussen de traditionele partijen geen principiële meningsverschillen meer bestaan. De verkiezingen degradeerden tot een ritueel.
- De vervreemding tussen de burgers en de politici trad eveneens zeer duidelijk aan het licht bij de discussies omtrent het cultuurpakt. Hier bestond een voorafgaande, stilzwijgende en deels onbewuste overeenkomst tussen de onderhandelaars dat « cultuur » geïnterpreteerd werd als een socializatiemiddel binnen de eigen zuil en niet als een middel om zelfstandig denkende en handelende mensen te vormen, die gezamenlijk op basis van adequate informatie en vrije discussie verantwoorde beslissingen kunnen nemen m.b.t. de ontwikkeling van de samenleving en hun eigen positie in de samenleving. Cultuurbeleid is in België gericht op het behoud van de verzuiling, de bevoogding van de bevolking. Vandaar dat de onderhandelaars van het cultuurpakt doorwinterde politici en leiders van para-partijpolitieke kulturele organisaties zijn. Niet-verzuilde groepen komen er niet aan te pas. Vernieuwing en experiment worden financieel zo goed als onmogelijk gemaakt.
- Tenslotte blijkt uit de regeringsactiviteiten, na de parlementsontbinding, dat een wisseling van het regeringsteam een dure aangelegenheid is. Een groot aantal technische beslissingen, met belangrijke financiële implicaties, werden getroffen vóór de verkiezingen. Minister de Saeger legde een grote activiteit aan de dag in oktober door de oprichting van drie nieuwe interkommunales en de uitbreiding van de koncessies voor een aantal autosnelwegen.

Tijdens de laatste samenkomst van het Komitee voor Economische en Sociale Koördinatie, op 5 november, werd nog 4,5 miljard F. ter beschikking gesteld werd van een aantal projecten : de belangrijkste hiervan waren 1,1 miljard voor wegenwerken ter ontsluiting van de Westhoek, 1,5 miljard voor de nieuwe sluis te Zeebrugge, 1,1 miljard voor de compensatie voor Focant, 798 miljoen voor diverse industriële zones. (Het schijnt dat deze beslissingen al vroeger voorbereid waren, en ook zouden genomen geweest zijn zonder parlementsontbinding). Na de parlementsontbinding vond nog de installatie plaats van de Economische Raad voor Vlaanderen te Kortrijk (13 oktober 1971)

en van de Economische Raad voor Wallonië te Namen (16 oktober). In Vlaanderen zullen vijf GOM'S funktioneren, als voortzetting van de bestaande economische raden, in Wallonië zal slechts één SDR bestaan, voor de gehele Waalse eenheid. De vraag is of de CERW en de SDR elkaar niet zullen overlappen.

Bij de bestudering van het Staatsblad van oktober 1971 valt tenslotte het grote aantal *benoemingen* op. De politieke betekenis hiervan werd niet systematisch nagegaan, omdat dit een studie zou vormen op zich. Zij zou nochtans de moeite waard zijn.

Deze gevolgen van een politieke crisis worden evenwel meestal stilzwijgend geaksepteerd als één van de minder aantrekkelijke, maar blijkbaar onvermijdelijke bijverschijnselen van het politieke systeem.





vertrouwen





Constitutionele aspecten van de parlementsontbinding *

Aantekeningen in verband met de ontbinding
van 24 september 1971

door JAN DE MEYER

Gewoon hoogleraar K.U.L.

★

I

Een parlementsontbinding is in het Belgisch staatsbestel een zeer normale gebeurtenis geworden.

A. Sedert 1919 hebben slechts drie verkiezingen op de normale einddatum van een legislatuur plaats gevonden : dat was in 1929, in 1958 en in 1965. Daarvan waren de laatste twee formeel het gevolg van parlementsontbindingen van rechtswege voortvloeiende uit declaraties tot herziening van de grondwet, waarvan de timing, in elk van die twee gevallen, op de normale verkiezingsdatum was afgestemd.

De twaalf andere verkiezingen van die periode zijn vervroegde verkiezingen geweest, uitgelokt door parlementsontbindingen.

Twee daarvan, die van 1954 en die van 1968, vloeiden, zoals die van 1968 en van 1965, voort uit declaraties tot herziening van de grondwet. Die van 1968 was eigenlijk het gevolg van de politieke moeilijkheden van dat ogenblik, die reeds tot het ontslag van de regering-Vanden Boeynants hadden geleid; formeel was zij echter totstandgebracht door de nieuwe declaraties, die gemaakt waren om de voortzetting van de door de declaraties van 1965 ingeleide herzieningsprocedure na de door die moeilijkheden noodzakelijk geworden verkiezingen mogelijk te maken. De tien overige van die twaalf verkiezingen waren het gevolg van « gewone » parlementsontbindingen, niet verbonden met enige grondwetsherziening.

* De constitutionele problemen in verband met parlementsontbindingen zijn op uitvoerige en uitstekende wijze behandeld in het werk van J. VELU, *La dissolution du parlement* (Brussel 1966, XV + 702 blz.).

Zo zijn er dus na 1919 twaalf maal vervroegde verkiezingen geweest tegen drie maal verkiezingen op de normale einddatum van de **legislatuur** en veertien verkiezingen na **parlementsontbinding** tegen één enkele die niet door een ontbinding was uitgelokt: tien van die ontbindingen waren « gewone » ontbindingen, de vier andere waren ontbindingen van **rechtswege** voortvloeiende uit **declaraties tot grondwetsherziening**.

B. Van 1831 tot 1919 waren **parlementsontbindingen** minder frequent.

In die tijd vonden **gezamenlijke ontbindingen** van beide kamers plaats in 1848, in 1870, in 1892, in 1894, in 1900, in 1912 en in 1919.

Die van 1892 en van 1919 maakten deel uit van **procedures tot grondwetsherziening**. Die van 1848, van 1894 en van 1900 volgden telkens op **belangrijke wijzigingen** van het kiesstelsel (de eerste op de **invoering** van de **eenvormige kiescijns**, de tweede op die van het **meervoudig algemeen stemrecht** en op de **terzelfdertijd totstandgebrachte hervorming van de senaat**, de derde op de **invoering** van de **evenredige vertegenwoordiging**); die van 1912 volgde op een **verhoging** van het aantal **parlementsleden**. Hierbij dient te worden **genoteerd** dat tot 1921 een **parlementsontbinding** nodig was om tot een **integrale vernieuwing** van de kamers te kunnen overgaan, **vermits** volgens de **alsdan geldende bepalingen** van de artikelen 51 en 55 van de **grondwet** normaal slechts **partiële verkiezingen**, om de twee jaar voor de kamer, om de vier jaar voor de senaat, plaats vonden. De verkiezingen uitgelokt door de ontbindingen van 1892, van 1894, van 1900 en van 1912 werden telkens gehouden op de datum waarop de **eerstvolgende partiële vernieuwing** van de kamer van **volksvertegenwoordigers** moest plaats vinden: in 1894 was deze, krachtens de wet van 12 april 1894, tot **october uitgesteld**. In 1892 en in 1912 viel die datum ook samen met die van de **eerstvolgende partiële vernieuwing** van de senaat.

De ontbindingen van 1848 en van 1870 leidden tot verkiezingen op een **vroegere datum** dan die van de **eerstvolgende partiële vernieuwing**; die van 1919 tot een verkiezing die, wegens de oorlog, pas drie jaar na de **eerste normale vernieuwingstermijn** (voor elk van beide kamers zou dat 1916 moeten geweest zijn) gehouden werd.

Naast die **gezamenlijke ontbindingen** van beide kamers, vonden **afzonderlijke ontbindingen** van de kamer van **volksvertegenwoordigers** plaats in 1833, in 1857 en in 1864 en van de senaat in 1851 en in 1884. Telkens leidden zij tot verkiezingen **vóór** de normale datum van de **eerstvolgende partiële vernieuwing** van de betrokken kamer.

Voor de periode 1831-1919, hebben aldus, in totaal, **zeven gezamenlijke** en **vijf afzonderlijke ontbindingen** plaats gevonden. Alle andere verkiezingen

gen uit die tijd, ten getale van 37 voor de kamer en 17 voor de senaat, waren niet het gevolg van ontbindingen.

II

Buiten de hypothese van een declaratie tot grondwetsherziening, die van ambtswege de ontbinding van beide kamers voor gevolg heeft, en die van een vacature in de troonopvolging, waarbij eveneens binnen de twee maanden nieuwe kamers moeten worden verkozen, is een parlamentsontbinding een volkomen discretionaire beslissing, die niet eens gemotiveerd dient te worden.

Parlamentsontbindingen voortvloeiende uit conflicten tussen regering en parlement hebben in België niet meer plaats gevonden sedert de XIX^e eeuw. De enige ontbindingen van die aard waren die van de kamer van volksvertegenwoordigers in 1833, veroorzaakt door de moeilijkheden die die kamer aan de regering berokkende in verband met het buitenlands beleid, die van de senaat in 1851, veroorzaakt door de oppositie van die kamer tegen Frère-Orban's wetsontwerp op de successierechten, en die van de kamer in 1864, veroorzaakt door de obstructie van de katholieken die, gebruik makende van de ziekte van een liberaal lid, de normale werking van de kamer verhinderden. Met die ontbindingen kunnen enigszins worden gelijkgesteld die van 1857, waardoor de regering-Rogier de katholieke meerderheid in de kamer van volksvertegenwoordigers elimineerde en die van 1884, waardoor de regering-Malou de liberale meerderheid in de senaat uitschakelde.

De ontbindingen van 1921, van 1925, van 1932, van 1939, van 1946, van 1949, van 1950, van 1961, van 1968 en van 1971 hielden telkens verband met interne conflicten binnen de regering of binnen de regeringsmeerderheid.

Die van 1848, van 1870, van 1892, van 1894, van 1900, van 1912, van 1919, van 1936, van 1954, van 1958 en van 1965 waren noch door een conflict tussen de regering en het parlement, noch door een intern conflict binnen de regeringsmeerderheid veroorzaakt.

Alleen in 1833 werden de motieven van de ontbinding in de aanhef van het ontbindingsbesluit geformuleerd. In 1932 werden zij ontwikkeld in een verslag aan de Koning.

III

Een regering hoeft niet ontslag te nemen bij een parlamentsontbinding.

A. De parlamentsontbindingen tot 1919 vonden steeds plaats zonder ontslag van de regering die het besluit tot ontbinding nam.

Wel volgden die van 1833, van 1851 en van 1864 telkens op een eerst door de regering aangeboden ontslag, dat echter niet werd gehandhaafd wanneer gebleken was dat geen andere regering kon gevormd worden.

De ontbindingen van 1857 en van 1870 volgden telkens onmiddellijk op de vorming van een nieuwe regering : in het eerste geval de tweede regering-Rogier, in het tweede de regering-d'Anethan.

B. Na 1919 vonden parlamentsontbindingen zonder ontslag van de regering of van afzonderlijke ministers plaats in 1925, in 1936, in 1946, in 1949, in 1954, in 1958, in 1965 en in 1971. Wel waren zij, in 1925, in 1946, in 1949 en in 1971 verbonden met meningsverschillen in de regering of tussen de partijen die van de regeringscoalitie deel uitmaakten, wat in beginsel evengoed tot ontslag van de regering als tot ontbinding van het parlement had kunnen leiden. De ontbinding van 1936 was niet het gevolg van zulke meningsverschillen, doch vooral bedoeld om door vervroegde verkiezingen het verwachte succes van de rexisten enigszins te beperken. De ontbindingen van 1954, van 1958 en van 1965 waren, zoals reeds werd aangestipt, ontbindingen voortvloeiende uit declaraties tot grondwetsherziening.

Gedurende dezelfde periode vonden parlamentsontbindingen na ontslag van alle of enige ministers plaats in 1921, in 1939, in 1950, in 1961 en in 1968.

In 1921 hadden de moeilijkheden over het « gebroken geweer » geleid tot het ontslag van de socialistische ministers; in 1961 hadden de liberale ministers hun ontslag aangeboden in verband met meningsverschillen over de hervorming van de kieswetgeving en over de uitvoering van de « eenheidswet », doch op een ogenblik waarop de regering in beginsel reeds besloten had het parlement te ontbinden. In 1921 was het ontslag van de socialistische ministers aanvaard, in 1961 was dat van de liberale ministers geweigerd, uiteraard met hun instemming. In geen van beide gevallen was het tot een collectief ontslag van de regering gekomen.

In 1939, in 1950 en in 1968 was telkens de gehele regering afgetreden, nadat daaraan in elk van die drie gevallen het ontslag van de ministers van een bepaalde partij was voorafgegaan : zo had het ontslag van de socialistische ministers in 1939 geleid tot dat van de eerste regering-Pierlot, het ontslag van de liberale ministers in 1950 tot dat van de eerste regering-Eyskens, het ontslag van de ministers behorende tot de vlaamse vleugel van de CVP in 1968 tot dat van de regering-Vanden Boeynants. In 1939 en in 1968 bleef de regering demissionair tot zij na de verkiezingen door een andere kon worden vervangen. In 1950 werd het ontslag van de regering vóór de ontbinding geweigerd.

De ontbinding van 1932 volgde op het ontslag van de juist over de opportuniteit ervan verdeelde regering-Renkin. Zij was echter het werk van de na dat ontslag gevormde regering-de Broqueville.

IV

Een regering hoeft ook niet ontslag te nemen na verkiezingen die uit een parlamentsontbinding voortvloeien, tenzij zij daarbij haar meerderheid in het parlement verloren heeft. Verkiezingen volgende op een parlamentsontbinding verschillen in dat opzicht niet van andere verkiezingen.

Vanzelfsprekend neemt een regering ontslag wanneer uit het resultaat van een door een ontbinding uitgelokte verkiezing blijkt dat haar parlementaire meerderheid is teloorgegaan. Als misschien niet zeer zuivere voorbeelden daarvan kan men beschouwen het ontslag van de regering-Van Houtte in 1954 en dat van de regering-Van Acker in 1958; in beide gevallen ging het echter om ontbindingen voortvloeiende uit declaraties tot grondwetsherziening, dus niet over « gewone » ontbindingen.

Ook wanneer een regering haar parlementaire meerderheid had verloren bij een niet door een parlamentsontbinding uitgelokte verkiezing, heeft dit steeds in België tot haar ontslag geleid. Op die wijze zijn de regering-Frère-Orban in 1870, de regering-Malou in 1878 en de regering-Frère-Orban in 1884 ten val gekomen.

Het gebeurt eveneens dat een regering haar ontslag aanbiedt wanneer uit het resultaat van een al dan niet door een ontbinding uitgelokte verkiezing blijkt dat haar meerderheid in het parlement twijfelachtig is geworden, zoals het geval was met de eerste regering-Rogier na de verkiezing van 1852, toen de liberalen in de kamer van volksvertegenwoordigers nog maar zes zetels meer hadden dan de katholieken en daarbij niet eens ten volle op al hun kamerleden konden rekenen, en met de tweede regering-Rogier na de verkiezing van 1863, die haar meerderheid in de kamer van volksvertegenwoordigers tot twee zetels had herleid : dit laatste ontslag werd echter nadien ingetrokken en gevolgd door de ontbinding van die kamer in 1864.

Een regering kan ook nog ontslag nemen na verkiezingen, al dan niet voortvloeiende uit een parlamentsontbinding, waarbij haar parlementaire meerderheid gevoelig is verminderd : substantieel zetelverlies is wellicht een aanwijzing dat een nieuwe regering gewenst is. Men zou in dat verband misschien melding kunnen maken van het ontslag van de regering-Lefèvre in 1965, na een verlies van in totaal 39 kamerzetels (hoewel zij nog een meerderheid van 70 zetels overhield).

A. Geen enkele van de verkiezingen uitgelokt door ontbindingen vóór de eerste wereldoorlog werd gevolgd door het ontslag van de regering die op het tijdstip van de ontbinding aan het bewind was. In elk van die gevallen was het resultaat gunstig genoeg om daartoe geen aanleiding te geven.

Ook bij andere verkiezingen dan die welke uit ontbindingen voortvloeiden was het in die tijd normaal dat de regering aan het bewind bleef wanneer haar partij de verkiezingen had gewonnen.

In die periode zijn dan ook meerdere regeringen jarenlang aan het bewind gebleven.

Zo bleef de eerste regering-Rogier aan van 1847 tot 1852, zonder ontslag aan te bieden na de verkiezingen van 1848, van 1850 of van 1851; de tweede regering-Rogier van 1857 tot 1867, zonder ontslag aan te bieden na de verkiezingen van 1859, van 1861, van 1864 of van 1866; de regering-de Theux-Malou van 1871 tot 1878, zonder ontslag aan te bieden na de verkiezingen van 1872, van 1874 of van 1876; de tweede regering-Frère-Orban van 1878 tot 1884, zonder ontslag aan te bieden na de verkiezingen van 1880 of van 1882; de regering-Beernaert van 1884 tot 1894, zonder ontslag aan te bieden na de verkiezingen van 1886, van 1888, van 1890 en van 1892; de tweede regering-de Smet de Naeyer van 1899 tot 1907, zonder ontslag aan te bieden na de verkiezingen van 1900, van 1902, van 1904 of van 1906. Hier worden alleen de regeringen vermeld die meer dan vier jaar aanbleven.

B. Alle uit parlamentsontbindingen voortvloeiende verkiezingen vanaf 1919 werden echter wel door het ontslag van de regering gevolgd, ook indien zij de meerderheid in het parlement niet verloren had.

De enige parlamentsverkiezing uit die periode die niet door het ontslag van de regering werd gevolgd was die van 1929, tevens de enige die niet door een ontbinding was uitgelokt.

Uit de praktijk vanaf 1919 blijkt nogal duidelijk dat, ook nog buiten de gevallen waarin de parlementaire meerderheid van een regering is teloorgegaan, twijfelachtig is geworden of sterk is verminderd, verkiezingen — al dan niet voortvloeiende uit een ontbinding — sindsdien steeds, behalve in 1929, gevolgd zijn geworden door het ontslag van de regering die op het tijdstip van die verkiezingen aan het bewind was. Zelfs is dat gebeurd in gevallen waarin de parlementaire meerderheid van de uittrekkende regering numeriek versterkt uit de bus was gekomen, zoals in 1921, in 1925, in 1939, in 1946 en in 1949.

Men zou kunnen stellen dat men vanaf 1919 de gewoonte heeft aangenomen na elke verkiezing een nieuwe regering te vormen. In de meeste gevallen werd daarbij ook een andere regeringsmeerderheid aan het bewind

gebracht : dit geschiedde in 1921, in 1925, in 1939, in 1946, in 1949, in 1950, in 1954, in 1958, in 1961 en in 1968.

V

Bij een parlementsontbinding hoeft een regering zich niet te beperken tot het afhandelen van de « lopende zaken », tenzij zij zelf ontslagnemend is op het ogenblik van die ontbinding.

Vrijwel algemeen wordt aangenomen dat een ontslagnemende regering alleen nog maar « lopende zaken » mag afhandelen.

Wat lopende zaken zijn is overigens nooit duidelijk uitgemaakt. Hoogstens kan men zeggen dat daarmee bedoeld wordt het gewone administratief beheer en dat beleidsbeslissingen er buiten vallen. De juiste grens tussen beide sferen kan niet zo gemakkelijk worden bepaald.

Misschien moet dat onderscheid wel enigszins gerelativeerd worden. In 1939 heeft een demissionaire regering het parlement ontbonden; in 1968 heeft een andere demissionaire regering een declaratie tot grondwetsherziening onderschreven.

Een niet-ontslagnemende regering kan steeds alle normale regeringsbevoegdheden uitoefenen, ook indien zij de kamers of een van beide ontbonden heeft : die ontbinding kan evenmin haar bevoegdheden beperken als een verdaging van de kamers of een sluiting van hun zitting.

Slechts vanaf het ogenblik waarop zij haar ontslag aanbiedt wordt haar bevoegdheid tot het afhandelen van de lopende zaken beperkt.

Een regering die ontslag heeft aangeboden doch nadien dat ontslag niet heeft gehandhaafd kan opnieuw volwaardig optreden vanaf het ogenblik waarop dat ontslag is ingetrokken of geweigerd. Dit schijnt alleszins door de constante praktijk te zijn bevestigd; nochtans hebben regeringen die zich bij een parlementsontbinding in een zodanige situatie hebben bevonden meestal blijk gegeven van een zekere voorzichtigheid wat beleidsbeslissingen betreft.

VI

De ontbinding van 1971 heeft, zoals die van 1894, die van 1921 en die van 1961, voor gevolg gehad de stopzetting van de procedure tot herziening van de grondwet waarmee het ontbonden parlement bezig was.

Wel mag men aannemen dat de belangrijkste elementen van het herzieningsprogramma van 1965/1968 waren afgewerkt.

Dat waren vooral die betreffende de betrekkingen tussen de taalgemeenschappen. In dat verband was tijdens de legislatuur 1965-1968 een officiële Nederlandse tekst voor de grondwet vastgesteld, samen met het nieuwe

artikel 140, en waren, tijdens de legislatuur 1968-1971, artikel 1 gewijzigd en de nieuwe artikelen 3bis, 3ter, 32bis, 38bis, 59bis, 59ter, 86bis, 107quater, 108ter en 132 in de grondwet ingevoegd. Ook de veranderingen in 1970 toegebracht aan artikel 104 en in 1971 aan artikel 49 stonden in duidelijk verband met de regeling van de gemeenschapsbetrekkingen.

Daarnaast waren ook in de grondwet bepalingen opgenomen over discriminaties (het nieuwe artikel 6bis), over de overdracht van bevoegdheden aan « volkenrechtelijke instellingen » (het nieuwe artikel 25bis), over staatssecretarissen (het nieuwe artikel 91bis), over arbeidsgerechten (door aanvulling van artikel 105) en over federaties van gemeenten en agglomeraties (het nieuwe artikel 108bis en de wijzigingen in de artikelen 110 en 113).

Ook was reeds tijdens de legislatuur 1965-1968 een nieuw artikel 131bis aangenomen en waren, tijdens de legislatuur 1968-1971, wijzigingen aangebracht in de artikelen 56ter, 70 en 108 en enige overgangs- en aanvullende bepalingen opgeheven (het oude artikel 132 en de artikelen 135, 136 en 139).

Het in de declaraties van 1965 en van 1968 aangeduide herzieningsprogramma was echter niet afgewerkt wat een aantal andere punten betreft.

Men was niet klaargekomen met de herziening van artikel 22, noch met bepalingen over economische en sociale rechten. Evenmin met nieuwe regelingen over het kiesrecht (artikel 47), over stemmingen in de kamers (artikel 39), over parlementaire onverenigbaarheden (artikel 36) en over parlementaire vergoedingen (artikelen 52 en 57). De samenstelling van de senaat (artikel 53) had men onaangevoerd gelaten en ook niets veranderd aan de voorwaarden tot rechtstreekse verkiezing in de senaat (artikel 56bis). Na de invoering van het nieuwe artikel 25bis was men niet gekomen tot wijziging van artikel 68 noch tot invoering van een nieuw artikel 107bis. Men had ook niets veranderd aan het verbod tot herziening van de grondwet tijdens een regentschap (artikel 84), aan de bevoegdheidsregeling met betrekking tot geschillen over politieke rechten (artikel 93), aan de bepalingen over de openbaarheid van de terechtzittingen en de motivering van de rechterlijke uitspraken (artikelen 96 en 97) en aan die betreffende de jury (artikel 98). Geen bepalingen waren aangenomen over voorstellen van « publiekrechtelijke instellingen » aan de regering of aan het parlement, noch over de raad van state en de administratieve rechtscolleges. Men was er eindelijk ook niet toe gekomen regelingen te treffen over meerjarige financiële programma's (die het voorwerp van een nieuw artikel 115bis moesten uitmaken) noch nieuwe bepalingen uit te werken betreffende de taak van het rekenhof (artikel 116, tweede lid).

Men had verzaakt aan de herziening van de artikelen 23 en 126, maar dit vloeide voort uit het opnemen van nieuwe bepalingen over de regeling

van het gebruik der talen in artikel 59bis en over het bijzonder statuut van de Brusselse agglomeratie in artikel 108ter.

In verband met het niet totstandkomen van een nieuw artikel 107bis over conflicten tussen bepalingen van intern recht en bepalingen van internationaal of supranationaal recht kan ook worden opgemerkt dat de behoefte aan een zodanig artikel sterk was verminderd sedert het arrest van het hof van cassatie van 27 mei 1971, waarbij de verplichting van de rechters, voorrang te verlenen aan het internationaal of supranationaal recht, ook boven de eigen nationale wet, op duidelijke wijze werd erkend. Dit arrest mag beschouwd worden als een grondwetsherziening langs jurisprudentiële weg; het heeft de invoering van een nieuw artikel 107bis overbodig gemaakt.

Zoals het herzieningsprogramma van 1965/1968 ten gevolge van de ontbinding van 1971 onvoltooid is gebleven, waren ook de herzieningsprogramma's van 1892 en van 1919 niet volledig afgewerkt. Tijdens de legislatuur 1892-1894 waren geen bepalingen aangenomen over het koninklijk referendum (waartoe een aanvulling van artikel 26 in het vooruitzicht was gesteld) noch over de vergoeding der senatoren (artikel 57). Tijdens de legislatuur 1919-1921 waren de voor herziening vrijgegeven artikelen 26, 39, 49, 54, 56, 59, 104, 105, 106 en 131 ongewijzigd gebleven.

Van het herzieningsprogramma 1954/1958 was niets terechtgekomen, doordat noch tijdens de legislatuur 1954-1958, noch tijdens de legislatuur 1958-1961 enige wijziging aan de grondwet was toegebracht.





Wijzigingen aan de kieswetgeving sinds 1968

door G. CRAENEN

Docent K.U.L.



De onlangs afgesloten parlementaire periode 1968-1971, is vruchtbaar geweest op het punt van wijzigingen en aanpassingen van het kiesstelsel. Niet alleen had het parlement kennis te nemen van een heel aantal voorstellen en ontwerpen van wet, maar twaalf daarvan zijn mettertijd wet geworden en hebben op hun beurt samen met de reeds bestaande wetgeving, aanleiding gegeven tot tal van koninklijke en ministeriële besluiten, rondschrijvens, omzendbrieven en berichten (1).

Het zijn nochtans vooral de inhoud en strekking van de nieuwe wetgeving, die van de afgesloten periode een belangrijke periode maken : institutionele wijzigingen, procedurale wijzigingen en uitbreiding van het kiezerskorps. Vooral de gevoelige uitbreiding van het kiezerskorps, meer bepaald op het vlak van de gemeenten, de agglomeraties en de federaties van gemeenten, en het invoeren van nieuwe stemwijzen (stemmen door lasthebber of per brief) (2) verlenen de voorbije periode een vaste plaats in de politieke geschiedenis van België.

Wijzigingen in de instellingen, wijzigingen betreffende het stemrecht zelf, en wijzigingen betreffende de kiesverrichtingen : in die volgorde zullen enkele beschouwingen worden gewijd aan het werk van het uitgetreden parlement op het punt van de verkiezingswetgeving.

1. Wijzigingen aan de instellingen welke de kieswetgeving beïnvloeden.

Het uittredende parlement was een konstituante en heeft van zijn grondwetgevende bevoegdheden gebruik gemaakt om ingrijpende veranderingen teweeg te brengen in de Belgische instellingen. Sommige daarvan hebben

(1) Zie de bijgevoegde overzichtstabellen.

(2) De verlaging van de leeftijdsgrens van 21 tot 18 jaar voor de gemeentelijke kiezers, heeft het kiezerskorps verrijkt met ongeveer 400.000 personen.

betekenis ook voor het kiesstelsel. Een eerste dergelijk punt dat de *constituante* verwezenlijkte, was de wijziging van artikel 49 van de *grondwet*, dat de samenstelling van de Kamer van Volksvertegenwoordigers regelt (3). Deze grondwetswijziging bevestigde eensdeels, op het *grondwettelijk* niveau, een regeling die reeds sedert 1965 in voege was, m.n. de stabilisatie van het aantal volksvertegenwoordigers op 212 (en *ipso facto*, van het aantal rechtstreeks verkozen senatoren op 106), en de wijze waarop dat aantal verder verdeeld wordt over de kiesomschrijvingen (4). Anderdeels schrijft het nieuwe artikel 49 voor om de 10 jaar een volkstelling te houden (waarvan de uitslagen binnen de 6 maand bekend moeten gemaakt worden) en beveelt het binnen de 3 maand na de bekendmaking van de resultaten, de zetelverdeling daaraan aan te passen.

Die grondwetswijziging maakt dat het orgaan dat bestemd is om op het hoogste niveau de bevolking te vertegenwoordigen en dat handelt voor de « natie », qua omvang niet meer meeëvolueert met de omvang van de bevolking. De bestendig toenemende bevolking schiep inderdaad een probleem in verband met de funktionering van een zo grote en steeds uitbreidende vergadering. Dat probleem is nu opgelost in die zin, dat de vergadering alvast niet meer groter worden kan. Tegelijk is een einde gesteld aan de latente wrevel en spanningen welke het traditionele respect voor de « prioritaire overschotten » schiep: de nieuwe regeling laat daarvoor geen plaats meer. Nochtans heeft de oplossing misschien iets weggenomen van één van de karaktertrekken van het Belgisch kiesstelsel, m.n. de evenredigheid die bestond tussen het aantal politieke vertegenwoordigers en het totaal van de bevolking (5).

Een tweede grondwetswijziging, belangrijk voor de verkiezingsregeling in België, is het oprichten van twee nieuwe wetgevende organen: de Kultuurraden voor de nederlndstalige en voor de franstalige kultuurgemeenschap (6)

Weliswaar worden de leden van deze organen niet rechtstreeks door het kiezerskorps aangeduid — zij worden zelfs helemaal niet verkozen, vermits de Kultuurraden bestaan uit de samenvoeging van de respektieve taalgroe-

(3) Grondwet art. 49, wijziging dd. 28 juli 1971 (St. 17 augustus 1971).

(4) Wet 3 april 1965 (St. 8 april 1965) tot vaststelling van het aantal Volksvertegenwoordigers en dit der rechtstreeks door het kiezerskorps verkozen Senatoren en tot indeling van de zetels overeenkomstig de uitkomsten van de algemene volkstelling op 31 december 1961.

(5) De *constituante* werkte tevens aan een hervorming van de samenstelling van de Senaat. Beide Kamers zijn het evenwel niet tijdig eens geworden over identieke teksten ter zake. Behoudens het stabiliseren van het aantal rechtstreeks verkozen senatoren (grondwet art. 49 plus grondwet art. 54), is dus voor de Senaat niets veranderd.

(6) Grondwet art. 59bis, toegevoegd op 24 december 1970 (St. 31 december 1970).

pen van Kamer en Senaat — maar hun bestaan en bevoegdheden vermeerderen principieel en in belangrijke mate, de politieke betekenis van de stem welke de kiezers uitbrengen op het nationaal vlak. Die stem is immers voortaan het instrument van inspraak in twee onderscheiden wetgevende lichamen, met onderscheiden en gescheiden bevoegdheden. De reële toename van de politieke betekenis van de stem van de Belgische kiezer, is evenwel rechtstreeks afhankelijk van de ontwikkeling van de Kultuurraden als zelfstandige organen, die in hun optreden niet gedomineerd worden door Kamer en (of) Senaat.

De leden van de duitstalige cultuurgemeenschap delen niet op dezelfde wijze als de leden van de andere twee cultuurgemeenschappen in de vermeerdering van politieke betekenis van hun op nationaal vlak uitgebrachte stem. De Grondwet belooft hun in artikel 59ter een eigen Kultuurraad, welke er tot nog toe niet gekomen is, en die zoals de formulering van artikel 59ter doet vermoeden en de wet van 3 juli 1971 (7) onverbloemd aantoon, anders zal zijn samengesteld. Zulks suggereert vragen omtrent de toepassing van artikel 6 van de Grondwet ten overstaan van het kiesstelsel en de op basis daarvan samengestelde wetgevende organen.

Nog een derde grondwetswijziging houdt verband met het kiesstelsel, zij het dat haar draagwijdte bij gebrek aan nadere uitwerking in gewone wetgeving, nog onduidelijk is : het nieuwe artikel 107 quater (8). Het deelt België in in drie gewesten (een Vlaams, een Waals, en een Brussels gewest) en voorziet de oprichting van nieuwe gewestelijke organen die zullen samengesteld zijn uit verkozen mandatarissen. Alle nadere uitleg over hun aantal en de wijze van verkiezing ontbreekt echter, zodat artikel 107quater zowel de mogelijkheid in zich bergt van een verdere toename van de politieke betekenis van de reeds bestaande stembevoegdheid van de kiezer (onrechtstreekse verkiezing of aanduiding vergelijkbaar met die voor de Kultuurraden), als de mogelijkheid van het scheppen van een nieuwe stembevoegdheid (rechtstreekse verkiezing) speciaal voor de nieuwe organen.

Een laatste grondwetswijziging met betekenis voor het kiesstelsel is tenslotte, de oprichting van nieuwe territoriaal gedecentraliseerde eenheden met eigen verkozen organen : de agglomeraties en de federaties van gemeenten (9).

(7) Wet 3 juli 1971 (St. 6 juli 1971), tot indeling van de leden van de Wetgevende Kamers in taalgroepen en houdende diverse bepalingen betreffende de cultuurraden voor de Nederlandse cultuurgemeenschap en voor de Franse cultuurgemeenschap.

(8) Grondwet art. 107quater, toegevoegd op 24 december 1970 (St. 31 december 1970).

(9) Grondwet art. 108bis, 108ter toegevoegd op 24 december 1970 (St. 31 december 1970) ; uitgewerkt in de Wet 26 juli 1971 (St. 24 augustus 1971), houdende organisatie van de agglomeraties en de federaties van gemeenten.

Hun organen volgen het klassieke patroon van de territoriale decentralisatie: een rechtstreeks verkozen, vertegenwoordigend orgaan dat de beslissingsbevoegdheid draagt, een onrechtstreeks verkozen orgaan met uitvoerende bevoegdheid, een hoofd, benoemd, maar dan rekening houdend met de zienswijze van het vertegenwoordigend orgaan (10). Het aantal leden van het vertegenwoordigend orgaan (« raad ») en van het uitvoerend orgaan (« kollege ») is rechtstreeks evenredig met de bevolking (11). Alle mandatarissen worden verkozen volgens de regels van het ook voor alle andere politieke verkiezingen in België geldende stelsel, m.n. de regels van het algemeen, enkelvoudig, verplicht stemrecht, in openbare verkiezingen, met eerbiediging van het geheim der uitgebrachte stemmen, en bij evenredige verdeling van de zetels overeenkomstig de door de lijsten behaalde stemmen.

Er is aldus een nieuwe categorie politieke, door verkiezing toe te wijzen mandaten gekreëerd, en al degenen die stemgerechtigd zijn voor de gemeenteraadsverkiezingen hebben een bijkomende stemplicht en nieuwe stembevoegdheid (aktief en passief stemrecht) gekregen.

De wijze waarop de verkiezingen voor de agglomeraties en de federaties gebeuren, is rechtstreeks afgeleid van de wijze waarop de gemeenteraadsverkiezingen geregeld zijn, behoudens op een paar punten.

Aldus is het, integenstelling tot wat kan voor de gemeenteraadsverkiezingen, niet toegelaten te « panacheren »: elke kiezer heeft slechts één stem die één geheel vormt en binnen eenzelfde lijst dient te worden uitgebracht (12). Dat heeft voor effect het gewicht van de politieke partijen als beslissingsfaktor in de verkiezingen te verhogen, in tegenstelling tot de gemeenteraadsverkiezingen, waarbij de kiezer voor personen stemmen kan eerder dan voor lijsten, indien hij zulks wenst. Hij heeft bijgevolg wat minder invloed op de bepaling van de beleidsplough en het beleid van de agglomeraties en federaties, dan op die van de gemeenten. Ook heeft de

(10) *In casu* komt de benoeming van de voorzitter slechts voor als een bevestiging van de verkiezing door het vertegenwoordigend orgaan in zijn schoot. Wet 26 juli 1971 (hoger geciteerd), art. 37.

(11) Koninklijk Besluit 4 oktober 1971 (St. 8 oktober 1971) tot vaststelling in uitvoering van artikel 6 van de wet van 26 juli 1971, van het aantal leden van de raden van de agglomeraties en de federaties van gemeenten, art. 1. Het aantal leden van de raad mag nochtans niet minder dan 15 en niet meer dan 83 bedragen; Wet 26 juli 1971 (hoger geciteerd), art. 6. Het aantal leden van het uitvoerend kollege kan gaan van 3 tot 9, en wordt vastgesteld door de Koning bij een in ministerraad overlegd koninklijk besluit, Wet 26 juli 1971, art. 36, lid 2. De Koning kan nog met andere factoren dan de bevolking rekening houden. Voor de agglomeratie Brussel bestaat het kollege uit zes franstalige en zes nederlandstalige leden, behoudens de voorzitter. Grondwet art. 108ter, § 2, *in fine*; Wet 26 juli 1971, art. 65; Koninklijk Besluit 9 oktober 1971 (St. 15 oktober 1971), tot rangschikking van de agglomeraties en de federaties van gemeenten, art. 2.

(12) Wet 26 juli 1971, art. 20.

wetgever de voorkeur gegeven aan een ander berekeningssysteem voor de toewijzing van de zetels, dat gunstiger uitvalt voor de kleine partijen (het systeem « D'Hondt », ook gebruikt voor de nationale verkiezingen, i.p.v. het systeem « Imperiali ») (13).

Verder is er nog een verschil in de aanduiding van de leden van het uitvoerend kollege: in tegenstelling tot de verkiezing van de schepenen, die door de gemeenteraad in zijn geheel gebeurt en bijgevolg beïnvloed kan worden niet alleen door de meerderheidsminderheidsverhouding, maar ook door afspraken tussen de partijen, worden de leden van het uitvoerend kollege van een agglomeratie- of federatieraad verkozen binnen de frakties of politieke groepen die de raad samenstellen. Het agglomeratie- of federatiebureau (verkiezingsorgaan) bepaalt namelijk onmiddellijk na de afkondiging van de verkiezingsuitslag voor de raad, hoeveel van de te begeven kollege-zetels aan elke deelnemende lijst toekomen overeenkomstig het door haar behaalde stemmenaantal (14). De op elke lijst verkozen personen duiden tijdens de eerste vergadering van de raad onder elkaar evenzoveel leden aan. Voor de agglomeratie Brussel gebeurt het op dezelfde wijze, maar binnen de taalgroepen van de raad (15).

Ook de aanduiding van de voorzitter wijkt, althans op het punt van de uitdrukkelijk neersgeschreven regels, enigszins af van die van de burgemeester. Immers, de burgemeester wordt, overeenkomstig de gemeentewet, door de Koning benoemd onder de gemeenteraadskiezers die meer dan 25 jaar oud zijn, zonder dat enige vorm van formele voordracht door de gemeenteraad vereist is (16). De voorzitter van de agglomeratie of federatie daarentegen wordt formeel en bij volstreekte meerderheid door de raad verkozen uit de leden van de raad, en zijn aanduiding wordt slechts bekrachtigd door de Koning.

Tot daar voor wat de wijzigingen en nieuwigheden betreft die rechtstreeks verband houden met de grondwetsherziening. Er zijn op institutioneel vlak evenwel nog enkele wijzigingen of nieuwigheden te vermelden, welke voortvloeien uit gewone wetgeving.

In deze categorie mag wel als eerste vermeld worden het uiteindelijk totstandkomen van een authentieke Nederlandse tekst voor gans de verkiezingswetgeving (17). Tot dan toe was de Nederlandse tekst van de titels

(13) Wet 26 juli 1971, art. 26.

(14) De berekening gebeurt volgens het bepaalde in de art. 167 en 168 van het Kieswetboek, waarbij het aantal in de raad op elke lijst verkozen kandidaten, als stemcijfer wordt gebruikt. Wet 26 juli 1971, art. 38, § 1, lid 2 en 3.

(15) Wet 26 juli 1971, art. 65, 67.

(16) Wel plegen de gemeenteraadsliden onofficieel hun voorkeur kenbaar te maken.

(17) Wet 26 juni 1970 (St. 17 juli 1970) houdende aanpassing van de Franse tekst en vaststelling van de Nederlandse tekst van het Kieswetboek, van de wet van 15 mei 1949 tot regeling van gelijktijdige parlements- en provincieraadsverkiezingen, van de Provinciewet en van de Gemeentewet.

III tot IX van het Kieswetboek wel evenwaardig aan de Franse, maar vele artikels in de titels I en II, al of niet bedacht met wijzigingen die wel een authentieke Nederlandse versie hadden, kenden nog niet diezelfde rechtsgeldigheid. Al deze teksten waren zonder onderscheid samen verwerkt in één koördinatie. Eenzelfde toestand bestond voor de Gemeentekieswet, terwijl daarentegen de Provinciekieswet en de wet van 15 mei 1949, wel een volwaardige Nederlandse tekst hadden. Al die teksten en hun Franse tegenhangers, leden bovendien aan onnauwkeurigheden en aan een gebrek aan eenvormigheid op het punt van de terminologie.

De wet van 26 juni 1970 was dan ook zeer welgekomen om enige orde te scheppen in die slordige toestand.

Zij is niet beperkt gebleven tot het aanvullen van de lakunes die in de authentieke Nederlandse tekst bestonden, maar heeft alle vroegere teksten vervangen door nieuwe, gebruik makend van een verbeterde en eenvormige terminologie en rekening houdend met verschillende oude, impliciete wijzigingen. Zij heeft op dezelfde wijze het toilet gemaakt van de Franse tekst, zonder hem evenwel te vervangen.

De wet van 26 juni 1970 heeft geen materiële wijzigingen aangebracht in de kieswetgeving. Zij is nochtans één van de belangrijkste verwezenlijkingen uit de periode 1968-1971.

Materiële wijziging is er wel gekomen, door de wet van 9 juli 1970 die het aantal schepenen en leden van de gemeenteraden aanpast (18).

Het verlangen hiernaar werd ongeveer gelijktijdig uitgedrukt in verschillende wetvoorstellen bij Kamer en Senaat (19), welke na gemeenschappelijk overleg tussen de Kamerkommissie voor binnenlandse Zaken, de parallelle Senaatskommissie, en de regering, tot gezamenlijke behandeling rond het in de Senaat neergelegde voorstel aanleiding gaven. De voorstanders van de voorstellen pleitten dat, alhoewel het kiesstelsel herhaaldelijk gewijzigd was en het kiezerskorps aanzienlijk uitgebreid, meer bepaald onlangs nog voor wat de jongeren van 18 tot 21 jaar betreft (20), en dat de gemeenten heel andere, meer aandacht, inspanning en investering vereisende bezigheden hadden gekregen dan aanvankelijk het geval was, de samenstelling van gemeenteraad en schepenkollege nog « ... dateerde uit de eerste helft van vorige eeuw... » (21) (22). Bovendien vroegen zij dat nog

(18) Wet 9 juli 1970 (St. 21 juli 1970), houdende wijziging van de Gemeentewet.

(19) Zitting 1969-1970, Bescheiden Senaat, n^o 297; Bescheiden Kamer, n^os 562 en 581-1.

(20) Wet 1 juli 1969 (St. 12 juli 1969) tot vaststelling van de kiesgerechtigde leeftijd op 18 jaar voor de gemeenteraden; hierover: zie verder.

(21) Toelichting bij het voorstel 1969-1970, Bescheiden Senaat, n^o 297, blz. 2. Bij deze argumentatie werd wellicht uit het oog verloren dat wel degelijk vroeger reeds aanpassingen gebeurd zijn. Aldus de Wet 20 februari 1921 (aantal gemeenteraadsleden), Wet 23 juli 1953 (aantal schepenen voor Brussel, Gent en Luik) en de Wet 23 december 1958 (aantal schepenen voor Oostende, Charleroi en Antwerpen).

met andere criteria dan de bevolking rekening zou gehouden worden, m.n. met het economisch of bestuurlijk belang van de gemeenten, of met het feit dat zij al dan niet een belangrijk, niet-permanent bevolkingsdeel moeten verzorgen (23). De regering en de meerderheid der parlementsleden hebben evenwel om redenen van objectiviteit het redelijk gemakkelijk te hanteren bevolkingscriterium niet willen prijsgeven (24). Zij hebben wel het aantal der gemeenteraadsleden en der schepenen lichtjes opgedreven voor bijna alle gemeenten (25) en bepaald dat het voortaan telkens vóór de gemeenteraadsverkiezingen zal worden herzien, hetzij op basis van de tienjaarlijkse volkstelling, indien die cijfers recent zijn, hetzij op basis van het officieel vastgesteld inwonersaantal van het vóór-voorlaatste en voorlaatste jaar voor de verkiezingen, als die cijfers een verschil van tenminste 5 % aangeven ten aanzien van het minimum- of maximumcijfer van de klasse waarin de gemeente na de laatste volkstelling gerangschikt werd (26).

Een wet van 29 juni 1970 (27) heeft voor het eerst een mogelijkheid van echte plaatsvervanging geschapen voor de gemeenteraadsleden : dienstplichtigen in actieve dienst die verkozen worden tot gemeenteraadslid, verkozen opvolgers die hun dienstplicht vervullen en wegens een openvallend mandaat in de gemeenteraad moeten aantreden, en gemeenteraads-

(22) Om gelijkaardige redenen heeft de heer VANACKERE in de Senaat een voorstel ingediend tot aanpassing van het aantal leden van de Bestendige Deputatie der provincie. Het is evenwel niet afgehandeld. VANACKERE, voorstel van wet tot wijziging van artikel 96, eerste lid, van de Provinciewet, Bescheiden Senaat, 1970-1971, nr 580.

(23) Bijvoorbeeld badsteden, of een universiteitsstad zoals Leuven. Bij de Kamer is nog steeds een ontwerp (overgezonden door de Senaat) aanhangig, betreffende de verhoging van het aantal schepenen in sommige villegatueurgemeenten : Bescheiden Kamer 1953-1954, nr 415. De Commissie heeft voorgesteld het niet goed te keuren.

(24) Alleen voor de onlangs samengevoegde gemeenten, kan om de versmelting te vergemakkelijken, een uitzondering worden gemaakt : de wet die de samenvoeging bekrachtigt, kan hun voor beperkte tijd een extra-schepenen en een extra-gemeenteraadslid toekennen, om de overgang te vergemakkelijken.

(25) Voor de gemeenteraadsleden voegt de wet aan de basis één categorie toe : de vroegere tweede categorie van 1.000 tot 3.000 inwoners wordt gesplitst in één van 1.000 tot 1.999 inwoners, en één van 2.000 tot 2.999 inwoners, die respectievelijk 9 en 11 raadsleden toegewezen krijgen. De laagste categorie (gemeenten beneden de 1.000 inwoners) behoudt haar 7 raadsleden en alle andere categorieën krijgen 2 leden bij. De rangschikking der gemeenten met het oog op het aantal schepenen wordt enigszins vereenvoudigd en ook uitgebreid : gemeenten van minder dan 5.000 inwoners (nieuwe categorie) krijgen 2 schepenen ; die van 5.000 tot 9.999 inwoners : 3 schepenen ; die van 10.000 tot 19.999 inwoners : 4 schepenen ; die van 20.000 tot 49.999 inwoners : 5 schepenen ; die van 50.000 tot 149.999 inwoners : 6 schepenen, terwijl de steden Brussel, Gent en Luik recht hebben op 8 schepenen en Antwerpen op 10.

(26) De heer VANACKERE diende in de Senaat een voorstel in strekkende tot een verhoging van het aantal provincieraadsleden voor de zeer bevolkte provincies, zonder evenwel een andere aanpassing te voorzien dan deze, die plaats grijpt na elke volkstelling. Het voorstel is niet afgehandeld geworden. VANACKERE, voorstel van wet tot wijziging van artikel 1bis, 1o lid, van de Provinciewet, Bescheiden Senaat, 1970-1971, nr 625.

(27) Wet 29 juni 1970 (St. 21 juli 1970), betreffende de opschorting van de gemeentelijke mandaten wegens militaire dienst.

leden die opgeroepen worden om hun militaire dienstplicht te vervullen, kunnen voor de duur van de vervulling van die dienstplicht worden vervangen door de eerste op hun lijst verkozen opvolger. Hun mandaat wordt opgeschort voor de duur van hun diensttijd. Is geen opvolger verkozen, dan kan evenwel ook geen plaatsvervanging gebeuren (28). Om van deze nieuwigheid te kunnen genieten, is het wel noodzakelijk dat de belanghebbende effectief als gemeenteraadslid geïnstalleerd is. Uit de voorbereidende werken blijkt echter dat de militaire overheid hem eventueel voor de installatievergadering de nodige faciliteiten zal verlenen (29).

De wet van 29 juni 1970 houdt duidelijk verband met de recente wetten die het stemrecht verruimen, en bepaaldelijk met de wet van 3 juli 1969 welke aan alle dienstplichtigen de mogelijkheid teruggaf (30) hun stemrecht uit te oefenen. De voorbereidende werken doen goed uitschijnen hoeveel belang parlement en ook regering hechtten aan het ten volle verwezenlijken van de deelname-mogelijkheden van de jongelui in het politieke leven van de maatschappij, zonder diskriminerend onderscheid ten gevolge van het belangrijke maatschappelijk dienstbetoon dat de militaire dienst is (31).

In dezelfde geest is trouwens grondig de mogelijkheid onderzocht de « dienstplichtige gemeenteraadsliden » ondanks hun militaire verplichtingen, toch toe te laten persoonlijk hun mandaat waar te nemen, dank zij faciliteiten te verlenen door de militaire overheden. Zulks bleek echter gegronde bezwaren in te houden voor de dienstvervulling in het leger en zou trouwens tot een ernstig verschil in behandeling aanleiding geven, tussen de dienstplichtigen met een politiek mandaat en gelijke dienstplichtigen zonder politiek mandaat. Om die redenen werd zij afgewezen (32).

(28) De wet zwijgt over wat in zo'n geval wél moet gebeuren : dient de dienstplichtige af te zien van zijn mandaat zoals vroeger algemeen de regel was, of blijft zijn plaats eenvoudig open tot hij ze weer zelf vullen kan ? Gezien de strekking van de wet, bedoeld om de jongeren niettegenstaande militaire verplichtingen het volle pond te geven van hun politieke rechten, valt te pleiten voor de laatste oplossing.

(29) 1969-1970, *Bescheiden Senaat*, verslag n° 346.

(30) Wet 3 juli 1969 (St. 12 juli 1969), tot wijziging van de kieswetten en de wet van 3 juni 1964, houdende het statuut van de gewetensbezwaarden, ten einde stemrecht te verlenen aan de dienstplichtige onderofficieren, korporaals en soldaten in aktieve dienst. Hierover : zie verder.

(31) Zie bijvoorbeeld 1969-1970, *Bescheiden Senaat*, de toelichting bij voorstel n° 79 en het verslag n° 346. Meisjes of vrouwen en afgekeurde of vrijgestelde jongelui, uit dezelfde leeftijdsgroep, kunnen immers in gelijkaardige omstandigheden ongehinderd een politiek mandaat vervullen.

(32) Toch heeft de heer GLINNE een paar dagen vóór de uitvaardiging van deze wet, nog een voorstel ingediend « tot het verlenen van uitstel of vrijlating van militaire dienst op morele grond aan de dienstplichtigen die als politiek mandataris verkozen zijn » (*Bescheiden Kamer*, 1969-1970, n° 732-1). Hij was van oordeel dat het aanduiden van een vervanger afbreuk doet aan het verlangen van de kiezers, en meer bepaald de kans in zich draagt dat een jong mandataris, door jonge kiezers gekozen, door iemand uit een andere leeftijdsgroep zou worden vervangen.

Schepenen die tijdens hun ambtsperiode voor militaire dienst opgeroepen worden, zullen krachtens dezelfde wet worden vervangen voor de duur van hun dienst, maar dan door een ander gemeenteraadslid, aan te wijzen door de gemeenteraad (33). Voor een burgemeester in soortgelijke omstandigheden, geldt de gewone, voorheen reeds bestaande vervangingsprocedure (34).

Het parlement heeft nog twee wetten goedgekeurd die kleine correcties aanbrengen aan de gemeentekieswet op het punt van de onverenigbaarheden.

Aldus de wet van 7 juli 1969 (35), waarbij de onverenigbaarheid tussen de functie van burgemeester of schepenen en het beroep van mijnningenieur in actieve dienst, werd weggenomen, omdat geen band van ondergeschiktheid tussen beide posities bestaat, welke de goede vervulling ervan in het gedrang zou kunnen brengen.

Zo ook deed de wet van 13 juli 1970 (36) de onverenigbaarheid verdwijnen tussen het ambt van burgemeester of schepenen en dat van onderwijzer « ... die een jaarwedde of een jaarlijkse toelage van staat of provincie... » geniet, evenals tussen dezelfde openbare functies en de functies van een aantal « agenten en beambten der financiële beheren » (37).

De onverenigbaarheid betreffende de onderwijzers, was ingesteld in een periode toen de gemeenten nog een zeker toezicht uitoefenden op de rijkscholen, en had in de ogen van het parlement thans alle zin verloren.

De onverenigbaarheid betreffende de « agenten en beambten der financiële beheren », was te algemeen geformuleerd, daar hij alle agenten en beambten van alle besturen met een financieel karakter uitsloot, ook al bestaat voor sommigen geen de minste mogelijkheid tot een botsing van belangen met de mandaten van burgemeester of schepenen. Wel was bij gelegenheid van betwistingen door de rechtbanken meer dan eens verklaard dat de onverenigbaarheid een uitzondering uitmaakt op de algemene regel van de verkiesbaarheid, zodat zij restriktief dient geïnterpreteerd en o.m. niet mag worden toegepast in die gevallen waar de onafhankelijkheid van de gemeentelijke overheden geen gevaar loopt (38), maar de toestand bleef onduidelijk en onzeker. Daarom stemde het parlement een nieuwe tekst, die de onverenigbaarheid beperkt tot « ... de agenten en beambten

(33) Wet 29 juni 1970, art. 2, lid 1.

(34) Gemeentewet, art. 107.

(35) Wet 7 juli 1969 (St. 26 augustus 1969), tot wijziging van de Gemeentekieswet.

(36) Wet 13 juli 1970 (St. 21 juli 1970), tot wijziging van artikel 68 van de Gemeentekieswet.

(37) Gemeentekieswet, art. 68, 5^o, oude tekst.

(38) R.v.S., VERLAINE, n^o 7.990, 30 juni 1960 ; R.v.S., BLOCKMANS, n^o 8.258, 24 maart 1954 ; R.v.S., VAN OSTA, n^o 12.865, 12 maart 1968 ; en andere.

der fiskale besturen, in de gemeenten die tot hun werk- of ambtsgebied behoren, behoudens de door de Koning toegestane afwijking (39) ». Er blijft dus nog wel een vlottend element in de nieuwe regel over (de afwijkingen door de Koning toegestaan), maar dit kan in geen geval gebruikt worden tot beperking van de verkiesbaarheid.

Een laatste tekst met institutionele inhoud door het parlement in deze periode gestemd, is een wet met tijdelijk karakter.

Naast en buiten de procedure voor grondwetsherziening waarbij de oprichting van agglomeraties en federaties van gemeenten voorzien werd, gingen de procedures voor de samenvoeging van gemeenten hun gang. Daar de uitwerking van die samenvoegingen in de praktijk een zekere tijd in beslag neemt, bleek het bij het naderen van het tijdstip voor de gemeenteraadsverkiezingen, onmogelijk voor sommige nieuwgeboren of nog niet helemaal tot stand gekomen samenvoegingsgemeenten, verkiezingen uit te schrijven. Daarom heeft het parlement een wet gestemd (40) waarbij de Koning de bevoegdheid krijgt door een in ministerraad overlegd Koninklijk besluit de verkiezingen maximaal 12 maand uit te stellen in de gemeenten die vóór 1 juni het voorwerp uitmaakten van een samenvoegingsprocedure overeenkomstig de wet van 14 februari 1961 voor economische expansie, sociale vooruitgang en financieel herstel. De aanduiding van die gemeenten diende vóór 31 juli 1970 te gebeuren (41).

2. Wijzigingen betreffende het stemrecht.

Klaarblijkelijk moeten de tijden wel rijp geweest zijn voor een verlaging van de leeftijdsvereiste voor het actief en het passief kiesrecht, aangezien op ongeveer hetzelfde tijdstip meerdere daartoe strekkende voorstellen neergelegd werden en het parlement de kwestie met grote eensgezindheid heeft behandeld.

De voorstellen strekken tot een algemene verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd tot 18 jaar en van de verkiesbaarheidsleeftijd tot 21 jaar. Dat stuitte evenwel op een moeilijkheid van juridisch-technische aard, doordat de leeftijdsvereisten voor de parlementsverkiezingen in de grondwet vastgelegd zijn en alleen artikel 47, betreffende de kiesgerechtigde leeftijd,

(39) Gemeentekieswet, art. 68, 5^o, nieuwe tekst.

(40) Wet 10 juli 1970 (St. 16 juli 1970), houdende afwijking van de gemeentekieswet.

(41) Koninklijk Besluit 29 juli 1970 (St. 20 augustus 1970), tot aanwijzing van de gemeenten waar de vernieuwing van de gemeenteraden uitgesteld wordt bij toepassing van de wet van 10 juli 1970, houdende afwijking van de gemeentekieswet; Koninklijk Besluit 31 juli 1970 (St. 18 augustus 1970), tot aanwijzing van een tweede reeks gemeenten waar de vernieuwing van de gemeenteraden uitgesteld wordt bij toepassing van de wet van 10 juli 1970, houdende afwijking van de gemeentekieswet.

voor herziening vatbaar verklaard was. Voorstellen tot wijziging van dat artikel zijn inderdaad ter tafel gelegd (42), maar zij zijn niet tijdig meer gestemd geraakt. Uit de besprekingen in de schoot van de Senaatskommissie voor Binnenlandse Zaken blijkt anderzijds, dat meerdere parlementsleden het plan hadden opgevat kort vóór het normale einde van de parlementaire zitting een voorstel in te dienen houdende herzieningsverklaring voor de artikelen 50 en 56 van de grondwet, met het oog op de verlaging van de verkiesbaarheidsleeftijd door een volgende constituant. Hun plannen werden evenwel doorkruist door de vervroegde parlementsontbinding (43).

De leeftijdsvereisten voor de provinciale verkiezingen zijn vastgesteld in een gewone wet (44). Er bestaat evenwel een dubbele band tussen de leeftijdsvereisten voor de parlementaire verkiezingen, en deze voor de provincieraadsverkiezingen. Enerzijds heeft de wetgever op uitdrukkelijke wijze de kiezers voor de provincieraadsverkiezingen omschreven als zij, die stemgerechtigd zijn voor de parlementsverkiezingen, en anderzijds, duiden de provincieraden provinciale senatoren aan. Een wijziging in de stemgerechtigde leeftijd voor de provincieraden, zou bijgevolg de eenvormigheid van de basis voor de verkozen senatoren breken. Daar bovendien de parlements- en provincieraadsverkiezingen plegen gelijktijdig te gebeuren, zou het verschil in kiezerskorps ook nog praktische moeilijkheden met zich brengen. De verlaging van de verkiesbaarheidsleeftijd alleen (tot 21 jaar), zou een situatie doen ontstaan die volkomen indruist tegen wat een bestendige traditie kan heten in het Belgisch kiesstelsel: dat enige afstand dient te bestaan tussen de kiesgerechtigde en de verkiesbaarheidsleeftijd. Vooral om deze redenen heeft de Senaatskommissie alle voorstellen met betrekking tot de provincieraadsverkiezingen afgewezen (45).

Zo komt het dat uiteindelijk alleen voor de gemeenteraadsverkiezingen (46) de leeftijdsvereisten aangepast werden (47).

(42) Voorstel van A. VAN CAUWENBERGHE, 1968-1969, *Bescheiden Senaat*, nr 211; voorstel J. GOFFART, 1970-1971, *Bescheiden Senaat*, nr 724.

(43) Er lag wel een voorstel van de heer GOFFART ter tafel, houdende verklaring tot herziening van de artikelen 5, 50, 56 en 86 van de grondwet, maar dan in de zin van het afschaffen van de vereiste van grote naturalisatie. *Bescheiden Senaat*, 1969-1970, nr 169.

(44) Provinciewet art. 1 (stemgerechtigde leeftijd), art. 23 (verkiesbaarheidsleeftijd). (45) *Bescheiden Senaat*, 1968-1969, nr 329; *Bescheiden Senaat*, 1970-1971, nrs 502 en 503.

(46) Krachtens art. 9 van de Wet 26 juli 1971, houdende organisatie van de agglomeraties en de federaties van gemeenten is het kiezerskorps voor de agglomeratie- en federatieverkiezingen hetzelfde als voor de gemeentelijke verkiezingen. Ook de verkiesbaarheid is op dezelfde wijze geregeld, maar zulks wordt door voornoemde wet niet uitdrukkelijk vermeld.

(47) Wet 1 juli 1969 (St. 12 juli 1969), tot vaststelling van de kiesgerechtigde leeftijd op 18 jaar voor de gemeenteraden; Wet 2 juli 1969 (St. 12 juli 1969), tot vaststelling van de leeftijd van verkiesbaarheid op 21 jaar voor de gemeenteraden.

Een leeftijdsgrens bepalen is steeds een min of meer « lukrake » aanleggenheid die gemakkelijk tot discussies aanleiding geeft. Nochtans heeft het parlement bijna zonder aarzeling 18 en 21 jaar aangeduid respectievelijk voor de uitoefening van het actief en het passief kiesrecht. Het was namelijk niet zozeer het ogenblik van het verlenen van het kiesrecht dat belang had, voor het parlement, dan wel de idee van het vroeger toelaten van de jongeren tot de volheid van het maatschappelijk leven, en het opnemen van hun gezichtspunten en verlangens in de bepaling van het beleid. Vijftig jaar verplicht onderwijs, intensief schoolbezoek, ruime verspreiding van informatie allerhande door de massa-kommunikatiemediën, en niet in het minst, de groeiende ontevredenheid en drang naar actie van de jeugd, zijn daarbij doorslaande argumenten gebleken.

Stemrecht geven alleen, werd door het parlement — en terecht — als slechts een halve verwezenlijking beschouwd : in het licht van de boven aangehaalde argumenten, is het absoluut noodzakelijk de jongeren de gelegenheid te geven jongelui van ongeveer hun eigen leeftijdsgroep te kiezen. Dus diende ook dat verzekerd. Het parlement formuleerde de dubbele aanpassing in twee afzonderlijke wetten, die met één dag tussenruimte afgekondigd werden (47).

Deze wetten openen de jongeren de deur, maar kunnen hun niet verzekeren dat hun leeftijdsgenoten metterdaad zullen zetelen in de beslissingsorganen : zulks is immers in hoge mate afhankelijk van de houding van de politieke partijen bij het opstellen van de kandidatenlijsten. Het zijn weliswaar precies ook die partijen geweest die hun steun verleend hebben bij het stemmen van beide wetten. Logischerwijze zou dus niet hoeven gevreesd te worden dat zij de toepassing ervan zouden obstrueren. Dat goede vooruitzicht schijnt nochtans geen volledige bevestiging te hebben gevonden bij gelegenheid van de gemeenteraadsverkiezingen en agglomeratie- en federatieraadsverkiezingen die in 1970 en 1971 plaatsgrepen.

Nog steeds in een geest van verruiming van het stemrecht, kwam — weer een dag later — een derde wet tot stand, die een oude ongelijkheid tussen de dienstplichtige militairen in actieve dienst, beneden de graad van officier, en de officieren, wegruimde en de jongelui, onderworpen aan het wettelijk statuut van gewetensbezwaarde, eveneens het gebruik van hun stemrecht teruggaf (48). De toelichting bij het voorstel wees erop dat, zo er al vroeger bezwaren konden hebben bestaan tegen de uitoefening van het stemrecht door militairen in actieve dienst — kwestie die steeds

(48) Wet 3 juli 1969 (St. 12 juli 1969), tot wijziging van de kieswetten en de wet van 3 juni 1964, houdende het statuut van de gewetensbezwaarden, ten einde stemrecht te verlenen aan dienstplichtige onderofficieren, korporaa's en soldaten in actieve dienst.

betwist geworden is — thans in elk geval de kans op druk of andere vormen van misbruik door militairen van hogere rang zeer gering is. Bovendien verzekert de moderne opvatting over de organisatie van dienstplicht en leger op voldoende wijze dat de manschappen reële en behoorlijke politieke informatiemogelijkheden hebben zodat zij zich een eigen mening kunnen vormen (49). Overigens heeft het voorstel weinig aanleiding gegeven tot discussie over het principe. Het parlement was vrijwel eensgezind over de aan te brengen verbetering (50) (51).

3. Wijzigingen betreffende de kiesverrichtingen.

Op het punt van vorm en verloop van de kiesverrichtingen dienen twee wetten vermeld, één die niet zo gevolgrijk en één die zeer gevolgrijk is.

De niet zo gevolgrijke wet brengt een regeling voor de naam waaronder gehuwde vrouwelijke kandidaten horen voor te komen op de kandidatenlijsten en de stembiljetten (52).

Het is evident dat het voor de kandidaten in een verkiezing van het hoogste belang is *gekend* te zijn door de kiezers. Een gehuwde vrouw is in België echter gewoonlijk slechts gekend onder de naam van haar echtgenoot, terwijl zij nochtans zuiver wettelijk gezien steeds haar meisjesnaam behoudt en slechts die ene naam heeft. Onder haar meisjesnaam te moeten « opkomen » bij de verkiezingen, kan dan ook voor haar zeer nadelig uitwerken.

De vroegere tekst van het Kieswetboek gaf op dit punt geen duidelijk bescheid. Wel stond het de vrouwelijke kandidaat vrij, overeenkomstig de ministeriële onderrichtingen, een keuze te doen tussen het gebruiken van de naam van haar echtgenoot en haar meisjesnaam, maar bij het opstellen van de kandidatenlijsten en stembiljetten werd de door haar gedane keuze niet steeds geëerbiedigd in feite. Er bleef aldus een onzekere toestand bestaan, waaraan door bovengenoemde wet een eind is gekomen.

(49) Buitengewone zitting 1968, *Bescheiden Senaat*, nr 16.

(50) Het parlement heeft wel enige discussie gevoerd over het wenselijke van een principiële teruggave, zonder dat tegelijk de praktische toepassing ervan verzekerd werd. Deze is er gekomen door de goedkeuring van de Wet 8 juli 1970, die de stemming in extra-kiesbureau's binnen « militaire plaatsen », de stemming per brief en de stemming door lasthebber ingevoerd heeft. Ook heeft de Wet 3 juli 1969 nog een rechtstreeks gevolg gekregen in de goedkeuring van de Wet 29 juni 1970, betreffende de opschorting van de gemeentelijke mandaten wegens militaire dienst (zie hoger).

(51) De Senaat stemde het voorstel met slechts één stem tegen, de Kamer was er eensgezind vóór.

(52) Wet 8 juli 1969 (St. 26 juli 1969), betreffende de naam onder welke de gehuwde vrouwelijke kandidaten kunnen voorkomen op de kandidatenlijsten en op het stembiljet bij de verkiezingen.

Voortaan staat vast dat de « ... identiteit van de kandidaat **gehuwde** vrouw of weduwe mag voorafgegaan worden door de naam van haar echtgenoot of overleden echtgenoot » (53).

De tweede, zeer gevolgrijke wet waarvan sprake, schept een **mogelijkheid** van stemming per brief en een mogelijkheid van stemming door **lasthebber** (bij volmacht) (54).

De wet sluit duidelijk aan bij die andere, reeds besproken wetten, die streven naar uitbreiding van het stemrecht, niet alleen qua principe, maar ook in feite.

In de eerste plaats regelt zij de wijze waarop de militairen in actieve dienst (55) en de civiele personen die van het Ministerie van Landsverdediging afhangen, of die gehecht zijn aan door de Koning aangeduide organismen welke daarbij horen, en die door dienstverplichtingen op de dag der verkiezingen weehouden zijn, hun stemplicht kunnen vervullen (56). Voor hen worden ter plaatse waar zij zich bevinden, extra-stembureaus ingericht.

De wet regelt in detail het opsturen, uitdelen, gebruiken en weer **samenbrengen** van de stembrieven van deze kiezers. Die horen immers thuis in een van de gewone kiesomschrijvingen. Daarom voorziet de wet dat de ingevulde stembrieven in een omslag gestoken worden dat **buitenop** het kiesarrondissement waarin de kiezer thuishoort, vermeldt. De voorzitter van het plaatselijk stembureau staat in voor het versturen van die omslagen naar het hoofdbureau van de betrokken kiesarrondissementen, waar zij zullen worden verdeeld over en doorgestuurd naar de verschillende stemopnemingsbureaus, *a rato* van maximum 100 per bureau. Daar zullen de stembrieven, nog ongeopend, uit de omslagen worden gehaald en **vermengd** met de andere te tellen stembrieven. De wetgever heeft zó willen voorkomen dat het gewicht der « militaire stemmen » de verhouding tussen

(53) Zowel art. 116, derde lid, van het Kieswetboek, als art. 23, vierde lid, van de Gemeentekieswet, zijn aldus gewijzigd.

(54) Wet 8 juli 1970 (St. 21 juli 1970), tot wijziging van het Kieswetboek, van de wet van 19 oktober 1921 tot regeling van de provincieraadsverkiezingen, van de wet van 15 mei 1949 tot regeling van gelyktijdige parlaments- en provincieraadsverkiezingen en van de gecoördineerde wetten van 4 augustus 1932 betreffende de gemeenteraadsverkiezingen.

(55) Cfr. Wet 3 juli 1969 (St. 12 juli 1969) tot wijziging van de kieswetten en de wet van 3 juni 1964, houdende het statuut van de gewetensbezwaarden, ten einde stemrecht te verlenen aan de dienstplichtige onderofficieren, korporaals en soldaten in actieve dienst.

(56) Ook de stemgerechtigde personen die « ... ten laste zijn of tot het gevolg behoren van een... (dergelijke militaire of burgerlijke aangestelde)... en met hem in het buitenland verblijven », kunnen van de bijzondere regeling gebruik maken. Wet 8 juli 1970, art. 3, 4°.

de verschillende in de kiesomschrijving aanwezige meningen, zou vervalsen. Tenslotte, indien de weerhouden stemgerechtigden in staat geweest waren hun stem uit te brengen in de gewone stembureaus, zouden hun stemmen ook — min of meer zo — gespreid geweest zijn.

Nog andere categorieën kiezers die op de dag van de verkiezingen om diverse redenen niet naar de stembus kunnen komen, krijgen door deze wet van 8 juli 1970, bijzondere aangepaste mogelijkheden om hun stem uit te brengen. De wetgever heeft zich echter niet verheeld dat, niettegenstaande zijn eerlijke inspanningen om de korrektheid (d.i. de strikte overeenkomst met de wil van de kiezer) en de geheimhouding van de stemuiting te verzekeren, op die punten toch onloochenbare risico's blijven bestaan. Daarom zijn de belanghebbende kiezers niet verplicht van de nieuwe stemwijzen gebruik te maken. Hun onmogelijkheid om gewoon te komen stemmen in de stembureaus, blijft een geldige verontschuldiging voor een eventueel niet-deelnemen aan de verkiezingen.

Een eerste nieuwe mogelijkheid bestaat erin te stemmen door tussenkomst van een lasthebber. Zij is bestemd voor de kiezers die zich om beroepsredenen op de dag der verkiezingen in het buitenland bevinden. De belanghebbenden duiden hun lasthebber aan naar eigen keuze, maar onder de kiezers van hun gemeente. Zij geven hem een schriftelijke, gedagtekende en ondertekende volmacht mee (57).

De tweede nieuwe mogelijkheid is die van het stemmen per brief. Zij is bestemd voor kiezers die zich op de dag der verkiezingen in België bevinden, maar om verschillende redenen belet zijn naar het stemlokaal te komen :

1° zieken die om gegronde redenen in een ziekenhuis verblijven of die niet in staat zijn naar het stemlokaal te komen of zich daarheen te laten vervoeren. Die onmogelijkheid moet door een doktersgetuigschrift bewezen worden.

2° personeelsleden van « geconcedeerde diensten » (andere dan die aan het leger verbonden zijn) en personeelsleden van diensten en inrichtingen waarvan het essentieel openbaar belang erkend is (vastgesteld bij koninklijk besluit (58) en die op de dag der verkiezingen inderdaad aan het werk

(57) De volmacht identificeert kiezer en lasthebber, en preciseert tevens de verkiezingen waarvoor hij geldig is. Wet 8 juli 1970, art. 4 ; Kieswetboek, art. 147octies, § 2.

(58) Koninklijk Besluit 28 september 1971 (St. 5 oktober 1971), tot vaststelling in uitvoering van artikel 147nonies, § 1, 2°, van het Kieswetboek van de lijst der inrichtingen waarvan het essentieel openbaar belang wordt erkend. Deze diensten en inrichtingen zijn de volgende : hospitalen, klinieken, kraaminrichtingen, sanatoria en preventoria, inrichtingen voor geesteskranken ; oudjesgestichten, homes voor kinderen, kinderkrabben ; diensten voor personenvervoer ; metallurgische fabrieken.

zijn. Dat laatste moet worden bewezen door een getuigschrift van de dienst of de werkgever.

3° Schippers en de leden van hun gezin die met hen aan boord zijn (59).

Kiezers die deel uitmaken van één van de categorieën die hun stem moeten uitbrengen in een in een militaire plaats ingericht extra-stembureau, die zich in het buitenland bevinden, en die omdat zij om gegronde redenen in een ziekenhuis verblijven of omdat zij niet in staat zijn zich te verplaatsen of te laten vervoeren, niet naar het stemlokaal kunnen komen, mogen evenwel niet per brief stemmen maar kunnen wel gebruik maken van een stemming bij volmacht (60).

Onmiskenaar heeft de wetgever een grote inspanning gedaan, om zoveel mogelijk alle kiezers een reële kans te bieden hun stem uit te brengen. Toch blijven enkele punten bestaan waarop ernstige bezwaren kunnen geopperd worden.

Een dergelijk punt is het ingewikkeld karakter van het systeem voor de « militaire » kiezers, evenals van dat voor de briefstemmers.

Een moeilijkheid die met betrekking tot de « militaire » kiezers in het bijzonder mag worden vermeld, is het voorschrift van artikel 147 *sexies*, § 3, lid 7, van het Kieswetboek, dat voorschrijft dat de kiezer na zijn stem uitgebracht te hebben, zijn stembrieven in de speciaal daarvoor bestemde omslagen steekt en die zonder ze te sluiten aan de voorzitter overhandigt, die controleert of de omslag niet leeg is, en of de juiste brief in de juiste omslag zit. Hij controleert volgens de kleur en zonder de stembrief open te vouwen, wat in principe het geheim der stemming dus ongeschonden behoudt. Maar de voorzitter is een plaatselijk, hoger officier, een « te duchten persoonlijkheid », en dat feit alleen al kan voor gevolg hebben een kiezer te beïnvloeden. De controle hoeft toch niet noodzakelijk op dat ogenblik en door de officier-voorzitter te gebeuren? De stembrieven kunnen net zo goed onder 1 omslag verzonden worden om getrieerd te worden op het hoofdbureau van het kiesarrondissement van bestemming, eveneens afgaande op de kleur. Dergelijke regeling lijkt meer in de lijn te liggen van de Belgische traditie welke steeds gestreefd heeft, bijna tot overdrijvens toe, naar bescherming van het geheim der stemming.

(59) Op dit ogenblik is bij de Kamer een wetsontwerp aanhangig (overgezonden door de Senaat) strekkende tot uitbreiding van de mogelijkheid van het briefstemmen, tot de kermisreizigers : *Bescheiden Kamer*, 1971-1972, nr 1025-1.

(60) De wetgever was van oordeel dat het versturen van de nodige dokumenten in het internationaal postverkeer teveel risico met zich bracht. De kiezer die zich in het buitenland bevindt op de dag der verkiezingen moet zich bijgevolg behelpen met een lasthebber of afzien van het gebruik van zijn stemrecht. *Bescheiden Senaat*, 1969-1970, verslag, nr 307.

Wat de briefstemmers betreft kan worden aangemerkt, dat hun stem ernstige kans loopt als ongeldig te worden opzij gelegd, ook al verloopt de voorgeschreven procedure normaal. Immers, de briefstemmer krijgt niet samen met zijn stembrieven, het reglementaire potlood opgestuurd, en is dus gedwongen een andere « schrijfstift » te gebruiken. Dat maakt zijn stem niet automatisch ongeldig, maar levert haar wel over aan het appreciatie-recht van elk telbureau afzonderlijk. Zulks wordt slechts bevestigd door het rondschrĳven dd. 7 oktober 1971 (61) van de minister van Binnenlandse Zaken : de minister herinnert eraan dat de rechtspraak zich breed betoont, en « ... aanvaardt dat het helle stipje van het stemvak zwart gemaakt is met behulp van een andere schrijfstift, op voorwaarde dat de kiezer zich aldus niet kenbaar maakt ». Hoe kunnen de tellers echter ooit met zekerheid die vraag beantwoorden, tenzij zij gewaarschuwd zijn omtrent een poging tot identifikatie ? De beoordeling zal bijna zeker uiteenlopend zijn volgens de telbureaus, en kan gewetensvolle en voorzichtige tellers doen besluiten tot een min of meer globaal afwijzen van de briefstemmen (62).

Op die manier krijgt het stemmen per brief evenwel een irreëel karakter. De goede bedoelingen van de wetgever zullen ook niet beletten dat de briefstemmers zich gefopt gaan voelen. Maar misschien kan een oplossing gevonden worden door toevoeging van een duidelijke bepaling die bvb. zou voorschrijven voor het invullen van de stemvakjes een zwart potlood te gebruiken, en die het gebruik van alle andere « schrijfstiften » zoals kleu-potloden, ballpoints, enz., met ongeldigheid van de stem zou sanktioneren ? Dergelijk voorschrift zou meerdere voordelen hebben : het zou de briefstemmen praktisch onherkenbaar maken temidden van de « gewoon » uit-gebrachte stemmen, het zou een waardevolle hulp betekenen voor de tel-lers en een eenvormige beoordeling verzekeren.

Besluit.

Heel wat teksten op het gebied van de kieswetgeving, hebben in de periode 1968-1971 het daglicht gezien.

(61) Het stemmen per brief had reeds bij zijn eerste toepassing bij gelegenheid van de gemeenteraadsverkiezingen van 1970, moeilijkheden veroorzaakt. Vandaar het rondschrĳven : « Waarschuwing tegen onregelmatigheden inzake het stemmen per brief » (St. 13 oktober 1971).

(62) Voor bezwaren in verband met de af te leveren geneeskundige getuigschriften voor personen behorende tot de eerste categorie briefstemmers, zie het voorstel van wet LAHAYE, tot wijziging van het Kieswetboek wat betreft de modaliteiten van de stemming per brief. *Bescheiden Senaat*, 1970-1971, nr 637.

Zij hebben die periode belangrijk gemaakt niet slechts door hun aantal, maar vooral door hun inhoud en strekking.

Zij konsentreren zich rond twee polen : een institutionele, en één van verruiming van het stemrecht, actief en passief, door een uitbreiding van het kiezerskorps en door het invoeren van nieuwe stemwijzen.

De institutionele pool groepeerd rond zich de teksten die nieuwe instanties oprichten en ze voorziet van rechtstreeks of onrechtstreeks verkozen organen. De andere pool groepeerd teksten die een aanzienlijke verruiming van het kiezerskorps veroorzaakt hebben, althans op het vlak van de gemeenten, en *ipso facto*, de agglomeraties en de federaties van gemeenten ; teksten die de dienstplichtige militairen weer opnemen in het politiek leven door hun het actief en passief stemrecht terug te geven ; en teksten ten slotte, die door invoering van nieuwe stemwijzen de afstand tussen het theoretische bezit van politieke rechten en de feitelijke aanwending ervan, trachten te overbruggen.

Wat aldus tot stand kwam, opent enkele perspectieven voor de toekomst, mogelijkheden voor de verdere ontwikkeling van de kieswetgeving.

De wet van 26 juli 1971, houdende organisatie van de agglomeraties en de federaties van gemeenten, telt een paar artikelen (63) die de Koning bevoegdheid verlenen tot koördineren en tot « vaststellen van codificatie » van de bepalingen van die wet met andere wetten en o.m., met « ... de bepalingen betreffende de parlementsverkiezingen, de provincieraads- en de gemeenteraadsverkiezingen. De codificatie zal als opschrift hebben : « Kieswetboek » (64). De Koning mag daartoe alles doen wat gebruikelijk is bij een koördinatie van teksten, en wellicht zelfs wat meer, want hij krijgt de bevoegdheid « ..., de inkleding... » en, « de redactie van de te codificeren bepalingen te wijzigen met het oog op de overeenstemming ; die bepalingen te vereenvoudigen en een te maken en eenheid in de terminologie ervan te brengen » (65). Wel moet de zo opgestelde kodificatie onder de vorm van wetsontwerp ter bekrachtiging aan het parlement worden voorgelegd, « onmiddellijk » indien het parlement in zitting is, zo niet, in de eerstvolgende zitting. Zij kan niet in toepassing gebracht worden vóór de dag waarop de bekrachtigingswet in werking treedt (66).

De geboorte van een volledig, overzichtelijk geordend en goed verstaanbaar kieswetboek, mag dus worden in het vooruitzicht gesteld.

Ook is het te verwachten dat het nieuwe parlement een formule zal uitwerken voor de toepassing van artikel 107 quater van de grondwet, wat

(63) De artikelen 95 en 96.

(64) Art. 96, b.

(65) Artikel 96, b, 1^o, tot en met 3^o.

(66) Art. 96, b, voorlaatste en laatste lid.

zou kunnen aanleiding geven tot het scheppen van een nieuwe categorie politieke en door verkiezing te vullen mandaten, evenals tot het verlenen van nieuwe kiesbevoegdheid aan nog nader te bepalen kiezers. Geeft het parlement de voorkeur aan onrechtstreeks verkozen gewestelijke organen, dan zal het nieuwe heel wat minder betekenis hebben en zich op kiesrechtgebied beperken tot een verzwaring van het gewicht van de reeds bestaande kiesbevoegdheid.

Het is heel goed mogelijk dat ook de strekking tot verruiming van de politieke basis, door verlaging van de kiesgerechtigde en verkiesbaarheidsleeftijd, zich verder zal doen voelen en aanleiding geven zal tot het aanpassen van de provinciekieswet, en tot het tijdig indienen van voorstellen om de artikelen 47, 50 en 56 van de grondwet herzieningsvatbaar te verklaren.

Al deze toekomstmogelijkheden liggen evenwel in dezelfde lijn als die, die de jaren 1968-1971 tekende.

Uit de verslagen der parlementaire commissies en der plenaire zittingen van Kamer en Senaat in verband met kieswetgevingsprobleem, blijkt dat tijdens die jaren een algemene en diepgaande bezorgdheid bestond om het kiesrecht (aktief en passief) van de Belgische staatsburger reëel te maken, bepaaldelijk voor zekere groepen personen die tot nog toe in feite of in rechte, er geen deel aan hadden.

Kiesrecht hebben, zelfs als het metterdaad kan worden uitgeoefend, betekent echter nog niet dat de burger werkelijk medezeggenschap heeft in het beleid.

België is een democratische staat, en democratie betekent dat de onderhorige deelneemt in het bepalen van het beleid en het tot stand brengen van de regels waaraan hij zal onderworpen zijn. Die deelname is evenwel niet door het hebben van kiesrecht *ipso facto* een feit. De geldende verkiezingsregeling deelt een overwegende rol toe aan de politieke partijen: zij stellen de lijsten op en bepalen de volgorde der kandidaten. Zonder ruggesteun (financiële en andere) van een partij is het welhaast onmogelijk alleen al maar als kandidaat aan de verkiezingen deel te nemen, laat staan, gekozen te worden. Bovendien regelt de wet het uitbrengen der stemmen en de verdeling der beschikbare zetels nogmaals zo, dat de kiezer in de eerste plaats voor een lijst stemt, m.a.w. macht in handen geeft aan een politieke partij op wier programma en beleidsbeslissingen hij zeer weinig invloed heeft. De deelname van de onderhorige in het bepalen van het beleid en in het tot stand brengen van de regels waaraan hij zal onderworpen zijn, is bijgevolg miniem. Daarin hebben de recente wijzigingen aan onze kieswetgeving weinig of geen verandering gebracht.

Toch werden een paar voorstellen geformuleerd die getuigden van een begin van inzicht in dit probleem. Het voorstel Jottrand pleitte voor

de rechtstreekse verkiezing van de burgemeesters, o.m. op grond van de vaststelling dat de kiezers meer en meer de overtuiging krijgen dat hun stem niet veel invloed heeft op de ontwikkeling van de maatschappij (67). Het voorstel Gillet (68) van zijn kant, deed een vinnige aanval op de hoofdvakstem, omdat zij de weergave van het verlangen van de kiezers vervalst (69), reden waarom het vroeg haar af te schaffen (70).

Zij laten in de Belgische kontekst een nieuwe klank horen : een eerste bedenking omtrent de machtspositie van de partijen in het kiesstelsel.

Een « nieuw geluid », zoals in het Meilied van Gorter. Zal het evenwel ook gepaard gaan met een « nieuwe lente » voor het Belgische kiesrecht en de deelname van de Belgische onderhorige in het bepalen van het beleid ?

Overzichtstabellen.

Wijzigingen en toevoegingen aan de wetgeving betreffende het Belgische kiesstelsel, van 1968 tot en met 1971.

I. Grondwettelijke teksten.

Grondwet 24 december (St. 31 december 1970) (toevoeging artikel 59bis, Kultuurraden).

Grondwet 24 december 1970 (St. 31 december 1970) (toevoeging van artikel 107quater, gewesten en gewestelijke instellingen).

Grondwet 24 december 1970 (St. 31 december 1970) (toevoeging artikel 108bis, agglomeraties en federaties van gemeenten).

Gronwet 24 december 1970 (St. 31 december 1970) (toevoeging artikel 108ter, Brusselse agglomeraties).

Grondwet 28 juli 1971 (St. 17 augustus 1971) (wijziging artikel 49, samenstelling van de Kamer van Volksvertegenwoordigers).

(67) *Bescheiden Senaat*, 1970-1971, nr 234. Het voorstel is tengevolge van de parlementsontbinding, vervallen.

(68) Voorstel van wet tot afschaffing van het hoofdstemvak voor de parlementsen provincieraadsverkiezingen, *Bescheiden Senaat*, 1970-1971, nr 551. Het voorstel is vervallen tengevolge van de parlementsontbinding.

(69) « Men voert zeer terecht aan dat met het hoofdvak de vrije keuze van de kiezer tot een voorwerp van bespottung wordt gemaakt, en aan de kiesverenigingen, die de lijsten van de kandidaten der partijen opmaken, een oppermachtige positie wordt gegeven. Men komt daarmee inderdaad tot een verminkt, ingekrompen en gedevalueerd kiesrecht van derde rang, en tot de dictatuur van de politieke clubs », *Toelichting bij het voornoemde voorstel*, blz. 1.

(70) Het afschaffen zonder meer van de hoofdvakstem is wellicht niet de geschikte oplossing voor die moeilijkheid, aangezien zulks de kiezers die geen voorkeur hebben voor een bepaalde kandidaat, dwingt ofwel zich te onthouden, ofwel een « lukrake » stem uit te brengen die zij, zoals de ondervinding in Nederland uitwijst, meestal aan de eerste kandidaat van de lijst « weggeven ». Indien verder niets verandert aan het berekeningssysteem komt het afschaffen van het vakje bovenaan de lijst, in feite neer op de creatie van een nieuwe hoofdvakstem : het vakje van de eerste vermelde kandidaat. Zie hierover : W. DEWACHTER, *De wetgevende verkiezingen als proces van machtsvererving in het Belgisch politiek bestel*, Antwerpen, *De Standaard*, 1967, blz. 161-165.

II. Formule wetten.

Wet 1^{ste} juli 1969 (St. 12 juli 1969) tot vaststelling van de kiesgerechtigde leeftijd op 18 jaar voor de gemeenteraden.

Wet 2 juli 1969 (St. 12 juli 1969) tot vaststelling van de leeftijd van verkiesbaarheid op 21 jaar voor de gemeenteraden.

Wet 3 juli 1969 (St. 12 juli 1969) tot wijziging van de kieswetten en de wet van 3 juni 1964, houdende het statuut van de gewetensbezwaarden, ten einde stemrecht te verlenen aan de dienstplichtige onderofficieren, korporaals en soldaten in actieve dienst.

Wet 7 juli 1969 (St. 26 juli 1969) tot wijziging van de gemeentekieswet.

Wet 8 juli 1969 (St. 26 juli 1969) betreffende de naam onder welke de gehuwde vrouwelijke kandidaten kunnen voorkomen op de kandidatenlijsten en op het stembiljet bij de verkiezingen.

Wet 26 juli 1970 (St. 17 juli 1970) houdende aanpassing van de Franse tekst en vaststelling van de Nederlandse tekst van het Kieswetboek, van de wet van 15 mei 1949 tot regeling van gelijktijdige parlements- en provincieraadsverkiezingen, van de Provinciekieswet en van de Gemeentekieswet.

Wet 29 juni 1970 (St. 21 juli 1970) betreffende de opschorting van de gemeentelijke mandaten wegens militaire dienst.

Wet 8 juli 1970 (St. 21 juli 1970) tot wijziging van het Kieswetboek, van de wet van 19 oktober 1921 tot regeling van de provincieraadsverkiezingen, van de wet van 15 mei 1949 tot regeling van gelijktijdige parlements- en provincieraadsverkiezingen en van de gecoördineerde wetten van 4 augustus 1932 betreffende de gemeenteraadsverkiezingen.

Wet 9 juli 1970 (St. 21 juli 1970) houdende wijziging van de Gemeentewet.

Wet 10 juli 1970 (St. 16 juli 1970) houdende afwijking van de Gemeentekieswet.

Wet 13 juli 1970 (St. 21 juli 1970) tot wijziging van artikel 68 van de Gemeentekieswet.

Wet 26 juli 1971 (St. 24 augustus 1971) houdende organisatie van de agglomeraties en de federaties van gemeenten.

III. Koninklijke besluiten.

Koninklijk Besluit 1^{ste} maart 1968 (St. 2 maart 1968) houdende ontbinding van de provincieraden, bijeenroeping van de kiescolleges voor de Wetgevende Kamers en de provincieraden en bijeenroeping van deze vergaderingen.

Koninklijk Besluit 1st* maart 1968 (St. 2 maart 1968) tot regeling van sommige verrichtingen betreffende de parlements- en provincieraadsverkiezingen en de benoeming van de provinciale senatoren.

Koninklijk Besluit 20 december 1968 (St. 8 januari 1969) herziening der kiezerslijsten. Verlenging van de termijnen.

Koninklijk Besluit 5 mei 1969 (St. 15 mei 1969) tot vaststelling van het bedrag van het presentiegeld en de reisvergoeding voor leden van kiesbureaus.

Koninklijk Besluit 1st* juli 1969 (St. 12 juli 1969) tot wijziging van het model van kiezerslijst.

Koninklijk Besluit 24 november 1969 (St. 29 november 1969) herziening der kiezerslijsten. Nieuwe termijnen.

Koninklijk Besluit 29 juli 1970 (St. 20 augustus 1970) tot aanwijzing van de gemeenten waar de vernieuwing van de gemeenteraden uitgesteld wordt bij toepassing van de wet van 10 juli 1970, houdende afwijking van de Gemeentekieswet.

Koninklijk Besluit 31 juli 1970 (St. 18 augustus 1970) tot aanwijzing van een tweede reeks gemeenten waar de vernieuwing van de gemeenteraden uitgesteld wordt

bij toepassing van de wet van 10 juli 1970, houdende afwijking van de Gemeentekieswet.

Koninklijk Besluit 31 juli 1970 (St. 15 augustus 1970) tot wijziging van de modellen der oproepingsbrieven bij de parlements-, provincieraads- en gemeenteraadsverkiezingen.

Koninklijk Besluit 14 augustus 1970 (St. 22 augustus 1970) tot vaststelling van afmetingen en model van zekere omslagen in gebruik bij de parlements-, provincieraads- en gemeenteraadsverkiezingen.

Koninklijk Besluit 20 augustus 1970 (St. 28 augustus 1970) betreffende de gewone vernieuwing der gemeenteraden in 1970.

Koninklijk Besluit 11 september 1970 (St. 19 september 1970) dat de toepassing regelt van artikel 147*bis* van het Kieswetboek.

Koninklijk Besluit 24 september 1970 (St. 1ste oktober 1970) tot vaststelling, in uitvoering van artikel 147*nonies*, §1, 2^o, van het Kieswetboek van de lijst der inrichtingen waarvan het essentieel openbaar belang wordt erkend.

Koninklijk Besluit 28 september 1971 (St. 5 oktober 1971) tot vaststelling, in uitvoering van artikel 147*nonies*, § 1, 2^o van het Kieswetboek van de lijst der inrichtingen waarvan het essentieel openbaar belang wordt erkend.

Koninklijk Besluit 28 september 1971 (St. 30 september 1971) tot aanpassing, voor de agglomeratieraads- en federatieraadsverkiezingen, van de bepalingen van artikel 42*bis*, § 3, van de Gemeentekieswet.

Koninklijk Besluit 28 september 1971 (St. 30 september 1971) tot regeling van sommige verrichtingen betreffende de parlements- en provincieraadsverkiezingen en de benoeming van de provinciale senatoren. Errata : St. 5 oktober 1970, p. 11591.

Koninklijk Besluit 28 september 1971 (St. 30 september 1971) houdende vaststelling van het model der oproepingsbrieven voor de parlements-, provincieraads-, gemeenteraads-, agglomeratieraads- en federatieraadsverkiezingen.

Koninklijk Besluit 28 september 1971 (St. 5 oktober 1971) tot vaststelling van afmetingen en kleur der stembiljetten voor de parlements-, provincieraads-, gemeenteraads-, agglomeratieraads- en federatieraadsverkiezingen.

Koninklijk Besluit 4 oktober 1971 (St. 8 oktober 1971) tot vaststelling in uitvoering van artikel 6 van de wet van 26 juli 1971 van het aantal leden van de raden van de agglomeraties en de federaties van gemeenten.

Koninklijk Besluit 8 oktober 1971 (St. 12 oktober 1971) betreffende de verkiezing voor de Brusselse agglomeratieraad en de federatieraad voor de vijf randfederaties Halle, Asse, Vilvoorde, Zaventem en Tervuren.

Koninklijk Besluit 8 oktober 1971 (St. 14 oktober 1971) tot vaststelling van het bedrag van het presentiegeld van leden van kiesbureaus voor de eerste agglomeratieraads- of federatieraadsverkiezingen.

Koninklijk Besluit 9 oktober 1971 (St. 15 oktober 1971) tot rangschikking van de agglomeraties en de federaties van gemeenten.

Koninklijk Besluit 13 oktober 1971 (St. 15 oktober 1971) tot vaststelling, in uitvoering van artikel 36 van de wet van 26 juli 1971, van het aantal leden van de colleges van de agglomeraties en de federaties van gemeenten.

Koninklijk Besluit 18 oktober 1971 (St. 22 oktober 1971) tot vaststelling van de samenstelling van het college van de randfederaties.

IV. Ministeriële besluiten.

Ministerieel Besluit 19 maart 1968 (St. 26 maart 1968) parlements- en provincieraadsverkiezingen. Stembiljetten. Afmetingen.

Ministerieel Besluit 18 september 1970 (St. 2 oktober 1970) waarbij zekere delegaties worden verleend in uitvoering van het Kieswetboek.

Ministerieel Besluit 24 september 1970 (St. 30 september 1970) Omslagen. Afmetingen. Stembiljetten gemeenteraadsverkiezingen.

Ministerieel Besluit 1st* juni 1971 (St. 8 juni 1971) Luik. Gemeenteraadsverkiezingen. Stembiljetten. Omslagen. Afmetingen.

Ministerieel Besluit 26 oktober 1971 (St. 28 oktober 1971) houdende vaststelling van het formaat van zekere stembiljetten.

Ministerieel Besluit 29 oktober 1971 (St. 4 november 1971) houdende afwijking van het formaat van zekere stembiljetten.

V. Rondschrijvens, omzendbrieven en berichten.

Rondschrijven 1st* maart 1968 (St. 2 maart 1968) aan de heren voorzitters der kiescolleges.

Rondschrijven 1st* maart 1968 (St. 2 maart 1968) bijzondere onderrichtingen voor de voorzitter van het eerste bureau der kieskantons.

Rondschrijven 4 maart 1968 (St. 12 maart 1968) onderrichtingen aan de voorzitters van de stem- en opnemingsbureaus.

6 maart 1968 (St. 8 maart 1968) parlementsverkiezingen van 31 maart 1968. Rangnummers toegekend aan de lijstenverenigingen.

(St. 14 maart 1968) kandidatenlijsten. Parlementsverkiezingen van 31 maart 1968. Samenstelling der verenigingen van kandidatenlijsten. Erratum : St. 15 maart 1968, p. 2609.

Rondschrijven (St. 14 maart 1968) verkiezingszaken. Parlements- en provincieraadsverkiezingen van 31 maart 1968. Bericht aan de gemeentebesturen.

Rondschrijven 9 mei 1968 (St. 22 mei 1968) kiezerslijsten. Herziening.

Omzendbrief 23 januari 1969 (St. 31 januari 1969) herziening der kiezerslijsten.

Rondschrijven 3 juli 1969 (St. 12 juli 1969) kiezerslijsten. Herziening. Erratum : St. 18 juli 1969, p. 7140.

Omzendbrief 31 juli 1970 (St. 21 augustus 1970) formulieren. Wijzigingen.

Rondschrijven 17 augustus 1970 (St. 22 augustus 1970) gemeenteraadsverkiezingen. Opdrachten te vervullen door de colleges van burgemeester en schepenen.

Rondschrijven 14 augustus 1970 (St. 22 augustus 1970) betreffende de gemeenteraadsverkiezingen van 11 oktober 1970. Algemene onderrichtingen. Erratum : St. 5 september 1970, p. 9025.

Rondschrijven 11 september 1970 (St. 19 september 1970) aan de heren burgemeesters en schepenen.

(St. 26 september 1970) bericht aan de burgemeesters en aan de voorzitters van de kiescolleges.

Rondschrijven 24 september 1970 (St. 30 september 1970) stemming in het leger. Rondzendbrief aan de colleges van burgemeester en schepenen.

Rondschrijven 11 maart 1971 (St. 1st* april 1971) in verband met de toepassing van de bepalingen, enerzijds, van n^o 2 van de Algemene Onderrichtingen dd. 31 december 1970, betreffende het houden van de bevolkingsregisters en, anderzijds, van artikel 15 van het Kieswetboek.

Rondschrijven 19 april 1971 (St. 25 mei 1971) kiezerslijsten. Herziening. Aan de Arrondissementscommissarissen, burgemeesters en schepenen.

Omzendbrief 5 augustus 1971 (St. 26 augustus 1971) betreffende de samenstelling van de kieskantons.

Rondschrijven 28 september 1971 (St. 14 oktober 1971) parlements- en provincieraadsverkiezingen. Formulieren. Errata : St. 20 oktober 1971, p. 12556.

Rondschrijven 28 september 1971 (St. 15 oktober 1971) parlements- en provincieraadsverkiezingen. Formulieren.

Rondschrijven 28 september 1971 (St. 16 oktober 1971) parlements- en provincieraadsverkiezingen. Formulieren.

Rondschrijven 28 september 1971 (St. 2 oktober 1971) provincieraadsverkiezingen. Rondschrijven aan de heren Voorzitters der kiescolleges.

Rondschrijven 28 september 1971 (St. 2 oktober 1971) parlements- en provincieraadsverkiezingen. Bijzondere onderrichtingen van 28 september 1971 voor de Voorzitter van het eerste bureau der kieskantons.

Rondschrijven 28 september 1971 (St. 2 oktober 1971) onderrichtingen van 28 september 1971 aan de voorzitters van de stem- en opnemingsbureaus.

Rondschrijven 28 september 1971 (St. 2 oktober 1971) parlementsverkiezingen.

Rondschrijven aan de heren voorzitters der kiescolleges.

Rondschrijven 28 september 1971 (St. 5 oktober 1971) parlements- en provincieraadsverkiezingen. Formulieren.

Rondschrijven 28 september 1971 (St. 7 oktober 1971) parlements- en provincieraadsverkiezingen. Formulieren.

Rondschrijven 30 september 1971 (St. 5 oktober 1971) verkiezingen. Opdrachten te vervullen door de colleges van burgemeester en schepenen bij de parlements- en provincieraadsverkiezingen. Te gebruiken kiezerslijsten bij die verkiezingen.

Rondschrijven 28 september 1971 (St. 9 oktober 1971) parlements- en provincieraadsverkiezingen. Formulieren.

Rondschrijven 7 oktober 1971 (St. 13 oktober 1971) waarschuwing tegen onregelmatigheden inzake stemmen per brief.

Rondschrijven 8 oktober 1971 (St. 12 oktober 1971 en St. 29 oktober 1971) betreffende de agglomeratieraads- of federatieraadsverkiezingen van 21 november 1971 (agglomeratie Brussel + 5 randfederaties Halle, Asse, Vilvoorde, Zaventem en Teruren).

Rondschrijven 11 oktober 1971 (St. 14 oktober 1971) agglomeratie- en federatieraadsverkiezingen van 21 november 1971. Formulieren.

Rondschrijven 12 oktober 1971 (St. 14 oktober 1971) parlements- en provincieraadsverkiezingen. Stemming bij het leger.

Rondschrijven 13 oktober 1971 (St. 15 oktober 1971) parlementsverkiezingen van 7 november 1971. Rangnummers toegekend aan de lijstenverenigingen.

Rondschrijven 14 oktober 1971 (St. 16 oktober 1971) agglomeratie- en federatieraadsverkiezingen.

(St. 21 oktober 1971) parlementsverkiezingen van 7 november 1971. Samenstelling der verenigingen van kandidatenlijsten. Erratum: St. 23 oktober 1971, p. 12709.



Evolutie van de partijvoorkeur van het Belgische kiezerspubliek van 1968 tot 1971

door B. GIJS,
Direkteur INRA-instituut.

★

1. Inleiding.

Dit artikel steunt op een vrij beperkt feitenmateriaal. Tussen december 1967 en november 1971 werden door het INRA-instituut 13 enquêtes georganiseerd in opdracht van het *Het Laatste Nieuws*, waarvan de resultaten doorgans in deze krant verschenen zijn. Het gaat nochtans hoofdzakelijk over één enkele vraag, namelijk : « indien U vandaag zoudt moeten stemmen, voor welke van de onderstaande partijen zoudt U kiezen ? Zet een kruisje in het vak naast de partij van Uw keuze. (Indien U voor een bepaald kandidaat zoudt stemmen, noteer de partij waartoe hij behoort) ».

Anvullend werd een tweede, soortgelijke vraag gesteld maar dan over de vorige wetgevende verkiezingen.

De exploitatie-mogelijkheden van een dergelijke vraagstelling zijn uiteraard beperkt. Een beter inzicht in de motieven van de partijkeuze zou slechts mogelijk zijn indien het volledige interview aan dit onderwerp zou worden gewijd. Het enige wat met de antwoorden op de twee genoemde vragen kan worden gedaan is ze uit te splitsen volgens de sociaal-economische gegevens die tijdens de enquêtes eveneens over de ondervraagde personen worden geregistreerd en het gebruik van de resultaten om de voorspellingswaarde van enquêteresultaten te toetsen.

Deze tweede mogelijkheid, die door deze enquêtes wordt geboden heeft niet zoveel direkt belang, daar er weinig gebruik kan worden van gemaakt in de werkelijke politieke bedrijvigheid, maar is indirect wel interessant, omdat, als de toets positief uitvalt, daaruit blijkt dat de beschikbare methodes voldoende betrouwbaar zijn om er een meer intensief gebruik van te maken.

Op het zuiver technische vlak leren de antwoorden op de twee vragen ons bijgevolg dat voldoende betrouwbare schattingen en voorspellingen van het politieke gedrag mogelijk zijn.

Ook onze kennis van de politieke opinie van het belgische kiezerspubliek en van de diverse subgroepen ervan wordt door de twee eenvoudige vragen iets beter.

Zo wordt de grote stabiliteit van de partijvoorkeur van de belgische kiezers sterker belicht door de periodische enquêteresultaten dan door de echte verkiezingsuitslagen. Ook blijkt uit de resultaten van de enquêtes dat het kiezerspubliek slechts weinig en bovendien zeer traag reageert op politieke gebeurtenissen, feiten en stellingnamen. Wijzigingen in de partijvoorkeur doen zich voor als trage, brede golven die eerder optreden als het cumulatieve gevolg van een reeks gebeurtenissen dan als een onmiddellijke reactie op afzonderlijke gebeurtenissen. Wanneer de schommelingen in de partijvoorkeur parallel worden geïnterpreteerd met de politieke gebeurtenissen van een gegeven periode, kan men zich niet van de indruk ontdoen dat de meerderheid van de kiezers eerder reageert op een politieke sfeer dan op politieke feiten. Dit zou althans gelden in periodes waarin zich geen grote crisissen voordoen op gebieden die de kiezer nauw aan het hart liggen.

Ook op het politieke vlak heeft de verzamelde informatie een zeker belang. Niet alleen krijgt men een beter inzicht in de sociologische samenstelling van de kiezerskorpsen voor de diverse partijen, maar bovendien kunnen bepaalde hypothesen worden getoetst die werden opgesteld vanuit een analyse van de echte verkiezingsuitslagen. Een dergelijke analyse is inderdaad aan een aantal beperkingen onderworpen. Een eerste beperking is dat men slechts met de « saldi » van de verschuivingen rekening kan houden. De verkiezingsuitslagen geven geen informatie over wie naar welke partij is gegaan. Zo bleek bijvoorbeeld, bij een vergelijking van de verkiezingsuitslagen van 1968 met deze van 1965 dat de PVV/PLP praktisch hetzelfde percentage kiezers tot zich had getrokken in beide verkiezingen. Uit een uitsplitsing van de antwoorden op de eerste vraag met deze van de tweede vraag bleek nochtans dat precies de PVV de grootste uitwisseling had gekend. Van alle partijen had de PVV het grootste percentage van haar kiezers van 1965 verloren, maar daarentegen een even groot percentage kiezers aangetrokken die in 1965 voor een andere partij hadden gestemd.

De enquêteresultaten wijzen ook in een richting die niet overeenstemt met de hypothese dat de systematische afbrokkeling van de traditionele partijen, in het bijzonder van de CVP, het gevolg is van fundamentele permanent doorwerkende factoren en dat we bijgevolg te maken hebben met een proces dat onomkeerbaar zou zijn, indien er geen zeer fundamentele wijzigingen zouden plaatsgrijpen in de politieke structuur.

Vooraleer iets dieper in te gaan op deze drie soorten informatie, moet de onderzoeksmethode worden toegelicht.

2. Methode.

De twee vragen werden telkens gesteld in het raam van zogenaamde omnibusenquêtes. Dergelijke enquêtes worden om de 3 tot 4 maanden uitgevoerd door het INRA-instituut op telkens nieuwe steekproeven van 3.000 mensen uit de volwassen belgische bevolking. De steekproef zelf is een probabiliteitssteekproef, gestratificeerd volgens gemeentegrootte en gebied.

Grosso modo komt het er op neer dat eerst een toevalssteekproef wordt getrokken van gemeenten, met de mogelijkheid dat eenzelfde gemeente meermaals wordt getrokken en waarbij de probabilliteit dat een gemeente tot de steekproef behoort evenredig is met het aantal bewoners ervan.

Telkens een bepaalde gemeente getrokken wordt komt dit overeen met 8 interviews. De steekproef is bijgevolg « geclusterd » in clusters van 8. Dit cluster-effekt en de fout die daaruit kan voortvloeien speelt echter alleen maar voor de kleine gemeenten die slechts eenmaal worden getrokken.

Wanneer op die manier bekend is in welke gemeenten moet worden geïnterviewd en hoeveel interviews in iedere gemeente moeten worden uitgevoerd, worden de namen en de adressen van de te ondervragen personen uit de kiezerslijsten getrokken met een toevalssysteem.

De personen die weigeren ondervraagd te worden (ca. 10 % van de gekontakteerden) worden vervangen door de dichtst daarbij wonende persoon van hetzelfde geslacht en dezelfde leeftijd. In geval van afwezigheid van de te ondervragen persoon mag slechts tot de vervanging ervan worden overgegaan wanneer het oorspronkelijke adres driemaal zonder gevolg werd bezocht.

De grootste foutenbron bij het stellen van de vragen naar het kiesgedrag ligt echter in het grote percentage weigeringen op *deze* vraag te antwoorden. Van het aantal ondervraagde personen die wél bereid zijn de andere vragen van de vragenlijst te beantwoorden, zijn er telkens ca. 30 % die weigeren op de beide vragen naar de kiesintenties te antwoorden. Een analyse van de sociologische kenmerken van deze groep heeft uitgewezen dat dit een belangrijke systematische foutenbron is. Dit heeft tot gevolg dat de bruto frekwentiedistributies van de antwoorden op de vraag naar de kiesintenties wel zouden kunnen gebruikt worden om evoluties te onderzoeken, maar onbruikbaar zijn als voorspellers van de werkelijke verkiezingsuitslagen.

Het is mogelijk een ruwe schatting te maken van de grootte van de fout in de voorspelling, die wordt veroorzaakt door dit grote percentage weigeringen. De antwoorddistributies van de vraag naar het kiesgedrag bij de laatste verkiezingen kunnen inderdaad worden vergeleken met de werkelijke uitslagen van deze verkiezingen. Afgezien van bepaalde factoren die ertoe leiden dat deze vergelijking niet helemaal opgaat, zoals het overliden van kiezers of het bewuste of onbewuste geven van verkeerde antwoorden, geeft een dergelijke vergelijking toch een idee van de grootte van de voorspellingsfouten.

TABEL I

Vergelijking tussen ongewogen en gewogen uitslagen van enquêtes, uitgevoerd door INRA en ASPEMAR in september/oktober 1971

	Ongewogen uitslagen INRA (N = 3155)	Ongewogen uitslagen INRA in % op aantal antwoorden (N = 2125)	Voorspelling ASPEMAR (1)	Voorspelling INRA (2)	Werkelijke verkiezingsuitslagen (3) 7 november 1971
	%	%	%	%	%
CVP	(18)	(27)			
PSC	(5)	(8)			
CVP + PSC	23	35	36	27,9	27,6
BSP + PSB	16	24	33	25,8	25,0
PVV/PLP	7	10	13	16,3	15,4
VU	7	11	8	10,9	10,1
FDf/RW	4	6	3	7,1	10,5
KP	1	1	2	3,1	2,9
Overige	1	1	7	—	—
Blanco	4	7	—	8,9	8,5
Weet niet	4	5	—	—	—
Weigeringen	33	—	—	—	—
Totaal	100	100	102	100	100

(1) Gepubliceerd in « Special », van 3 november 1971.

(2) Medegedeeld aan « Het Laatste Nieuws » op 3 november 1971.

(3) Voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers, op het totaal van kiezers die een stembrief hebben gedeponneerd.

Bovendien blijkt de afwijking tussen de verwachte resultaten en de enquêtegegevens vrijwel konstant te zijn. Dit maakt het mogelijk de bruto-resultaten te wegen met vaste coëfficiënten en aldus de voorspelling te verbeteren. De INRA-gegevens die periodisch in *Het Laatste Nieuws* en *Le Soir* verschijnen zijn op de hierboven beschreven manier gewogen. De verbetering van de voorspelling, dank zij de weging, komt duidelijk tot uiting in tabel I. Uit deze tabel blijkt dat alleen voor het FDF/RW een tamelijk grote fout werd gemaakt (— 3,4 %), maar dat de fout voor de andere partijen steeds kleiner is dan 1 %. Het succes van de FDF/RW werd nochtans voorzien, zoals blijkt uit de grafiek van de gewogen enquête-resultaten van februari 1968 tot november 1971. Vanaf oktober 1969

begint de FDF/RW-curve een stijgende lijn te vertonen. Het percentage dat in oktober 1971 werd geregistreerd, is bovendien het hoogste dat ooit voor de FDF/RW werd waargenomen. Daarbij dient opgemerkt dat de enquête van oktober 1971 ruim 3 weken voor de verkiezingsdatum werd gehouden.

De stellingname van P.H. Spaak in *Le Soir* en zijn optreden in het openbaar ten voordele van de FDF/RW zijn bijgevolg na de enquête gebeurd.

3. Resultaten.

Uit het voorgaande kan worden afgeleid dat de meting van de politieke voorkeur op een voldoende betrouwbare wijze kan geschieden, tenminste bij de ondervraagde personen die op de twee gestelde vragen antwoorden. Hoewel het vrij grote percentage weigeringen om op de twee vragen te antwoorden de steekproef scheeftrekt en aldus een weging noodzakelijk maakt om tot een redelijke voorspelling te komen, is in de groep van de personen die wél antwoorden geen enkele groep uit de bevolking *niet* vertegenwoordigd. Dit betekent dat de uitsplitsingen van de partijvoorkeur volgens de persoonlijke en sociaal- economische kenmerken van de ondervraagde personen het mogelijk maken zich een idee te vormen over de samenstelling van de diverse kiezersgroepen. Ook deze uitsplitsingen geven telkens dezelfde tendenzen weer. Zo blijkt telkens weer dat de vrouwelijke kiezers in het CVP/PSC kiezerspubliek de meerderheid vormen, terwijl voor de VU het tegenovergestelde waar is. Onbeslistheid inzake partijkeuze komt ook vaker voor bij de vrouwelijke kiezers dan bij de mannen.

Wat de leeftijd betreft, komt bij iedere enquête telkens weer tot uiting dat de VU en in geringere mate de PVV/PLP relatief meer jongere kiezers aantrekken dan de andere partijen, in de zin dat een groter percentage van hun kiezerspubliek door jongeren wordt gevormd.

Ook wat de gemeentegrootte betreft worden telkens weer dezelfde tendenzen waargenomen. Het FDF/RW, de PVV en in mindere mate, de BSP en de PSC vinden een groot deel van hun kiezers in de grote agglomeraties. De CVP daarentegen vindt bijna 90 % van haar kiezers buiten de 5 grote agglomeraties.

Wat vooral opvalt bij de vergelijking van de samenstelling van de diverse kiezersgroepen tussen de opeenvolgende enquêtes, is de grote stabiliteit van deze groepen. Dat bepaalde groepen op een zeker ogenblik systematisch naar een gegeven partij zouden overgaan (bv. middenstanders, arbeiders, jongeren, e.d.) werd nog nooit op een statistisch betrouwbare

manier waargenomen. De CVP en de BSP hebben in hun kiezerspubliek naar verhouding veel arbeiders en bedienden, terwijl de overige partijen meer aantrekkingskracht uitoefenen op intellectuelen, zelfstandigen en de hogere klassen van de bevolking in het algemeen. Wel is er sedert december 1969 een lichte tendens merkbaar volgens dewelke het FDF/RW en de VU een iets grotere penetratie zouden kennen in de meer volkse bevolkingsgroepen. Deze tendens blijft nochtans zeer licht en onder aanvaardbare statistische betrouwbaarheidsniveau's.

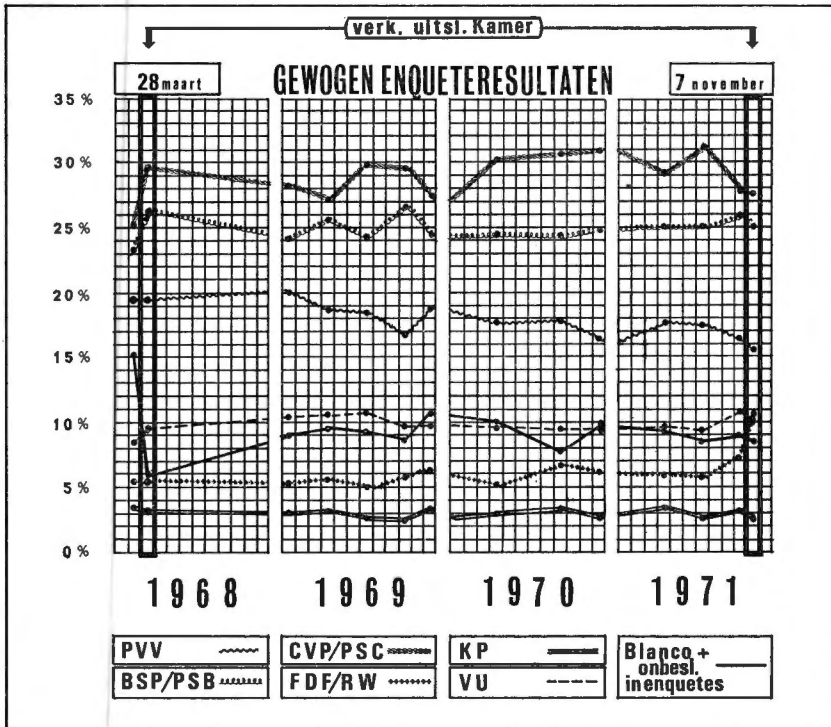
Een tweede, in de inleiding genoemde mogelijkheid tot analyse van de beperkte gegevens waarover wij beschikken gaat over de uitwisseling van kiezers tussen de partijen. De grote stabiliteit van de kiezersgroepen heeft echter tot gevolg dat de aantallen « vlottende kiezers » die in iedere enquête afzonderlijk worden bereikt, klein zijn. De huidige kiezerspublieken van de CVP/PSC en de BSP/PSB bestaan voor meer dan 80 % uit kiezers die reeds in 1968 voor deze partijen hebben gestemd. Voor de PVV is dit 75 %, voor de VU 65 % en voor de FDF/RW eveneens 60 %. Het aantal ondervraagde personen die een antwoord geven waaruit blijkt dat hun huidige partijvoorkeur verschillend is dan deze van 1968 is zelden groter dan 350, op een totaal van meer dan 2.000 geregistreerde antwoorden. Daar deze ondervraagden haast per definitie tot de vlottende massa behoren, zou het o.i. de moeite lonen een analyse uit te voeren op een gecumuleerde groep ervan uit verschillende enquêtes. Dit is mogelijk, omdat iedere enquête op een nieuwe steekproef wordt uitgevoerd, maar werd tot nu toe niet gedaan. Wel komt bij de vergelijking tussen de verschillende enquêtes tot uiting dat de overgangen van de ene partij naar de andere een min of meer vast patroon volgen. Zo verliest de CVP bijna uitsluitend kiezers ten gunste van de VU. Ex-CVP-kiezers die nu voor een andere partij stemmen dan de VU zijn uiterst zeldzaam. Tot in december 1969 hadden we bijna uitsluitend te maken met een éénrichtingsverkeer. De CVP verloor kiezers ten gunste van de VU, terwijl geen enkele VU-kiezer terugkeerde naar de CVP.

In de enquête van april 1970 werd voor het eerst een lichte tegenstroom waargenomen. In de enquêtes van september en december 1970 en van april en juli 1971 was het saldo van de uitwisseling tussen VU en CVP nul. Het aantal CVP-kiezers die van plan waren voor de VU te stemmen was toen even groot als het aantal VU-kiezers die voor de CVP zouden stemmen. Uit de enquêteresultaten van oktober 1971 bleek dat het evenwicht opnieuw was verbroken ten gunste van de VU.

De PSC verliest kiezers ten gunste van de BSP, van het FDF/RW en in mindere mate van de PLP. Met deze laatste partij is de uitwisseling in evenwicht.

In dit opzicht is het grote verschil tussen de VU en het FDF/RW, dat de eerstgenoemde partij haar nieuwe kiezers vooral recruteert bij de oude CVP-kiezers en bij de jonge kiezers, die voorheen nog niet hebben gestemd, terwijl de FDF/RW haar nieuwe kiezers recruteert in vrijwel alle andere partijen.

Dit laatste geldt eveneens voor de BSP/PSB, die het grootste percentage trouwe kiezers heeft, maar die een geringe uitwisseling kent met alle andere partijen.



Zowel uit de analyse van de uitsplitsingen van de kiesintenties volgens de sociaal-ekonomische kenmerken van de ondervraagden als uit de analyse van de overgangen tussen de partijen, komt hoofdzakelijk een zeer grote stabiliteit tot uiting. Dit is ook het geval wanneer gewoon de gewogen enquêteresultaten van de partijvoorkeur met elkaar worden vergeleken. In de grafiek die deze resultaten van 1968 tot 1971 weergeeft, worden de schommelingen een beetje overdreven voorgesteld om ze duidelijk te maken. Voor de PVV/PLP, bv., bedraagt het verschil tussen de gunstigste voorspelling (januari 1969) en de ongunstigste (oktober 1971) 4 %. Voor

de BSP/PSB is dit 2,5 %, voor de VU 2,4 %, voor het FDF/RW 2,1 % en voor de KP 0,8 %. Voor de CVP/PSC is de schommeling iets groter. Volgens de enquêteresultaten zou deze partij in februari 1968 slechts 25 % van de stemmen hebben behaald terwijl dit in juli 1971 ruim 31 % zou geweest zijn. Dit is een verschil van 6 %, wat echter, in vergelijking met schommelingen die in het buitenland worden waargenomen, nog gering te noemen is.

Deze stabiliteit maakt het uiteraard moeilijk een verband te leggen tussen het politieke gebeuren en de schommelingen in de partijvoorkeur. Occasionale peilingen over objecten uit de politieke aktualiteit (BTW, Grondwetsherziening, schoolpolitiek, e.d.) hebben trouwens aangetoond dat de grote meerderheid van de kiezers onvoldoende belangstelling hebben voor het normale politieke gebeuren, om snel op de politieke aktualiteit te kunnen reageren.

De eerste peiling na de verkiezingen van 1968 werd gehouden in januari 1969. Hieruit bleek dat de tendenzen die de verkiezingsuitslagen van maart 1968 henmerkten, verder doorliepen, met uitzondering van de PVV, waarvoor eerder een winnende tendens werd geregistreerd dan een verliezende. Is dit laatste te verklaren door het feit dat de Vlaamse PVV-afdelingen en -personaliteiten zich als zodanig meer hebben doen gelden na de verkiezingen van maart 1968? De analyse van de resultaten van deze peiling wees er inderdaad op dat het lichte winstcijfer dat uit de enquête kon worden afgeleid uitsluitend te danken was aan ondervraagden uit de nederlandstalige gewesten. Nochtans hadden niet alleen de Vlaamse PVV-volksvertegenwoordigers van het kiesarrondissement Brussel een « Verbond der Vlaamse PVV-afdelingen » in het leven geroepen (29 mei), maar ook de Vlaamse BSP voor het arrondissement Brussel had een eigen partijfederatie opgericht (9 juni). Het akkoord CVP-BSP over het regeringsprogramma (7 juni), het eerste kongres van het Rassemblement Wallon (9 juni), de indiening van een voorstel tot Grondwetsherziening bij de Senaat door Tindemans (17 oktober) e.d. hebben blijkbaar geen invloed uitgeoefend op de partijvoorkeur van de kiezers.

De resultaten van de peiling van april 1969 geven het volgende beeld :

- de PVV/PLP gaat wat achteruit
- de BSP/PSB lijkt lichtjes vooruit te gaan, terwijl de CVP/PSC-stemmen verder verminderen
- de VU en vooral het FDF/RW bevestigen hun overwinning van 31 maart 1968.

Hierbij dient nochtans opgemerkt dat de verschuivingen tussen januari 1969 en april 1969, behalve misschien voor de PVV/PLP, zeer gering zijn. Wanneer rekening wordt gehouden met het feit dat de peilingen telkens op totaal verschillende steekproeven worden gehouden, is de stabiliteit opvallender dan de verschuivingen. Het heeft bijgevolg weinig zin de politieke gebeurtenissen op te sporen die tussen januari en april 1969 een invloed zouden kunnen gehad hebben op de kiesintenties. De beschouwde periode wordt nochtans gekenmerkt door enkele belangrijke gebeurtenissen, vooral op het vlak van de communautaire problemen. Uit manifestaties blijkt dat de waalse beweging vorm aanneemt en vanuit de vlaamse hoek wordt gereageerd tegen de in de projecten voor Grondwetsherziening voorziene alarmprocedures.

De peiling van juli 1969 wijst op een steeds verdere vooruitgang van de VU. Uit een analyse van de overeenkomst tussen de antwoorden op de twee gestelde vragen blijkt dat dit vooral mag worden toegeschreven aan de partijvoorkeur van de ondertussen op kiesgerechtigde leeftijd gekomen kiezers.

Inderdaad, de resultaten bevestigen dat de uitwisseling tussen VU-kiezers en CVP-kiezers niet meer uitsluitend in de richting van de VU loopt. Het wordt dus meer een « uitwisseling » in de echte zin van dit woord. Dit blijkt o.a. uit de lichte toename van ondervraagden die blijk geven van de intentie voor de CVP/PSC te kiezen. Het verlies dat deze partij nog na de verkiezingen van 31 maart 1968 heeft gekend is in juli 1969 weer goedge maakt. Deze lichte winst is trouwens het begin van een trage maar zekere toename van kiesintenties ten gunste van de CVP/PSC, die tot juli 1971 zal duren.

Nochtans zijn er in de periode tussen april en juli 1969 weinig ophefmakende gebeurtenissen te noteren die deze kentering zouden kunnen verklaren. De regering heeft de maxima artsentarieven gepubliceerd, waartegen de federatie Henrard geprotesteerd heeft. Het artikel 38bis werd goedgekeurd door de Senaatscommissie, de kinderbijslagen en de pensioenen van arbeiders en bedienden werden verhoogd en de BTW-regeling werd door de Senaat aangenomen. Manifestaties en betogingen van partijen en drukkingsgroepen zijn meestal uitgemond in decentraliserende en federaliserende moties. Verder heeft Collard op 1 mei zijn oproep tot progressieve frontvorming gedaan, die een dag later door Houben van de CVP/PSC werd afgekeurd. In weerwil van al deze gebeurtenissen is opnieuw het verschil tussen de peilingsuitslagen van april en deze van juli bijzonder gering.

De peiling van oktober 1969 geeft de volgende resultaten :

- de PVV/PLP gaat verder achteruit,
- de BSP/PSB gaat lichtjes vooruit,

- de CVP/PSC blijft ongeveer op het peil van juli 1969,
- de vooruitgang die de VU sedert maart 1968 heeft gemaakt blijkt plots te zijn afgeremd.
- het FDF/RW boekt winst.

Samengevat kan worden gesteld dat de regeringspartijen het goedstellen, dat de VU niet verder meer vooruitgaat en dat het FDF/RW vooruitgang boekt « ten koste » van de PVV/PLP. In werkelijkheid blijkt uit de analyse van de resultaten dat de vermindering van de PVV/PLP-kiezers ten gunste van het FDF/RW gedeeltelijk gebeurt via de PSC-kiezers. Deze laatste partij wint inderdaad een aantal voormalige PLP-kiezers maar verliest er op haar beurt ten gunste van het FDF/RW. Gedurende de periode tussen juli en oktober 1969 is er niet zoveel gebeurd. De regering heeft de toepassing van de BTW verdaagd tot 1 januari 1971, de werkgroep Eyskens heeft voor de eerste maal vergaderd en het ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur werd in twee afzonderlijke departementen gesplitst.

De peiling van december 1969 geeft opnieuw een vermindering van stemmen ten voordele van de regeringspartijen. Dit gaat gepaard met een lichte vermeerdering voor alle andere partijen. Het verschil tussen de peilingsuitslagen van oktober en december is vrij groot, wanneer rekening wordt gehouden met de korthed van de periode tussen deze twee peilingen. Dat het kongres van de BSP/PSB haar akkoord met de 1-mei oproep van Collard heeft betuigd (14 december) en dat ACV-voorzitter Houthuys wel wil samenwerken met het ABVV voor de verwezenlijking van een aantal konkrete punten maar zich gekant heeft tegen ieder idee van versmelting, zal wel geen invloed hebben gehad op de gekonstateerde verschuivingen, daar de stellingname zelf in de vorige periode geen merkbare invloed schijnen te hebben uitgeoefend. De gedeeltelijke mislukking van de Werkgroep Eyskens, waarvan het eindverslag op 13 november werd gepubliceerd en die op 17 december uiteenging omdat er meningsverschillen bestonden over Brussel, heeft wellicht meer invloed gehad. Ondertussen zijn ook de pro-federalistische opvattingen van Spaak beter bekend geworden.

Uit het voorgaande kan de hypothese worden geformuleerd dat de verschuivingen in de kiesintenties, zoals ze door de enquêtes worden gemeten, sterk samenhangen met het slagen of niet slagen van de regering in het uitwerken van de door haar geprojecteerde plannen. De beperktheid van de resultaten waarover wij beschikken laat ons niet toe deze hypothese te bewijzen. Nochtans komen er uit de analyse van de schommelingen van de kiesintenties in functie van de politieke gebeurtenissen geen resultaten naar voor die tegen deze hypothese ingaan. In tijden van hoogconjunctuur,

wanneer zich op het materiële vlak geen grote problemen voordoen, schijnt het belgische kiezerskorps zich een nogal liberaal beeld van de ideale regering te vormen. Hoe minder een regering van zich laat horen, des te gunstiger wordt zij door de meerderheid van de kiezers gekwoteerd. Dit werd reeds opgemerkt aan de hand van resultaten van een iets uitgebreider onderzoek over de politieke houding van de belgische kiezers, dat ten tijde van de regering Lefèvre-Spaak werd uitgevoerd. Deze regering werd door een toenemend aantal kiezers met wantrouwen gadeslagen, omdat zij in zekere zin te « dynamisch » was, d.w.z. dat ze zich met teveel problemen wilde bemoeien waarvan de doorsnee-kiezer meende dat ze wel vanzelf naar de goede oplossing zouden evolueren.

De peiling van april 1970 wijst vooral op een toename van kiesintenties ten gunste van de CVP/PSC. Nochtans zijn de eerste vier maanden van het jaar 1970 niet zonder problemen verlopen. Binnen de regering hebben zich incidenten voorgedaan in verband met het geweigerde ontslag van Minister De Saeger en bovendien is het de periode van de stakingen in Limburg (mijnen en Ford Genk). Nochtans werd tijdens dezelfde periode een oplossing gevonden voor deze stakingen (sociaal programmatie-akkoord van 16 maart) en heeft de regering tijd gekregen om rustig aan de grondwetsherziening verder te werken.

Het aantal Hoven van Beroep werd van 3 op 5 gebracht, de Vrije universiteiten krijgen een nieuwe rechtspersoonlijkheid, met een tweeledige communautaire structuur, verder keurde de ministerraad een sociaal programma voor zelfstandigen goed en tenslotte versoepelde de Nationale Bank de kredietbeperking. Samengevat kan worden gezegd dat de regering, in weerwil van de grote problemen die zich tijdens de beschouwde periode voordelen, haar stabiliteit bewees. In het licht van de hypothese dat deze stabiliteit en een min of meer diskrete doeltreffendheid belangrijker zijn voor de meerderheid van de kiezers dan de inhoud van de stellingnamen en verwezenlijkingen zelf, kon een versterking van de regeringspartijen worden verwacht. Nochtans heeft dit blijkbaar alleen ten gunste van de CVP/PSC gespeeld. Het socialistische kiezerskorps varieert trouwens veel minder dan dat van de CVP/PSC.

Tussen de peiling van april 1970 en de volgende (september) ligt een vrij lange periode.

De overeenkomst tussen de resultaten is opnieuw zeer groot. Alleen voor het FDF/RW registreren we het hoogste cijfer wat tot dan toe werd genoteerd. Wat de andere partijen betreft is er nauwelijks beweging merkbaar. De toename van het aantal FDF/RW-stemmen blijkt dan ook vooral uit de groep van onbeslisten te komen, die in december 1969 en april 1970 ruim 10 % bedroeg (samen met de bewuste blanco-stemmers) en in september 1970 nauwelijks 8 % bereikt.

Naast het voortzetten van de debatten van de grondwetsherziening wordt deze periode nochtans opnieuw gekenmerkt door het voortduren van de sociale onrust in Limburg.

Hoeveel de peilingsresultaten uiteraard slechts nationaal gelden, bevestigen de resultaten van de gemeenteverkiezingen van 11 oktober 1970 de tendenzen die uit de peilingen naar voor komen.

De peilingsresultaten van december 1970 bevestigen de verdere teruggang van de PVV/PLP, de relatief gunstige positie van de regeringspartijen en de stabilisering van het kiezerspercentage van de VU en het FDF/RW. De geleidelijkheid van de bewegingen in het kiezerskorps wordt hierdoor duidelijker. De debatten over de grondwetsherziening lopen gewoon verder, er gebeurt niets opzienbarends en de beroering aan de universiteiten in verband met de buitenlandse studenten en gastarbeiders heeft blijkbaar geen invloed op de kiesintenties. Het kalme jaareinde van 1970 werkt ten gunste van de regeringspartijen.

Vier maanden later (peiling van april 1971) is er niet veel veranderd in de partijvoorkeur van het belgische kiezerskorps. Ten opzichte van de verkiezingen van 31 maart 1968 kan alleen met zekerheid de achteruitgang van de PVV/PLP en de vooruitgang van het FDF/RW worden voorspeld.

In de daarop volgende periode, tot aan de peiling van juli 1971, wordt opnieuw een lichte vooruitgang van de CVP/PSC genoteerd en een stabilisering van de kiesintenties ten gunste van de andere partijen. Tijdens deze periode heeft het imago van Eyskens als mirakelman in het redden van de regeringscoalitie en het doordrukken van de grondwetsherziening een definitieve vorm aangenomen. Hoewel uit bijkomende peilingen is gebleken dat de grote meerderheid van de belgische kiezers helemaal geen idee hebben over de inhoud van de grondwetsherziening, blijkt dit imago ten gunste van de CVP te spelen. Deze partij krijgt in juli 1971 inderdaad het grootste percentage uitgedrukte kiesintenties van de hele peilingsreeks. Verder blijkt de uitwisseling tussen CVP en VU voor de eerste keer in evenwicht te zijn. Evenveel ex-VU-stemmers beweren nu voor de CVP te zullen stemmen als er CVP-kiezers zijn die verklaren nu voor de VU te zullen stemmen.

Volgens de hoger geformuleerde hypothese zou de gunstige positie van de regeringspartijen en vooral van de CVP in juli 1971 niet zozeer te danken zijn aan de inhoud van de verwezenlijkingen van de regering, met name in verband met de grondwetsherziening, maar vooral aan het imago van stabiliteit van de regering en het gevoel van zekerheid dat daaruit voortvloeit. Op het sociale en communautaire front is het heel kalm, de invoering van de BTW heeft niet de catastrofale gevolgen gehad die sommigen hadden voorspeld, ons land heeft geen merkbare last onderzonden van de internationale monetaire moeilijkheden en de dreiging van

een economische teruggang wordt blijkbaar niet door de meerderheid van de kiezers ervaren.

Naderhand zal door sommige kranten de beslissing van de regering om tot een vervroegde kamerontbinding over te gaan, met de daaruit voortvloeiende vervroegde verkiezingsdatum, worden toegeschreven aan de resultaten van de peiling van juli 1971. Hierover is ons echter niets bekend en het staat vast dat niemand van het instituut, dat de peilingen in opdracht van *Het Laatste Nieuws* en *Le Soir* heeft uitgevoerd, daarover werd giconsulteed. De verantwoordelijken van de reeks opiniepeilingen die hier worden beschreven zouden het trouwens niet hebben aangedurfd een gunstig advies te geven over vervroegde verkiezingen op grond van de peilingsresultaten van juli 1971, zonder eerst de reeds genoemde hypothese te toetsen over de oorzaken van de gunstige elektorale positie van de regeringspartijen. Indien het gevoel van stabiliteit en zekerheid, geschapen door de regering Eyskens inderdaad één van de belangrijkste oorzaken zou zijn van het relatieve succes van de regeringspartijen, zou zeker geen gunstig advies kunnen gegeven worden over maatregelen die dit imago abrupt kunnen afbreken.

De peiling van oktober 1971 geven trouwens een beeld dat helemaal niet meer aansluit bij de evolutie die tot juli 1971 werd vastgesteld, uitzondering gemaakt voor de verdere vermindering van de PVV-PLP kiezersgroep. Hoewel het aantal kiesintenties ten gunste van de BSP-PSB vrij stabiel blijft, wordt voor de CVP/PSC een gevoelige achteruitgang ten opzichte van juli 1971 genoteerd (min 3,2 %). Deze vermindering komt niet alleen ten goede van de VU, maar vooral van het FDF/RW, dat het hoogste percentage kiesintenties krijgt dat ooit te voren werd genoteerd. Dat deze partij bij de werkelijke verkiezingen van 7 november 1971 nog meer stemmen krijgt dan voorzien zou kunnen worden toegeschreven aan de artikels van Spaak in *Le Soir*, die na de peiling zijn verschenen.

Daar er tussen de beslissing tot vervroegde kamerontbinding en de peiling van oktober 1971 zeer weinig gebeurd is op politiek vlak, kan de plotse vermeerdering van stemmen ten voordele van de federaliserende partijen ten koste van de CVP/PSC en de PVV/PLP slechts worden verklaard door twee alternatieve hypothesen, namelijk :

- de beslissing tot vervroegde kamerontbinding zelf is de verantwoordelijke faktor, ofwel
- er bestaat een latente tendens ten nadele van de traditionele partijen, die onmerkbaar blijft bij peilingen buiten de verkiezingsperiodes maar acuut wordt tijdens deze periodes.

De gegevens waarover wij beschikken en waarvan we nog eens willen herhalen dat ze uitermate beperkt zijn, schijnen eerder de eerste dan de tweede hypothese te bevestigen. Uit tabel II blijkt inderdaad dat de achteruitgang van de BSP/PSB en van de CVP/PSC, evenals de destijds volkomen onverwachte statuts quo van de PVV/PLP even goed werd voorspeld in december 1967 als door de peiling van februari 1968. Bovendien waren de werkelijke verkiezingsuitslagen van maart 1968 gunstiger voor de BSP/PSB en de CVP/PSC dan door de peilingen werd voorzien. Anderzijds moet worden toegegeven dat een groot deel van de kiezers, die lang onbeslist blijven, uiteindelijk voor de zogenaamde niet-traditionele partijen stemmen.

TABEL II

Gewogen enquêteresultaten van december 1967 en februari 1968, vergeleken met de werkelijke verkiezingsuitslagen van maart 1968

	INRA-enquête december 1967 %	INRA-enquête februari 1968 %	Werkelijke verkiezingsuitslagen maart 1968 %
CVP/PSC	28	25,0	29,6
BSP/PSB	23	23,0	26,2
PVV/PLP	19	19,5	19,4
VU	8	8,5	9,1
FDF/RW	3	5,5	5,5
KP	3	3,5	3,2
Blanco	16	15,0	7,0
Totaal	100	100,0	100,0

4. Besluiten.

1. De reeks peilingen, die in dit artikel werden belicht, heeft aangetoond dat de distributie van de partijvoorkeur in het kiezerskorps op een behoorlijke wijze kan worden geschat. Dit is slechts mogelijk als de foutenbronnen, die enquêteresultaten kunnen scheeftrekken, voldoende onder controle zijn. Hiermee wordt dan een bruikbaar instrument ter beschikking gesteld van hen die, voor het toetsten van politiek-wetenschappelijke hypothesen, over een te beperkt en gebrekkig instrumentarium beschikken.

2. De distributie van de partijvoorkeur in het Belgische kiezerskorps is zeer stabiel. Rekening houdend met de steekproefgrootte en het feit dat telkens nieuwe steekproeven worden gebruikt, zijn de verschillen tussen de hoogste en laagste percentages, behaald door een gegeven partij over een periode van drie jaar, nauwelijks significant volgens de doorgaans aangenomen statistische betrouwbaarheidsniveau's. Dat toch conclusies worden getrokken uit relatief kleine schommelingen, steunt gedeeltelijk

op de empirisch waargenomen preciesheid van de schattingen in 1965, 1968 en 1971 en gedeeltelijk op de vaststelling dat tendenzen over verschillende opeenvolgende peilingen worden bevestigd.

3. Hoewel het feitenmateriaal beperkt is, omdat het in de eerste plaats dient voor journalistieke doeleinden en niets als research-materiaal, wijst het eerder op de stabiliteit van de kiesintenties ten voordele van de twee grootste traditionele partijen, dan op een chronische afbrokkeling ervan.

Deze stabiliteit blijkt evenzeer uit de geschatte distributies van de kiesintenties zelf als uit de sociologische samenstelling van de kiezersgroepen voor de diverse partijen, die eveneens uitermate stabiel is.

4. Uit de studie van het verband tussen de antwoorden op de vraag naar de huidige partijvoorkeur en de vraag naar de partijvoorkeur bij de laatste verkiezingen, blijkt dat de interpretatie van de overgang van kiezers van de ene partij naar de andere vrijwel onmogelijk is wanneer alleen maar de verkiezingsuitstlagen als uitgangspunt kunnen worden gebruikt. Een dergelijke interpretatie leidt tot een overdreven vereenvoudigde, haast caricaturale weergave van de werkelijkheid, waarbij de dynamiek van de vorming en verandering van partijvoorkeur grotendeels verloren gaat.

5. Partijprogramma's en de « dagelijkse » politieke gebeurtenissen hebben blijkbaar zeer weinig invloed op de evolutie van de partijvoorkeur. De meerderheid van de kiezers, die verantwoordelijk zijn voor de winst- en verliessaldi van de politieke partijen, reageren minder op concrete feiten, gebeurtenissen en stellingnamen, als op globale indrukken, die slechts door een cumulatie van feiten worden gevormd. Zo wordt, op grond van de beschikbare gegevens, de hypothese geformuleerd dat de gunstige electorale positie van de regeringspartijen in juli 1971, mag worden toegeschreven aan de indruk van stabiliteit, zekerheid en vertrouwen die de regering had doen ontstaan. Dit imago kan niet worden teruggebracht tot welbepaalde prestaties, maar is wellicht het cumulatieve gevolg van een reeks gebeurtenissen. Indien deze hypothese door uitgebreider onderzoek zou worden bevestigd, dan zou hierdoor ook de manier in vraag worden gesteld waarop de meeste politici hun propaganda opvatten.

Deze laatsten hebben inderdaad de gewoonte de nadruk te leggen op zeer concrete prestaties, die tot een door de doorsnee-kiezer ongewenste graad aan detaillering worden toegelicht. Hierbij wordt dan doorgaans te weinig verband gelegd tussen de concrete prestatie en factoren als de intenties en de politieke (eventueel doctrinaire) opvattingen van hen die de prestaties hebben geleverd. Het politieke verband tussen een reeks prestaties, geleverd door een politiker of een politieke groepering moet

duidelijk zijn. Vooral de zgn. « vlottende kiezer » heeft behoefte aan een referentieraam waarbinnen een prestatie kan worden begrepen en gewaardeerd. Occasionele kleine enquêtes ter voorbereiding van de verkiezingen van 1965 hebben aangetoond dat een politieke groepering of persoon door de kiezer niet zozeer wordt geëvalueerd op hun verwezenlijkingen en hun competentie, maar vooral op de intenties die hen worden toegeschreven, hun morele kwaliteiten (eerlijkheid) en hun standvastigheid, d.w.z. de coherentie die uit hun politiek gedrag moet blijken.

6. Een coherent patroon van stellingnamen, programmapunten en gedragingen is voor een groot deel van de ontrouwe (vlottende) kiezers waarschijnlijk aantrekkelijk en doorslaggevend in de partijkeuze. De coherentie is vaak aantrekkelijker dan de inhoud, als deze laatste niet te zeer indruist tegen de normen die in onze samenleving algemeen worden aanvaard. De afwezigheid van coherentie wekt weerstanden op omdat het de kiezer belet op voorhand te zien waar een partij of politiker naar streven en het hem bijgevolg onmogelijk maakt zich « supporter » te voelen. De aanwezigheid van *incoherentie* ontnemt bovendien alle geloofwaardigheid aan de manifestaties naar buiten van de politieke partij of persoon.

7. Partijen met een duidelijk programma, dat in enkele dragende slogans kan worden samengebald, maar zonder vertegenwoordiging in een regering, kunnen uiteraard gemakkelijker een coherent stellingen- en gedragspatroon vertonen dan partijen die voortdurend bij het landsbeleid betrokken zijn. Nochtans moeten de regeringspartijen, indien de uitgangshypothese juist is, heel wat fouten begaan in hun propagandistische uitingen, in zover zij op het vlak van de *stellingen* in « zuiverheid » de drukkingpartijen willen evenaren, terwijl op het vlak van de *gedragingen* blijkbaar ook andere principes (moeten) gelden, die niet naar buiten worden gevaloriseerd. Door de propagandistische woordenstrijd te aanvaarden op het terrein dat door hun tegenstanders werd gekozen, kunnen partijen die direct bij het beleid betrokken zijn niet anders dan als ongeloofwaardig, ruggegraatloos en incoherent uit de bus komen. Het incoherente ligt vooral in de afwezigheid, in de propaganda van de partijen die een regering vormen, van een verklaring voor het noodzakelijke verschil tussen het vertegenwoordigen van een kiezersgroep, wat een partij moet doen, en het voeren van een beleid over een pluralistische gemeenschap, wat een regering moet doen. Hierdoor ontstaat de absurde situatie dat een regeringspartij haar propaganda opvat in de stijl van een oppositiepartij. Voor de verbijsterde kiezertoeschouwer wordt door dezelfde groep eerst grimmig een stel eisen gesteld en vervolgens sreen onderzocht of deze al of niet zullen worden ingewilligd.

8. De resultaten van de reeks peilingen die in dit artikel werden beschreven wijzen er niettemin op dat de houding van de kiezers tegenover één van de regeringspartijen tot juli 1971 langzaam maar zeker gunstiger werd. Dit zou er op wijzen dat het ook mogelijk is voor een partij-in-de-regering een imago van coherentie op te bouwen en daardoor de sympathie van een deel van het ontrouwe kiezerspubliek te winnen. Wil men deze sympathie echter tot de datum van de verkiezingen behouden, moet ook de coherentie tot op die datum behouden blijven. Dit was bij de vorige regering blijkbaar niet het geval. Niet alleen was de beslissing de kamers te ontbinden in tegenspraak met het imago van doorzettingsvermogen, stabiliteit en succes in de ondernemingen, die de regering stilaan had opgebouwd, maar bovendien werd in de verklaring beroep gedaan op een situatie, waarvan de kiezer zich waarschijnlijk nog niet bewust was, namelijk de dreigende economische moeilijkheden. Daar de symptomen daarvan nog niet merkbaar waren door het grote publiek, dat evenmin van tevoren desomtrent enige voorbereidende informatie had gekregen, werd deze verklaring waarschijnlijk slechts ervaren als een excuus voor een « incoherent » feit : de regering had het opgegeven.





**I welde
aankomsten!
het al lang
de bonn
oest barsten.**

*crisis
dang leven
heerschapdrak
Eiliffet
werkhoevheid*

*Verrijkt de catastrofe!
Stem*

FVV

STEM 2 FVV	STEM 2 FVV	STEM 2 FVV	STEM 2 FVV
STEM 2 FVV	STEM 2 FVV	STEM 2 FVV	STEM 2 FVV

STEM 3 FVV	STEM 3 FVV	STEM 3 FVV	STEM 3 FVV
-------------------------	-------------------------	-------------------------	-------------------------

**ERST
STEMMEN**

EN DAN
BEVALEN

**ERST
STEMMEN**

EN DAN
BEVALEN

3
KOMMUNIST

3
KOMMUNIST

3
KOMMUNIST

3
KOMMUNIST

4444

VOLKSUNIE VOLKSUNIE VOLKSUNIE

Maak ons
nog sterker.

Maak ons
nog sterker.

4444

VOLKSUNIE VOLKSUNIE VOLKSUNIE

Bied ons
de loes.

Maak ons
nog sterker.

Maak ons
nog sterker.

4444

4444



De lijstensamenstelling in de BSP

door Jan CEULEERS,

Journalist in de BRT.



Van de BSP werd geschreven dat ze op het stuk van de lijstensamenstelling van de grootste mate van binnenpartijdige democratie blijk geeft, of nog dat de socialistische lijstensamenstelling nogal democratisch blijkt te verlopen (1).

Deze appreciatie, gebaseerd op gegevens van vroegere parlementsverkiezingen, is voornamelijk gesteund op een oude gedragslijn van deze partij, om bij de samenstelling van haar kandidatenlijsten voor de verkiezingen de leden te raadplegen.

Deze consultatie van de « basis » kan op uiteenlopende manieren gebeuren : door middel van algemene vergaderingen, congressen, raden, voorverkiezingen (polls). Ongetwijfeld is van al die technieken, vanuit de loutere partijgezichtshoek, de poll de meest democratische, omdat alle leden de gelegenheid wordt geboden rechtstreeks in te grijpen op de lijstensamenstelling. Algemeen heerst de opvatting dat de BSP « de partij van de polls » is en dus ook op het stuk van de lijstensamenstelling de meest democratische politieke formatie is. Vraag is of en in hoever de BSP in 1971 aan dit beeld beantwoordt.

Dit is het voorwerp van deze bijdrage. Wij hebben ons beperkt tot een onderzoek van de lijsten voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers (verkiezingen van 7 november 1971), en de Senaatslijsten buiten beschouwing gelaten ; vooreerst wegens een gebrek aan tijd en ruimte ; vooral echter omdat het fenomeen van de onzuivere verkiezingsprocedure bij de Senaat (een mengsel van rechtstreekse en getrapte verkiezingen, bekroond door een stelsel van coöptatie) een aparte benadering vereist.

(1) W. DEWACHTER : *De wetgevende verkiezingen als proces van machtsverwerving in het Belgisch politiek bestel*. Antwerpen, 1967, blz. 155.

W. DEWACHTER : *De voorverkiezingen tot samenstelling van het Belgisch parlement*. In : *Onze Alma Mater*, jg. XXIV (1970), nr 3.

Aard van de lijstensamenstelling.

De socialistische partij heeft haar gewestelijke en lokale organisatie geschoeid op het raster van gebiedsindelingen ten behoeve van de verkiezingsverrichtingen voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers.

Dit brengt mee dat de BSP een conglomeraat (het woord is niet te sterk) is van een hele reeks federaties, die samenvallen met de kiesarrondissementen voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers (2). Aan de top heeft op organisatorisch gebied de nationale leiding alleen een coördinerende en bemiddelende rol te spelen. Zo komt het dat elke federatie voor zichzelf uitmaakt volgens welke techniek of procedure de kandidatenlijsten worden opgemaakt.

Wij hebben onderzocht op welke wijze in elke federatie dit proces is verlopen, en meteen aangeduid hoeveel verkozenen bij de diverse operaties betrokken waren.

Enkele constateringën bij tabel I :

a) In slechts elf van de dertig federaties werd een poll georganiseerd. In één van deze elf federaties (Namen) had de poll overigens alleen zin voor de tweede verkiesbare plaats, daar vooraf op een soort congres (« Union Communale Socialiste ») was beslist dat minister Namèche lijsttrekker buiten poll zou worden.

In zeventien van de dertig federaties besliste een congres over de kandidatenlijsten.

In twee federaties hakte het (al dan niet uitgebreid) bestuur de knoop door.

b) 47,5 % van de verkozenen heeft zijn plaats op de kandidatenlijst te danken aan een poll in de federatie (29 op 61 verkozenen).

44,3 % werd door een congres aangewezen (27 op 61).

8,2 % dankt zijn plaats op de lijst aan het federaal partijbestuur (5 op 61).

c) Tien van de twaalf Waalse federaties organiseerden een poll (23 van de 27 verkozenen); in twee Waalse federaties werd een congres gehouden (in één van deze twee federaties, namelijk Namen, werd tevens een poll gehouden voor de andere plaatsen dan de lijsttrekker) (2 verkozenen op 27); in één Waalse federatie besliste het bestuur (2 verkozenen op 27).

(2) Zo zijn er dertig federaties. Te noteren valt echter dat enerzijds de twee kiesarrondissementen in de provincie Luxemburg slechts één federatie vormen (wegens hun relatieve zwakte), maar dat anderzijds er in het kiesarrondissement Brussel twee federaties bestaan sinds 1968 : de vroegere federatie van de h. Simonet en de nieuwe Nederlandstalige federatie van de h. Gelders, de zogenaamde Rode Leeuwen.

TABEL I

De lijstensamenstelling voor de Kamer van Volksvertegenwoordigers

Federatie	Poll	Federaal Congres	Anderszins	Verklaring
Antwerpen	6			
Mechelen		2		
Turnhout		1		
Leuven		3		
Maaseik-Tongeren		1		
Hasselt		2		
Gent-Eeklo			3	Federaal Bureau
Oudenaarde		1		
Aalst		1		
Dendermonde		1		
Sint-Niklaas		1		
Brugge		2		
Oostende-Veurne-Diksmuide		1		
Ieper		0		
Kortrijk		2		
Roeselare-Tielt		1		
Vlaamse Federaties	6	19	3	
Nijvel	2			
Aat-Doornik-Moeskroen			2	Federaal Comité
Bergen	3			
Charleroi	4			
Zinnik	2			
Thuin	1			
Borgworm-Hoei	3			
Luik	5			
Verviers	1			
Aarlen-Bastenaken-Marche (3)				
Neufchâteau-Virton (3)	0			
Dinant-Philippeville	1	1		
Namen		1		Lijsttrekker Namèche buiten poll
Waalse Federaties	23	2	2	
Bruxelles		5		
Brussel		1		
Arrondissement Brussel		6		
Totaal Rijk	29	27	5	

(3) Beide arrondissementen vormen slechts één federatie.

Eén van de zestien Vlaamse federaties organiseerde een poll (6 van de 28 verkozenen); in veertien Vlaamse federaties werd een congres gehouden (19 van de 28 verkozenen); in één Vlaamse federatie besliste het bestuur (3 van de 28 verkozenen) (4).

Enkele besluiten bij tabel I.

De praktijk van de poll schijnt in de BSP stilaan verloren te gaan. Daar waar W. Dewachter in 1967 nog kon schrijven (5), zich weliswaar steunende op onvolledige gegevens, dat 80 % van de onderzochte verkozenen op de kandidatenlijsten werden gerangschikt door de polls, blijkt dit percentage, wat de Kamerleden betreft, te zijn teruggevallen op 47,5 % in 1971.

Waar daarentegen in 1967 het aantal verkozenen dat door andere besluitvormingstechnieken op de lijst is terechtgekomen aan de lage kant lag (20 %), is dit in 1971 aangegroeid tot meer dan de helft, waarbij de congressen in dit opzicht bijna even belangrijk zijn geworden als de polls (44,3 %).

Het is alsnog niet uit te maken of deze verschuiving van de besluitvorming van de poll naar het congres de weerspiegeling is van een gewilde evolutie, dan wel te wijten is aan toevallige omstandigheden. In de Vlaamse federaties, waar overal (met uitzondering van Antwerpen) werd afgestapt van het poll-stelsel, werd als reden aangevoerd de onverhoedse parlementsontbinding en het daaruit voortvloeiend tijdsgebrek. De vaststelling dat deze argumenten blijkbaar niet golden voor de meeste Waalse federaties en Antwerpen en dat daarenboven in 1968 de toenmalige parlementsontbinding even onverhoeds kwam, doet de vraag rijzen of niet om een andere onuitgesproken reden de praktijk van de poll werd verlaten. Wij denken aan een reflex van verdediging van de verworven posities.

Nieuwe gezichten.

Daarom speurden wij naar de nieuwe gezichten bij de 61 pas verkozen Kamerleden. Wij hebben daarbij niet als nieuweling aangezien de senatoren die naar de Kamerlijst zijn overgestapt.

Enkele constatering bij tabel II :

a) Bij de Vlaamse verkozenen is de vernieuwing aan de lage kant (5 op 28, dit is 18 %).

(4) Namelijk in de federatie Gent-Eeklo. Overigens werden in deze federatie de leden in genedele geraadpleegd, wat een protest uitlokte bij de Jongsocialisten van Gent, Mariakerke en Assenede. (Belga, 8 oktober 1971.)

(5) W. DEWACHTER : *De wetgevende verkiezingen...*, blz. 124.

TABEL II
 Vernieuwing van de BSP-Kamerfractie

Federatie	Aantal verkozenen		Herverkozenen	Nieuwelingen	Opmerkingen
Antwerpen	6	P	5	1	Mevr. Schroyens lijstduwer F. Christaensens teruggetrokken
Mechelen	2	C	2	0	
Turnhout	1	C	1	0	
Leuven	3	C	2	1	
Maaseik-Tongeren	1	C	1	0	
Hasselt	2	C	1	1	
Gent-Eeklo	3	B	2	1	A. De Keuleneir teruggetrokken
Oudenaarde	1	C	1	0	Altredend senator Vanderhaegen is nu Kamerlid
Aalst	1	C	1	0	
Dendermonde	1	C	1	0	
Sint-Niklaas	1	C	1	0	
Brugge	2	C	2	0	Aftredend senator Carpels is nu Kamerlid
Oostende-Veurne-Diksmuide	1	C	0	1	
Ieper	0	C	0	0	
Kortrijk	2	C	2	0	
Roeselare-Tielt	1	C	1	0	
Vlaanderen	28		23	5	
Nijvel	2	P	1	1	Aftredend senator Sckaert is nu Kamerlid
Aat-Doornik-Moeskroen	2	B	2	0	
Bergen	3	P	2	1	L. Collard teruggetrokken
Zinnik	2	P	1	1	
Charleroi	4	P	4	0	
Thuin	1	P	0	1	G. Juste teruggetrokken
Borgworm-Hoel	3	P	2	1	
Luik	5	P	2	3	Denis Mottard en Sainte teruggetrokken
Verviers	1		1	0	
Aarlen-Bastenaken-Marche	0	P	0	1	
Neufchâteau-Virton	1		0	0	
Dinant-Philippeville	1	C	1	0	Aftredend senator Grégoire is nu Kamerlid
Namen	2	P + C	1	1	
Wallonie	27		17	10	

P = Poll.
 C = Congres
 B = Bestuur.

Federatie	Aantal verkozenen		Herverkozenen	Nieuwelingen	Opmerkingen
Bruxelles*	5	C	4	1	V. Larock heeft zich teruggetrokken
Brussel**	1	C	1	0	
Arrondissement Brussel . .	6		5	1	
Total Rijk	61		45	16	

* Lijst en federatie van de hh. Simonet en Machtens (PSB-BSP).

** Lijst en Federatie van de Rode Leeuwen.

In het arrondissement Antwerpen geraakte de nieuweling J. Van Elewijck verkozen, doordat F. Christiaenssens zich om gezondheidsredenen had teruggetrokken en Mevrouw M. Groesser-Schroyens geen verkiesbare plaats meer wenste.

In de arrondissementen Leuven en Hasselt geraakten A. Smets en E. Vanijlen verkozen, doordat de BSP er telkens een zetel bijwon.

In Gent-Eeklo nam de federale partijsecretaris G. Temmerman de plaats in van de zich terugtrekkende A. De Keuleneir.

In Oostende-Veurne-Diksmuide haalde nieuweling A. Laridon het op de aftredende volksvertegenwoordiger J. Lauwereins, die door zijn eigen afdeling Oostende werd uitgerangeerd. De tweede volksvertegenwoordiger voor dit arrondissement, H. De Groote, trok zich terug, omdat het congres niet hem, maar A. Laridon tot lijsttrekker aanwees. In de plaats van H. De Groote werd dan een andere nieuweling, G. Mommerency, aangewezen, die echter niet werd verkozen.

b) Bij de Waalse verkozenen ligt de vernieuwingsgraad merkbaar hoger (10 op 27, dit is 37 %).

In de arrondissementen Nijvel, Zinnik en Borgworm-Hoei geraakten de nieuwelingen R. Basecq, R. Gondry en R. Collignon verkozen dank zij de winst van telkens één zetel voor de BSP.

In Bergen ruimde L. Collard vrijwillig (wegens hoge leeftijd) de baan voor nieuweling R. Urbain.

In Thuin trok aftredend volksvertegenwoordiger G. Juste zich terug ten voordele van zijn vroegere opvolger W. Burgeon.

In het arrondissement Aarlen-Bastenaken-Marche klopte nieuweling M. Remacle de aftredende volksvertegenwoordiger M. Rasquin (die tijdens de voorbije legislatuur R. Lamers had opgevolgd) in de poll voor de eerste en enig verkiesbare plaats.

In Luik kregen dank zij de terugtrekking van de heren Denis (die schepen van Luik werd), Mottard (die provinciegouverneur werd) en

Sainte (leeftijdsgrens) drie nieuwelingen een kans: G. Mathot, J.-M. Dehousse en Cl. Dejardin.

In Namen tenslotte verhuisde E. Lacroix naar de senaatslijst ten voordele van R. Denison.

c) In de Brusselse federaties is de vernieuwing gering (1 op 6, dit is 16,5 %).

Alleen de voorzitter van de PSB-BSP-federatie A. Degroeve doet als nieuw Kamerlid zijn intrede, als vervanger van V. Larock, die zich om gezondheidsredenen terugtrok.

Enkele besluiten bij tabel II.

Men zou bij een oppervlakkige lezing geneigd zijn tot het leggen van een oorzakelijk verband tussen de gegevens van tabel I en tabel II,

TABEL III
Redenen van vernieuwing

Omstandigheid	Vlaanderen	Wallonië	Brussel
Zetelwinst	2	3	—
Terugtrekking van de vroegere titularis (onverenigbaarheid, leeftijdsgrens, gezondheid)	2	6	1
Poll of Congres	1	1	—

tussen de wijze van lijstensamenstelling en de vernieuwing van het parlementair personeel. Men zou met andere woorden het verschil in vernieuwingsgraad tussen Wallonië enerzijds en Vlaanderen en Brussel anderzijds lichtvaardig kunnen verklaren door de omstandigheid dat voor de lijstensamenstelling in het Zuiden overvloedig een beroep werd gedaan op de poll, en elders op het congres.

Bij nader toezien blijkt echter dat dit verband niet bestaat; de nieuwelingen hebben hun plaats op de lijst haast uitsluitend te danken omstandigheden die objectief niets te maken hebben met de aard van de besluitvorming, voor de lijstensamenstelling, zoals tabel III aantoont.

Alleen in Oostende-Veurne-Diksmuide (congres) en Aarlen-Bastenaken-Marche (poll) heeft de raadpleging van de leden of de congresafgevaardigden de intrede van twee (op een totaal van 16) nieuwelingen bepaald. Dit is 12,5 % van het totaal aantal nieuwelingen en 3,3 % van het totaal aantal verkozenen. Onze conclusie moet dan ook zijn dat de keus tussen poll en congres niet releverend is vanuit het oogpunt der vernieuwingsmogelijkheden.

De kandidaten en hun background.

Andere factoren dan de aard van de besluitvorming spelen een rol bij de lijstensamenstelling. Naar die factoren peilen wij in tabel IV. Daartoe hebben wij per verkozene, zo oudgediende als nieuweling, zijn politieke bindingen op nationaal en lokaal niveau (partij, gemeente, parlement, regering) opgespoord.

TABEL IV
De politieke bindingen van de verkozenen

Aantal herverkozenen met 1 of meer scores	Scores			
	Partij	Gemeente	Parlement	Regering
Vlaanderen	5	10	3	3
Wallonië	6	14	2	3
Bruxelles-Brussel	2	4	—	—
	13	28	5	6

Aantal nieuwelingen met 1 of meer scores	Scores			
	Partij	Gemeente	Parlement	Regering
Vlaanderen	—	5	—	—
Wallonië	1	6	—	—
Bruxelles-Brussel	—	—	—	—
	1	11	—	—

Verklaring van de scores :

Partij : Bureaulid, Voorzitter, Nationaal Secretaris.

Gemeente : Burgemeester, Schepen.

Parlement : Senator, Kamervoorzitter.

Regering : Minister.

Enkele constatering en bij tabel IV :

a) Negen en veertig van de 61 verkozenen, dit is volop 80 %, vervullen ook andere mandaten.

b) Negen en dertig van de 61 verkozenen zijn burgemeester of schepen in hun gemeente (dit is 64 %).

c) Elf van de 16 nieuwelingen haalden één score en vervulden dus al een mandaat (69 %). Elf van hen waren al burgemeester of schepen en één was nationaal partijsecretaris.

d) Vijf nieuwelingen haalden geen score. Dat betekent echter niet noodzakelijk dat zij in hun federatie geen machtspositie bekleedden.

R. Urbain (Bergen) is provinciaal griffier.

R. Collignon (Borgworm-Hoei) is bestendig afgevaardigde van de provincie Luik.

J.M. Dehousse is de kabinetschef van minister en vader senator Dehousse.

Cl. Dejardin (Luik) is de zoon van oud-minister senator Dejardin A. Degroeve (Bruxelles) is federaal partijvoorzitter.

e) Zeven herverkozenen haalden geen score.

Allen zijn ze echter gemeenteraadslid, meestal leider van de oppositie; enkelen hebben tevens een functie in het federaal partijbestuur en/of in de vakbond.

Enkele besluiten bij tabel IV.

Reeds verworven posities op lokaal niveau (gemeente) of in de partij zijn voor de oudgedienden een garantie voor het behoud van hun plaats op de lijst van kandidaat-Kamerleden.

Voor de nieuwelingen gelden reeds verworven posities als een aanbeveling, ja zelfs een voorwaarde voor de toegang tot de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Het is een waarachtige institutionalisering binnen de partij van de kumulatie, die voor kandidaat-Kamerleden als een onafwendbare verplichting voorkomt.

Dit blijkt zo waar te zijn dat het artikel 71 van de nationale partijstatuten, dat de kumulatie van openbare mandaten verbiedt (6), nergens wordt nageleefd, en zelfs van verbodsbepalingen in de plaatselijke statuten wordt afgeweken. Dit was onder meer het geval in het arrondissement Luik voor vice-premier Cools, burgemeester van Flémalle-Haute, E. Close, schepen van Luik, en G. Mathot, burgemeester van Seraing. De regel werd echter wel toegepast op minister Denis (schepen van Luik) en senator Bailly (eveneens schepen van Luik).

Betrokkenheid van de partijleden en de kiezers bij de lijstensamenstelling.

Men kan zich de vraag stellen wat het aandeel van de partijleden is bij de samenstelling van de lijsten.

(6) Artikel 71 : Geen enkel lid mag meer dan één openbaar mandaat uitoefenen (...) indien het daartoe niet gemachtigd werd door het Bureau (...). — BSP, Brussel, 1969.

Alvorens de leden zich kunnen uitspreken over de rangschikking op de lijst, hebben er al in opeenvolgende fasen selecties plaats gehad onder de kandidaten.

a) Onderzoek naar de ondubbelzinnige socialistische gezindte van de kandidaten (7).

b) In sommige federaties : eliminatie op grond van ongeoorloofde kumulatie (uitzonderingen kunnen worden toegestaan).

c) In sommige federaties : eliminatie op grond van overschrijding van een leeftijdsgrens (uitzonderingen zijn mogelijk).

d) In sommige federaties : geografische dosering, waarbij vooraf (of zelfs achteraf) wordt vastgesteld uit welke afdelingen de kandidaten afkomstig hoeven te zijn (8).

e) In sommige federaties : bespreking van de kandidaturen in de afdelingen.

f) In de meeste federaties : bespreking van de kandidaturen op een congres, dat in 44 % van de gevallen ook de rangschikking meteen vastlegt. Deze congressen zijn geen algemene ledenvergaderingen, maar bijeenkomsten van afgevaardigden van de afdelingen, die naargelang de sterkte van hun ledenaantal over een reeks stemmen beschikken. Er wordt meestal per afdeling gestemd (niet per hoofd) over een modellijst.

g) In 47 % van de gevallen wordt een poll georganiseerd voor de rangschikking van de kandidaten, die door de vorige selectiefazen zijn geraakt. Het is daarbij de vraag hoe hoog de deelnemingsgraad van de leden aan deze polls is. Wij beschikken over slechts zeer onvolledige gegevens voor Wallonië, doordat de lokale partijinstanties niet geneigd zijn inlichtingen te verstrekken over ledenaantal en polluitslagen.

Enkele constateringën bij de tabellen V en VI.

In de federatie Antwerpen is de deelnemingsgraad in vergelijking met vroegere polls licht gedaald.

(7) W. DEWACHTER : *De wetgevende verkiezingen...*, blz. 116 en 117. De auteur somt voor een aantal grote federaties de (strengere) voorwaarden op voor kandidaatstelling.

(8) Een typisch voorbeeld heeft zich voorgedaan in het arrondissement Roeselare-Tielt waar de afdelingen Wakken en Oostrozebeke niet akkoord gingen met de kandidaten van Roeselare, Meulebeke en Tielt. Het geschil heeft geleid tot een scheurlijst (Vlaamse Rode Leeuwen). — Meestal wordt deze kwestie opgevangen door de verplichting voor elke kandidaat zich door een minimum aantal afdelingen te laten voordragen (bijvoorbeeld arrondissement Charleroi).

In de federatie Charleroi is de deelneming met zowat 10 % toegenomen, terwijl in Bergen de deelnemingsgraad constant is gebleven.

De beweging van het pollerspercentage tenoverstaan de socialistische kiezers verloopt op dezelfde wijze.

Het besluit dat W. Dewachter in 1967 al trok, namelijk vrij lage deelneming van de partijleden (ongeveer 55 % gemiddeld) en van de partijkiezers (ongeveer 8,5 % gemiddeld), blijft volkomen geldig.

TABEL V
Deelneming aan de polls in Vlaanderen

Federatie	Pollers	Leden	% vd. leden	Kiezers	% vd. kiezers
Antwerpen	9.351	21.357	43,7	156.233	6,0
Andere (geen poll)	0	68.798	0	525.787	0
Totaal	9.351	90.155	10,3	682.020	1,4

TABEL VI
Deelneming aan de polls in Wallonië (onvolledig)

Federatie	Pollers	Leden	% vd. leden	Kiezers	% vd. kiezers
Bergen	8.135	11.791	68,9	61.231	13,3
Charleroi	8.547	13.626	62,7	86.121	9,9

Algemene conclusies.

1. Bij de parlamentsverkiezingen van 1971 heeft de BSP ingeboet van haar binnenpartijdig democratisch aanzicht, door in meer dan de helft van de federaties de poll te verzaken.

2. Het onderzoek heeft uitgewezen dat het verlaten van de praktijk van de poll echter geen aanwijsbare invloed heeft gehad op de lijstensamenstelling, zeker niet vanuit het oogpunt van de vernieuwing der kandidaten.

3. Belangrijker dan de vraag naar de aard van de besluitvormingstechniek bij de lijstensamenstelling blijkt alsnog de afweerreflex van de « reeds gearriveerden » te zijn, die hun plaats op de kandidatenlijst dank zij hun plaatselijke machtspositie — doorgaans op het niveau van de gemeente — met succes weten te verdedigen. Dit mechanisme

werkt de kumulatie in de hand, mede doordat nieuwe kandidaten zich langs dezelfde weg dienen op te werken om te slagen.

4. De rol van het partijlid bij de lijstensamenstelling is vrij **miniem**. Dit verklaart allicht het laag deelnemingspercentage aan de polls.



De lijstensamenstelling in de PVV

door Maurice BOEYNAEMS

Hoogleraar Koninklijke Militaire School.



Met het oog op de wetgevende en provinciale verkiezingen dienen, volgens artikel XV der nationale partijstatuten, de aanwijzing van de kandidaten voor de poll en de vaststelling van de definitieve lijst der kandidaten te geschieden met inachtneming van de als verplicht geldende beschikkingen die bepaald zijn in de statuten van de betrokken groepen (1).

Niemand kan kandidaat zijn zonder voorafgaandelijk een verklaring ondertekend te hebben, waarbij hij zich op zijn erewoord ertoe verbindt de resultaten van de poll te eerbiedigen en in geen enkele omstandigheid daden te stellen die strijdig zijn met het belang van de Partij.

Vooraleer de lijst van de kandidaten voor de wetgevende verkiezingen is voorgelegd, hetzij aan de poll, hetzij aan de beslissing van het bevoegd comité van het betrokken kiesgebied, wordt de lijst van de kandidaten voor de poll in alfabetische volgorde voorgelegd aan de goedkeuring van het Vast Comité van de Partij.

Nu rijst de vraag in welke mate de partijleden in feite inspraak hebben bij de lijstensamenstelling met het oog op de wetgevende verkiezingen van 7 november 1971.

Uitgezonderd de pogingen om in het arrondissement Brussel tot een eenheidslijst te komen en de door Vanaudenhove voorgestelde wisseloplossing is er nergens, althans volgens de beschikbare gegevens, sprake van een tussenkomst van de hogere nationale partijinstanties.

Of de kandidaten aangewezen worden door een algemene poll, door het federaal comité of door het arrondissementeel hoofdbestuur zal achtereenvolgens onderzocht worden in de onderscheiden arrondissementen.

(1) Nationale Statuten, aangenomen door het Congres van Luik op 22 en 23 januari 1966. Doc. N/2925.

Provincie Antwerpen.

Arrondissement Antwerpen.

De lijstensamenstelling wordt vooral beïnvloed door het verdwijnen van het politieke toneel van de uittredende senator Lilar, oud-vice-eerste minister en typische vertegenwoordiger van de franssprekende Antwerpse bourgeoisie (6289 voorkeurstemmen in 1968) die zich vrijwillig terugtrekt en niet ingaat op het voorstel van het bestuur van de PVV-arrondissementsfederatie om buiten poll opnieuw als lijststaanvoerder voor de Senaat op te treden. Op een persconferentie ingericht door de federatie verklaart hij de plaats te ruimen voor de opkomende generatie (2).

Tijdens een vergadering van de PVV-Antwerpen op 30 september worden Grootjans en Boey door het federaal comité respectievelijk als lijsttrekkers voor de Kamer en Senaat aangewezen. De verdere samenstelling van de lijsten wordt op 8 oktober voltooid (3).

De lijst voor de Kamer ziet er als volgt uit :

1. Grootjans, uittredend volksvertegenwoordiger (14.384 voorkeurstemmen in 1968, oud-minister, gemeenteraadslid van Antwerpen).

2. Poma, uittredend gecoöpteerd senator, oud-voorzitter van het Liberaal Vlaams Verbond, die zijn strijdplaats voor de Senaat verlaat en zich weet te plaatsen vóór van Lidth de Jeude.

3. Georges van Lidth de Jeude, uittredend volksvertegenwoordiger, Franstalige, oud-gemeenteraadslid van Antwerpen (2.775 voorkeurstemmen in 1968).

De laatste plaats op de lijst gaat naar Vanderlinden, Franstalig, gesteund door de Vereniging der Franssprekende Vlamingen (4). Als eerste kandidaat-plaatsvervanger fungeert Paulus.

In 1968 bekwam deze lijst 72.671 stemmen en drie verkozenen (Grootjans, Boey, van Lidth de Jeude).

De lijst voor de Senaat vertoont volgend beeld :

1. Boey, uittredend volksvertegenwoordiger uit Antwerpen (3.515 voorkeurstemmen in 1968) en voorzitter van de arrondissementsfederatie.

2. De Munck, Zwijndrecht, katholiek van Waalse oorsprong die een plaats opklimt en nu de strijdplaats bekleedt (3.887 voorkeurstemmen in 1968).

(2) *La Libre Belgique*, 15 oktober 1971, blz. 2, col. 7.

(3) *De Nieuwe Gazet*, 1 oktober 1971, blz. 4, col. 7.

(4) *Courrier hebdomadaire du C.R.I.S.P.*, nr 538, 4 november 1971, blz. 18.

Als eerste plaatsvervanger vinden we Van Den Abeelen gesteund door de Vereniging van de Franssprekende Vlamingen (5).

De lijst bekwam in 1968, 69.752 stemmen en 1 verkozene (Lilar).

Wat opvalt is de verdwijning van de lijst van De Baeck gecoöpteerd senator. Deze unitair gezinde oud-CVP-er speelde tot hiertoe als jurist een belangrijke rol in het Parlement (6).

Alles samengenomen betekent dat, ondanks het ontbreken van een poll, een belangrijke verschuiving, met benadrukking van het Vlaamse karakter van de PVV-lijsten, al blijft een zekere ambivalentie bestaan.

Arrondissement Mechelen.

Het afsterven tijdens de legislatuur van De Weert (7.422 voorkeurstemmen in 1968) en zijn vervanging in de Kamer door De Vlieger en de eis van de federaties Turnhout om haar kandidaat als de lijstaanvoerder te laten optreden voor de Senaat in de kiesomschrijving Mechelen-Turnhout, zullen aanleiding geven tot allerlei verwickelingen en uitlopen op een scheurlijst te Mechelen.

De PVV-Mechelen is erg verdeeld. De kandidatuur van de uittredende volksvertegenwoordiger De Vlieger, gemeentebediende met onbetaald verlof, vooral gesteund door de lagere bedienden, handarbeiders en mutualisten, wordt betwist. De huidige fractieleider in de Mechelse gemeenteraad, advocaat Van De Velde, die meer de burgerij vertegenwoordigt, staat erop als PVV-kopman op de lijst te komen (7).

Het bestuur van de PVV-arrondissementsfederatie verzoekt de lokale associaties, 36 in getal, hun kandidaten aan te duiden om op de modellijst te fungeren.

Op 6 oktober stelt het federaal bestuur de lijst samen en de volgende dag wordt door het uitgebreid comité de definitieve lijst opgesteld. Het doel is kandidaatlijsten voor te leggen waarop alle sociale groepen vertegenwoordigd zijn die op oordeelkundige wijze geografisch worden gespreid (8).

De Vlieger is reeds onmiddellijk na de parlamentsontbinding met zijn kiespropaganda begonnen. Op 5 oktober, dus vóór de bovenvermelde vergaderingen maakt hij aan het Agentschap Belga bekend dat hij is overgegaan tot de oprichting van een nieuwe formatie: de Liberale Vlaamse Volkspartij met de verwarring stichtende afkorting LVV (9).

(5) *Ibidem.*

(6) *La Libre Belgique*, 28 oktober 1971, blz. 5, col. 3.

(7) *De Standaard*, 29 oktober 1971, blz. 2, col. 6.

(8) *De Nieuwe Gazet*, 16 en 17 oktober 1971, blz. 4, col. 5-6.

(9) De Liberale Vlaamse Volkspartij beperkt haar actie tot het arrondissement Mechelen voor de Kamer en het arrondissement Mechelen-Turnhout voor de Senaat. Zij draagt als lijsttrekker voor DE VLEIEGER (voor de Kamer), ALPAERTS van het Nationaal Christelijk Middenstandsverbond (voor de Senaat) en VAN EXEM, een wegens ongehoorzaamheid aan de partijtucht, namelijk persoonlijke propaganda, uit de socialistische rangen gestoten mutualist (voor de Provincie).

Bovendien gaat De Vlieger niet in op een uitnodiging om te Turnhout deel te nemen aan de besprekingen met het arrondissementeel hoofdbestuur over de samenstelling van de lijsten (10).

De arrondissementsfederatie Mechelen stelt haar voorzitter Vanderpoorten, uittredend senator (1021 voorkeurstemmen in 1968), oud-minister, gemeenteraardslid te Lier en voorzitter van het Liberaal Vlaams Verbond voor als lijstaanvoerder (11).

Als tweede kandidaat fungeert Truyts en als eerste plaatsvervanger Van De Velde uit Mechelen.

De PVV behaalde in 1968, 21.313 stemmen en één verkozene. (De Weert later opgevolgd door De Vlieger.)

Arrondissement Turnhout.

In dit arrondissement wordt een nieuwe figuur voorgedragen nml. de burgemeester van Olen en uittredend provincieraadslid Poortmans, dienstchef in een Metaalbedrijf die een grote populariteit geniet in zijn streek maar zonder ervaring is op nationaal vlak (12).

De tweede kandidaat is Mertens, eerste plaatsvervanger De Clercq.

Tijdens de vorige verkiezingen behaalde de PVV 17.165 stemmen maar geen zetel.

Arrondissement Mechelen-Turnhout.

Volgens artikel XIV der partijstatuten dient er in de kiesgebieden waar verschillende arrondissementen verenigd zijn door de betrokken partijen onderhandeld te worden over de voorafgaandelijke akkoorden in verband met het opstellen van de lijsten.

Dit geschiedt dan ook in verband met de eis van de arrondissementsfederatie Turnhout om burgemeester Paul De Clercq van Vosselaar, die bij de vorige verkiezingen kopman was voor de Kamer in het arrondissement Turnhout, maar niet rechtstreeks verkozen, en die later gecoöpteerd senator werd, nu te laten fungeren als lijsttrekker voor de Senaat voor het kiesgebied Mechelen-Turnhout.

Er wordt op die eis ingegaan (13). Als tweede kandidaat vinden we Kerkstoel en als eerste plaatsvervanger Putters uit Mechelen.

Door deze regeling wordt echter de uittredende senator Vanderpoorten, een der voornaamste leiders van het Vlaamse liberalisme, zoals wij hierboven hebben belicht, genoodzaakt zich in moeilijke omstandigheden kandidaat te stellen voor de Kamer in het arrondissement Mechelen, waar hij

(10) *De Standaard*, 16 en 17 oktober 1971, blz. 4, col. 8.

(11) *Het Laatste Nieuws*, 2 en 3 november 1971, blz. 4, col. 1.

(12) *Le Soir*, 28 en 29 november 1971, blz. 2, col. 6.

(13) *Le Soir*, 6 oktober 1971, blz. 2, col. 6. *De Nieuwe Gazet*, 16 en 17 oktober 1971, blz. 4, col. 5-6.

af te rekenen heeft met inwendige verdeeldheid die uitloopt op een scheurlijst.

In 1968 behaalde de PVV voor de Senaat 35.376 stemmen en één zetel (Vanderpoorten).

Provincie Limburg.

Arrondissement Hasselt.

De uittredende volksvertegenwoordiger Vreven Freddy van Sint-Truiden, zoon van senator Vreven Raoul, heeft tijdens de legislatuur de afgestorven en in het kanton Bilzen zeer populaire De Gent, burgemeester van Kwaadmechelen, die in 1968 7954 voorkeurstemmen behaalde, opgevolgd.

Zijn zetel, te danken aan apparentering, is fel bedreigd. Hij wordt voorgedragen als lijsttrekker maar zijn kansen worden niet hoog geschat. Evenals zijn vader is hij geen lid van het Liberaal Vlaams Verbond (14).

De lokale partijinstanties zijn bevreesd voor deze situatie en hebben om die redenen vier kandidaten uit de streek van Beringen op de lijst geplaatst na Vreven, in de hoop aldus een deel van de stemmen in 1968 op De Gent uitgebracht te behouden (15).

De tweede kandidaat is Gijsens en als eerste plaatsvervanger hebben we Vanhamel.

Tijdens de vorige verkiezingen bekwam de PVV 21.603 stemmen en één zetel (De Gent opgevolgd door Vreven Freddy).

Arrondissement Tongeren-Maaseik.

Als lijsttrekker wordt wederom de uittredende volksvertegenwoordiger Colla, gemeenteraadslid te Looz voorgedragen (8,152 voorkeurstemmen in 1968).

Clercx uit Neerpelt komt op als tweede kandidaat en Guffens als eerste plaatsvervanger. De eerstgenoemde is provincieraadslid en vooral actief op sociaal en cultureel gebied.

De PVV behaalde in 1968 20.368 stemmen en één zetel door apparentering (Colla).

Arrondissement Hasselt-Tongeren-Maaseik.

Vreven Raoul, uittredend senator, (11.252 voorkeurstemmen in 1968) gemeenteraadslid te Sint-Truiden, die geen lid is van het Liberaal Vlaams Verbond en die door sommigen als een zwak verdediger van het Vlaams ideaal wordt beschouwd, wordt terug lijsttrekker voor de Senaat zonder poll (16).

(14) *Courrier hebdomadaire du C.R.I.S.P.*, nr 538, 4 november 1971, blz. 20.

(15) *La Libre Belgique*, 28 oktober 1971, blz. 4, col. 5-6.

(16) *Le Soir*, 27 oktober 1971, blz. 5, col. 8.

Als tweede kandidaat fungeert Claessens, eerste plaatsvervanger in 1968. Vandersmissen vervult deze maal die rol.

De PVV behaalde in 1968 voor de Senaat 41.437 stemmen en één rechtstreeks verkozen senator (Vreven Raoul).

Samengevat blijkt uit de lijstensamenstelling een grote stabiliteit. De familie Vreven, waaraan sommigen een zekere lauwheid verwijten op Vlaams gebied, behoudt haar invloed.

Provincie Oost-Vlaanderen.

Arrondissement Gent-Eeklo.

Het Comité van de arrondissementsfederatie heeft op 4 november 1971 de kandidaten voor de eerste plaatsen aangewezen.

De poll geeft enigszins verrassende resultaten. Willy De Clercq, oud-vice-eerste minister, voorzitter van de Vlaamse PVV en gemeenteraadslid te Gent wordt eenparig, met 113 stemmen op 113 aangewezen als lijsttrekker voor de Kamer (17). Voordien had hij het voorstel om zich buiten poll te laten aanduiden afgewezen. Hij behaalde in 1968 31.392 voorkeurstemmen.

Op de tweede plaats komt een nieuwe figuur die zich vóór Dr. Niemegeer weet te plaatsen, namelijk Flamant, leider van een liberale Mutualiteit, gemeenteraadslid en eerste plaatsvervanger in 1968, die zeer populair is in het Gentse.

Op de derde plaats treffen we dan Dr. Niemegeer, uittredend volksvertegenwoordiger en gemeenteraadslid te Zwijnaarde aan die in 1968 verkozen werd door apparentering (1.455 voorkeurstemmen).

De andere kandidaten worden aangeduid door het vast bureau. De lijsten worden vervolgens goedgekeurd door de algemene vergadering (18).

Als vierde kandidaat hebben we aldus Mevrouw Corthier-De Groote en als eerste plaatsvervanger Deswaene.

De lijst behaalde in 1968 64.199 stemmen en drie gekozenen (De Clercq, Pede, Niemegeer).

De zaken kennen een minder vlot verloop voor de Senaat. Merchiers, oud-minister, oud-burgemeester en gemeenteraadslid van Gent, vice-voorzitter van het Europees Parlement en zeer geliefd in Franstalige Gentse kringen trekt zich terug wegens het ongunstig verloop van de poll (19).

(17) *Gazet van Antwerpen*, 1 oktober 1971, blz. 16, col. 1. *La Dernière Heure*, 6 oktober 1971, blz. 4, col. 3.

(18) *Gazet van Antwerpen*, 6 oktober 1971, blz. 15, col. 2. *La Dernière Heure*, 6 oktober 1971, blz. 4, col. 3.

(19) *La Libre Belgique*, 6 oktober 1971, blz. 2, col. 7; *Le Soir*, 7 oktober 1971, blz. 2, col. 3.

Een prepoll brengt geen uitsluitsel. Het gaat tussen Pede (uittredend volksvertegenwoordiger met 3.781 voorkeurstemmen) en Kickx, advocaat bij het Hof van Beroep, verwant met Senaatsvoorzitter Struye (20).

Uiteindelijk wijst de poll in de schoot van het federaal comité Pede aan als lijsttrekker.

De tweede kandidaat Kickx, katholiek, franssprekend, gewezen schepen, gemeenteraadslid en voorzitter van de PVV federatie, wordt door het vast bureau aangeduid.

Als eerste plaatsvervanger fungeert Marchand uit Moerbeke.

De PVV behaalde in 1968 56.393 stemmen en één rechtstreeks verkozene (Merchiers).

Arrondissement Dendermonde.

In dit arrondissement grijpen grondige verschuivingen plaats door het feit dat de uittredende volksvertegenwoordiger Van Cauteren lijsttrekker wordt voor de Senaat in de kiesomschrijving Dendermonde-Sint-Niklaas.

De federatie wijst Verberckmoes aan. Dit jong en dynamisch element, in 1968 eerste plaatsvervanger, katholiek, gesproken uit de Nationale Partij, gemeenteraadslid van Groot-Dendermonde zal optreden als lijsttrekker voor de Kamer (21).

Als tweede kandidaat vinden we op de lijst Van Laeys en als plaatsvervanger Van den Broeck.

De partij behaalde in 1968 14.187 stemmen en één zetel door appantering (Van Cauteren).

Arrondissement Sint-Niklaas.

Mevrouw Dr. De Baer, uittredend provinciaal senator uit Sint-Niklaas, niet rechtstreeks verkozen in 1968 verdringt de katholiek De Cock, oud schepen van dezelfde stad (22).

Tweede op de lijst door de federatie opgesteld is Anthuenis en eerste plaatsvervanger Felix.

De partij bekwam 11.517 stemmen in 1968 en geen verkozene.

Arrondissement Dendermonde-Sint-Niklaas.

Zoals hierboven aangeduid is het de uittredende volksvertegenwoordiger en oud-senator Van Cauteren, gemeenteraadslid te Zele, die als lijsttrekker optreedt. (Hij behaalde in 1968 voor de Kamer 4.098 voorkeurstemmen.) (23).

(20) *De Nieuwe Gids*, 2 en 3 oktober 1971.

(21) *La Libre Belgique*, 3 november 1971, blz. 4, col. 6.

(22) *Le Soir*, 30 oktober 1971, 7-5, col. 7.

(23) *La Libre Belgique*, 3 november 1971, blz. 4, col. 5 en 6.

Op de lijst wordt hij gevolgd door D'Haeyer en eerste plaatsvervanger is De Clercq.

In 1968 behaalde de PVV 25.818 stemmen maar geen zetel.

In deze kiesomschrijving grijpen er dus belangrijke veranderingen plaats wat de lijstensamenstelling betreft. Er is nergens sprake van poll.

Arrondissement Aalst.

Als lijsttrekker wordt door het arrondissementeel bestuur zoals voordien de uittredende volksvertegenwoordiger D'Haeseleer aangewezen (24). Betrokkene is oud-voorzitter van het Liberaal Vlaams Verbond en oud-gemeenteraadslid te Aalst. Hij onderhoudt een zeer uitgebreide dienst voor sociaal hulpbetoon en behaalde in 1968 22.942 voorkeurstemmen.

Walt Niel, oud-volksvertegenwoordiger en gemeenteraadslid te Ninove bekleedt de tweede plaats. Hij is ondervoorzitter van het Liberaal Vlaams Verbond. Als eerste plaatsvervanger hebben we de dochter van D'Haeseleer.

De partij behaalde in 1968 36.074 stemmen en één zetel (D'Haeseleer).

Arrondissement Oudenaarde.

Op de eerste plaats treffen we de jonge uittredende volksvertegenwoordiger De Croo aan, oud-burgemeester van Michelbeke en gemeenteraadslid van Brakel na de fusie van beide gemeenten. Hij bekleedt een aparte plaats in de partij en neemt een zeer genuanceerde houding aan in communautaire aangelegenheden (9181 voorkeurstemmen in 1968) (25).

Als tweede op de lijst hebben we de franstalige De Cordier en als eerste plaatsvervanger De Meulemeester.

De lijst behaalde in 1968 19.452 stemmen en één zetel door appantering (De Croo).

Er dient opgemerkt dat de voorzitter van de Vlaamse PVV Willy De Clercq erin geslaagd is Maertens en de PVV-arrondissementsfederatie te verzoenen en also het indienen van een scheurlijst te verhinderen (26).

Arrondissement Aalst-Oudenaarde.

De arrondissementsfederatie wijst de uittredende senator Dr. Cuvelier als lijsttrekker aan. Als tweetalig katholiek gemeenteraadslid van Ronse is hij volksgeliefd (18.084 voorkeurstemmen in 1968).

Als tweede komt Lion op de lijst voor en als eerste plaatsvervanger Singelyn.

(24) *Gazet van Antwerpen*, 12 oktober 1971, blz. 14, col. 3. *La Dernière Heure*, 15 oktober 1971, blz. 4, col. 1.

(25) *La Libre Belgique*, 3 november 1971, blz. 4, col. 6.

(26) *De Standaard*, 18 oktober 1971, blz. 5, col. 4.

De partij behaalde in 1968 voor de Senaat 48.824 stemmen en één zetel (Cuvelier).

Provincie West-Vlaanderen.

Arrondissement Veurne-Diksmuide-Oostende.

Alhoewel zijn gezondheidstoestand zeer te wensen overlaat wordt de uittredende senator Holvoet die 71 jaar is, eenparig door de arrondissementsfederatie aangeduid als lijsttrekker voor de Kamer. De burgemeester van Koekelaere behaalde in 1968 6.685 voorkeurstemmen.

De lijstsamenstelling, uitgenomen de aanwijzing van Holvoet, die zeer volksgeliefd is, geeft aanleiding tot heel wat betwistingen (27).

Van Duïren bekleedt de tweede plaats. Als eerste plaatsvervanger gaat zoals in 1968 de voorkeur naar Bonnel, voorzitter van de sector « onderwijs » van het liberaal syndikaat van het openbare ambt (28).

Volckaert, advocaat te Oostende die ook zijn kandidatuur heeft gesteld als eerste plaatsvervanger, trekt die in omdat hij niet kan aanvaarden dat de PVV weer met een verouderde lijst opkomt (29).

De PVV behaalde in 1968 24.833 stemmen en één zetel door apparentering (Holvoet).

Voor de Senaat wordt door de arrondissementsfederatie de oud-volksvertegenwoordiger Quaghebeur die in 1968 niet herkozen werd, als lijsttrekker aangewezen. Deze zestigjarige notaris is tevens gemeenteraadslid van Groot-Oostende.

Als tweede kandidaat komt Vivey op en als eerste plaatsvervanger Verhaeghe.

De PVV-lijst behaalde in 1968 23.014 stemmen en geen zetel.

Arrondissement Brugge.

Door de arrondissementsfederatie wordt de uittredende volksvertegenwoordiger Claes, gemeenteraadslid van Groot-Brugge aangewezen, die in 1968 3121 voorkeurstemmen heeft behaald. In het Parlement speelde hij een zeer bescheiden rol (30).

Als tweede fungeert Pauwels en als eerste plaatsvervanger Cattrysse zoals overigens in 1968.

De partij bekam in 1968 17.071 stemmen en één zetel (Claes).

(27) *La Libre Belgique*, 3 november 1971, blz. 3, col. 4.

(28) *La Libre Belgique*, 8 en 5 januari 1972, blz. 2, col. 3.

(29) *De Standaard*, 11 oktober 1971, blz. 4, col. 7.

(30) *Le Soir*, 30 oktober 1971, blz. 5, col. 2.

Voor de Senaat valt de voorkeur op een nieuwkomer dr. Alexander, directeur van het preventorium te Wenduine en gemeenteraadslid aldaar.

Dr. De Busscher uit Brugge staat als tweede op de lijst. In 1968 was hij tweede plaatsvervanger, plaats die nu bezet wordt door Delanoeye.

Opvallend is de verdwijning van de katholiek Ancot die vroeger gecoöpteerd senator is geweest.

Met 17.735 stemmen behaalde de PVV in 1968 geen zetel.

Arrondissement Ieper.

Voor de Kamer wordt als lijsttrekker de uittredende volksvertegenwoordiger Mevrouw Duclos-Lahaye, schoonzuster van Hilaire Lahaye en gemeenteraadslid te Poperinge, aangewezen. Evenals haar schoonbroer is zij geen lid van het Liberaal Vlaams Verbond (31).

Als tweede kandidaat en eerste plaatsvervanger treffen we op de lijst respectievelijk Cloet en Want aan.

De partij kreeg in 1968 10.003 stemmen en één zetel door apparentering (Duclos).

Arrondissement Kortrijk.

Als lijsttrekker hebben we hier de oud-volksvertegenwoordiger Kempinaire, die niet herkozen werd in 1968. Hij is provinciaal voorzitter van het Liberaal Vlaams Verbond en oud-burgemeester van Avelgem.

De tweede kandidaat is Desombere en als eerste plaatsvervanger hebben we Ameye.

In 1968 behaalde de partij 15.055 stemmen en geen zetel.

Arrondissement Kortrijk-Ieper.

Zoals voordien wordt de uittredende senator Hilaire Lahaye, tegenstander van het Liberaal Vlaams Verbond weer als lijsttrekker aangewezen.

De tweede op de lijst is Decoster terwijl Kempinaire ook als eerste plaatsvervanger fungeert.

Deze lijst behaalde in 1968 27.845 stemmen en één zetel door apparentering.

Arrondissement Roeselare-Tielt.

Dit arrondissement dat geen enkele zetel opleverde in 1968, heeft weinig kans nu een beter lot beschoren te zijn.

Lijsttrekker voor de Kamer wordt Crochon, katholiek, gemeenteraadslid te Izegem en vroeger lijstaanvoerder van de Senaat.

De lijst wordt aangevuld met Mevrouw Sergeant-Demeyere en als eerste plaatsvervanger Denys.

(31) *Courrier hebdomadaire du C.R.I.S.P.*, nr 538, 11 november 1971, blz. 20.

In 1968 behaalde de PVV-lijst 6.276 stemmen en geen zetel.

Voor de Senaat is de kopman Denys, gemeenteraadslid te Roeselare, gevolgd door Vanlerberghe en eerste plaatsvervanger is Crochon.

Met 6.742 stemmen behaalde de PVV geen zetel in 1968.

De lijstaanvoerders van de PVV in West-Vlaanderen blijven ongewijzigd. Dezelfde figuren beheersen het politieke toneel. Nergens is er sprake van enige poll.

Door de versnippering over een groot aantal arrondissementen hangt de toekenning der zetels af van de grillige invloed der appartering.

Provincie Brabant.

Arrondissement Brussel.

Na de elektorale achteruitgang van de PVV in 1968 ontstaat er een breuk tussen de Vlaamse en Franssprekende liberalen. Bascour en De Winter richten een nieuwe federatie op nml. de « Blauwe Leeuwen ».

De Brusselse federatie zelf, op initiatief van Demuyter, neemt afstand van de Nationale PVV.

De gematigden onder leiding van Snyers d'Attenhoven en Corbeau zoeken onderling contact.

Dit alles geeft daarenboven aanleiding tot de stichting van een nieuwe partij : « De Onafhankelijke Liberalen » voorgezeten door Mundeleer en die op die weg gevolgd wordt door Devèze en Lagasse de Locht.

In oktober 1970 zullen de gemeenteverkiezingen dit versnipperingsproces nog bespoedigen, vooral na het afsluiten onder impuls van Demuyter, Moureaux en Risopoulos van een post-elektorale akkoord met het FDF.

Delforge en De Grauw vervoegen de rangen van de gematigden.

In het raam van de restructuratie van de partij tracht de nationale voorzitter Descamps tevergeefs de eenheid te herstellen (32).

Wanneer nu het Parlement ontbonden wordt, wendt men terug pogingen aan om door overleg tot een eenheidslijst te komen. De voorzitter Descamps en de oud-voorzitter Vanaudenhove spannen zich terdege in die zin in.

Het oorspronkelijke voorstel van laatstgenoemde is erop gericht dezelfde lijsten in te dienen als in 1968.

Een eerste feit dat de verwezenlijking van dit plan in de weg staat is de weigering van Mundeleer om terug de rangen van de nationale partij te vervoegen (33).

(32) *La Libre Belgique*, 1 oktober 1971, blz. 2, col. 6, 7 en 8.

(33) *La Libre Belgique*, 1 oktober 1971, blz. 2, col. 6, 7 en 8.

Bovendien willen de voorstanders van een akkoord met het FDF in geen geval op eenzelfde lijst staan als de vertegenwoordigers van de Blauwe Leeuwen (34).

Anderzijds hebben de gematigden, strekking Delforge-Snyers d'Attenhoven, wel contacten met De Winter en Bascour.

De harde francofone lijn Van Offelen-Hougardy heeft systematisch de gematigden, die daarenboven de eerste plaatsen opeisen, geweerd. Zij heeft niet het inzicht een poll te organiseren wegens gebrek aan tijd en om te verhinderen dat de innerlijke twisten en veten aan de openbaarheid zouden worden prijsgegeven. Delforge zou integendeel aangedrongen hebben op de inrichting van een poll (35).

Laatstgenoemde richt op 28 september een uitnodiging aan verscheidene Brusselse liberale mandatarissen om de politieke toestand te bespreken (36).

Tegen deze achtergrond grijpen, op verzoek van de nationale voorzitter Descamps en in tegenwoordigheid van de oud-voorzitter Vanaudenhove, de voorzitter van de Vlaamse PVV De Clercq en Moreau de Melen, vertegenwoordiger van de Waalse PVV, op 30 september 's morgens besprekingen plaats met de vertegenwoordigers der diversere strekkingen:

Geurts, Van Offelen en Hougardy voor de harde lijn, Delforge, Van Halteren voor de gematigde francofonen en De Winter voor de Blauwe Leeuwen. De onderhandelingen leveren niets op en de idee om een gemeenschappelijke lijst in te dienen wordt definitief opgegeven (37).

Vanaudenhove stelt dan een wisseloplossing voor om de schade te beperken. Er zouden namelijk twee lijsten worden ingediend (38).

De eerste zou bestaan uit een kartel tussen de federatie Delforge-Snyers d'Attenhoven en de Blauwe Leeuwen. Deze lijst zou het nationaal nummer van de PVV krijgen en de apparentering met Leuven en Nijvel. De lijstaanvoerders zouden voor de Kamer Delforge en Bascour zijn, voor de Senaat De Winter en Snyers d'Attenhoven.

De andere lijst van de PVV gewest Brussel geapparenteerd met die van de onafhankelijke Liberalen van Mundeleer en eventueel met die van Gendebien zou de verbintenis aangaan de vorige, nationale lijst niet te bestrijden en geen kartel aan te gaan met het FDF. De lijstaanvoerders zouden Van Offelen en Hougardy zijn.

Tijdens een tweede vergadering, dezelfde donderdag 's namiddags trachten men het probleem van het nationaal nummer en de apparentering op te

(34) *Ibidem*.

(35) *Le Soir*, 1 oktober 1971, blz. 2. *La Dernière Heure*, 1 oktober 1971, blz. 5.

(36) *Le Soir*, 1 oktober 1971, blz. 2.

(37) *La Libre Belgique*, 1 oktober 1971, blz. 2, col. 6, 7 en 8.

(38) *La Libre Belgique*, 1 oktober 1971, blz. 2, col. 6, 7 en 8.

lossen (39). Daar blijkt een meerderheid gekant te zijn tegen het links laten liggen van de strekking Van Offelen Hougardy (40).

Ondertussen worden door laatstgenoemde nog pogingen aangewend om Delforge te overreden om tot de lijst van het gewest Brussel toe te treden (41).

's Avonds komt het echter tot een definitieve breuk.

Terwijl de radikale franstaligen vergaderen om de lijstsamenstelling te bespreken komen een veertigtal vertegenwoordigers waaronder burgemeester Cooremans, schepen Van Halteren en verscheidene andere provinciale en gemeentelijke mandatarissen bijeen op uitnodiging, zoals we hierboven reeds hebben vermeld van Delforge, Snyers d'Attenhoven, Corbeau en De Grauw.

Zij besluiten tot de wederoprichting van de PVV-federatie van het arrondissement Brussel onder voorzitterschap van Delforge. De aanwezigen geven aan Delforge, Snyers d'Attenhoven, Corbeau en De Grauw eenparig de opdracht te onderhandelen over « de vorming van een Nationale PVV-lijst », de enige die de partij zal erkennen voor de parlementsverkiezingen (42).

Senator De Grauw, scheidend volksvertegenwoordiger, gewezen voorzitter van de liberale federaties van het arrondissement Brussel laat weten dat hij bij de komende verkiezingen geen kandidaat meer is naar de kartellijst steunt (43).

Op vrijdag 1 oktober 1972, vergadert de PVV van het gewest Brussel, strekking Van Offelen-Hougardy, om de lijst definitief op punt te stellen, die echter slechts vijf dagen later openbaar zal gemaakt worden nadat de laatste pogingen om aan Mundeleer de tweede plaats toe te kennen op de lijst voor de Kamer zijn gefaald (44).

Het politiek bureau van de strekking Van Offelen-Hougardy verwerpt echter, ondanks het aandringen van twee invloedrijke leden, een kartel met het FDF voor de verkiezingen (45).

Tijdens het weekeinde van 2 en 3 oktober kant de Waalse PVV zich resoluut tegen het toekennen van een nationaal nummer aan een lijst waarop de Blauw Leeuwen zouden voorkomen. Men is niet bereid de strekking Van Offelen-Hougardy in de kou te laten staan (46).

(39) *Het Laatste Nieuws*, 2 en 3 oktober 1971.

(40) *La Libre Belgique*, 6 oktober 1971, blz. 2, col. 4 en 5.

(41) *Ibidem*, 2 en 3 oktober 1971, blz. 2, col. 1 en 2.

(42) *Het Laatste Nieuws*, 2 en 3 oktober 1971. *La Libre Belgique*, *Le Soir*, 3 en 4 oktober 1971, blz. 2.

(43) *Gazet van Antwerpen*, 2 en 3 oktober 1971, blz. 14, col. 1.

(44) *La Dernière Heure*, 7 oktober 1971, blz. 3, col. 3, 4 en 5.

(45) *Ibidem*, 1 oktober 1971.

(46) *La Dernière Heure*, 5 oktober 1971, blz. 4, col. 3 en 4.

Het bestuurscomité van de Blauwe Leeuwen beslist op 4 oktober met 22 stemmen voor en 4 onthoudingen een kartel af te sluiten met de gematigden onder de leiding van Delforge en Snyers d'Attenhoven (47). Zij zetten hun besprekingen voort over de lijstsamenstelling en wachten op de beslissing van het nationaal partijbestuur inzake de apparenteringsmogelijkheden. Het arrondissement Leuven is hen reeds toegezegd maar wat Nijvel betreft bestaat er twijfel (48).

Deze onzekerheid verdwijnt wanneer op 9 september de algemene vergadering van de arrondissementsfederatie van Nijvel onder impuls van Moreau de Melen eenparig beslist zich te apparenteren met de lijst Van Offelen-Hougardy, die gedreigd had ook te Nijvel een scheurlijst in te dienen (49).

Het politiek bureau van de Blauwe Leeuwen dat het probleem der kandidatenlijsten voor de verkiezingen reeds op 28 september heeft onderzocht, komt tijdens het weekeinde van 9 en 10 oktober tot een overeenkomst met de strekking Delforge-Snyers d'Attenhoven. Op 11 oktober wordt het definitief akkoord afgesloten voor de vorming van een PVV kartellijst in Brussel. Het akkoord behelst een beurtwisseling wat de plaatsen op de lijst betreft. De Blauwe Leeuwen en de Franstalige strekking Delforge krijgen op de lijsten van Kamer en Senaat evenveel plaatsen toegewezen. De Vlamingen krijgen de pare nummers op de Kamerlijst en de onpare nummers op de Senaatslijst.

De federatie Leuven zal met de Brusselse PVV kartellijst apparenteren, die een nationaal nummer zal aanvragen. Zij hebben daartoe de vereiste handtekeningen verzameld (50).

Van de oorspronkelijke compromis-oplossing van Vanaudenhove blijft alzo zeer weinig over. De nationale partijleiding neemt ten lange laatste een neutrale houding aan ten opzichte van de drie liberale lijsten die uiteindelijk worden ingediend en die alle drie een nationaal nummer aanvragen.

Deze lijsten zijn als volgt samengesteld :

I. PVV-kartel Brussel

Voor de Kamer is de volgorde de volgende :

1. Delforge, uittredend, volksvertegenwoordiger, 4e op de lijst van de Kamer in 1968 met 3947 voorkeurstemmen, burgemeester te Oudergem,

(47) *Ibidem*, 6 oktober 1971, blz. 4, col. 3.

(48) *De Nieuwe Gazet*, 7 oktober 1971, blz. 4, col. 4 en 5.

(49) *Le Soir*, 12 oktober 1971, blz. 2, col. 6.

(50) *De Standaard*, 13 oktober 1971, blz. 4, col. 4.

2. De Winter, uittredend volksvertegenwoordiger, 2e op de lijst van de Kamer in 1968 met 12.246 voorkeurstemmen, oud-burgemeester van Grimbergen (Blauwe Leeuw);

3. Corbeau, uittredend volksvertegenwoordiger, 8ste op de lijst van de Kamer met 9.597 voorkeurstemmen, katholiek overgegaan naar de PVV, schepen te Sint-Lambrechts-Woluwe ;

4. Cantillon, uittrekend volksvertegenwoordiger, 7de op de lijst van de Kamer in 1968 met 4.545 voorkeurstemmen, katholiek, gemeenteraadslid te Ternat (Blauwe Leeuw);

5. Charels, katholiek, gemeenteraadslid te Schaerbeek ;

6. Siaens, verbonden aan de redactie van het « Laatste Nieuwe » (Blauwe Leeuw);

24. Van Brabant, verbonden aan de redactie van het « Laatste Nieuws » (Blauwe Leeuw);

33ste en laatste Van Halteren, schepen te Brussel.
Eerste plaatsvervanger is Pessemier, gemeenteraadslid te Asse (Blauwe Leeuw).

Alleen de volgorde der kandidaten op de verkiesbare plaatsen wordt wel wat door elkaar geworpen. Maar deze beslissing is in zeer gesloten kring getroffen.

Voor de Senaat ziet de lijst er als volgt uit :

1. Bascour, uittredend senator, 2de op de lijst voor de Senaat in 1968 met 14.614 voorkeurstemmen, burgemeester van Sint-Kwintens-Lennik (Blauwe Leeuw) ;

2. Snyers d'Attenhoven uittredend senator, 5de op de lijst voor de Senaat met 10.499 voorkeurstemmen, katholiek, schepen te Brussel ;

4. Cortois, gemeenteraadslid te Vilvoorde (Blauwe Leeuw) ;

17de en laatste Maertens, directeur van het *Laatste Nieuws*. De eerste plaatsvervanger is Snyers d'Attenhoven.

II. PVV-gewest Brussel

Ook hier wordt geen poll gehouden en wordt de lijstsamenstelling vanaf 26 september besproken door het gewestelijk college om op 1 oktober definitief te worden vastgelegd (51).

(51) *La Dernière Heure*, 7 oktober 1971, blz. 3, col. 3, 4 en 5. *De Nieuwe Gazet*, 7 oktober 1971, blz. 4, col. 1.

Voor de Kamer hebben we :

1. Van Offelen, uittredend volksvertegenwoordiger, 1ste plaats op de lijst voor de Kamer met 33.178 voorkeurstemmen ;
2. Gillet, uittredend volksvertegenwoordiger, 5de plaats op de lijst voor de Kamer met 8.011 voorkeurstemmen ;
3. Piron, uittredend volksvertegenwoordiger, 6de plaats op de lijst voor de Kamer met 2.559 voorkeurstemmen.

Volgen dan kandidaten die in 1968 op niet-verkiezbare plaatsen waren gerangschikt :

- o.a.* 4. Moureaux, 16e in 1968 met 992 voorkeurstemmen schepen te Etterbeek sinds 1970 ;
5. Debouverie, gemeenteraadslid te Sint-Gillis en tevens eerste plaatsvervanger.

De Senaatslijst ziet er als volgt uit :

1. Hougardy, uittredend senator in 1968 verkozen op de eerste plaats met 42.166 voorkeurstemmen, schepen te Elsenne ;
2. Demuyter, uittredend senator, in 1968 verkozen op de 3de plaats met 11.418 voorkeurstemmen ;
3. Risopoulos, uittredend provinciaal senator, 6.361 voorkeurstemmen in 1968 die tevens eerste plaatsvervanger is.

Deze lijst wordt aangevuld met enkele gemeentemandatarissen waaronder op de vierde plaats Huylebroeck notaris, nederlandssprekend en gemeenteraadslid te Anderlecht (947 voorkeurstemmen in 1968).

De laatste plaats wordt bekleed door de uittredende gecoöpteerde senator Ansiaux.

Deze lijst vertoont een volmaakt *statu quo* wat de volgorde der kandidaten betreft.

III. De Liberale Onafhankelijke Partij

Deze partij is op 31 maart 1971 opgericht. Haar nationaal bureau maakt op 15 oktober 1971 de verbintenissen bekend die de kandidaten moeten onderschrijven en tevens de samenstelling van de lijsten voor Kamer en Senaat (52).

(52) *La Dernière Heure*, 4 november 1971, blz. 8, col. 5 en 6. *La Libre Belgique*, 5 november 1971, blz. 4, col. 3. *Courrier hebdomadaire*, n° 537, 21 oktober 1971, blz. 17.

Kamer :

1. Mundeleer, uittredend PVV-volksvertegenwoordiger, 3de verkozene op de PVV-lijst in 1968 met 12.985 voorkeurstemmen ;

2. Devèze, oud volksvertegenwoordiger.

Senaat :

1. Lagasse de Locht, in 1968 1071 voorkeurstemmen op de PVV-lijst voor de Kamer ;

2. Conter, behoorde tot voor korte tijd tot het FDF en is schepen zonder bevoegdheden te Etterbeek ; hij is tevens eerste plaatsvervanger.

Deze lijsten zijn geapparenteerd met die te Leuven en Nijvel. Ze zijn de voortzetters van de oude liberale traditie.

Arrondissement Leuven.

De eerste plaatsen ondergan in vergelijking met 1968 geen wijzigingen.

Als lijsttrekker wordt door de arrondissementsfederatie de uittredende volksvertegenwoordiger Sprockeels, gemeenteraadslid en oud-schepen van Leuven voorgedragen. Het is de enige die de steun geniet van de Vereniging der franssprekende Vlamingen (11.968 voorkeurstemmen in 1968) (53).

Hij wordt gevolgd door een andere uittredende volksvertegenwoordiger Rolin Jacquemyns, katholiek, franssprekend en gemeenteraadslid te Tienen (8.236 voorkeurstemmen in 1968).

Op de derde plaats vinden wij Daems, uittredend provinciaal senator, gemeenteraadslid en oud-schepen van Rillaar. In 1968 ontbraken 4.824 stemmen om een derde zetel te bekomen maar het valt te betwijfelen of die kloof zal kunnen overbrugd worden (54).

De eerste plaatsvervanger is Vanaudenhove zelf.

De partij behaalde in 1968 56.433 stemmen en 2 zetels (Sprockeels en Rolin Jacquemyns). De positie van de PVV wordt echter bedreigd door een aan het FDF geapparenteerde lijst en een franstalige lijst van onafhankelijke liberalen strekking Mundeleer.

Als lijsttrekker voor de Senaat fungeert de stichter en past-voorzitter van de PVV Vanaudenhove, oud-burgemeester van Diest en kandidaat burgemeester van Groot Diest die in 1968 28.315 voorkeurstemmen kreeg.

Op de tweede plaats hebben wij Simonart, professor aan de U.C.L. franssprekende katholiek, gemeenteraadslid en oud-burgemeester van Veltem-Beisem.

(53) *Courrier hebdomadaire du C.R.I.S.P.*, nr 4, 4 november 1968, blz. 18.

(54) *Le Soir*, 5 november 1971, blz. 5, col. 4.

Als plaatsvervanger wordt Rolin Jacquemyns voorgesteld.

De partij behaalde in 1968 56.897 stemmen en één zetel door apparentering (Vanaudenhove).

De lijsten die van in het begin zo goed als vaststonden vertonen een grote stabiliteit met een overwicht op verkiesbare plaatsen van franssprekende Vlamingen. De keuze van de eerste plaatsvervangers wijst op een zekere beduchtheid voor de uitslagen. Door het grillige spel der apparentering zou eventueel de zetel van Vanaudenhove in het gedrang kunnen komen (55).

Arrondissement Nijvel.

Een grondige wijziging vindt plaats in de lijstensamenstelling door het vertrek van de veelbelovende politicus Jean-Claude Ciselet, gemeenteraadslid te Terhulpen die zich uit de politiek terugtrekt. De uittredende volksvertegenwoordiger behaalde in 1968 6.166 voorkeurstemmen en bezette de tweede plaats.

Anderzijds heeft Gendebien, uittredend volksvertegenwoordiger, gemeenteraadslid te Jodoigne na de gemeenteraadsverkiezingen de partij verlaten om de « Parti Radical Fédéraliste » te stichten om daarna de rangen van het anti-federalistische LIB-LOB van Mundeleer te vervoegen. Hij behaalde in 1968 2.825 voorkeurstemmen.

Zodoende kwamen twee plaatsen vrij voor de Kamer.

De algemene vergadering van het federaal comité besluit bij eenparigheid van stemmen zich te apparenteren met de lijst Van Offelen-Hougardy en stelt door een poll de volgende lijst samen (56) :

Hulet uittredend volksvertegenwoordiger, burgemeester van Limal sinds 1970 en voorzitter van de Waalse economische Raad voor Brabant bekleedt de eerste plaats. Hij behaalde in 1968 als lijsttrekker 6.987 voorkeurstemmen.

De tweede en derde plaats wordt respectievelijk bezet door Maegerman, PVV-voorzitter van het Kanton Nijvel en gemeenteraadslid te Braine-le-Château en Thyrion burgemeester van Huppaye en leider van landbouworganisaties.

De eerste plaatsvervanger is Decelle die reeds op de tweede plaats stond in 1968.

De partij behaalde in 1968 40.151 stemmen en 3 zetels waaronder 1 door apparentering (Hulet, Ciselet, Gendebien).

(55) *La Libre Belgique*, 5 november 1971, blz. 4, col. 6.

(56) *La Libre Belgique*, 12 oktober 1971, blz. 3, col. 5. *Le Soir*, 12 oktober 1971, blz. 2, col. 5. *La Dernière Heure*, 5 oktober 1971, blz. 4, col. 5. *Ibidem*, 13 oktober, blz. 4, col. 6.

Voor de Senaat duidt de poll als lijsttrekker aan de uittredende senator Joseph Moreau de Melen, katholiek, burgemeester van Rosières, verdediger van de middenstandsbelangen die in 1968 12.476 voorkeurstemmen behaalde.

Als tweede kandidaat hebben we Dr. Schayes in vervanging van de oud-senator Pilloy-Thouvenot, burgemeester van Baisy-Thy.

De eerste plaatsvervanger is Marchand.

In 1968 behaalde de partij voor de Senaat 42.097 stemmen en één zetel (Moreau de Melen).

Provincie Henegouwen.

Arrondissement Charleroi.

Het vertrek van de uittredende volksvertegenwoordiger Cornet, burgemeester van Montignies-le-Tilleul die het parlementaire leven vaarwel zegt, veroorzaakt heel wat wijzigingen in de samenstelling der lijsten.

De arrondissementsfederatie wijst de scheidende volksvertegenwoordiger Hubaux, (6.489 voorkeurstemmen in 1968) burgemeester van Charleroi, als lijsttrekker aan. In 1968 bekleedde hij de tweede plaats.

Daar de voornaamste beslissing reeds gevallen is door het ingrijpen van de hogere lokale instanties kent de poll slechts een matig succes. Ongeveer vierhonderd deelnemers beantwoorden de uitnodiging (57).

De strijd voor de tweede plaats gaat vooral tussen de uittredende senator Bricout, katholiek uit Gerpinnes, die zich kandidaat heeft gesteld wanneer hij vernomen had dat de voorzitter van de arrondissementsfederatie Franz Janssens beslist had zich voor te dragen voor de Senaat, en de jonge burgemeester van Luttre-Liberchies Petitjean, oud-voorzitter van de PVV-jongeren.

Bricout haalt het zeer nipt en zal daarenboven ook eerste plaatsvervanger zijn. De katholieken Attout en Ligny verdwijnen van de lijst.

De partij behaalde in 1968 51.442 stemmen en twee zetels (Cornet en Hubaux).

Arrondissement Thuin.

Er wordt geen poll ingericht voor de Kamer. Men stelt zoals voordien vertrouwen als lijstaanvoerder in de scheidende volksvertegenwoordiger Herbage (3.421 voorkeurstemmen) (58). Betrokkene is gemeenteraadslid en oud-burgemeester van Beaumont. Als tweede wordt Adam, uittredend

(57) *La Dernière Heure*, 3 november 1971, blz. 8, col. 5 en 6.

(58) *La Dernière Heure*, 3 november 1971, blz. 8, col. 3.

provincieraadslid, gemeenteraadslid van Thuin aangewezen. Hij is ook kandidaat voor de provincie. De eerste plaatsvervanger is zoals in 1968 Boulet.

In 1968 behaalde de PVV 19.022 stemmen en 2 zetels door apparentering gezien het kiesquotiënt 23.663 bedroeg (Herbage en Mabilie).

Arrondissement Charleroi-Thuin.

Tijdens de legislatuur waren twee senatoren, de ene wegens overlijden, de andere wegens ontslag, moeten vervangen worden. Miserez en Deliege hadden respectievelijk als plaatsvervangers Elise en Bricout.

De voorzitter van de arrondissementsfederatie Franz Janssens oud-voorzitter van l'Entente Wallonne du PLP en uittredend gecoöpteerd senator, gemeenteraadslid te Gosselies wordt door de federatie als lijsttrekker aangewezen.

Te Thuin beslist een poll, die de kandidaten moet aanwijzen voor de pare plaatsen (de onpare gaan naar Charleroi) dat Mevrouw Mabilie-Leblanc, scheidend volksvertegenwoordiger de tweede plaats zal bezetten voor de Senaat.

De uittredende senator Elise van Bailleux moet zich tevreden stellen met de plaats van eerste plaatsvervanger zoals in 1968.

De partij behaalde in 1968 66.370 stemmen en twee zetels (Miserez en Deliege) (59).

Arrondissement Bergen.

Het federaal comité van de PVV Bergen komt op 10 oktober bijeen om de kandidaatslijsten op te stellen. Het bestaat uit de afgevaardigden van de lokale secties en de vertegenwoordigers van de erkende politieke sociale en culturele bewegingen. Het comité vergadert samen met de algemene vergadering (60).

Men besluit de uittredende volksvertegenwoordiger Hannotte, voorzitter van de PVV-Henegouwen, katholiek, komende van de Parti Social Indépendant opnieuw als lijststaanvoerder aan te duiden. Hij behaalde in 1968 4.171 voorkeurstemmen.

Als tweede fungeert Gorez en als plaatsvervanger Capouillez.

De partij bewam in 1968 29.787 stemmen en één zetel (Hannotte).

Arrondissement Zinnik.

De federatie wijst Lerouge uittredend volksvertegenwoordiger (3.176 voorkeurstemmen in 1968) ; katholiek, gemeenraadslid te Lessines terug als lijststaanvoerder aan.

(59) *Ibidem.*

(60) *La Dernière Heure*, 11 oktober 1971, blz. 3, col. 4 en 5.

Tweede op de lijst is Vanderwalle, gemeenteraadslid te Marche-lez-Ecaus-sines en eerste plaatsvervanger zoals in 1968 blijft Dubois.

De lijst kreeg in 1968 20.025 stemmen en één zetel (Lerouge).

Arrondissement Bergen-Zinnik.

De samenstelling van de lijst gaf aanleiding tot een verrassing. De enige uittredende senator Jottrand weigert zich te onderwerpen aan de beperkte poll, waarop slechts een honderdtal leden aanwezig zijn. Hij wordt op de algemene vergadering van 10 oktober, waarvan hoger sprake, bij eenparigheid van stemmen uitgesloten (hij behaalde in 1968 6.881 voorkeurstemmen) (61).

De algemene vergadering van de arrondissementsfederatie stelt in zijn plaats het uittredend provincieraadslid Gerhards voor als lijstaanvoerder. Betrokkene was vroeger lid van de P.S.I. en is een tegenstander van Groot-Bergen.

Tweede op de lijst staat Beghin, uittredend provinciaal senator en schepen te Braine-le-Comte ; plaatsvervanger is Brison.

De partij behaalde in 1968 52,350 stemmen en één zetel (Jottrand).

Arrondissement Doornik-Aat-Moeskroen.

Het PVV-comité van het arrondissement Doornik beslist de scheidende volksvertegenwoordigers Lefebvre en Picron in dezelfde volgorde voor te dragen voor de Kamer (62).

De eerstgenoemde is minister van Staat, oud-minister en 81 jaar oud (7.363 voorkeurstemmen in 1968).

Picron is burgemeester van Ormeignies en behaalde in 1968 8.482 voorkeurstemmen.

De strijdplaats wordt ingenomen door Ferret uittredend provinciaal senator, katholiek, gemeenteraadslid te Moeskroen. Eerste plaatsvervanger wordt Soudant.

De lijst behaalde in 1968 45.841 stemmen en twee rechtstreeks verkozen senatoren (Lefebvre en Picron).

Hetzelfde PVV-comité wijst Descamps, uittredend senator en nationaal PVV-voorzitter, burgemeester van Aubechies aan als lijsttrekker voor de Senaat (13.730 voorkeurstemmen in 1968) (63).

Vlomainck bekleedt de tweede plaats en Lesaffre is plaatsvervanger zoals in 1968.

De partij behaalde in 1968 met 44.616 stemmen één zetel (Descamps).

(61) *Ibidem*, *La Libre Belgique*, 11 oktober 1971, blz. 2, col. 7.

(62) *Gazet van Antwerpen*, 7 oktober 1971, blz. 12, col. 8.

(63) *La Libre Belgique*, 11 oktober 1971, blz. 2, col. 8.

Provincie Luik.

Arrondissement Luik.

Op het einde van de maand september beslist het permanent bureau van de arrondissementsfederatie van de PVV-Luik dat geen enkele kandidaat buiten poll zal worden aangewezen (64). Er zal bijgevolg een algemene vergadering worden bijeengeroepen op 10 oktober die gevolgd zal worden door een poll die tot de 14de zal duren.

Deze beslissing van het bureau wordt op 4 november ter goedkeuring aan het arrondissementscomité onder voorzitterschap van uittredend senator Strivay onderworpen.

Op zondag 10 november worden de kandidaten aan de algemene vergadering voorgesteld. Twaalf politici dingen naar een zetel in de Kamer, tien in de Senaat, waaronder al de uittredende volksvertegenwoordigers en senatoren. Ieder kandidaat beschikt over vijf minuten spreektijd, de uittredende over tien minuten (65).

Vervolgens wordt overgegaan tot de poll die vijf dagen zal duren.

De poll-operaties worden geleid door een directeur en gecontroleerd door 2 gerechtsgriffiers en 5 commissarissen.

Tijdens de nacht van donderdag op vrijdag worden de resultaten geproclameerd.

Al de scheidende kandidaten worden terug in dezelfde volgorde voorgedragen (66).

Voor de Kamer ziet de lijst er als volgt uit :

1. Jeunehomme, uittredend volksvertegenwoordiger, voorzitter van de Waalse PVV, behaalde in 1968 15.837 voorkeurstemmen ;

2. Borsu, uittredend volksvertegenwoordiger, mutualist, gemeenteraadslid te Grivegnée ; in 1968 kreeg hij 4.351 voorkeurstemmen ;

3. Defraigne, uittredend volksvertegenwoordiger, katholiek, nieuwe schepen van de stad Luik, behoort tot de groep Destenay ; hij behaalde in 1968 2.275 voorkeurstemmen ;

4. Delruelle, uittredend volksvertegenwoordiger uit Forêt, industrieel, in 1968 kreeg hij 2.455 voorkeurstemmen ;

5. Pirotte, nieuw schepen van de stad Luik en eerste plaatsvervanger in 1968.

(64) *Le Sotr*, 30 september 1971, blz. 2.

(65) *La Dernière Heure*, 6 oktober 1971, blz. 4, col. 3. *La Libre Belgique*, 11 oktober 1971, blz. 2, col. 4 en 5.

(66) *La Dernière Heure*, 16 en 17 oktober 1971, blz. 11, col. 3 en 4.

De laatste plaats op de lijst wordt bekleed door Jean Rey. Deze maal is de eerste plaatsvervanger Delruelle.

In 1968 bewam de PVV-lijst 86.176 stemmen en vier verkozenen (Jeu-nehomme, Borsu, Defraigne, Delruelle).

Alleen voor de Senaat doet zich een permutatie voor tussen de twee verkozenen van 1968 :

1. Strivay, uittredend senator, voorzitter van de arrondissementsfederatie, gemeenteraadslid te Bonnelles.

2. Maisse, uittredend senator, oud-minister.

3. Mevrouw De Bruge-Jonlet, eerste plaatsvervanger in 1968 en ook in 1971. Zij behoort tot de groep Destenay.

Als laatste op de lijst komt Laurent oud-gecoöpteerd senator.

Er dient opgemerkt dat een der beide senaatszetels in 1968 door apparentering bekomen werd.

De PVV behaalde in 1968 86.572 stemmen en twee zetels (Maisse en Strivay).

Arrondissement Verviers.

Het PVV-comité van het arrondissement Verviers heeft drie kandidaten aangewezen. De aanvulling van de lijst wordt overgelaten aan het bureau (67).

Met 173 stemmen tegen 27 wordt de vroegere lijstaanvoerder Philippart, uittredend volksvertegenwoordiger, katholiek, gemeenteraadslid en oud-burgemeester van Stavelot, die in 1970 zijn sjerp verloor, geweerd. Hij behaalde in 1968 6.229 voorkeurstemmen (68).

In zijn plaats wordt Damseaux, eerste plaatsvervanger in 1968 en gemeenteraadslid te Verviers, lijsttrekker. Hij bewam 4.700 voorkeurstemmen in 1968.

Op de tweede plaats vinden wij Louis Johann, provinciaal senator, gemeenteraadslid en oud-schepen van Sankt-Vith het enige Duitssprekend parlementslid van de PVV, maar waarvan de zetel deze maal toekomst aan het arrondissement Luik.

Als eerste plaatsvervanger treedt Leidgens op.

Deze lijst behaalde in 1968 39.258 stemmen en één zetel (Philippart).

Voor de Senaat wees het comité wederom de scheidende senator Gillet aan. Hij is katholiek en burgemeester van La Reid. In 1968 behaalde hij 8.623 voorkeurstemmen.

(67) *De Nieuwe Gazet*, 5 oktober 1971, blz. 4, col. 7.

(68) *Le Soir*, 6 oktober 1971, blz. 2, col. 7.

Door het bureau wordt als tweede kandidaat Voncken aangesteld. Ook hij is katholiek, gemeenteraadslid te Verviers en tevens eerste plaatsvervanger.

In 1968 behaalde deze lijst 38.885 stemmen en één rechtstreekse senator (Gillet).

Arrondissement Hoei-Borgworm.

De arrondissementsfederatie wijst de uittredende volksvertegenwoordiger Gustin als kopman aan. Hij is katholiek, burgemeester van Groot-Hannut en behaalde in 1968 6.548 voorkeurstemmen.

Als tweede hebben we Badet en als plaatsvervanger Longrie.

Deze lijst behaalde 20.831 stemmen en één zetel in 1968 (Gustin).

Voor de Senaat gaat de voorkeur deze maal naar Depas, gemeenteraadslid te Moha gevolgd door Coen; de eerst plaatsvervanger is Medart.

De scheidende gecoopteerde senator Parmentier, gemeenteraadslid en oud-burgemeester van Hoei, moet dus de plaats ruimen als lijstaanvoerder en verhuist naar de laatste plaats.

De partij behaalde in 1968 21.101 stemmen en geen zetel.

Provincie Luxemburg.

Arrondissement Aarlen-Marche-Bastenaken.

De arrondissementsfederatie beslist de uittredende volksvertegenwoordiger Olivier Louis, burgemeester van Bastenaken, katholiek, die tevens kandidaat is voor de provincie, als lijsttrekker aan te wijzen. In 1968 behaalde hij 60.808 voorkeurstemmen.

Op de tweede plaats treffen we een andere katholiek aan, nml. Bock bestendig afgevaardigde, afkomstig van Bovigny, die in 1968 tweede plaatsvervanger was (69).

Als eerste plaatsvervanger fungeert nu Mevr. Godinache.

In 1968 behaalde de partij 20.725 stemmen en één zetel (Olivier Louis).

Arrondissement Neufchâteau-Virton.

De uittredende volksvertegenwoordiger Bossicart, burgemeester van Libramont wordt bevestigd als kopman (5.284 voorkeurstemmen in 1968).

De tweede plaats komt toe aan Gilson, bestendig afgevaardigde uit Izel, die in 1968 eerste plaatsvervanger was.

Nu treffen we op die plaats André aan.

Met 13.638 stemmen behaalde de PVV in 1968 één zetel (Bossicart).

(69) *Le Soir*, 4 november 1971, blz. 5, col. 5 en 6.

Arrondissement Aarlen-Marche-Bastenaken-Neufchâteau-Virton.

Ook hier behoudt de arrondissementsfederatie Mevr. Godinache, echtgenote van de burgemeester van Tohogne en gemeenteraadslid te Marche-en-Famenne als lijststaanvoerder.

Tijdens de legislatuur volgde zij Reuter op (5.096 voorkeurstemmen in 1968), na diens ontslag. Zij is provinciaal voorzitter van de PVV-vrouwen en van de arrondissementsfederatie van Marche. Haar naam komt ook voor op de lijst voor de provincie. De uittredende senator baat een landbouwbedrijf uit en behaalde in 1968 6.403 voorkeurstemmen (70).

Als tweede kandidaat treffen we de uittredende provinciale senator en burgemeester van Recogne, broer van hierbovengenoemde lijsttrekker voor de Kamer, Louis Olivier aan. Ook hij is kandidaat op de drie lijsten nml. Kamer, Senaat en Provincie. Hij behaalde in 1968 12.361 voorkeurstemmen.

De plaats van de eerst plaatsvervanger wordt bekleed door Lekeux die reeds in 1968 de tweede plaats bezette.

De partij behaalde in 1968 36.433 stemmen en één rechtstreeks verkozene (Reuter vervangen door Mevr. Godinache).

Het feit dat dezelfde namen op de lijsten voor de Kamer, Senaat en Provincie voorkomen wijst op een gebrek aan politiek personeel (71). Van een eigenlijke poll is er nergens sprake.

Provincie Namen.*Arrondissement Namen.*

Met de instemming van het arrondissementscomité van de PVV-Namen blijft de uittredende volksvertegenwoordiger Poswick, oud-minister, katholiek, gemeenteraadslid van Gembloux lijsttrekker. Hij behaalde in 1968 16.476 voorkeurstemmen (72).

Als tweede kandidaat treffen we op de lijst Duchesne aan, werkleider aan de Faculteit Notre-Dame en gemeenteraadslid te Malonne.

Materne komt op als plaatsvervanger. Hij is burgemeester te Jambes en bekleedde vroeger de strijdplaats.

De partij behaalde in 1968 35.638 stemmen en één zetel (Poswick).

Arrondissement Dinant-Philippeville.

De arrondissementsfederatie wijzigde de volgorde der kandidaten op de verkiesbare plaatsen.

(70) *La Libre Belgique*, 1 en 2 november 1971, blz. 3, col. 3 en 4.

(71) *La Dernière Heure*, 27 oktober 1971, blz. 8, col. 1.

(72) *Courrier hebdomadaire du C.R.I.S.P.*, nr 539, 5 november 1971, blz. 12.

Lijsttrekker wordt de uittredende volksvertegenwoordiger Cornet d'Elzcius, katholiek, oud-burgemeester van Scy, die in 1968 7.329 voorkeurstemmen behaalde in de streek van Ciney.

De tweede plaats gaat naar de lijsttrekker van 1968 en uittredende volksvertegenwoordiger, Coulonvaux, advocaat te Dinant die 5.272 voorkeurstemmen kreeg in 1968.

Als derde kandidaat vinden we Mevr. Libert-Remy uit Couvin en als eerste plaatsvervanger Jules de Ville, uittredende provincieraadslid, schepen te Senzeille.

Beide laatsten vertegenwoordigen Philipville dat tevergeefs heeft aangedrongen op een verkiesbare plaats.

De PVV behaalde in 1968 23.653 stemmen en twee zetels waarvan één te danken aan appartering (Coulonvaux en Cornet d'Elzcius).

Arrondissement Namen-Dinant-Philipville.

Voor de Senaat wordt terug beroep gedaan als lijsttrekker op de uittredende senator Toussaint, oud-minister, oud-voorzitter van L'Entente Wallonne du PLP en oud-schepen van de stad Namen. In 1968 bekwam de betrokkene 28.369 voorkeurstemmen.

De tweede plaats wordt bezet door Billiet uittredend provinciaal senator, gemeenteraadslid en oud-burgemeester van Rochefort die in 1970 zijn sjerp kwijt speelde.

De eerst plaatsvervanger is zoals in 1968 Doumont.

De partij behaalde in 1968 57.487 stemmen en één zetel (Toussaint).

Ook hier wordt nergens melding gemaakt van pollverrichtingen.

Besluit.

De lijstensamenstelling van de PVV vertoont een zeer verscheiden beeld in het land. Meestal geschiedt de aanwijzing door het federal hoofdbestuur namelijk het vast bureau. Soms roept men het federaal comité of uitgebreid comité in algemene vergadering samen. Ook gebeurt het dat het comité de eerste kandidaten aanwijst terwijl de anderen door het bureau worden aangeduid.

De meest uitgebreide poll grijpt plaats te Luik (duurt vijf dagen).

Te Charleroi, na de aanwijzing van de eerste kandidaat, is er een poll voor de Kamer waaraan een vierhonderdtal leden deelnemen.

Te Verviers wijst het comité de eerste drie aan door een poll waaraan een tweehonderdtal leden deelnemen, de overigen worden door het bureau aangewezen.

Te Bergen-Zinnik is er een beperkte poll voor de Senaat waarop een honderdtal leden aanwezig zijn.

Te Gent wijzen 113 leden de eerste drie kandidaten aan voor de Kamer, de anderen worden door het bureau aangesteld. Voor de Senaat is er een poll voor de eerste kandidaat en wordt de tweede aangewezen door het vast bureau.

Waarom wordt in sommige gevallen, ondanks de korte tijdspanne waarover men beschikt (de lijsten moesten ingediend zijn op 17 oktober 1971 vóór middernacht) toch een poll ingericht?

Soms heeft het een plebiscitaire reden zoals bv. te Gent voor Willy De Clercq en gedeeltelijk te Luik voor Jeunehomme en zijn ploeg.

In andere gevallen wil men de knoop doorhakken wanneer men moet kiezen tussen twee invloedrijke kandidaten bv. te Gent tussen Pede en Kickx en te Charleroi tussen Bricout en Petitjean.

Soms gebeurt het ook om bepaalde kandidaten uit te sluiten, dit is het geval te Bergen-Zinnik voor Jottrand.

Twee belangrijke politici zijn ten offer gevallen aan een poll nml. Merchiers te Gent, Philippart te Verviers.

Anderen verdwenen van de lijsten zoals De Baeck te Antwerpen, Ancot te Brugge.

Het is een feit dat men in de arrondissementen ijverig heeft gewerkt aan de samenstelling van de kandidatenlijsten en zulks gaat soms gepaard met heel wat discussies en trouwtrekken. Maar over die kleine kiesstrijd op zichzelf lekt weinig uit. Slechts in zeldzame gevallen werpen de kranten enig licht op deze tractaties.

De poll waaraan alle leden van de partij deelnemen en die dus een zeker correctief vormt op het manke stelsel is ditmaal meestal achterwege gebleven, naar het heet bij gebrek aan tijd.

Dit belet niet dat zich enkele belangrijke verschuivingen hebben voorgedaan in de provincies Antwerpen, Oost-Vlaanderen, Henegouwen en in de arrondissementen Nijvel en Verviers.

Indien we een hernieuwingscoëfficiënt zouden berekenen voor gans het land met uitsluiting van de dissidenten dan bekomen we :

21 % voor de Kamer en 32 % voor de Senaat.

Nieuwe kandidaten op verkiesbare plaatsen, die niet in het parlement zetelen, in de veronderstelling van een *status quo*, zijn echter heel gering : 6 in de Kamer (13 %), 2 in de Senaat (9 %).

Het is moeilijk de algemene trend van deze hernieuwing te bepalen. Allicht kan men wijzen op een lichte afzwakking van het katholieke element (de verdwijning van De Baeck en Ancot, de eliminatie van Philippart). Ook de Franstalige strekking in Vlaanderen wordt, al is het in beperkte mate afgezwakt (de vervanging van Lilar door Poma, de eliminatie van Merchiers). In Vlaanderen stellen we ook een zekere vooruitgang vast van

het syndikale en mutualistisch element (Bonnell eventueel plaatsvervanger van Holvoet te Oostende ; Flamant te Gent).

« In feite, aldus prof. dr. Dewachter, is in ons stelsel de kiesstrijd al half gestreden van zodra de lijsten samengesteld zijn. Het is in werkelijkheid zo, dat enkele zeldzame gevallen niet te na gesproken, de kiezers niet bepalen wie zal verkozen zijn, maar slechts hoeveel vertegenwoordigers elke partij zal toegemeten krijgen » (73).

Dit is in 1971 nog meer dan vroeger het geval geweest. Het zijn de federale partijcomités en zelfs niet al de partijleden die een beslissende invloed hebben gehad. Dit heeft in sommige provinciën oligarchieën laten voortbestaan maar anderzijds misschien bepaalde verschuivingen in de hand gewerkt.

(73) *De Nieuwe Gids*, 11 oktober 1971, blz. 6, col. 1.



De samenstelling van de kandidatenlijsten van de Volksunie voor de parlementaire verkiezingen van 7 november 1971

door W. AUGUSTIJNEN

Direkteur Dosfel-Instituut.

★

Inleiding.

Bij de samenstelling der kandidatenlijsten van een politieke partij ten behoeve van de parlamentsverkiezingen, zijn uiteraard een aantal factoren betrokken, zoals statuten i.v.m. de lijstsamenstelling, algemene optie van de partij, en dergelijke.

Daarom hebben wij gemeend in een eerste hoofdstuk de statuten van de Volksunie terzake te moeten toelichten, wat betreft hun draagwijdte en bedoelingen.

Vervolgens worden behandeld: de opties van de partijleiding i.v.m. de kandidaturen, de eigenlijke lijstsamenstelling (arrondissementeel en nationaal) en tenslotte de provinciale en nationale coöptaties voor de Senaat.

I. De statuten van de Volksunie i.v.m. de lijstsamenstelling.

1.1. Teneinde een gefundeerd inzicht te hebben in het tot standkomen van de lijsten, is een bespreking van de Volksuniestatuten in dat verband noodzakelijk.

De democratische structuur van de Volksunie op verschillende niveaus (van laag naar hoog: afdelingen, arrondissementsraad, arrondissementsbestuur, partijraad, partijbestuur) maakt het mogelijk dat de verschillende bestuurslichamen mekaar kunnen controleren i.v.m. de samenstelling van de lijsten. De lijstsamenstelling verloopt in grote trekken aldus:

- de modellijsten worden opgesteld door de arrondissementsbesturen (een eerder beperkte groep gemandateerden van de arrondissementsraad). Deze lijsten moeten echter door de arrondissementsraad (bestaande uit delegaties van de afdelingsbesturen, om de twee jaar door hun leden verkozen) met twee derde meerderheid worden aangenomen, na een tweede (onbesliste) stemronde met de helft. Indien de modellijsten van het arrondissementsbestuur worden verworpen, wordt gestemd per kandidaat. Kandidaturen kunnen op dat ogenblik gesteld worden met 5 handtekeningen. Nadat deze lijsten aldus door de arrondissementsraden zijn samengesteld worden zijn onderworpen aan de Partijraad (hoogste orgaan van de partij en samengesteld uit afgevaardigden van de arrondissementen);
- het Partijbestuur (verkozen door de Partijraad) kan voorstellen aan de Partijraad om deze lijsten te wijzigen. Dit gebeurt met een gewone meerderheid. (Partijraad : bestaande uit afgevaardigden van de arrondissementen + nog een deel gecoöpteerden).

Te vermelden valt nog dat de uittredende mandatarissen van een beschermingsclausule genieten met een twee derde meerderheid. Er zijn dus 66 % van de stemmen nodig om een uittredend mandataris te wippen op het niveau van de arrondissementsraad. De Partijraad kan de beslissingen van de arrondissementen verbreken met gewone meerderheid.

Dit zijn zowat de hoofdlijnen i.v.m. de statuten die gekenmerkt zijn door :

- de mogelijkheid voor een niet te grote groep (arrondissementsbestuur) met de nodige soepelheid te kunnen manoeuvreren ;
- de controle en inspraak van de basis via hun vertegenwoordiging van de democratisch verkozenen in de partij (arrondissementsraden en -besturen);
- de mogelijkheid van een nationale correctie (via de Partijraad).

Er is geen poll zoals in andere partijen omdat het ledenaantal van de Volksunie te klein is in verhouding tot het totaal van haar kiezers. Aldus zou een té kleine groep de lijstvormingen kunnen beïnvloeden. De getrapte vertegenwoordiging zoals ze nu bestaat, biedt wel mogelijkheden om ondemocratische beslissingen goed te maken.

II. Opties van de partijleiding i.v.m. lijstensamenstelling.

Deze opties zijn sinds haar opgang dezelfde gebleven, maar kwamen bij deze verkiezingen nog sterker naar voor. Volgende doelstellingen kunnen hierbij vooral vermeld :

1. *De kwaliteit van de verkiesbare kandidaten opvoeren*, zodat een groep van technisch goed-gespecialiseerde parlementsleden in het parlement aan de partij het noodzakelijke aanzien zou verlenen.

2. *De verjonging van de parlementsleden*, opdat het noodzakelijke dynamisme zowel in Kamer als Senaat niet zou verzwakken.

3. De pogingen om zoveel mogelijk *geschikte vrouwelijke kandidaten* op de lijsten te plaatsen.

4. Een streven om van de lijsten een zo *getrouw mogelijke afspiegeling* te maken van de geografische en menselijke gegevens van de streek. Hierbij komt het streven naar het integreren van *populaire kandidaten*.

5. Tenslotte wordt bij de samenstelling van de Volksunie-kandidatenlijsten rekening gehouden met de *vlaamse overtuiging* en de *vlaamse reflex* van de mogelijke nieuwe kandidaten.

III. Verloop van de lijstensamenstelling op arrondissementeel en nationaal vlak.

We behandelen deze lijstsamenstelling per arrondissement in alfabetische volgorde en geven telkens de ontwikkeling op arrondissementeel en nationaal vlak aan.

1. *Arrondissement Aalst :*

Vermelden we hier dat de modellijsten, zoals door het arrondissementsbestuur opgesteld, werden aanvaard door de arrondissementsraad, zij het dan met een nipte meerderheid.

Van Leemputten, kamerlid, behaalde de helft van de stemmen, terwijl senator Diependaele nipt verkozen was met de $\frac{1}{3}$ -clausule.

2. *Arrondissement Antwerpen :*

In Antwerpen werd de modellijst van het arrondissementsbestuur door de arrondissementsraad aanvaard. Veranderingen waren hier : het aftreden van senator Ballet, die als eervol afscheid de laatste plaats op de Senaat aanvaardde. Nieuwe kandidaturen waren deze van Hector De Bruyne, directeur van een financieel-economisch dagblad voor de eerste plaats, en G. Bergers, gemeenteraadslid, voor de eerste plaats-

vervanging. Vermelden we nog dat voor de Kamer de heer A. De Beul, gemeenteraadslid te Wilrijk, als vijfde op de Kamer werd gerangschikt en tevens de eerste plaatsvervanging kreeg toegewezen.

Op de Partijraad echter werden deze lijsten dan gewijzigd: De Beul (Kamer) behield de vijfde plaats maar de eerste plaatsvervanging werd toegewezen aan de heer W. Lens, advocaat en gemeenteraadslid te Antwerpen, dit in akkoord met de heer A. De Beul.

Op de Senaatslijst werden de eerste twee plaatsen van de modellijst ongewijzigd goedgekeurd, met dien verstande dat senator Roosens ten laatste na twee jaar ontslag neemt.

De heer Ver Berne, advocaat en burgemeester van Schilde, kreeg de derde plaats en werd tevens eerste plaatsvervanger. De heer Bergers werd zodoende tweede plaatsvervanger.

3. Arrondissement Brugge :

De enige wijziging op de verkiesbare plaatsen was de aanduiding van de heer G. Van In als eerste plaats op de Senaat, in vervanging van de heer R. Declercq uit Knokke.

Deze lijsten werden zowel op het niveau van de arrondissementsraad als van de partijraad goedgekeurd.

4. Arrondissement Brussel :

De modellijst van de Kamer, opgesteld door het arrondissementsbestuur, werd hier gewijzigd als volgt: de twee uittredende kamerleden Anciaux en De Facq bleven op hun plaats staan. Derde kandidate werd Lea van den Brande, lerares; vierde werd Johan Laeremans, ondervoorzitter van de Volksunie en op de vijfde plaats treffen we aan de heer P. Peeters, bedrijfsleider.

Op de laatste plaats fungeerde dan de heer J. Valckeniers, burgemeester van Schepdaal, die tevens als eerste plaatsvervanger werd aangeduid.

De Senaatslijst bleef ongewijzigd: lijsttrekker L. Claes werd gevolgd door de heer B. Maes.

5. Arrondissement Dendermonde :

In dit arrondissement waren er aanzienlijke moeilijkheden met de lijstvorming. Het wegvallen van kamerlid De Commer en een gebrek aan organisatie had tot gevolg dat een onvolledige arrondissementsraad een lijst opstelde met als lijsttrekker de heer Braeckman, voorzitter COO te Wetteren. (De modellijsten, zowel van Kamer als van Senaat, werden door de arrondissement totaal veranderd.)

Hiertegenover heeft de Partijraad dan gereageerd door het opstellen van een nieuwe lijst voor de Kamer en voor de Provincie.

Lijsttrekker voor de Kamer werd veearts-dokter Aviel Geerinck, tevens burgemeester van Zele, terwijl als eerste plaatsvervanger advokaat Keldermans uit Buggenhout fungeerde.

Voor de Senaat was de voornaamste wijziging de aanduiding van M. Coppieters als eerste plaatsvervanger.

6. *Arrondissement Gent :*

In Gent was er een wijziging van de modellijst door het arrondissementsbestuur. Senator Baert en kamerlid Wouters verwisselden : Baert ging als lijsttrekker naar de Kamer, Wouters werd lijsttrekker op de Senaat. De heer L. Elaut trok zich terug op de tweede plaats.

Deze oplossing werd door de Partijraad integraal goedgekeurd.

7. *Arrondissement Hasselt :*

Hier werden de modellijsten zowel door de arrondissementsraad als door de partijraad aanvaard.

8. *Arrondissement Ieper :*

Geen moeilijkheden. De modellijsten werden door beide bevoegde partij instanties ongewijzigd aanvaard.

9. *Arrondissement Kortrijk :*

Zelfde opmerking.

10. *Arrondissement Leuven :*

Hier werden de modellijsten van het arrondissementsbestuur eveneens aanvaard. Op te merken feit : de twee lijsttrekkers van 1968, professor Verduyn en professor Van Paemel, trokken zich beiden op de tweede plaats terug. Lijsttrekkers werden W. Kuijpers, leraar, en M. van Haegendoren, aftredend senator.

11. *Arrondissement Mechelen :*

Hier werden de modellijsten van het arrondissementsbestuur door naamstemming per kandidaat veranderd. De aldus goedgekeurde lijsten zagen er uiteindelijk uit zoals in 1968 : de lijsttrekkers bleven dezelfde, ook de tweede plaats op de Kamer en de eerste plaatsvervanger bleven ongewijzigd.

De modellijst van de Senaat werd goedgekeurd, met uitzondering van de eerste plaatsvervanging die aan Turnhout toekwam (de heer Van Houtven).

12. *Arrondissement Oostende-Veurne-Diskmuide :*

De modellijst van het arrondissementsbestuur, waarop de heer Van Steenkiste als tweede kandidaat en de heer J. Vandemeulebroucke als

eerste plaatsvervanger fungeerden, werden precies in het omgekeerde gewijzigd.

De heer Van Steenkiste werd eerste plaatsvervanger, Vandemeulebroucke tweede op de Kamerlijst.

Op de Senaatslijst werd de heer Bruynooghe als eerste plaatsvervanger aangeduid.

In de arrondissementen *Oudenaarde* en *Roeselaere* werden de modellijsten telkens door de arrondissementsraden en partijraad goedgekeurd.

15 Arrondissement *St-Niklaas* :

Hier werden ook de modellijsten door de bevoegde instanties goedgekeurd. Te vermelden valt dat mevrouw N. Maes tegelijkertijd tweede op de Kamerlijst en als eerste plaatsvervangster fungeerde.

16. Arrondissement *Tongeren-Maaseik en Turnhout* :

Hier werden de modellijsten eveneens ongewijzigd goedgekeurd. Voor Turnhout werd de eerste plaatsvervanger op de Senaat toegekend aan een kandidaat van dat arrondissement.

IV. De provinciale senatoren en de nationale coöptatie.

Volgens de statuten moeten provinciale en nationaal-gecoöpteerde senatoren aangeduid worden door de Partijraad op voorstel van het Partijbestuur. De aanduiding van provinciale senatoren wordt vaak gebruikt om interessante kandidaten, die door het spel van de *apparentering* niet werden herkozen, toch in de Senaat te brengen.

Onder meer was dit het geval met West-Vlaanderen, waar senator *Persijn*, toevallig niet verkozen te Roeselare ondanks het succes van de Senaatslijst, via de provinciale aanduiding werd verkozen.

Zo werden ook in Brabant senator van Haegendoren (voorheen nationaal gecoöpteerd) en in Limburg Gerard Slegers (net gezakt ondanks 21.000 voorkeurstemmen) als provinciaal senator verkozent.

Voor Antwerpen werd ondervoorzitter en uittredend senator *Bouwens* herkozen, terwijl voor Oost-Vlaanderen een gans bijzonder probleem werd opgelost. Door de — achteraf onjuist gebleken — berichten over de verkiezing van de eerste vrouwelijke Volksunie-parlementaire, N. Maes, werd een lang betracht Volksunie-objectief — de behoorlijke vertegenwoordiging van de vrouw in de partij — onverwacht doorbroken. Daarom besliste de Partijraad, op voorstel van het Partijbestuur, M. Coppieters aan te duiden als provinciaal senator zodat mevrouw N. Maes, als eerste Volksunie-vrouw, toch in de Kamer kon komen.

Blijven tenslotte de *nationale coöptaties*. De Partijraad had oorspronkelijk professor L. Elaut (Gent) en G. Slegers (Limburg) aangeduid maar door de benoeming van Slegers in de provincieraad van Limburg kwam er een plaats vrij. Op te merken valt dat het Partijbestuur ten andere voor nationale coöptaties zich strak aan het principe hield dat deze nationale coöptaties moeten dienen om verruimingskandidaten met een hoge nationale impact en grote deskundigheid op de lijst te krijgen.

In dat opzicht viel de keuze op L. Elaut (hoger vermeld) en R. Vandezande, erevoorzitter van het VVO en deskundige i.v.m. de problemen en beroepsbelangen der nederlandstalige ambtenaren in rijksdienst (1). Als dusdanig betekent deze coöptatie een verruiming en een aanwinst van een belangrijk specialist.

Slotbeschouwingen.

De Volksunie is erin geslaagd van zowel bij de lijstvorming als achteraf bij de provinciale en nationale coöptaties een aantal van haar doeleinden door te zetten. We vermelden hier nog even kort de voornaamste resultaten :

1. Het doorvoeren van verjonging en vernieuwing in de Kamer : W. Kuijpers (34) kamerlid Leuven, A. De Beul (34) kamerlid Antwerpen, mevrouw N. Maes (30) kamerlid St-Niklaas. Door de verkiezing van deze jonge kandidaten zal de VU fractie in de Kamer, samen met de nieuwe verkozenen F. Baert, uittredend senator en eminent jurist, en A. Geerinck (Dendermonde), aanzienlijk vernieuwd en verjongd zijn.

Ook in de Senaat kan men van verjonging spreken en van de aantrek van specialisten : H. de Bruyne, M. Coppieters, G. Slegers, Van Elsen, R. Vandezande, G. Van In.

2. Het inbrengen van de vrouw op verkiesbare plaatsen : zie mevrouw Maes te St-Niklaas, mevrouw van Tieghem (eerste plaatsvervangster Roeselare), mevrouw van Vlaanderen (tweede Senaat Brugge), mevrouw Lea van den Brande (derde Kamer Brussel — deze zetel ging door de apparentering naar het arrondissement Nijvel, waar de partij geen lijst had).

3. De verruiming van lijsten met interessante nieuwe kandidaten uit diverse kringen (onder meer G. Slegers (arbeiderswereld), N. Maes

(1) Hier weze volledigheidshalve opgemerkt dat het bericht in sommige kranten, in verband met het aanbod tot coöptatie aan de heer W. Kunnen, niet met de waarheid strookt.

(cultuur en vormingswerk, gezin), A. De Beul (ruimtelijke ordening), W. Kuijpers (jeugd en onderwijs).

4. Bij de provinciale verkiezingen en de nationale coöptatie het aantrekken van mensen met een grote deskundigheid en nationale impact, die aan de Volksunie nieuwe slagkrachten kunnen en zullen geven.

Wij menen aldus te kunnen besluiten dat de lijtsamenstelling volkomen statutair correct is gebeurd en dat de voorziene inspraak van de kaderleden en besturen tot een lijtsamenstelling heeft geleid die voor de partij positieve resultaten heeft afgeworpen.



La composition des listes au FDF et au RW⁽¹⁾

par Wladimir S. PLAVSIC

Licencié en Journalisme et Communication sociale,

Attaché de Recherche à l'Institut belge de Science politique.



Le FDF (Front démocratique des francophones) et le RW (Rassemblement wallon) sont deux formations politiques belges, qui aux élections législatives du 7 novembre 1971, ont remporté des succès que nul ne songe à contester.

Il nous a semblé utile, avant tout, de nous pencher brièvement sur la physionomie et le passé de ces deux partis.

Le Front démocratique des francophones.

C'est sous l'appellation de « Front démocratique des bruxellois de langue française » que le FDF fit irruption sur la scène politique, le 11 mai 1964, en organisant une conférence de presse qui réunissait entre autres MM. Bourgeois, Lagasse, Defosset, Laloux et Outers. Quelques semaines plus tard, le nouveau parti offrait sa présidence à M. Paul Brien qui cédera sa place à M. Albert Peeters au lendemain des élections de 1965.

Ses dirigeants, provenant pour la plupart des mouvements wallons et des associations francophones de la capitale, le FDF apparaissait comme un prolongement politique des groupes de pression : le comité de défense de Bruxelles et ensuite le Front des francophones de Bruxelles qui avaient vu le jour, à partir de 1961, pour lutter contre l'abandon du recensement linguistique et le vote des lois Gilson-Larock-Van Elslande. Ces groupe-

(1) L'auteur n'a aucune affinité avec les deux formations qu'il analyse. Soucieux de puiser aux sources, il a demandé à un sénateur FDF et à un député du RW des renseignements relatifs aux partis auxquels ils appartiennent. Aucun des deux parlementaires n'a répondu. Cela n'a en rien altéré la sérénité de l'auteur. Mais la vérité a ses droits.

ments avaient déjà alerté l'opinion bruxelloise lors de meetings retentissants.

Lorsque les élections communales du 11 octobre 1964 furent en vue, le FDF, qui n'avait pas eu le temps de se structurer au plan local, annonça qu'il ne participerait pas à la compétition, tout au moins d'une manière directe. Il se contenterait de donner des consignes d'abstention à l'égard des listes des trois partis traditionnels « responsables, selon lui, du gâchis linguistique », en tolérant parfois l'une ou l'autre exception en faveur des candidats moins alignés.

Aux élections de 1965, la trouée électorale du FDF causa une vive surprise dans les milieux politiques traditionnels. Le FDF obtenait trois sièges à la Chambre et un au Sénat.

Le FDF se défendra de n'être « qu'un parti linguistique » comme le définissaient ses adversaires. Son ambition sera de se prononcer sur les grandes options de notre époque.

Aux élections du 31 mars 1968, en recueillant 130.258 voix à la Chambre, le FDF devenait le troisième parti bruxellois (avec 15,40 % des votes). A la Chambre, le FDF allait disposer de cinq sièges et au Sénat de quatre.

Au scrutin communal du 11 octobre 1970, le FDF parvint à se hisser à la première place avec 161 élus sur 513. En pourcentage, il devenait le premier parti à Bruxelles où il avait recueilli 27,29 % des votes, cela en tenant compte de l'apport de la « Démocratie bruxelloise » lorsqu'elle s'était présentée en cartel avec le FDF. Celle-ci s'intégrera complètement au début de 1971 et M. Persoons, devenu bourgmestre de Woluwé-Saint-Pierre, siègera dorénavant sur les bancs FDF-RW à la Chambre.

Après ce nouveau bond en avant, le FDF fut contraint de revoir ses statuts qui firent de son comité directeur considérablement élargi l'autorité suprême du parti. Il maintient son bureau permanent, émanation du comité et confie de nouveaux pouvoirs au comité technique et propagande qui s'était substitué à l'ancien comité exécutif. Celui-ci sera non seulement compétent en matière d'affichage et de propagande, mais s'occupera encore de la récolte des fonds.

Le Rassemblement Wallon.

L'histoire du RW est une longue action qui se place, aux plans culturel, économique et social, sur le terrain de la lutte communautaire. Le RW plonge ses racines dans les groupes de pression qui ont précédé sa naissance. Il a tiré l'essentiel de sa substance du Mouvement populaire wallon créé par André Renard, au lendemain de la grève de l'hiver 1960-1961.

Jusqu'à la mort du leader liégeois, le MPW avait été le catalyseur de l'idée fédéraliste en Wallonie qui avait enregistré des progrès dans les milieux de la démocratie chrétienne.

La disparition prématurée d'André Renard fut l'une des causes de la débâcle du MPW que le PSB (parti socialiste belge) tentait de reprendre en main depuis quelques mois.

Dans le désarroi qui s'ensuivit, l'idée prévalut que l'action menée au sein des mouvements wallons pourrait déboucher sur le plan politique.

On assista en 1964, à la naissance presque simultanée à Charleroi et à Liège d'un front wallon pour l'unité et la liberté de la Wallonie et d'un Parti wallon des travailleurs. Au scrutin de 1965, MM. Perin (Liège), et Moreau (Charleroi) entraient à la Chambre.

De 1965 à 1968, le Parti wallon connut une existence sans histoire, entrecoupée de Congrès annuels pour délibérer de la flamandisation des rouages de l'Etat, de la politique de Benelux, du fédéralisme.

Lorsqu'en 1968, la crise de Louvain provoqua la chute du Gouvernement présidé par M. Vanden Boeynants, le temps sembla propice pour ouvrir le parti aux chrétiens que l'épouvantail du « renardisme » n'effraie plus. Cette mutation s'opérera sous l'impulsion de l'ancien Premier ministre, M. Jean Duvieusart. Dorénavant, le parti combattra sous la nouvelle enseigne du « Rassemblement wallon ».

Au-delà d'un accord purement technique d'apparementement avec le FDF, le RW fera un pas de plus vers son partenaire bruxellois, en marquant sa solidarité avec tous les francophones du pays. Aux élections le RW et le FDF feront campagne à Bruxelles et en Wallonie sous un numéro unique, après avoir été favorisés par la chance qui leur avait accordé le numéro 1.

Le 31 mars 1968, le Rassemblement wallon enregistre un progrès considérable en recueillant 175.186 voix qui représentent 10,47 % des votes de l'ensemble des arrondissements wallons. Son nombre de députés passe de deux à sept et celui des sénateurs de zéro à quatre. L'ensemble de la représentation FDF-RW s'élève à treize députés et huit sénateurs.

Les décisions courantes du RW sont prises par un bureau fédéral de soixante-neuf membres parmi lesquels on compte cinquante-sept délégués des fédérations régionales dont tous les parlementaires et les présidents de régionale.

Quant aux structures du Rassemblement wallon, elles sont sans doute moins hiérarchisées que celles du FDF, chacune des régionales disposant d'une réelle autonomie (2).

(2) A ce sujet, il faut lire dans *Le Soir* des 19, 20 et 21 septembre 1971, les excellents articles de Pierre Bary.

Préparation des listes.

Le mardi 28 septembre 1971 aura lieu la réunion du conseil général du FDF-RW. Il y sera question de la stratégie et de l'établissement des listes électorales. Un premier tour d'horizon sera effectué pour l'arrondissement et l'agglomération de Bruxelles.

A la réunion du FDF-RW du 28 septembre, l'idée a été lancée de déposer une liste francophone dans l'arrondissement de Louvain, ce qui a été appuyé par l'ensemble du groupe.

Dans le journal *Le Soir* du lundi 4 octobre 1971, on peut lire : le FDF rendra publiques ses listes électorales législatives. Celles-ci sont actuellement en confection au sein d'une commission spéciale. Le problème, en passe d'être résolu, est de classer, après l'accueil fait à M. Persoons (qui quitta le PSC il y a quelques mois), quelques noms de la « Démocratie bruxelloise ».

A Bruxelles, MM. Defosset et Lagasse sont têtes de liste du FDF. Dans la liste des candidats à la Chambre, on relève le nom de M. Nols, bourgmestre de Schaerbeek et de MM. Gutt et Brien, professeurs à l'Université de Bruxelles.

A Liège, les députés sortants, MM. François Perin et Pierre Bertrand occuperont les deux premières places sur la liste du Rassemblement wallon pour la Chambre. Ils seront suivis par M. Jules Dupont, syndicaliste chrétien. Au Sénat, le premier candidat sera M. Marcel Thiry (sortant), et le second, M. Jacques Wathélet, démocrate chrétien, qui, lors des dernières élections communales, conclut l'alliance avec le Rassemblement wallon à Seraing.

La présence des démocrates chrétiens sur des listes portant la seule étiquette du Rassemblement wallon s'explique par la future restructuration du Mouvement ouvrier chrétien. Les militants de la démocratie chrétienne attendent la création d'une démocratie chrétienne wallonne à laquelle pourraient s'affilier individuellement les chrétiens francophones engagés dans la lutte politique, sous différentes étiquettes.

Des listes complètes, pour les deux Chambres, sont aussi présentées dans les autres arrondissements où le parti ne récolta pas d'élus en 1968.

A Verviers, au RW, on trouve à la Chambre : le docteur Petit, M. Dombret, le docteur Léger. En tête de liste pour le Sénat vient un pasteur : M. Crassaerts.

A Huy-Waremme, ont été désignés M. Jacques Fiévez (Chambre) et Mme Andrée Heptia (Sénat).

Le samedi 9 octobre 1971, le comité directeur du FDF a approuvé les listes de candidats pour les législatives à Bruxelles.

Pour la Chambre, la liste se présente comme suit : 1. M. Defosset ; 2. M. Outers ; 3. M. Boon ; 4. M. Persoons ; 5. M. Havelange ; 6. M. Nols ; 7. M. Laloux ; 8. M. Moulin.

Pour le Sénat, c'est évidemment M. Lagasse qui conduit la liste devant MM. Bourgeois, Lepaffe, Mme Verdin, MM. Cristel et Fosty.

Le Journal *Le Soir* du 12 octobre 1971 signale que M. Etienne Gutt, professeur à l'Université de Bruxelles, a tenu à démentir les informations selon lesquelles il serait candidat FDF à la Chambre pour les élections législatives. A la permanence du FDF, on a déclaré qu'effectivement M. Gutt n'avait pas été consulté quant à son accord pour figurer sur les listes de candidats. Il paraît donc que les autorités du FDF ont quelque peu manqué d'élégance vis-à-vis de M. Gutt.

Un ancien sénateur PSC, Mme Lehouck-Gerbehaye, passe au RW comme candidate au Sénat pour la province de Namur.

Le 22 octobre, en vue des élections au Conseil d'agglomération du 21 novembre, le PLP et le FDF ont signé un protocole d'accord prévoyant une liste unique. Si cet évènement ne concerne que les élections du 21 novembre, les observateurs s'accordent à reconnaître à ce pacte la valeur d'un symbole qu'on ne peut négliger.

Dans la soirée du 22 octobre, au meeting FDF à Boitsfort, M. Outers a déclaré : « L'apparition du FDF sur la scène politique constitue un phénomène entièrement nouveau et d'une importance capitale ; pour la première fois est apparu un parti compétent qui veut défendre les intérêts propres de sa propre communauté. Le FDF a repris une action et une pensée dont personne ne voulait ; il a fait prendre conscience aux francophones de l'importance acquise par le mouvement flamand qui oriente toute la politique belge depuis près d'un demi-siècle ».

Dans le Hainaut, à Charleroi, les trois parlementaires sortants du RW se représentent : MM. Moreau et Knoops à la Chambre. M. Bologne au Sénat. Aux places de combat, on trouve à la Chambre, M. Fernand Helguers, technicien et ancien délégué de la FGTB ; au Sénat, M. André Boland, président provincial de la Fédération générale des travailleurs indépendants. A la cinquième place sur la liste de la Chambre, on relève le nom de M. Etienne Duvieusart, fils de l'ancien Premier ministre.

Dans le Brabant wallon, on assiste au maintien des sortants du RW de Nivelles. Cent vingt délégués des sections locales du rassemblement wallon du Brabant wallon ont participé à Wavre à un poll qui a donné les résultats suivants :

A la Chambre : le député bourgmestre de la Hulpe, P. Rouelle sera à nouveau tête de liste, suivi de MM. Maes, conseiller communal de Tubize, affilié au Mouvement ouvrier chrétien ; Dubrunquez, secrétaire d'arron-

dissement du Rassemblement wallon ; Boulangier, échevin à Braine l'Alleud, et Menestret, conseiller communal de Nivelles.

Au Sénat, il a été à nouveau fait confiance au sénateur P. Stroobants, bourgmestre de Tourinne-la-Grosse, suivi de M. Hulin, de Nivelles.

M. Raucent, conseiller communal à Wavre et professeur à l'Université de Louvain, a été désigné comme premier suppléant à la Chambre et M. Jennar, bourgmestre de Jodoigne, comme premier suppléant pour le Sénat.

Il est à noter que les élus ont été reconduits par acclamations à la place qu'ils occupaient en 1968.

Dans l'ensemble, toutes les cantonales sont assez uniformément représentées sur les listes telles qu'elles ont été confectionnées par les délégués des cantonales. Toutefois, l'importante section de Waterloo n'a pu faire passer aucun de ses représentants.

C'est au comité d'arrondissement du Rassemblement wallon qu'il appartient de ratifier le classement, en apportant éventuellement l'un ou l'autre correctif. Avant leur dépôt, les listes devront encore être approuvées par le bureau fédéral du RW qui constitue l'instance suprême de ce parti.

A propos des listes électorales, M. Perin a souligné que les listes de candidats aux élections du 7 novembre comprennent aussi bien des socialistes que des démocrates chrétiens, des indépendants ou des représentants des professions libérales.

Des listes complètes seront présentées dans tous les arrondissements du Luxembourg.

Dans l'arrondissement de Louvain, une liste du « Rassemblement francophone » a été déposée. Un apparemment a été réalisé avec les listes du FDF et du RW de Bruxelles et de Nivelles. M. Tournis, conseiller communal à Tervueren et premier candidat à la Chambre a expliqué que cette liste n'est pas celle d'un retour nostalgique à la Belgique d'avant la prise de conscience communautaire. Elle veut assurer la protection des minorités et s'opposer au tracé de la frontière linguistique sans la consultation des habitants.

Le porte-parole du Rassemblement francophone a insisté sur la nécessité de présenter aux électeurs de l'arrondissement de Louvain une alternative aux partis traditionnels qui n'ont, selon lui, opposé aucune résistance aux exigences flamingantes. Le déménagement de l'Université de Louvain sous l'empire du « Walen buiten » s'est fait en dépit des promesses données au moment du vote des lois linguistiques de 1963.

M. Marioné, premier candidat au Sénat a affirmé que le nombre de francophones de l'arrondissement de Louvain représente quinze pour-cent de la population, ce qui est égal au nombre de néerlandophones de la

région bruxelloise. Si ces derniers sont représentés au Parlement, il n'y a pas de raison que les francophones de l'arrondissement de Louvain ne le soient pas aussi. Présentant les diverses listes, M. Marioné a indiqué que celles-ci comportent des candidats de Tervueren, de Louvain, de Landen et de Tirlemont. Mais c'est à Tervueren et à Louvain que ces listes disposent des plus sérieux appuis.

Le résultat général des élections du 7 novembre 1971 pour les deux formations FDF-RW est le suivant : 24 députés et 19 sénateurs.

Observations.

L'analyse de la composition des listes du FDF et du RW n'est guère aisée pour l'observateur lointain. Toutefois, sur base des éléments repris dans la presse avant le scrutin et grâce aux notices biographiques des élus, il semble possible de tirer certains enseignements.

D'abord, il faut dire que le Rassemblement wallon semble plus structuré que le FDF. Cela s'explique peut-être par le fait que malgré tout le RW est héritier des traditions socialistes du Mouvement populaire wallon. Le RW réunit à côté d'indépendants et des carrières libérales des anciens socialistes et des démocrates chrétiens déçus par le PSC.

Le FDF, par contre, paraît plus centralisateur, plus rigide dans sa structure. Cela s'explique par le fait que son aire d'action se limite à l'agglomération bruxelloise et que ses dirigeants sont une poignée d'hommes brillants mais aussi assez autoritaires.

Aussi pauvres que soient nos sources, nous relevons dans la liste des élus du FDF et du RW pour les deux Chambres : trois professeurs d'université, trois chargés de cours à l'université, un professeur de l'enseignement technique supérieur, un préfet d'athénée, un professeur retraité d'athénée, onze docteurs en droit dont six avocats, deux médecins, un académicien, un ingénieur commercial, un ingénieur chimiste, un instituteur, un ancien maître queux, un commerçant, un administrateur de société d'habitations sociales, un agriculteur.

Ce palmarès confirme un point de vue de M. Outers, leader du FDF qui déclarait en ouvrant la campagne électorale : « L'apparition du FDF a eu un corollaire important : les intellectuels viennent à la politique et prennent leurs responsabilités ».

Si nous nous arrêtons un instant aux mécanismes d'accès à la fonction parlementaire, nous constatons que pour beaucoup de candidats des deux formations envisagées, les élections législatives du 7 novembre 1971 n'ont pas constitué leur première passe d'armes. De nombreux candidats étaient déjà bourgmestres, échevins, conseillers communaux ou provinciaux.

Il y a lieu aussi de souligner l'existence d'un certain nombre de transfuges des partis traditionnels et du parti communiste. Des hommes et des femmes, déçus par les formations au sein desquelles ils ont été élus naguère semblent avoir trouvé au FDF-RW un accueil inespéré. Des jeunes aussi, semblent avoir compris qu'il y avait des places à prendre. Ils semblent avoir changé de train à temps. L'observateur doit voir dans ce dernier facteur un souci de pluralisme dans le chef des instances dirigeantes. Quant à savoir comment ce brassage d'individus venus d'horizons aussi divers vaincra les vieux et tenaces clivages philosophiques et sociaux, cela est une autre histoire.



De lijstensamenstelling in de Kommunistische Partij

door Frans LAVAERT

Redacteur *De Nieuwe*.



De statuten van de KPB (1) vertellen bijzonder weinig over de wijze waarop de lijstensamenstellingen voor de landsverkiezingen dienen te gebeuren. Eigenlijk is alleen artikel 43 enigszins terzake : « De kandidaturen voor de wetgevende en provinciale verkiezingen worden opgesteld door het Centraal Komitee op voorstel van de federaties » (2). In hun samenhang gelezen zijn nochtans nog een aantal andere bepalingen van indirect belang. Zo wordt, onder de rubriek getiteld « innerlijke democratie van de partij », onder meer gezegd dat de KP is georganiseerd op grondslag van het democratisch centralisme (art. 6), dat alle leidende organen van de basis tot de top verkozen zijn, én dat bij de verkiezing dezer organismen alle partijleden het recht hebben de kandidaten af te wijzen of te bekritiseren (art. 7). Tenslotte is het voor een goed begrip van de achterliggende opvattingen bij de lijstensamenstelling goed te weten dat « het mandaat der kommunistische verkozenen aan de partij toebehoort » (art. 44). Het opvallend gebrek aan statutaire normen omtrent de lijstensamenstelling brengt mee dat bij vele KP'ers (onder andere nationaal sekretaris Albert De Coninck) de mening heerst dat er in de praktijk geen ver-

(1) Twintigste partijcongres, Charleroi, maart 1971.

(2) De bedrijfscellen en lokale cellen maken de basis uit van de partij. Veel cellen leiden evenwel een kwijnend bestaan, zodat men kan zeggen dat het partijleven zich vooral op het vlak der afdelingen (dit zijn groeperingen van cellen) en van de federaties (zij overkoepelen de afdelingen van een bepaalde streek, over het algemeen van een kiesarrondissement) afspeelt. Afgevaardigden van de afdelingen komen statutair éénmaal per jaar bijeen om een Federaal Komitee te verkiezen. Het Kongres wordt beschouwd als de hoogste partij-instantie. Tussen de partijkongressen in leidt en controleert het Centraal Komitee de federaties. Een Politiek Bureau, waarvan momenteel Marc Drumeaux voorzitter is, heeft voorts tot taak de werkzaamheden van het Centraal Komitee te leiden.

schil heeft gemaakt te worden tussen de verkiezing van partijbestuurders en die van mogelijke politieke mandatarissen.

In deze zin zijn nog volgende statutaire richtlijnen (art. 5 en 7) vermeldenswaardig :

- elk partijlid heeft het recht om kandidaten voor de verkiezing der partijorganen voor te stellen en om passief of actief daaraan deel te nemen ;
- elk partijlid kan in gelijk welke partijvergadering waar hij regelmatig aan deelneemt vrijelijk alle problemen bespreken die de politiek en de praktische activiteit betreffen, en er ieder partijlid of bestuurder bekritisieren ;
- de verkiezingen gebeuren volgens het nominaal stelsel en bij geheime stemming.

Uit wat voorafgaat kan men besluiten dat, in die mate waarop de statutaire normen ter zake de verkiezing van partijbestuurders tevens gelden voor de aanduiding der kandidaten voor de wetgevende verkiezingen, de deelnemingskansen en de effectieve deelneming der partijleden aan de lijstensamenstelling theoretisch lijkt gewaarborgd.

Opvallend bij dit alles is dat nergens gerept wordt over het poll-systeem, noch over modellijsten voor de opstelling der kandidaten. Deze procédés worden door de KP-leiding trouwens als «schijndemokratisch» van de hand gewezen, wat overigens nog niet betekent dat men de aanduiding der kandidaten door de partijleden afwijst, of dat een of andere instantie in de praktijk niet een soort groslijst kan aanbieden aan lagere partijorganen.

Uit een beperkte enquête is enigszins op te maken dat er wel degelijk federaties zijn waar het Federaal Komitee tot de opstelling van een «modellijst» is gekomen, die dan achteraf ter goedkeuring wordt voorgelegd aan de afdelingen, of de vertegenwoordigers ervan. Dit is statutair verantwoord, alhoewel — altijd volgens nationaal sekretaris Albert De Coninck — niet echt de bedoeling. In de procedure voor de lijstensamenstelling zou integendeel gestreefd worden naar een parallel met de verkiezing van het Federaal Komitee. Dit nu gebeurt middels een zogenaamd Federaal Kongres waarop afgevaardigden van alle afdelingen aanwezig zijn (gewoonterechtelijk naar rato van één op tien leden, of één op vijftien als de bijeenkomst te groot zou worden). De vergadering die de verkiezingskandidaten aanwijst noemt men echter geen Federaal Kongres maar een Federale Konferentie. Uit artikel 21 van de statuten is af te leiden dat de Konferentie, in tegenstelling met

het Kongres, geen bestuurders verkiest, alleenlijk een adviserend karakter heeft en voorts op onbepaalde tijden bijeenkomt in een samenstelling die door het Federaal Komitee arbitrair is bepaald. Het laatste punt moet men niet per se beperkend verstaan : in het arrondissement Brugge werd een algemene ledenvergadering bijeengeroepen waar ook alle lezers van het partijblad « De Rode Vaan », evenals een reeks « sympathisanten » waren op uitgenodigd.

Strikt genomen zwijgen de statuten over de wijze van stemmen op een Federale Konferentie. In elektoraal zwakke arrondissementen gebeurt een en ander daarom wel een keer bij wijze van handen opsteken. Naar analogie van artikel 7, handelend over de verkiezing van leidende organismen, wordt evenwel aangenomen dat over personen in regel geheim wordt gestemd, zeker bij betwisting (twee kandidaten voor éénzelfde plaats) of als één der aanwezigen hierom vraagt. Het laconieke artikel 43 van de statuten laat in de praktijk blijkbaar diverse mechanismen toe ter recruterings en aanwijzing van de kandidaten. Aldus werd — naar een verslag van de plaatselijke sekretaris — in de federatie Doornik-Aat-Moeskroen (waar ditmaal een kamerlid is verkozen) een initiale kandidatenlijst geredigeerd door het Federaal Sekretariaat. Hierbij hield men rekening met de kwaliteiten en de militante waarde van de kandidaten. Tevens werd een zekere geografische spreiding in acht genomen. Het Federaal Komitee heeft hierna deze « modellijst » ter discussie en ter geheime stemming voorgelegd aan de afdelingen en de cellen. Na een nieuwe bijeenkomst van het Federaal Komitee, waarop men een synthese maakte van de interventies, werd de nieuwe lijst onderworpen aan de appreciatie van het Centraal Komitee. Tenslotte werd een Federale Konferentie bijeengeroepen die aan de hand van de gedane opmerkingen van vorige instanties bij geheime stemming de kandidatenlijst definitief heeft vastgelegd.

Elders ging het er minder omslachtig aan toe. In de federaties Brugge en Limburg bijvoorbeeld riep men een algemene ledenvergadering bijeen die direkt overging tot de samenstelling van de lijst. Voor zover we konden nagaan komt echter in regel de lijst in eerste instantie tot stand binnen het Federaal Komitee, en krijgt zij eventueel na discussie in de afdelingen haar beslag in een Federale Konferentie. Op zo'n konferentie worden alle kandidaten besproken in het licht van morele, ideologische, elektorale, representatieve criteria.

Hoewel het Centraal Komitee statutair bekeken oppermachtig is in de opstelling van de lijsten, bleven de formeel aanwijsbare bemoeienissen van de nationale leiding eerder beperkt. Vlaamse en Waalse vleugel van het Centraal Komitee bespraken traditioneel de opportuniteit van de eerste en tweede titelvoerders, evenals van de eerste plaatsvervanger.

De plenaire zitting die hierop volgde bevestigde de door de federaties voorgedragen lijsten. Er is alleen enige discussie geweest omtrent de vraag of een Vlaamse lijsttrekker te Brussel (kamerlid Van Geyt) elektoraal wel lonend kon zijn. Ook had de nationale leiding aan de federatie Thuin-Soignies een andere eerste plaatsvervanger gesuggereerd, aangezien van te voren vast stond dat de lijsttrekker zou aftreden als door apparentering een zetel zou toegewezen worden. Het plaatselijk bestuur heeft nochtans het voorstel van het Centraal Komitee afgewezen.

Uit voorafgaand verslag zijn weinig conclusies te trekken. De opzet bestond er in om een oriënterend, exploratief speurwerk te verrichten met als doel het vraagstuk meer onderzoekrijp te maken. Maar zelfs dit nederige, registrerende veldwerk is volkomen afgestuit op het zeer schrale, fragmentarische materiaal dat kon vergaard worden. We werden warempel niet door overmatige feitenkennis gehinderd. Een summier gehouden vragenlijstje dat naar alle KP-federaties werd opgestuurd, kreeg engel aan Vlaamse zijde een goede respons, wellicht op instigatie van de Vlaamse ondervoorzitter Jef Turf. Niettegenstaande diverse demarches ontvingen we slechts van drie Waalse federaties een reactie, m.n. van Huy-Waremme, Tournai-Ath-Mouscron en Charleroi. Dit maakt dat hier slechts van één arrondissement waar een verkozene was (Charleroi verloor een zetel ten voordele van Doornik) iet of wat kon bericht worden.

Dit onderzoek zou al minder in gebreke gebleven zijn als de belangrijke arrondissementen Brussel, Bergen, Zinnik, Luik hadden gereflecteerd. Let wel, het bewijs ontbreekt om uit het ontoegankelijk blijven van informatie uit de nuttige kiesarrondissementen noodzakelijk af te leiden dat er bij de KP een vrees zou bestaan voor wat Suys bestempeld heeft als « hartstochtelooos onderzoek ». Dit verslag is immers volkomen conform aan de huidige stand van zaken in het politiek onderzoekingswerk in België. Zonder enig scenario, zonder geld noch andere materiële middelen wordt men de woestijn ingejaagd. Anderzijds kon men ervaren dat het achterwege blijven van sleutel informatie wel een keer heel triviaal te wijten is aan nonchalant optreden van de betrokken personen (3).

Het gebrek aan empirische gegevens, zoals ook de afwezigheid van elke controle over het waarheidsgehalte ervan, maakt het onmogelijk om over te gaan tot een konfrontatie van de gevolgde procedures voor de lijstensamenstelling met een of ander democratie-model. Er zijn evenwel aanwijzingen om aan te nemen dat de vaststelling van

(3) Aldus bleek het bijvoorbeeld onmogelijk om van het KP-sekretariaat de volledige kandidaatlijsten te verkrijgen.

W. Dewachter (4) als zou de binnenpartijdige democratie bij de KP op stuk van lijstensamenstelling miniem zijn, of dat de oligarchische tendens er totaal is, voorbarig aandoet en ontoereikend lijkt. Het ziet er naar uit alsof het door Dewachter gehanteerde democratie-model, toegespitst als het is op meetbare indicators rond het poll-systeem, een te formalistische benadering biedt om de informele en nogal gediversifieerde gang van zaken bij de KP op te vangen.

Het is bekend dat de als bereikbaar beschouwde gegevens de benaderingswijze kunnen uitlokken. De te volgen strategie bij verder onderzoek zal zich dientengevolge nauwkeurig moeten beraden over de vraag hoe deze doel- en middelgebondenheid van het referentiekader uitgeschakeld kan worden. De indicators en maatstaven zullen in elk geval een rooster moeten aanleggen dat hierna volgende factoren niet ongedekt laat :

- de mate van openheid in het recruteringspatroon ;
- de frequentie, de duur, de bezetting en de niveaus van de vergaderingen aan de basis ;
- de garanties op het tot stand komen van « brede discussies » binnen de afdelingen en federale konferenties ;
- het gehalte van deze discussies en van de ascriptieve criteria die worden toegepast op de kandidaten ;
- de invloed van het tekort of het surplus aan kandidaten ;
- het effect van het al of niet bestaan van goed werkende cellen en afdelingen binnen het kiesarrondissement ;
- de aard en de momenten van de eventuele opeenvolgende wijzigingen aan de kandidaatslijsten aangebracht ;
- de invloed van het feit dat de KP een kleine partij is waar « iedereen iedereen kent » ;
- de rol van de Centrale Politieke Controlecommissie (een soort tuchtraad) ;
- de weerslag van de relativiteit der verkiezingen voor een kleine partij met electoraal zwakke arrondissementen ;

(4) DEWACHTER W., *De wetgevende verkiezingen als proces van machtsverwerving in het Belgisch politiek bestel*. Antwerpen, 1967, blz. 154 en 156.

- de verdoken oligarchische mechanismen die toch kunnen schuilgaan achter de machtsoverdracht van het Centraal Komitee naar de federaties toe ;
- de verschillende officieuze inzichten die bestaan ten aanzien van de interpretatie van artikel 43 (vele KP'ers achten de Federale Konferentie soeverein) en artikel 21 der statuten (de verwarring tussen de procedure ter verkiezing van het partijapparaat en die van de verkiezingskandidaten, het door elkaar haspelen van de termen Federale Konferentie en Federaal Kongres).



Partijkeuze volgens verkiezingsprogramma's bij de wetgevende verkiezingen van 7 november 1971

door G. VAN DE PUT

Departement Politieke Wetenschappen, K.U.L.

★

Als er verkiezingen in zicht zijn, gaan politieke partijen over tot het opstellen van een nieuw programma. Bij een normaal verloop van een regeringstermijn is de programmering van dergelijke opstelling nauwkeurig te bepalen aangezien de datum van de verkiezingen bekend is. De situatie ligt anders wanneer de regering tot een voortijdige ontbinding van het parlement overgaat zoals op 24 september 1971. In dit geval kunnen de partijen in tijdnood komen om een uitgebalanceerd program samen te stellen als zij de opstelling van het program te sterk aan verkiezingen binden. Het gevaar is niet denkbeeldig dat de inhoud van het program een samenraapsel wordt van concrete punten die door verschillende deel- of pressiegroepen in ijtempo geleverd worden. Een gevolg daarvan kan zijn dat de programmahoud bij gebrek aan tijd niet aan een algemene partijvergadering ter goedkeuring kan voorgelegd worden en door een kleine topgroep bepaald wordt.

Omdat er op 7 november 1971 verkiezingen werden gehouden gingen de politieke partijen dus over tot het opstellen van een verkiezingsprogram. Een vraag die zich daarbij opdringt is : welk doel streeft men na bij de vaststelling van een verkiezingsprogram ?

Op de eerste plaats kan men dergelijk program zien als een communicatiemiddel tussen de staatsburgers en de partijen, met als uiteindelijke bedoeling de kiezers over te halen de partij te steunen waarvan het program uitging. In geval men de kiezers in staat wil stellen een keuze tussen partijen te doen op basis van een verkiezingsprogram, dienen de partijen aan te geven welk beleid zij willen voeren, wat hun doeleinden zijn en langs welke wegen en wanneer zij die willen bereiken. Op de tweede plaats kan men met het verkiezingsprogram willen vastleggen hoe de partij- en kamerleden zich in de lijn van de partij dienen op te stellen tegenover de

vraagstukken die zich in het politieke leven kunnen voordoen. Voorzover een partij regeringskandidaat is wil men ook zoveel mogelijk de ministers binden. De functie van het verkiezingsprogram is dus hier richtsnoer te zijn voor mogelijke ministers, partij- en kamerleden. Een derde mogelijkheid is dat de verkiezingsprogramma's slechts een verzameling loze beloften zijn om argeloze kiezers aan te trekken, welke beloften zo gauw de verkiezingen voorbij zijn, vergeten worden. Was deze veronderstelling in het verleden geenszins irreeel, tegenwoordig bij een groeiende politieke bewustwording van de staatsburgers lijkt deze mogelijkheid meer en meer uitgesloten. Over het algemeen wordt in het programma de toekomstige koers van de partij uitgezet.

Al naargelang de bedoeling die men bij de opstelling van het verkiezingsprogram heeft, zal de inhoud en de vormgeving ervan uitgewerkt worden. Hierbij dient men zich geen illusies te maken over de invloed van het program op de partijkeuze van de burgers. De omvang van alle verkiezingsprogramma's van de wetgevende verkiezingen 1971 tesamen bedraagt in brochurevorm van $\pm 14 \times 20$ ruim driehonderd bladzijden welke meer dan 1700 programmapunten behelsen. Hoeveel kiezers brengen de moed op om deze programma's volledig te lezen, laat staan te vergelijken? Indien er, ondanks de beperkte invloed van het program op de kiezer, toch veel werk van de partijprograms gemaakt wordt is het om aan te geven in welke richting de partij wil koersen zodat partijleden, vertegenwoordigers van partijen in parlement en regering zoveel mogelijk die richting zullen aanhouden. De partijmilitanten puren er tijdens de verkiezingsstrijd hun slogans uit voor de gewone kiezers die wellicht hun blik meer nog op slogans werpen dan op lange programs.

TABEL
Partijprograms

Politieke partijen	Omvang partijprograms (in blz.)	Aantal programpunten
C.V.P.	48	272
P.S.C.	(48) + 8 *	(272) + 40
B.S.P.-P.S.B.	19 **	140
P.V.V.-P.L.P.	48 **	345
Vlaamse P.V.V.	9	26
P.L.P. de la région bruxelloise	24	46
V.U.	36	397
R.W.	32 + 25 ***	190
F.D.F.	60	244
K.P.B.-P.C.B.	3 **	29
	312	1.729

* Buiten een regionaal actieplan van de P.S.C. hebben de C.V.P. en de P.S.C. ongeveer eenzelfde program.
 ** De programs van de P.V.V.-P.L.P., B.S.P.-P.S.B. en K.P.B.-P.C.B. verschenen in stencilvorm.
 *** Het R.W.-program werd in twee verschillende brochures verspreid.

De inhoud van een verkiezingsprogram zal een antwoord moeten geven op de vragen welke grote doelstellingen een partij in de toekomst zal nastreven met het oog op de uitbouw van de maatschappij, door welk beleid en welke middelen en binnen welke tijdspanne deze kunnen bereikt worden. Daarbij dienen de auteurs van het program een open oog te hebben voor de bestaande noden en problematiek in de maatschappij. Het zou een blijk van politieke zwakheid zijn, om niet te spreken van gebrek aan democratische gezindheid indien de programma's vooral als publicitair betoog beschouwd worden, waarin de aanwezige politieke knelpunten zouden omzeild en in de doofpot gestopt worden bijvoorbeeld uit vrees partijaanhangers of kiezers te verliezen.

In bovenstaand perspectief zal een algemene beschouwing gegeven worden van de verkiezingsprograms van de partijen die in het parlement vertegenwoordigd zijn nl. : de Christelijke Volkspartij, de Belgische Socialistische Partij, de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang, de Volksunie, het Front Démocratique des Bruxellois Francophones, het Rassemblement Wallon et de Kommunistische Partij van België.

In een latere publikatie zal voor de voornaamste beleidsterreinen een vergelijkende analyse van de programs van de genoemde partijen gemaakt worden. Een totale analyse van de meer dan 1 700 programmapunten kan hier onmogelijk in de vorm van een artikel behandeld worden. Een grote moeilijkheid voor dergelijke operatie is het verschil in opbouw van de diverse programs. Elk program heeft zijn eigen indeling met een verschillende klemtoon op de onderscheiden terreinen. Verder blijkt dat sommige partijen in hun verkiezingsprograms beleidsterreinen betreden die door andere partijen niet of in geringe mate worden aangeraakt.

ALGEMENE BESCHOUWING VAN DE VERKIEZINGSPROGRAMMA'S.

1. Het verkiezingsprogramma van de Christelijke Volkspartij.

Onder het motto : « Vertrouwen » heeft de CVP-PSC op 16 oktober 1971 de verkiezingsstrijd ingezet met de bekendmaking van haar kiesplatform. Dit gebeurde tijdens een buitengewoon congres te Mechelen voor de CVP en te Namen voor de PSC. Op dezelfde dag, op geografisch verschillende plaatsen, hiermee beantwoordend aan de regionalisatietendens, werd een gemeenschappelijk program afgekondigd voor talrijke partijmandatarissen en militanten. Met een audio-visuele voorstelling werd gewezen op wat de CVP-PSC op elk vlak sinds 1965 had verwezenlijkt, alsook het program van de toekomst aangegeven. Dit alles was met een licht- en klankspel omkaderd, met Eerste-Minister Eyskens als lijsttrekker van de partij in het middelpunt.

Het oranje programmaboekje van de CVP (48 blz.) en het groene boekje van de PSC (56 blz.) verschillen van inhoud niet veel van elkaar. Alleen werd bij het PSC-program een eigen regionaal en cultureel luik gevoegd. Het gemeenschappelijk program omvat volgende grote krachtlijnen : de economische vernieuwing, het welzijnsbeleid, een doeltreffend gezondheidsbeleid, een modern onderwijs, een eigen cultuurpolitiek, een vernieuwde Staat, een verenigd Europa, vrede, rechtvaardigheid en ontwikkeling in de wereld. Aan de concrete uitweiding van genoemde krachtlijnen gaat een inleiding vooraf waarin gewezen wordt op de realisaties van de regering-Eyskens. Niemand twijfelt aan het belangrijk werk van Eerste-Minister Eyskens en de christendemocraten, maar de aangehaalde verwezenlijkingen zijn niet alleen hun werk. Vergeleken met vroegere CVP-programma's ontbreekt in voorliggend kiesplatform elk spoor van beginselverklaring. Het christelijk of confessioneel karakter van de partij wordt niet meer aan de orde gesteld. Met geen woord wordt gerept over de fundamentele optie van de partij. Jawel, in de inleiding staat : « wij willen streven naar het fundamenteel objectief van onze partij : de beste kansen op geluk, in vrijheid en menswaardigheid ; voor alle vrouwen en mannen in alle gewesten ». Met dit objectief onderscheidt de CVP-PSC zich van geen enkele andere partij. Welke partij zal dergelijk streven niet voorstaan ?

Het feit dat een verkiezingsprogram voornamelijk gehanteerd wordt om de concrete projecten van een politieke partij kenbaar te maken, sluit niet uit dat wordt aangegeven wat de uiteindelijke doelstellingen van een partij zijn. Wat betekent dit geruisloos verdwijnen van een duidelijke christendemocratische standpuntbepaling ? Is dit in overeenstemming met de algemene opinie in de partij ? Is hier sprake van een werkelijk deconfessionaliseringsstreven of van een louter « programmatische » compromisvoorstelling welke alle discussies wil vermijden ? Als men de inleiding mag geloven, wordt er voor een geheel nieuwe opstelling gekozen : « vrij van elke politieke doctrine uit het verleden, willen wij naar de toekomst kijken ». Wat deze uitspraak precies inhoudt, is niet duidelijk. Uit het vervolg van de tekst is wegens de algemene uitdrukkingen moeilijk een specifiek standpunt van de CVP-PSC te halen : « wij zijn voor de vooruitgang, voor de evolutie, tegen het immobilisme »..., « wij willen een humane maatschappij »... « meer en betere goederen en diensten ter beschikking van de mens »... « alle nog bestaande ellende bestrijden »... Met betrekking tot de inleiding valt verder op te merken dat geen enkel woord wordt besteed aan de voortijdige ontbinding van het parlement. De kiezer vindt geen enkele verwijzing naar de motivatie van deze ontbinding ; hij mist elke aansluiting op de economische situatie die volgens Eerste Minister Eyskens toch de grondreden van de parlamentsontbinding was. Voor de aandachtige lezer is er misschien een spoor hiervan te vinden in het voor-

opstellen van de economische vernieuwing als eerste hoofdstuk van het programma.

Omtrent de concrete inhoud van het program kan men niet aan de indruk ontkomen dat veelal dezelfde traditionele, weinig betwistbare, voorstellen met een nieuw kleedje naar voren worden gebracht. Hiermee wordt aangesloten op de bestaande algemene problematiek en de eisen van de verschillende beroepsgroeperingen. De hele waaier van maatschappelijke sectoren zoals de landbouw, middenstand, handel, nijverheid, enz. komt aan bod. Over thema's die de laatste tijd nogal deinig hebben veroorzaakt, zoals de persconcentraties, het deficit van de ziekteverzekering, de hervorming van het gezondheidsbeleid, de Voer, de reclame op de televisie, het prijzenbeleid, abortus, drugs, enz... wordt echter geen of een zeer onduidelijk en algemeen standpunt ingenomen. Zeker, er staan een aantal nieuwigheden in het program, maar nieuwigheden waarover geen betwisting bestaat zoals « onmiddellijk recht op het onmiddellijk noodzakelijke : iedereen die in nood verkeert, heeft een dwingend recht op onmiddellijke hulp »; een uitgebreid hoofdstuk over milieubescherming. Vele voorgestelde objectieven zijn echter reeds aan de orde gesteld als de kredieturen, de instelling van de cultuurraden, 107quater, de planning van de autowegen, de universitaire expansie en de fusies en agglomeraties.

Als eerste objectief wil de CVP-PSC een economische vernieuwing met als doel de tewerkstelling, het arbeidsinkomen en de koopkracht. Een sterke prikkel hiertoe ziet zij in de modernisering van het land, het scheppen van een beter woon- en leefmilieu en de uitbouw van gemeenschapsdiensten. Als volkspartij is de CVP-PSC begaan met het welzijn van de gehele bevolking, maar één punt stelt zij duidelijk voorop : de minstbedeelden hebben voorrang. Degenen die een speciale zorg verdienen zijn : de bejaarden, geesteszieken, gehandicapten en vreemdelingen. De welzijnszorg bevat daarenboven een politiek van sociale dienstverlening en een gezinsbeleid. Dit alles dient gesteld in een stelsel van maatschappelijke zekerheid waarin ieder recht heeft op een gewaarborgd inkomen dat waardevast en welvaartsvast is.

De gezondheidszorg is een persoonsrecht dat door de overheid moet gewaarborgd en georganiseerd worden maar onder verantwoordelijkheid van de persoon en van de georganiseerde groepen. Inzake onderwijs moeten de verschillende schoolgemeenschappen een zo groot mogelijke vrijheid krijgen. Voor iedereen dezelfde rechten tegenover dezelfde plichten in dienst van een gemeenschappelijk ideaal : de beste toekomst van onze jeugd. De hervorming van het onderwijs moet gericht op een democratischer onderwijs aangepast aan ieders mogelijkheden, een betere kwaliteit en betere dienstverlening door scholen, en door werkelijke schoolvrede.

In het totale welzijnsprogram dient verder een actief cultuurbeleid gevoerd te worden dat voornamelijk gericht is op de socio-culturele participatie en permanente opvoeding van de volwassenen in de volksgemeenschap.

Van de nieuwe staatsinstellingen moet ook wat gemaakt worden : gemoderniseerde instellingen, hervorming van de administratie, een gepland beleid, een democratisch bestuur en gezonde financiën.

Tenslotte dient meer dan ooit gestreefd te worden naar een verenigd Europa en naar rechtvaardigheid en vrede in de wereld.

Het geheel van het CVP-PSC-program vertoont op uitzondering na van de onderdelen : gewaarborgde koopkracht, gepland beleid en gezonde financiën, een samenhangend beeld. In de waaier van talloze voorstellen en objectieven zijn echter ook leemten te bespeuren. Zoals reeds aangegeven, zijn er een aantal conflictpunten vermeden die, hoewel de CVP-PSC zegt zich « vrij van elke politieke doctrine uit het verleden » op te stellen, typisch met ideologische geschillen te maken hebben. Een andere leemte in het program is het ontbreken van een meer uitgebreid hoofdstuk over de financieel-economische politiek : begrotingspolitiek, overheidsuitgaven, conjunctuurbeheersing en inflatiebestrijding.

Globaal gezien ontbreekt de cement van de maatschappijvisie die al de programmapunten bindt en er een gestalte aan geeft. Ondanks het groot aantal, vaak progressief gestelde objectieven, zijn de voorstellen meer dan eens in algemene bewoordingen gegoten zodat zij weinig inhoud hebben. Het groeiend aantal structuren en op te richten instituties getuigt van een veel essentiëler belang toekennen aan planning dan vroeger, maar het is niet duidelijk in welke richting deze structuren zullen werken.

Tenslotte probeert de CVP-PSC als volkspartij zonder twijfel de vele eisen van de onderscheiden beroepsgroeperingen in het uitgebreid program te verwoorden maar een grote tekortkoming daarbij is dat er geen enkele nadere aanduiding verschaft wordt van de wijze waarop al deze objectieven bekostigd gaan worden en van de termijn waarbinnen deze gerealiseerd moeten worden.

2. Het verkiezingsprogramma van de Belgische Socialistische Partij.

In het teken van de parlementaire verkiezingen van 7 november 1971, hield de BSP-PSB-leiding op 15 oktober 1971 te Brussel een persconferentie over het kiesplatform van de BSP-PSB. Voorzitters Van Eynde en Leburton stelden het kiesmanifest onder het thema « stoutmoedig genoeg voor onze tijd » voor aan de pers. Alle takken van de **Gemeenschappelijke Aktie - ABVV - Mutualiteiten - Cooperatieven** - waren uitgenodigd en

betrokken bij de opstelling van het document. Het program was echter niet onderworpen of voorgelegd aan een congres of enig ander beraad van militanten.

Het aangegeven document bevat drie onderscheiden stukken. In het eerste deel geven de twee voorzitters van de partij een kort overzicht van de voornaamste doelstellingen van de BSP-PSB, na eerst verklaard te hebben dat het land een grote politieke macht nodig heeft die op nationaal vlak eensgezind en evenwichtig is samengesteld. De BSP-PSB meldt zich aan als zo'n macht ondanks de tijdelijke Brusselse verwickelingen en de twee socialistische lijsten in Brussel.

De BSP-PSB wenst eindelijk rust op communautair gebied. De genomen beslissingen en het gegeven woord moeten geëerbiedigd. Dit geldt voor de ontwerpen die in de loop van de voorbije legislatuur niet konden worden verwezenlijkt : Voerstreek, art. 107 quater, het cultuurpact, de vastlegging van de economische ontwikkelingsgebieden.

De nieuwe regering moet na de verkiezingen allereerst een groot plan van economische heropleving uitwerken, gezien het algemeen verschijnsel van economische verslapping.

Als vier belangrijke sociale doelstellingen worden gesteld : gezondheids-politiek, toepassing van de voorziene hervormingen inzake onderwijs, huisvesting en de collectieve toerusting van het land, strijd tegen de bezoedeling en hindernissen van velerlei aard.

De economische politiek zal vooral op volgende objectieven gericht zijn : de economische expansie en de toepassing van de hervormingen inzake planning en economische decentralisatie, bescherming van de verbruiker, coördinatie van de energie.

Verder gaan de bekommernissen van de BSP-PSB naar het gezin, de vrouw, de jeugd en andere traditionele categorieën.

Blikvangers in het BSP-PSB-program zijn : de eis van een minimum pensioenbedrag van 7.500 fr. per maand of 90.000 fr. per jaar, en de vermindering van de legerdienst.

Tenslotte zal de BSP-PSB haar aandacht blijven richten op het evenwicht van de openbare financiën, een stevige munt, een democratische fiscaliteit en de Europese Veiligheid.

Het tweede gedeelte geeft een balans van de verwezenlijkingen van de regering op institutioneel, economisch, sociaal en financieel gebied, met een kort overzicht van de nog hangende, communautaire en andere problemen : art. 107 quater, uitbouw van het statuut van de gewesten, Voerstreek, Oostkantons, cultuurpact, administratieve decentralisering.

Tenslotte worden in het derde deel meer uitgebreid de krachtlijnen van het socialistisch verkiezingsprogram gegeven. Volgens dit program begint een nieuwe etappe inzake vooruitgang voor de mens met de gezondheid,

gaat verder met de opvoeding, permanente opvoeding en cultuur, waarbij een bijzondere aandacht gevestigd wordt voor de huisvesting en het leefmilieu. Verder bevat dit program behalve : « welvaart dank zij een betere economie », de traditionele verkiezingsbeloften voor allerlei categorieën in de maatschappij. In aparte hoofdstukken wordt tenslotte aandacht besteed aan het leger, de internationale politiek en de Derde Wereld, alsook aan de pers, radio en televisie.

In tegenstelling tot het CVP-program komt de opstelling van het socialistisch program eerder verward voor. De drie onderscheiden delen sluiten niet aaneen, maar lijken afzonderlijk geschreven. Het eerste deel lijkt met zijn overzicht van de al of niet gerealiseerde projecten van de Regering-Eyskens, alsook met de vermelding van de voornaamste BSP-PSB-objectieven een beknopt verslag te geven voor kiezers die de twee overige delen niet onder ogen mochten nemen. « Het is na rijp beraad dat de BSP stelling neemt ». De vraag kan gesteld worden of niettegenstaande de Gemeenschappelijke Aktie de BSP-PSB hier wel in haar geheel stelling neemt. Nog vóór de bekendmaking van het program betreurden de linksgerichte jongsocialisten het in hun orgaan « Links » dat een congres of een algemene raad niet de gelegenheid kreeg om zich over dit program uit te spreken. Een resolutie van het congres van januari 1971 waarbij beslist werd dat men een Buitengewoon Congres zou houden om de grote opties van het democratisch socialisme tegenover de vraagstukken van onze tijd te bepalen, ging evenmin in vervulling.

Evenals in het CVP-program ontbreekt in het socialistisch program bijna elke mogelijkheid tot partijidentificatie via het program. Er is geen enkel spoor van een socialistische maatschappijvisie te ontdekken. Heeft de BSP daarmee het pad van de ideologische fundering verlaten of heeft zij het program enkel opgevat als een middel om macht te verwerven door zoveel mogelijk kiezers aan te trekken op praktische, gemeenschappelijke politieke keuzen ? Deze laatste bekommernis heeft voor gevolg dat dit program evenals elk ander alles raakt, maar vaag is waar het gaat om standpunten die nog in de publieke opinie betwist worden. In aansluiting met de parlementsonbinding wordt in het eerste deel van het BSP-program verwezen naar de slappe economische toestand die de volgende regering allereerst tot een politiek van economische « heropwekking » moet aanzetten. De middelen die daartoe worden voorgesteld lijken echter vaag en algemeen.

Noch in de voorstellen omtrent de vier voor de BSP aangegeven sociaalpolitiek essentiële gebieden, noch in de voorziene economische expansie-maatregelen is een duidelijk socialistisch geluid te horen.

Het tweede deel van het BSP-program hetwelk de regeringsrealisaties opsomt, is te compact om voor de doorsnee-kiezer duidelijk te zijn. Ondanks het feit dat de communautaire problemen voor de socialisten

grotendeels van de baan schijnen te zijn door de bekomen realisaties en gedane verbintenissen, brengen zij de nog niet bereikte verwezenlijkingen met nadruk naar voren : art. 107 quater, het standpunt van de gewesten, Voerstreek, Oostkantons, cultuurpact en administratieve decentralisatie.

Het eigenlijke programma van de BSP bevindt zich in uitgebreide vorm in het derde deel. Het is een kernachtige en sobere opsomming van talloze objectieven die grotendeels gemeengoed zijn of waarover een akkoord bereikbaar is. Aangaande conflictpunten waarbij de verschillende ideologieën elkaar raken, worden zorgvuldig « socialistische » standpunten vermeden of in zulke vorm gegoten dat zij niet meer als zodanig herkenbaar zijn.

Onder het gezondheidsbeleid is niets terug te vinden over een nationale gezondheidsdienst. Het grootste deel van de voorstellen voor dergelijk beleid bestaat uit algemeenheden : « bevordering », « humanisering », « geen verzwaring van de lasten », « geen beperking van de sociale voordelen ». Het is nochtans bekend dat er inzake gezondheidsbeleid een concreet plan in het linkse kamp bestaat. Van algemeenheden krioelt het ook bij de voorstellen inzake onderwijs, permanente opvoeding en cultuur, huisvesting en leefmilieubescherming. Er zijn genoeg voorstellen maar de binding tussen hen en de weg waarlangs zij kunnen gerealiseerd worden, ontbreken.

Een gedegen hoofdstuk over een socialistische financieel-economische beleidsvisie is nergens te bespeuren, niettegenstaande het grote belang dat hieraan door de BSP gehecht wordt. Bij de voorziene maatregelen inzake economisch beleid wordt er over punten als nationalisering van de sleutelsectoren, spreiding van de politieke en economische macht, inkomens- en vermogensverdeling, met geen woord gerept. Het verst dat het program gaat is : geen socialisering van de risico's zonder controle van de werknemers op de ondernemingen » ; « samengeordend energiebeleid » ; het nationale distributienet voor gas en electriciteit moet een openbare dienst worden ».

Verder bevat het BSP-program een reeks traditionele verkiezingsbeloften voor alle mogelijke groeperingen : loontrekkers, zelfstandigen, landbouwers, kaderpersoneel, gepensioneerden, gehandicapten, oorlogsslachtoffers, jongeren, miliciens. Bijzondere aandacht wordt geschonken aan de volledige emancipatie van de vrouw. Het gezin is voor de BSP de grondslag van de maatschappij, maar zij wenst toch de vooroordelen en de discriminatie te bestrijden inzake abortus, huwelijksstelsel, rechten van de overleden echtgenoot. Ook al streven een aantal socialisten vrijheid van abortus en versoepeling van de wetgeving op de echtscheiding na, de BSP-leiding heeft het verkieslijk geacht hierin een algemener standpunt in te nemen.

De BSP voorziet in tegenstelling tot de CVP een aantal hervormingen op militair gebied o.m. de verkorting van de dienstdienst. Gezien de internationale akkoorden, moet afgewacht worden of dit mogelijk is. Toch heeft de BSP in de eerste fase van de hervorming niet de oprichting van een beroepsleger op het oog.

Het deel over de internationale politiek en de Derde Wereld is bijzonder zwak uitgebouwd. In de erkenning van de DDR en Noord-Vietnam alsmede in het verlenen van hulp aan de progressistische en bevrijdingbewegingen is wellicht een links tintje te bemerken.

In een laatste hoofdstuk komt de BSP op voor een volledige vrijheid van drukpers en meningsuiting, en voor een verjongingskuur voor radio en televisie. Van het gebruik van de pers en andere massamedia wil de Socialistische Partij bij de regeringsonderhandelingen een belangrijk gesprekspunt maken. Behalve het ontbreken van breekpunten als structuurhervormingen of nationalisaties van de basissectoren, zijn een aantal thema's die bij de socialisten actueel zijn, achteloos in het program voorbijgegaan zoals de progressieve frontvorming, de wapenhandel, het schoolpact dat zo'n moeilijk onderhandelingspunt was bij de regeringvorming, de immigratiepolitiek, een beleid ten aanzien van de vreemde arbeiders, de sanering van de ZIV.

Het program in zijn geheel bezien, bevat te veel inhoudsloze voorstellen waarmee geen duidelijke politieke beleidsrichting wordt ingeslagen. Het komt te veel voor als een loutere opeenstapeling van objectieven met bij uitzondering een kwantificering. Evenals bij het CVP-PSC-program ligt hier een grote tekortkoming in het ontbreken van een nadere aanduiding omtrent de realisatie-periode en de bronnen vanwaar de middelen moeten komen om deze voorstellen te verwezenlijken.

3. Het verkiezingsprogramma van de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang.

Als eerste partij heeft de PVV bij monde van de voorzitters Descamps en Vanaudenhove het sociaal-economisch PVV-program op 7 oktober 1971 bekend gemaakt. Zij legden er de nadruk op dat dit gedeelte van het PVV-program voor de hele PVV gold, zowel voor de Waalse, Vlaamse als voor de verschillende Brusselse strekkingen. Dit gemeenschappelijk program zal later door de Vlaamse, Waalse en Brusselse PVV worden aangevuld met specifieke programapunten voor elk van de gewesten afzonderlijk.

Het snelle verschijnen van het PVV-program hangt zonder twijfel samen met het feit dat de PVV reeds lang bezig was een doctrinaal congres op touw te zetten, zodat bij de plotse parlementsontbinding reeds enig denkwerk was verricht. Dit denkwerk kwam voor een groot deel van Vlaamse

zijde met o.m. een manifest voor mens en maatschappij « Steeds meer » van Grootjans e.a., en de bedenkingen van de werkgroep-« Horizon » met H. De Croo, Klein, e.a.

Het PVV-program is een zeer omvangrijk document dat hoewel « economisch-sociaal » genoemd, meer dan dit domein behandelt.

Vóórop staan traditioneel de liberale voorstellen voor een fiscaal, budgettair en financieel beleid, op de voet gevolgd door de economische politiek. In tegenstelling tot vroegere PVV-programas vindt men, behalve een enkele alinea, geen enkele directe aanval meer op het regeringsbeleid. Als resoluut voorstander van een sociaal en progressief liberalisme besteedt de PVV bijzonder veel aandacht aan haar sociale politiek, waarin zij haar objectieven omtrent tewerkstelling, arbeidsduur, sociale woningbouw, loon, maatschappelijke zekerheid en gezondheidsbeleid onderbrengt.

Vervolgens worden zoals bij alle traditionele politieke partijen een waaijer van voorstellen geformuleerd om aan de behoeften en eisen van allerlei bevolkingsgroeperingen te voldoen. Daarbij worden de Derde Leeftijd, de gehandicapten en de Middenstand vooropgesteld. Een zeer uitgebreid hoofdstuk wijdt de PVV aan de vrouw. Niettegenstaande bijv. het probleem van de echtscheiding is verwaarloosd, wordt inzake actuele conflictvragen als gezinsplanning, abortus, een duidelijk liberaliserend standpunt ingenomen.

Voor de domeinen van onderwijs en cultuur heeft de PVV breeduit haar algemene beleidsvisie geformuleerd, die echter de vraag naar mogelijke realiseerbaarheid oproept. Uitgezonderd de eisen tot oprichting van talrijke centra en instituten legt het PVV-program hier teveel de klemtoon op de algemene doelstellingen. Zich uitsprekend voor de pluralistische gemeenschapsschool, gaat het voorbij aan de actuele kwestie van het schoolpact.

Als enige van de traditionele partijen behandelt het PVV-program het probleem van de bescherming van de burger en zijn privéleven. De PVV is ook de enige partij die zich resoluut tegen alle censuur keert en tot een georganiseerde sexuele voorlichting wil komen.

Parallel met het BSP-program (wie heeft wie gevolgd ?) dringt de Liberale Partij aan op de bescherming van de persvrijheid en herziening van het omroepbestel.

Vervolgens wordt, verloren tussen de hoofdstukken Media en Landsverdediging, bekommernis getoond voor een stokpaardje bij deze verkiezingen nl. het behoud van het leefmilieu. Met dit hoofdstuk verhoogt echter aanzienlijk het aantal door de PVV geeïste nieuwe instellingen.

Tot de minst inhoudelijke delen behoren de hoofdstukken over de landsverdediging, de buitenlandse politiek en de ontwikkelingshulp. De krachtlijn van de PVV inzake landsverdediging is de geleidelijke realisatie van een beroepsleger. Voor de buitenlandse politiek dient vooral rekening gehouden met twee principes : prioriteit geven aan de mens en erkenning

van bestaande realiteiten. Wat betreft de EEG wordt gekozen voor de verdere uitbouw van haar instellingen. In verband met de ontwikkelingshulp worden slechts weinigzeggende algemeenheden geformuleerd; er is geen spoor te vinden van voorstellen van concrete hulpverlening.

Evenmin als het CVP- en BSP-program houdt het PVV-program zich bezig met een uitweiding over een ideologische standpuntbepaling. De Liberale Partij laat echter in het program duidelijker haar gezicht zien dan de andere genoemde partijen. Zij heeft « resoluut gekozen voor een sociaal en progressief liberalisme ». Het dringt langzaam tot haar door dat meer moet gedaan worden voor collectieve voorzieningen in plaats van voor individuele personen.

Het duidelijkst zijn de liberale gelaatstrekken te herkennen op het gebied van de economische politiek waar de partij zonder omwegen opteert voor een vrije onderneming in een vrij markt-economisch systeem, met beperking van de overheidsstussenkomst tot globale tussenkomsten. Verder wenst de PVV een democratische planning die voor de overheid een zekere marge van verplichtingen inhoudt maar niet imperatief kan zijn voor de ondernemingen.

Op sociaal gebied hebben de voorstellen tot verhoging van het aandeel van het rechtstreeks loon en het onttrekken van de gezins- en verlofvergoedingen aan de RMZ een liberaal tintje.

Onvermijdelijk vindt men in het verkiezingsprogram van de PVV een groot aantal punten terug die in de programs van andere partijen zowel van de oppositie als van de meerderheid voorkomen, punten waarbij de PVV geenszins achterblijft bij de twee regeringspartijen. Zij is overigens niet bang om conflictvragen te beantwoorden die deze partijen onaangeroerd of in het duister laten.

Het geheel van de voorstellen per domein is in een breder kader van doelstellingen geplaatst dan bij de reeds behandelde programs, maar toch ontsnapt ook dit program niet aan een groot aantal vage formuleringen.

Niettegenstaande de uitgebreidheid van het program zijn een aantal belangrijke kwesties die in PVV-kringen wel degelijk ter discussie gelegd zijn, niet in ogeschouw genomen, m.n. de herziening van de wet inzake ruimtelijke ordening, de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, het beheer van de ondernemingen, het medebeheer, de rechtstreekse verkiezing van burgemeester, gouverneur en Eerste-Minister, de sociaal-economische raad de belastingsfraude en de communautaire problematiek.

Met uitzondering van de delen betreffende landsverdediging, buitenlandse politiek en ontwikkelingshulp bevat het PVV-program overigens een indrukwekkend aantal voorstellen. Een opvallend kenmerk daarbij is, de andere partijen bezondigen zich daaraan ook, het grote aantal nieuwe instellingen dat geest wordt. Getuigt dit misschien van een geest van plan-

ning en structurele aanpak, de vraag die hierbij wederom niet kan vermeden worden, is : realiseert men zich wat dit alles gaat kosten, waar denkt men de middelen vandaan te halen ? Is het eerlijk de kiezer al deze zaken voor te houden zonder een berekening te maken ? In het hoofdstuk over het leefmilieu laat de PVV iets hiervan doorschemeren door te verklaren dat we « voor een keuze staan : deze tussen het particulier en het openbaar verbruik ».

a) Het verkiezingsprogramma van de Vlaamse PVV.

Tijdens een persconferentie op 19 oktober 1971 gehouden te Brussel, heeft de Vlaamse PVV haar eisenpakket bij monde van de hh. Grootjans en De Clercq kenbaar gemaakt, hiermee beantwoordend aan « de communautaire realiteit in de schoot van de PVV die gestructureerd op regionale bases, blijft en zal blijven een nationale partij ». De Vlaamse PVV keurt het algemeen program van de PVV-PLP goed, maar heeft daarenboven een program uitgewerkt dat meer speciaal voor Vlaanderen bestemd is.

Dit program beperkt zich louter tot de communautaire problemen omdat het voor het overige het nationale PVV-PLP-program onderschrijft. Het is opgebouwd rond tien punten. In volmondige erkenning van de communautaire realiteit verbindt de Vlaamse PVV zich ertoe te ijveren voor : Vlaamse gelijkwaardigheid op basis van een proportionele gelijkheid (60/40) ; een krachtige Vlaamse culturele uitstraling in het buitenland ; een dynamische economische streekontwikkeling en een rechtvaardige spreiding van de welvaart door spreiding van de fiscale inkomsten, en het voorstel-Philippart ; een groeiende culturele autonomie en de eis tot realisatie van een cultuurpact ; nieuwe instellingen waarbij decentralisatie en fusie van gemeenten worden nagestreefd ; bevordering van nationale verstandhouding tussen Walen en Vlamingen ; de eis voor maatregelen ter bevordering van de Vlaamse aanwezigheid te Brussel ; Brussel als internationaal contactpunt, en het streven naar taalvrede. Wat de Voer aangaat spreekt de Vlaamse PVV zich uit voor het behoud van het statuut van 1963.

Het aanvullend program van de Vlaamse PVV heeft iedereen verrast. Het is veel vlaamser dan ooit bij de Vlaamse liberalen in de vroegere PVV werd beleefd. Als een duidelijk Vlaams eisenprogram is het echter niet van die aard om de andere « regionale » PVV-partners te stemmen.

De Vlaamse liberalen hebben, in tegenstelling tot de CVP die gelijklopende eisen stelt, wel hun houding ten opzichte van de toekomst van de Voer bepaald. Men kan zich echter afvragen of de houding van kordaatheid waarmee de Vlaamse Voer wordt verdedigd, niet eerder een houding van opportuniteit is gezien de stellingname van de Vlaamse liberalen in het verleden.

b) Het verkiezingsprogramma van het kartel PLP-PVV-Brussel.

De tweetalige PVV-federatie-Brussel werd opgericht tengevolge van de overeenkomst van het FDF met Hougardy, Risopoulos, Van Offelen, e.a. Op 19 oktober 1971 hield zij te Brussel een persconferentie waarop het korte verkiezingsprogram uiteengezet werd. Terwijl het kartel PLP-PVV zich voor het economisch en sociaal program bij het nationaal PVV-PLP-program aansluit, legt het in het eigen program vooral de nadruk op de noodzaak dat Brussel het bindteken tussen de Franstalige en Vlaamstalige gemeenschap moet zijn. Als Brussel in de handen van het FDF valt, zal zij noch door de Walen noch door de Vlamingen als hoofdstad van het land erkend worden. Tot elke prijs wil het kartel een akkoord met de Volksunie en het FDF vermijden.

c) Het verkiezingsprogramma van het PLP de la région bruxelloise.

Het program van het PLP-de la région bruxelloise wil slechts enige problemen onderzoeken die de keuze van de burger bij de verkiezingen moeten oriënteren. De thema's waartoe het program zich beperkt, zijn : de economische en sociale politiek, de middenstand, de vrouw en de toekomst van Brussel.

Trouw aan de traditie van de liberale verkiezingsprograms, opent deze partij met een aanpak van de economische en sociale problemen. Een van haar eerste objectieven is de strijd tegen de werkloosheid door handhaving van het exportniveau en een politiek van nieuwe investeringen. Vervolgens richt het PLP zich tot haar trouwste clientele, de middenstand, met een reeks voorstellen op economisch, fiscaal en sociaal vlak, welke merendeels parallel lopen met die van het nationaal liberaal program.

De grootste aandacht wordt besteed aan de situatie van de vrouw. Achtereenvolgens overloopt het program haar positie in het gezin, op het werk, bij de opvoeding en beroepsvorming, en spreekt zich uit voor : de rechtsbekwaamheid van de getrouwde vrouw, de gelijkheid van de echtgenoten, liberalisatie van de contraceptie en van de therapeutische abortus, gelijkheid van werknemers en werkneemsters, coeducatie, aangepaste beroepsvorming en afschaffing van de fiscale wet op de samenvoeging van de inkomens van man en vrouw. In het laatste programma-onderdeel handelt de PLP als typische Brusselse partij uitgebreid over de toekomst van de hoofdstad, onder de slogans : Brussel bevrijden en Brussel vermenschelijken. Met nadruk stelt deze liberale partij dat zij niet tegen de bevordering van de Nederlandstaligen en hun taal is, maar tegen de politieke exploitatie door de extremisten. Concreet eist zij o.m. dezelfde bestuursvrijheid voor de Brusselse agglomeratie als voor de andere agglomeraties ; bevrijding van de taalwetten van 1963 voor haar gemeentepersoneel, alsmede organisatievrijheid voor de perifere gemeenten. Tevens beweert de PLP dat zij niet

tegen de promotie van de twee andere regionen van het land is, maar dit objectief kan bereikt worden zonder Brussel te « ontvetten ».

Het voorliggend program wordt gekenmerkt door een nieuwe opvatting over en een nieuwe opstellingswijze van een verkiezingsplatform. In plaats van de traditionele opsomming van voorstellen per sector en per bevolkings-categorie beperkt het PLP-program zich tot de behandeling van enige kern-problemen. Zo sluit het als enig program nauw aan bij de gebeurtenissen naar aanleiding waarvan het parlement ontbonden werd. Langsheen een beschrijving en critisering van het gestelde komt het dan tot concrete voorstellen. Hoewel geen doctrinair standpunt wordt ingenomen, doet de PLP geen enkele poging om haar gezichtstrekken te verbergen. Uitgesproken liberaal-Brussels, lijkt de PLP, naar de volgorde van de behandelde thema's te oordelen, zich echter eerst liberaal en dan pas Brussels te noemen.

Haar eisenprogram inzake sociaal-economisch beleid, voor de vrouw en de middenstand heeft zij voor het grootste deel uit het nationaal liberaal kiesplatform overgenomen, inbegrepen het weglaten van becijferingen en financieringsbronnen. Blijkens het deel over Brussels' toekomst heerst er bij de PLP een angstcomplex ten opzichte van de Vlamingen. De PLP wil niet dat Brussel door hen ingesloten en « ontvet » wordt. Zij is niet tegen de promotie van de Nederlandstaligen, maar eisen tot duidelijke verbetering van hun situatie in Brussel worden beschouwd als « politieke exploitatie ». Ernstige pogingen tot gelijkwaardigstellen van de Vlamingen in Brussel worden als discriminerend tegenover de Brusselsaars aangevoeld. Tegenover de opheffing van een minderwaardige toestand worden nieuwe eisen gesteld.

4. Het verkiezingsprogramma van de Volksunie.

Het verkiezingsprogram van de Volksunie werd op 18 oktober 1971 te Brussel bekendgemaakt door de heren Van der Elst, Jorissen en Schiltz. Onder de slogan « Maak ons nog sterker » heeft de VU een programma-actieplan uitgewerkt dat 36 blz. beslaat. De standpunten die erin voorkomen, bevatten in die zin niets nieuws dat het program opgesteld werd in het kader van de congresresoluties van juni 1971.

Het VU-program omvat tien hoofdstukken waarin de voornaamste beginselen en de meest dringende actiepunten van de partij geformuleerd worden.

Vóórop staat als het objectief : federalisme met twee ; kost wat kost dient het baas-in-eigen-huis-beginsel uitgebouwd. Concreet moet de autonomie van de twee gemeenschappen in België bestaan in het overdragen

van bevoegdheden op wetgevend, uitvoerend en rechterlijk vlak op elk gebied buiten dat van de buitenlandse politiek, landsverdediging, openbare financiën en de algemeen-economische politiek. Brussel is geen derde gemeenschap in België en moet beperkt blijven tot de negentien gemeenten.

In het hoofdstuk over de bevordering van welvaart en welzijn wordt de aandacht gericht op de economische politiek, medebeheer in de onderneming, en achtergebleven groepen (middenstand, landbouwers). De VU wenst een stelselmatige planning van de economie, maar zowel op het gebied van de planning, de investeringspolitiek, de streekeconomie en de kredietverdeling moeten de federalistische principes doorgedrukt worden.

Inzake medebeheer in de grote ondernemingen neemt de VU een voorzichtig standpunt in. De vrije markt-economie wordt stilzwijgend aanvaard, de ondernemersfunctie als voornaamste functie in het bedrijf beschermd. Alvorens tot werkelijke medebezit en medebeheer over te gaan moeten de arbeiders een rechtvaardig winstaandeel krijgen en de ondernemingsgraden meer reële controle-bevoegdheid.

De voorstellen voor de middenstand en de landbouwers horen in het daaropvolgend hoofdstuk over de sociaal-economische beleidsvisie van de VU thuis. Een rechtvaardige inkomensverdeling dient volgens deze partij allereerst te geschieden door het invoeren van een gewaarborgd minimum netto-inkomen van 85.000 frs, een herverdeling in het Maatschappelijk Zekerheidsstelsel door fiscalisatie, en door een loon- en inkomenspolitiek vooral ten gunste van de minstbedeelden. De sociale zekerheid zal gefederaliseerd worden.

Niet minder dan de andere politieke partijen gedenkt de VU allerlei achtergebleven groepen zoals de bejaarden, de gehandicapten, de vrouw, het gezin, e.a. In het geheel van het VU-program wordt vervolgens groot belang gehecht aan de bescherming van het leefmilieu en de ruimtelijke ordening. Voor het eerste punt eist zij strenge wetten van de overheid en toepassing van het principe « de vervuiler betaalt ».

Aparte hoofdstukken worden gewijd aan « een efficiënt staatsbeheer » en « een zuivere democratie ». Hierin pleit de VU o.m. voor de herwaardering van het parlementair stelsel, een verlaging van de kiesleeftijd bij de parlementaire verkiezingen (18 jaar), een open democratie, recht op privacy, en amnestie. Wat betreft het staatsbeheer wil de VU tot doelmatige inrichting en werking van het overheidsapparaat komen door herverkaveling van de ministeriële departementen en controle op alle staatsuitgaven. Op gebied van onderwijs en cultuur wordt een werkelijke culturele autonomie (gesplitste begrotingen) geeist met een op pluralistische grondslag doorgevoerd cultuur- en onderwijsbeleid. Tevens legt de VU bijzondere nadruk op de democratisering van de cultuur en het onder-

wijs op elk niveau. Het federaliseringsproces dient ook in het universiteitswezen en het wetenschappelijk onderzoek doorgezet.

Trouw aan haar aard komt de VU op taalgebied op voor : toepassing van de taalwet inzake bestuurszaken en aanpassing van de taalgrens waarbij de Voer Nederlands blijft, de taalfaciliteiten worden afgeschaft en het Nederlands taalgebruik in het bedrijfsleven en in de strijdmachten wordt geregeld.

Zoals bij de voorgaande programma's sluit ook dit programma met een hoofdstuk over de buitenlandse politiek en de Derde Wereld. De VU eist hierbij als enige partij controle over de wapenhandel en wapenproductie via nationalisatie. Het program van ontwikkelingssamenwerking steekt ver boven dat van de andere partijen uit. Concreet wordt erop aangedrongen dat de Belgische hulp aan de ontwikkelingslanden op 1 % van het bruto-nationaal product wordt gebracht.

Zuiver redactioneel gezien geeft het VU-program, op enkele onderdelen na, blijk van doordachtheid en van een grote coherentie. Aansluitend op de resoluties van het jongste VU-congres worden duidelijk en onomwonden de partij-standpunten betreffende de meeste actuele politieke problemen weergegeven. Bij uitzondering wordt een loutere opsomming van eisen gegeven. Meestal zijn zij vergezeld van een korte uiteenzetting van principes of doelstellingen. Toch zijn er ook hier leemten te bespeuren. Zo werden het grondbeleid, het beleid inzake gezondheid en massamedia in een bijzonder nauwe vest gestoken. Dit geldt ook voor de buitenlandse politiek. Actuele ethische problemen als abortus, echtscheiding, drugs, e.a. komen weinig of niet aan de orde.

Het is natuurlijk verheugend dat de VU en de andere partijen zoveel willen, maar zij lopen gevaar niet au serieux genomen te worden indien geen enkele poging wordt gedaan om een benaderende berekeningswijze van de kosten alsmede de financieringsbronnen aan te geven. Evenals de PVV en CVP opteert de VU voor een gewaarborgd minimum-inkomen waarbij zij een jaarlijks bedrag van 85.000 frs. vooropzet, terwijl andere partijen met een kleiner bedrag van 60.000 frs tevreden zijn. Ook inzake een basispensioen dat door de CVP en PVV op 75.000 frs. wordt gesteld, biedt de VU, op de BSP na (90.000 frs), het hoogste bedrag (85.000 frs). Zijn dit inderdaad ernstige voorstellen of dienen zij als lokmiddel ?

In tegenstelling tot enige andere partijen toont de VU in haar program een duidelijk gezicht. Het is niet meer alleen het gezicht van een taalpartij, maar ook dat van een partij die geïnspireerd door een volksnationalistische ideologie, met een veelomvattend program meer en meer een linkse politieke opstelling kiest.

5. Het verkiezingsprogramma van het Rassemblement Wallon.

Het kiesprogramma van het RW werd op 13 oktober 1971 door de heer Perin voorgesteld. Gesteld onder het teken van het federalisme omvat het programma twee grote hoofdstukken : de communautaire problemen en de sociaal-economische problemen.

Voorop staat de eis tot inschrijving in de Grondwet van de economische en sociale rechten.

a) Communautaire problemen : voltooiing van het werk inzake communautaire aangelegenheden. Het RW eist bij prioriteit de werkelijke erkenning van de drie regionen. Deze regionen moeten uitgerust worden met eigen instellingen en reële machten. Het program geeft daarbij aan wat reeds verworven werd en wat nog verwezenlijkt moet worden : fusies van gemeenten en agglomeraties, organisatie van de gewesten, terugkeer van de Voer naar Luik, oprichting van de Waalse Cultuurraad, vrijheid van het gezinshoofd, afgrenzing van het economisch gewest Brussel.

b) Sociaal-economische problemen : twee essentiële prioriteiten : een adekwate infrastructuur en een politiek van investering aangepast aan de behoeften, op federalistische grondslag. Zoals de VU voor Vlaanderen, eist het RW voor Wallonië een economische promotiepolitiek : nieuwe eigen instellingen, modernisatie van de infrastructuur, oprichting van nieuwe werkgelegenheden. Op sociaal gebied volgt het RW grotendeels de voorstellen van de andere partijen alleen minder uitgebreid en voor minder bevolkingscategorieën. Een globale visie is bij hun opsomming niet te vinden. In de actie van het RW wordt onmiddellijke voorrang geest voor : een gewaarborgd minimum-pensioen voor iedereen, een eenheidsdienst voor de gezondheid en volledige solidariteit tussen alle burgers door fiscalisatie van de Maatschappelijke Zekerheid. Op het culturele vlak wordt sterk de nadruk gelegd op de promotie van de Franse cultuur en de democratisering van het onderwijs. Een betrekkelijke grote belangstelling gaat in het program uit naar een expansiepolitiek voor de landbouw en naar de emancipatie van de vrouw.

Het zeer zwakke hoofdstuk over de buitenlandse politiek staat grotendeels in het teken van de promotie van de Waalse gemeenschap. Het RW weigert uitdrukkelijk zich te laten meeslepen in een anti-Frans Benelux-avontuur. Over een beleid voor ontwikkelingssamenwerking is blijkbaar nog niet nagedacht.

Het RW-program is een program zonder verrassing. Duidelijk federalistisch gericht valt er weinig te merken van een algemene maatschappijvisie. In verband met de kartel-vorming met het FDF bevat het geen contradicties. Tegengesteld aan het VU-program, wenst het RW Brussel wel als derde regio te erkennen. Overigens verklaart het slechts eenmaal

zijn solidariteit met de francofonen van Brussel. Uitgezonderd enige cijfers die moeten getuigen van de inhakerigheid van de Vlamingen, en het duidelijk verzet tegen de Benelux, kan men niet spreken van een anti-Vlaamse mentaliteit.

Zoals reeds is gebleken, is het RW-programma alles behalve een volledig programma, hetwelk in sterke mate de gesignaleerde gebreken van de andere programma's vertoont.

6. Het verkiezingsprogramma van het Front démocratique des Bruxellois francophones, 1971.

Het programma van het FDF kan, vergeleken met dat van de andere politieke partijen, als de best verzorgde programma-uitgave beschouwd worden. Deze luxe-uitgave omvat een zestigtal bladzijden waarin naast een relatief groot deel over Brussel (33 %) de traditionele thema's behandeld worden. De voorstellen staan echter, zoals bij de VU en het RW, merendeels duidelijk in een regionaal perspectief.

Vanaf het eerste hoofdstuk over het Brussels gewest en de Grondwet, is het FDF-standpunt tegenover de Vlamingen duidelijk : « la naissance d'une communauté flamande... a bouleversé les données traditionnelles de l'Etat belge »... ; even verder : ... « Il est inutile de reprendre la longue liste des " mauvais coups ", perpétrés contre Bruxelles et... contre la communauté française du pays... » Volgens het FDF hebben de Brusselaars en Walen geen keuze meer : ofwel zich onderwerpen in een unitaire staat ofwel een hervorming van de instellingen eisen. Het FDF opteert voor een regionalisatie, waarbij het gewest Brussel dezelfde rechten krijgt als de twee andere. Om de ontplooiing van de Franse taal en cultuur veilig te stellen wenst deze partij en wijziging aan te brengen aan de wetten op de cultuurraden en de agglomeratieraad van Brussel. De inwoners van de perifere federaties dienen zelf te beslissen of zij willen deel uitmaken van de Brusselse agglomeratie of federaties. Conform art. 107 quater eist het FDF voor Brussel een eigen assemblee met dezelfde bevoegdheden als die van de twee andere. De taalwetgeving van 1963 zal stante pede moeten gewijzigd worden.

In het tweede hoofdstuk uit het FDF zijn bezorgdheid over de economische situatie van Brussel en pleit het voor de oprichting van drie sociaal-economische regionen, toegerust met gelijke machten om een volwaardig sociaal-economisch beleid te voeren.

Op het vlak van het onderwijs stuurt het FDF-programma aan op democratisering en vernieuwing van het onderwijs door onderzoek en betere vorming van de leerkrachten. Als concrete voorstellen poneert het FDF

o.m. vrije keuze van de tweede taal, gemengd onderwijs en herziening van het schoolpact. De overige delen over de vrouw, de jeugd, de bejaarden, het gezin en het milieubeheer bevatten weinig verrassingen. Opvallend is het overwogen en uitgebreid plan voor de gezondheidssector. Zoals bij de meeste andere verkiezingsprogramma's sluit een gebrekkig hoofdstuk over buitenlandse politiek het programma af. Met het RW verzet het FDF zich hevig tegen de Benelux-politiek en opteert zij voornamelijk voor een buitenlands beleid in Europees perspectief.

De naam van de partij definieert precies en duidelijk het programma en de door te voeren actie : de partij wil voor een politieke aanwezigheid en een dynamische actie in de Brusselse regio al degenen bijeenbrengen die in de Franse taal en cultuur geloven. Het FDF meent dat zij alleen de belangen van het Franstalige bevolkingsdeel (het cijfer 85 % is wel voorbarig) kan vertegenwoordigen. Deze partij beweert nooit een anti-Vlaamse politiek gevoerd te hebben. Nu de Vlamingen rechtmatige eisen stellen om hun discriminerende toestand op te heffen doet het FDF niet alleen een beroep op de Brusselaars, maar ook op de Walen in de mening dat alleen een solidariteit tussen Brussel en Wallonië een tegenwicht tegen de Vlamingen kan vormen. Zoals het PLP-Bruxelles toont het FDF een angst-complex ten opzichte van de Vlamingen omdat zij elke voor deze genomen maatregel ziet als een systematische vervlaamsing van de Brusselse bevolking.

Het FDF toont een duidelijk gezicht : zij is uitsluitend een partij voor het heil van Brussel en de Brusselaars. In alle onderdelen van het onvolledig programma is dit naspeurbaar.

7. Het verkiezingsprogramma van de Kommunistische Partij.

De Kommunistische Partij stelt haar verkiezingsprogramma voor onder het motto : Niets beloven, maar de democratische oppositie tegen de soberheidspolitiek organiseren.

In tegenstelling tot de traditionele programma's wil de KP van haar programma geen opsomming van voorstellen maken. Het is bedoeld om voorwerp van een brede discussie te zijn. De fundamentele opzet is aan alle progressistische en antikapitalistische krachten een reeks doelstellingen te suggereren om aldus tot een gemeenschappelijk progressief front te komen. Daarmee is de KP de enige partij die echt aan progressieve frontvorming denkt.

Het KP-programma is het kortste van alle voorgestelde programma's. De reeksen voorstellen zijn rond een zevental hoofdpunten opgebouwd : verdediging van de levensstandaard en de tewerkstelling ; belastingsstelsel ;

arbeiderscontrole, controle op prijzen en tewerkstelling ; maatregelen van algemeen belang ; culturele politiek ; federalisme ; internationale samenwerking.

Naast zeer algemeen gehouden eisen (toekenning van subsidies aan het onderwijs, gezondmaking van de huisvestingspolitiek) bevat het KP-program zeer precieze voorstellen : jaarlijks inkomensverhoging van 8 à 10 %, minimumpensioen van 90 000 frs ; minimum werkloosheidsvergoeding van 320 frs. Als maatregelen van algemeen belang beschouwt de KP o.m. verdediging van het leefmilieu, verdubbeling van het aantal sociale woningen en overheveling van de electriciteit, gas, gemengde transportbedrijven en intercommunales naar de openbare sector. Zeer voorzichtig is het program in het stellen van eisen betreffende arbeiderscontrole.

Als financieringsbron voor de gestelde objectieven geeft de KP als enige partij : verhoogde belastingen op holdings, grote maatschappijen en grote inkomens.

De KP-wensen inzake een democratisch federalisme en internationale samenwerking zijn weinig geconcretiseerd.

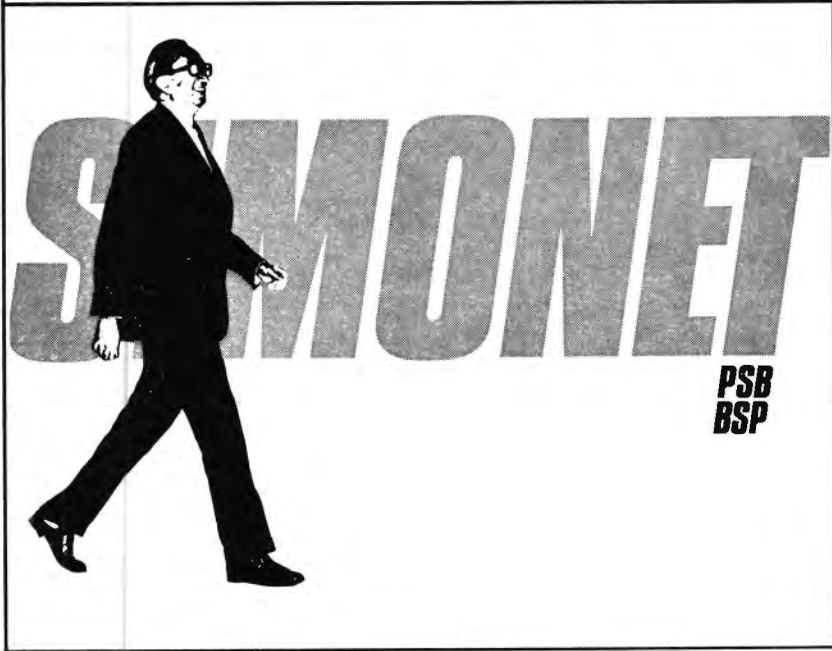
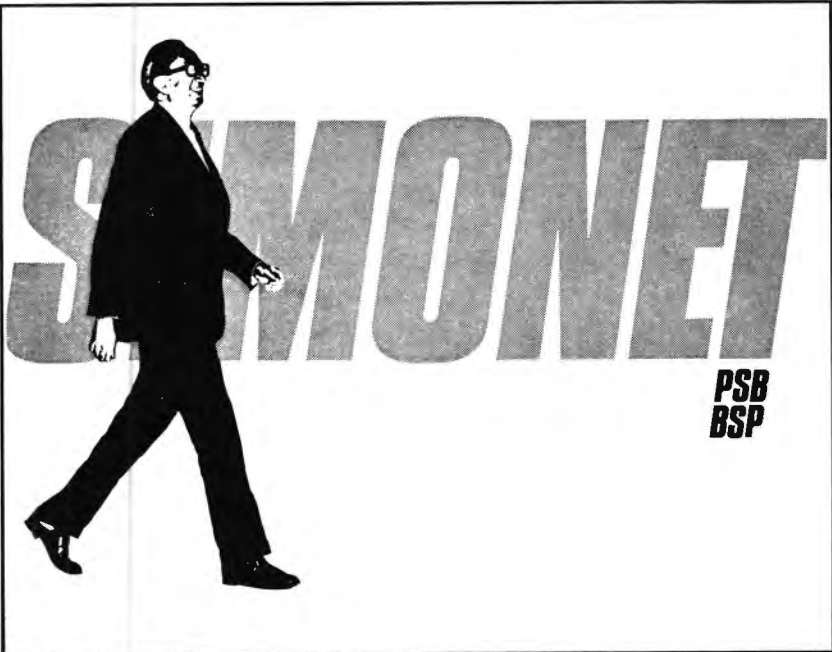
Ondanks de opzet van de KP ontkomt het program niet aan de indruk een opsomming van een reeks voorstellen te zijn, waarin, ook voor deze partij interessante thema's (gastarbeiders, justitie, jeugd), ontbreken.

Bibliografie : Verkiezingsprograms-partijen, 1971.

- BSP, Stoutmoedig genoeg voor onze Tijd, 1971, 12 pp., 7 pp. voorwoord (stencil).
 PVV-PLP, Nationaal Program, Verkiezingen 1971, 48 pp. (stencil).
 CVP, Programma Wetgevende Verkiezingen van 7 november 1971, 48 pp.
 PSC, Programme élections législatives du 7 novembre 1971, 56 pp.
 VU, Maak ons nóg sterker, Actieplan-Volksunie, Studiedienst-VU werkgroep Actieplan, 1971, 36 pp.
 FDF, Front démocratique des Bruxellois francophones, 1971, Bruxelles, 60 pp.
 RW, Un programme, une action des résultats (supplément à « Forces Wallonnes », n° 1, 1971), Charleroi, 32 pp.
 RW, Une doctrine, une force, une action, Charleroi, 1971, 25 pp.
 PLP, Programme du PLP de la région bruxelloise aux élections du 7 novembre 1971. Quelques aspects de notre programme, Bruxelles, 1971, 24 pp.
 KPB, Verkiezingsprogramma van de Kommunistische Partij, 1971, 4 pp.
 De Nieuwe Maand, Documentatiemap met verkiezingsprogramma's, Wetgevende Verkiezingen 1971, van de CVP, BSP, PVV, VU en KP.









Kleine-schaalverandering of trend : de personifikatie van de politiek langs de propaganda

door Wilfried DEWACHTER

Docent aan de Katholieke Universiteit te Leuven.

★

« ... Le pouvoir est personnalisé. On ne peut nier qu'il s'agisse d'un phénomène en voie de croissance : chaque année ou presque voit naître un nouveau leader, dont les vertus, d'abord célébrées dans un slogan électoral, se cristallisent bientôt sur un surnom dithyrambique. Les esprits s'y habituent et l'idéologie démocratique, autrefois résolument hostile à toute autorité personnelle, paraît aujourd'hui remettre en cause ce qui était un de ses préjugés fondamentaux » (1). Deze tekst van Albert Mabileau schetst zeer vlug en raak een problematiek die men zo niet in de publieke opinie, dan toch bij een aantal opiniemakers van de Belgische politiek waarneemt. Deze opiniemakers stellen vooreerst dat van verkiezing tot verkiezing het aandeel persoonlijke propaganda van de kandidaten toeneemt. Verder menen zij een sterk verband tussen propaganda en voorkeurstemmen te kunnen waarnemen. En hieruit besluiten zij dan tot een groeiende personalisatie van de macht ; personalisering die omdat zij naar persoonlijke macht kan neigen of meteen al neigt, niet goed te praten is. Anderzijds zijn er in de campagne voldoende voorbeelden te vinden van kandidaten die in feite vooral tegen andere kandidaten van hun eigen partij propageren, om de stevigheid van de partij-organisatie hierdoor belaagd en de slagvaardigheid van de partij-actie erdoor bedreigd te zien. Beide besluiten zijn voor deze opiniemakers voldoende bedreigend voor de democratie (zoals men ze altijd gekend heeft), om de toename van persoonlijke propaganda negatief te beoordelen.

Het opzet van deze studie is wetenschappelijk zover mogelijk deze vragen te begeleiden. Zij wil zo valabel mogelijke, empirische informatie

(1) HAMON L., MABILEAU A., *La personnalisation du pouvoir*. Parijs, 1964, blz. 11-12.

brengen en een beoordeling geven die minder momentaan gestoeld is. De al te vlugge konklusie van hoger aangehaalde opiniemakers kan niet sterk euvel geduid worden, aangezien de statistische infrastructuur waarop terzake moet geoordeeld worden, helemaal ontbreekt. Ook voor deze bijdrage, die met wat groter tijdsruimte kon opgezet worden, waren nog lang niet alle gegevens beschikbaar (2).

Onze studie start bij een eerder vluchtige en al te impressieve schets van de campagne van oktober-november 1971. Vervolgens zoekt zij naar de omvang van de persoonlijke propaganda in deze campagne. In de mate dat vergelijkingen met vorige campagnes voor parlementsverkiezingen mogelijk zijn, wordt de evolutie in de personifikatie onderzocht. Tenslotte wordt bij wijze van besluit de vraag naar de betekenis van de personifikatie voor de personalisering van de macht bekeken.

I. Impressieve schets van de campagne.

Tot zowat 16 oktober zijn de kiezers nog hoegenaamd niet betrokken geworden bij het verkiezingsgebeuren, dat reeds sinds 24 september aan het lopen is. Pas half oktober wordt de kiezer ingeschakeld, en dan nog op een passieve manier: de eenrichtingskommunikatie van de propaganda wordt ingezet. De kampagnemakers komen met hun werfartikelen op de straat, in de brievenbus, in de eter en pogen een gesprek aan te gaan. « Bij merkartikelen heb je te maken met een vrij nauwkeurig afgebakend terrein. Het produkt dat je wil verkopen is bekend, evenals de markt die vrij stabiel is. Maar een politieke partij verkoopt geen produkt, maar een idee dat weer is opgebouwd uit talrijke verschillende meningen. En wat is de markt van een politieke partij; wie zijn de kiezers die je wil bereiken en overtuigen? Deze « markt » kan moeilijk stabiel worden genoemd. De politieke situatie verandert immers voortdurend » (3). Zo kijkt reclameman Evert Bosman, de professionele campagneleider van de 1971 campagne van de socialistische P.v.d.A. in Nederland, naar zijn opdracht. Het is deze campagneleider die een verdere personifikatie van de P.v.d.A. campagne zal aanvaarden, o.m. langs de fameuze « Lenin en Stalin »-affiche van P.

(2) Ondanks stappen bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken en bij het Parlement diende deze studie gemaakt zonder de beschikking over de volledige cijfers betreffende de voorkeurstemmen. En ook van ons propagandamateriaal kon lang niet alles verwerkt worden.

(3) Geciteerd door DELTENRE J., *Professionele campagne van progressieve partij*, biz. 322 in: *Revue der reclame*, 1971, nr 11. Op te merken valt dat de heer Bosman leider is van een publiciteitsagentschap met 30 % reclamewerkzaamheden voor niet commerciële instellingen.

Brattinga waarbij, onder de slogan « Kies den Uyl in een nieuwe regering, met een nieuwe P.v.d.A., met een nieuw plan », den Uyl en van der Louw naar voren geschoven worden. En één van de Volksuniecampagnemakers van 1968 en 1971, Nic Van Bruggen formuleerde het in 1966 al niet minder demystifiërend : « Onze propaganda heeft dus in de eerste plaats een tactische taak : ervoor zorgen dat bij de volgende verkiezingen zoveel mogelijk mensen « ons » witte bolletje zwart maken. (...) Ons propaganda-probleem is dus : hoe gaan we die rijpe, ruime markt tot de onze maken, hoe gaan we die vele, vele kiezers op onze lijsten laten stemmen. (...) Afdoende recepten hiervoor bestaan niet... wel een aantal spekulatieve suggesties die in de praktijk bewezen hebben tot een behoorlijk resultaat te leiden » (4).

Met deze problematiek gekonfronteerd hebben reeksen personen zich ingezet in het opzetten en uitbouwen in een zeer vlug tempo van een campagne (5). Politici, reklamemensen, reklamebureau's, ad hoc medewerkers met zeer verschillende posities, kaderbedienden van de partijen, en dit in een verhouding en verband die van partij tot partij erg uiteenlopende vormen aannamen, hebben opties genomen, hebben een propagandataktiek en misschien zelfs propagandastrategie opgezet (zie bijv. CVP/PSC met het naar voor schuiven van Eerste Minister Eyskens). Welk beeld zal men van de partij ophangen ? Welke strijdpunten zal men naar voren halen ? Op welke waarden, houdingen en belangen zal men appeleren ? Welke groepen of categorieën zal men aanspreken of extra trachten aan te spreken ? Kiest men voor suggestieve, symbolische beïnvloeding of voor rationele, politieke argumentatie ?

Op welke manier een aantal beslissingen, ook voor deze campagne genomen werden, suggereert de ervaring van E. Bosman met de P.v.d.A. « In de eerste plaats heb je niet zo zeer te maken met zakelijk ingestelde mensen, maar met idealisten in de goede zin van het woord. Mensen die soms op emotionele gronden hun beslissingen nemen. Bovendien is het gevaar aanwezig dat iedereen in de partij wil meebeslissen. Tevens werd ik geconfronteerd met enerzijds een onderschatting van de mogelijkheden van reclame en anderzijds een overschatting daarvan. (...) Er bestaat bij politieke partijen een groot onbegrip van wat men met reclame kan bereiken » (6). En een ander professioneel als Veyrat, die de 1968 campagne van het FDF

(4) VAN BRUGGEN N., *Inleiding tot de politieke propaganda*. In : *Volksniekaderblad*, eerste jaargang 1966-1967, D.I., 3.1., blz. 1-2.

(5) Doordat de Volksunie reeds voor de verkiezingen, een campagne gepland had voor het najaar 1971 en het voorjaar 1972, die dan zou uitmonden op de intensieve propaganda van de verkiezingen in mei (wettelijk voorziene datum) kon deze partij als eerste met haar propaganda in de arena komen. Weliswaar hadden ook andere partijen al zekere voorbereidselen getroffen.

(6) Geciteerd door DELTENRE J., a.w., blz. 322.

maakte voegt er aan toe : « Le parlementaire, disons chevronné, regrette ses anciennes campagnes où il fallait un peu se bagarrer, où il fallait payer plus de sa personne. Le parlementaire a peur d'être dépossédé de certaines prérogatives : il a surtout peur que d'autres que lui prennent des options politiques à sa place » (7). Hierbij moet nog gevoegd dat in deze propaganda-beslissingen de politieke opties en de taktiek van de besluitvormers vrij frekwent aanwezig zijn. Een makke campagne kan wel eens een « politiek kompromis » zijn.

De opvatting dat de campagne per partij in één, national centrum geconcipieerd wordt en uitgewerkt is een misvatting. In het algemeen zijn er per partij minstens drie kernen of platformen waar men de propaganda uittekent en uitwerkt : de instantie of personen door de nationale partijleiding in opdracht gesteld als eerste kern ; als tweede zijn er de arrondissementele federaties en tenslotte zijn er de kandidaten of hun propagandagemandateerden. Zijn er drie platformen per partij, dan betekent dit dat er tien, twintig zelfs tot in de honderd bronnen van propaganda — zij het in zeer wisselende omvang — per partij kunnen zijn. Niet de nationale propaganda's vormen de campagne, maar het geheel van alle « kommunikaties » door deze honderden bronnen uitgezonden.

Wat is de output van deze deels amateuristische, deels ambachtelijke en deels professionele « campaign-making » geweest ? In de wirwarrelende overvloed van « kommunikatie » een lijn trekken is niet makkelijk, te meer daar de tijd voor elke ernstige inhoudsanalyse ontbreekt. De karakteristieken die hieronder gegeven worden, zijn dan ook in hoofdzaak onze subjektieve synthese.

De campagne van 1971 is eerder mat en niet al te overvloedig geweest. Uitzondering in het campagnebeeld vormt de propaganda in Brussel-hoofdstad. Het « verkopen » van de partij is veeleer langs een symbolische beïnvloeding gegaan dan langs een harde politieke discussie. « Vertrouwen » zegt de CVP. « Samen eensgezind », twee handen in mekaar geslagen, twee jonge mensen in een korenveld, en een gelukkig derde-leeftijdpaar, dat is de BSP. « Maak ons nog sterker » zegt de Volksunie. En het FDF : « Nous prendrons le pouvoir à Bruxelles ». Een strijdpuntendebat is er omzeggens niet geweest. De KPb « Eerst stemmen en dan betalen » was nochtans goed begonnen. En met de PVV voelde de kiezer al lang dat de bom moest barsten. En dat de « catastrophe van crisis, duur leven, belastingdruk, failliet, werkloosheid » moest vermeden worden. Maar op deze pogingen is weinig repliek gekomen. Artikel 107 quater bleef in het onbekende. Het deficit van de ziekteverzekering, het toekomstige fiscaal- en

(7) B.R.T.-T.V.-Panorama interview van K. BORMS, 28 november 1968.

begrotingsbeleid, de democratisering van de economie zijn maar sporadisch opgedoken en hebben zeker geen partijendialoog in de propaganda aangebracht. Hetzelfde geldt voor de welzijnspolitiek. Over abortus, contraceptiva, drugs, censuur, publiciteitskontrolle is propagandistisch weinig verteld. Ook de herziening van het schoolpakt bleef achterwege. Zelfs de vroeger als efficiënt gevoelde vermindering van de duur der legerdienst kwam niet uit de verf. Enkel het klassieke paard van de pensioensverhoging kende nog eens een hoge publiciteit. Als dusdanig heeft de propaganda heel weinig het politiek debat « vertaalt », wat dan toch één van de functies van de propaganda is. En op meer dan één van deze punten staat de 1971 campagne in scherp contrast met deze van 1968 (8). Dit mag men bij de komende, overwegend statistische vergelijking van 1968 en 1971, niet uit het oog verliezen.

II. Personifikatie en personalisering.

Het wezen van de propaganda bestaat in de manier waarop zij « kommuniqueert ». De propaganda brengt de idee of ideeën terug tot hun meest eenvoudige vorm. De propaganda realiseert, of minstens suggereert een sterke aanhang van deze idee. De propaganda bindt het gepropageerde element aan een sterk geldende behoefte, desnoods door konditionering. Hieruit rijst de vraag in welke mate de propagandamakers ideeënsimplifikatie en behoeftenbinding langs personifikatie hebben aangepakt. Maar er is nog een tweede vraag. Binnen de kandidatengroep van één partij in één arrondissement doet zich concurrentie voor. Alhoewel de lijstensamenstelling nog altijd zo goed als definitief is qua toewijzing van parlementair mandaat, achten een aantal kandidaten en/of hun medestaanders het nodig toch te pogen haasje over te springen op een mandaat. De binnenpartij-koncurrentie.

Dit zijn de twee voornaamste bronnen van persoonlijke propaganda. Deze persoonlijke propaganda kan de doorstoting tot persoonlijke macht helpen realiseren (cf. Mabileau : chaque année voit naître un nouveau leader, dont les vertus, d'abord célébrées dans un slogan électoral...). Uit deze grond dringt zich het onderscheid op tussen persoonlijke macht (personalisatie) en verpersoonlijkte macht (personifikatie) (9). Onder persoonlijke macht verstaat men het verschijnsel dat de leiding zeer sterk door

(8) Voor een overzicht van de campagne van 1968 : DEWACHTER W., *Propaganda-bundel van de parlamentsverkiezingen van 31 maart 1968*. Brussel, 1970, 32 blz. + 128 platen.

Ofwel DEWACHTER W., *De propagandagehalte van de verkiezingen*. In : *Res Publica*, 1969, nr 1, blz. 207-270.

(9) MABILEAU A., *La personnalisation du pouvoir et ses problèmes*, blz. 12-13. TOUCHARD J., *Un concept ambigu*, blz. 49. In : HAMON L., MABILEAU A., a.w.

één persoon wordt uitgeoefend ; m.a.w. personalisatie duidt op de verschuiving in de leidinggevende groep waarbij de macht meer er meer door een enkel persoon wordt uitgeoefend. Verpersoonlijkte macht daarentegen heeft niet zozeer betrekking op de werkelijke machtsverhoudingen dan wel op het beeld van de publieke opinie over de machtsverhoudingen. Door verpersoonlijke macht bedoelt men dat het beeld in de openbare mening over de leiding en de macht geen sociale instellingen als bijv. parlement, partijen en dergelijke maar wel personen inhoudt. De macht is volgens dat beeld belichaamd in personen en niet in sociale geledingen. Personifikatie wijst op een voorstelling van de publieke opinie over de besluitvorming. Volgens die voorstelling is de besluitvorming, de leiding geïncarneerd.

Een toegang tot de personifikatie is de persoonlijke verkiezingspropaganda. Sinds minstens 10 jaar treedt in de campagnes een aandeel verpersoonlijking van de partijen op.

Het verschijnsel is inderdaad niet nieuw. In 1958 verspreide de CVP op zeer grote schaal de figuren van Eyskens en Lefèvre. De Brusselse federatie van de BSP voerde in 1961 Spaak aan als symbool en werfelement. Ook bij de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1964 werd deze tendens vastgesteld : burgemeester Cooremans in Brussel en zijn collega Fallon in Sint-Lambrechts-Woluwe bij voorbeeld. In 1965 verpersoonlijkte de PVV de partij zeer sterk in de partijvoorzitter O. Vanaudenhove. Grote affiches, kleinere affiches en pamfletten, steeds werd de figuur van de partijvoorzitter sterk geaffirmeerd, en dit niet in de eerste plaats in zijn arrondissement van kandidaatstelling Leuven, maar over het hele land. Ook in 1968 zal de PVV haar voorzitter O. Vanaudenhove als een vlag van nationale eenheid « Mon parti ? c'est mon pays » of « Men moet kiezen tussen een ontwricht België en de nationale eenheid » doen uitwapperen.

Deze verpersoonlijking was van dezelfde aard als deze met Eyskens en Lefèvre in 1958 : eminente persoonlijkheden die nationaal worden voorgesteld als de belichaming van het programma en van de partij. Dat uit zulke verpersoonlijkingen die in zich reeds een symbolisering zijn van het persoonlijk gezag, een toeneming van het persoonlijk gezag kan groeien is gemakkelijk te aanvaarden, zeker als de partij versterkt uit de verkiezingen komt. Deze verpersoonlijkingen op nationale schaal hebben, tot vandaag de dag, nog geen splitsing van de partij als sociale geleding te zien gegeven, en wel om reden van de nationale verspreiding die ze kenmerkt, om reden van de ontstentenis van binnenpartijdige competitie, als om reden van de belangrijkheid en de machtspositie van de gepropageerde personaliteiten. Deze verpersoonlijkingen vervullen een symboliserende functie.

Een andere vorm, sterk verschillende van deze symboliserende verpersoonlijking, is de individualiserende verpersoonlijking. Door het verspreiden van persoonlijke propaganda, alleen binnen het eigen kiesarrondisse-

ment, niet alleen in tussen-partijdige maar ook in binnenpartijdige competitie, en niet als prominente partijpersoonlijkheid maar als kandidaten die in volledige onderlinge gelijkwaardigheid bij de kiezers appelleren, kan enige individualisatie en splitsing van de partij als sociale geleding ontstaan. Van Offelen in 1958 reeds en Vanden Boeynants in 1961 al voerden uitgebreide persoonlijke propaganda. Sindsdien lijkt het verschijnsel enkel maar toegenomen.

Er is nog een derde vorm : één kandidaat is de bestaansreden van de lijst, zoals in 1965 de lijst Huysmans in Antwerpen en de lijst Verbaanderd in het kiesarrondissement Brussel of zoals de afzonderlijke PSC lijst onder leiding van Persoons in 1968, eveneens in het kiesarrondissement Brussel. Hier overweegt zeer sterk de individualisering, die evenwel in sommige gevallen symbolisering van een nieuwe sociale geleding, van een nieuwe partij poogt te zijn.

Met het beschikbaar materiaal, noch zelfs met eigenhandig op te zetten waarnemingspunten en — eenheden is het in een korte termijn onderzoek doenbaar de fundamentele vraag van de functie van de personifikatie voor de personalisering te onderzoeken. Binnen ons bestek is het evolutie-onderzoek naar de personifikatie van de verkiezingskampagne reeds omvangrijk genoeg. Deze evolutie wordt achtereenvolgens langs de indicatoren affiche-aantal en oppervlakte van postpamfletten benaderd.

III. De affiche als waarnemingseenheid.

« Sneldialoog van het affiche » zegt H. Prakke (10). En Veyrat bevestigt dit voor de propaganda-affiche met een illustratie uit de 1968 campagne van het FDF « Nous avons sorti (...) une synthèse du programme FDF, avec cette affiche, je crois, qui a beaucoup agi, qui a été très efficace et qui disait ceci : « Rien n'arrêtera le FDF, ni Bruxelles ». Tout le programme du FDF était compris dans cette affiche et je crois que tout le monde à très bien compris. Or le but d'une affiche, précisément, c'est d'être comprise tout de suite » (11). Slaat Veyrat deze affiche hoog aan, K. Van Oss is over de propaganda-affiche een andere mening toegedaan : « Misleid door een bestaande traditie en te gemakzuchtig om alle gevestigde meningen te herzien en alle mogelijkheden opnieuw onder de loupe te nemen, vertrekken zij ' de reklamespecialisten ' van het verkeerde media : de affiche is de basis voor hun campagne, omdat zij vertrekken vanuit het standpunt dat een verkiezingskampagne reeds nuttig is als zij de aan-

(10) PRAKKE H., *De sneldialoog van het affiche*. Amsterdam, 1960, blz. 1.

(11) B.R.T.-T.V., aangehaald interview.

wezigheid van een kandidaat of partij benadrukt » (12). En E. Bosman komt hem in deze mening enigermate steunen : « Men hecht bijvoorbeeld overdreven veel waarde aan affiches, luciferboekjes, ballonnetjes en dergelijke » (13).

Uit een beperkt onderzoek (N = 320 in 1966 in Vlaanderen) blijkt dan toch weer dat de kans op beïnvloeding door het medium affiche wat hoger ligt, zij het niet erg uitgesproken, dan de andere onderzochte propagandamedia : postpamfletten, radio en meetings. De kans op beïnvloeding door de televisie ligt aanzienlijk hoger (14). Is men het onder de propaganda-professionelen niet eens over de draagkracht van de affiche — onder de reclameprofessionelen lijkt men meer de affiche te accepteren (15) —, dan lijkt uit het schaarse empirische materiaal de affiche wel een « gemiddelde » indikator te zijn van de campagne.

Overigens is de statistische registratie van de wriemelende propaganda-activiteit een zo moeilijke en energie consumerende activiteit, dat de onderzoeker wat graag met grote (20 m² of 10 m² of 1 m²) teleenheden werkt. Dit materiaal is overigens het enig beschikbare om voor de problematiek van dit artikel toch enigermate in de tijd te kunnen terug gaan.

Vandaar deze eerste operationalisatie langs de affiche.

Vertrouwd beeld voor de staatsburger bij de november verkiezingen was een overvloed van affiches waarop kandidaten hun waarde, hun werfkracht en/of hun verzoek uitstalden. H. Simonet stapte resoluut (naar rechts), W. De Clercq stelde dat « Sakkeren op de regering is goed ! Stemmen voor Willy De Clercq is beter ». Gul lachend « Voter Pierre Descamps... c'est avoir un ami au Sénat », beloofde P. Descamps een « Pension nationale pour tous minimum 75.000 F ». In Leuven beloofde A. Vranckx : « Pensions voor iedereen minstens 90.000 fr per jaar ». Eyskens wenste : « Assurez-vous la meilleure équipe » en « Vertrouwen ». Tindemans vond « Tindemans natuurlijk ! » En F. Van Mechelen realiseerde met G. Eyskens o.m. « In Brussel Vlaamse doorbraak » « Voor de Kempen » « Sportbiën-nale-Sportiva ». Vanaudenhove replikeerde : « Met Uw steun werken wij

(12) VAN OSS K., *Propaganda heeft niets gemeen met reclame*. In : Claxon, 1971, nr 21, blz. 34.

(13) DELTENRE J., a.w., blz. 322.

(14) DEWACHTER W., *De wetgevend verkiezingen als proces van machtsverwerving in het Belgisch politiek bestel*. Antwerpen, 1967, blz. 341.

(15) Zie bijvoorbeeld de mening van W. Bosschem : « Met de moderne publicitaire media welke we vandaag hebben te onzer beschikking, zouden we kunnen aannemen dat de affiche van haar populariteit heeft ingeboet. Niets is minder waar. Is de affiche van « face » veranderd, ze blijft één der attracties van de firma's, die er gebruik van maken en van de man in de straat, voor wie ze ontworpen wordt. »

BOSSCHEM W., *Problematiek van de moderne affiche*. In : Vlaanderen, 95, De publiciteit in haar esthetische vormgeving. 1967, nr 95, blz. 334.

Zie ook de mening van K. Van Oss.

beter ». Van Offelen en Hougardy stelden het ook in dier voege : « Pour changer de gouvernement ». Maar Mundeleer vond « Liever alléén en duidelijk dan met velen dubbelzinnig ». In Luik werden L. Servais en J.P.

TABEL I

Aantal verschillende personifiërende affiches in drie campagnes*

	1965			1968			1971		
	20 m ²	10 m ²	Kleine	20 m ²	10 m ²	Kleine	20 m ²	10 m ²	Kleine
Brugge							—	2	24
Oostende-Veurne- Diksmuide				2	—		2	3	31
Ieper							—	—	12
Kortrijk							—	1	16
Roeselare-Tielt							—	—	12
Gent-Eeklo				—	1		—	1	11
Oudenaarde							—	1	14
Aalst							—	3	28
Dendermonde							—	2	17
St-Niklaas							—	—	20
Antwerpen	—	—	10				—	1	23
Mechelen	—	1	4	—	2		—	2	27
Turnhout							—	2	18
Tongeren-Maaseik				—	—		—	2	11
Hasselt				—	—		—	7	24
Leuven	1	—	4	2	2		8	6	30
Brussel	6	1	21	7	11		9	25	80
Nijvel	—	—	3				1	4	32
Doornik-Aat-Moeskroen				—	2		2	—	20
Bergen							—	1	6
Zinnik							—	—	7
Charleroi	—	—	1	—	—		2	6	14
Thuin							—	—	12
Dinant-Philippeville							1	1	10
Namen		2	3	1	3		1	1	27
Hoei-Borgworm							—	—	3
Luik				—	—		1	3	8
Verviers							—	—	7

* Voor geen enkele campagne kon de provincie Luxemburg onderzocht worden.
Voor 1968 zijn geen gegevens over kleine affiches beschikbaar.

Grafé als « La meilleure équipe » geafficheerd, maar een lachende A. Cools vroeg : « Avec lui... votez 8 ».

Zo overspoeld als het ware door kandidaten van 20, 10 of 1 m² grootte, krijgt men allicht de indruk dat deze personifikatie van de campagne een enig kenmerk is van de campagne 1971. Klopt dit evenwel met de werkelijkheid ? Het beschikbare materiaal is niet zo overvloedig. Het is afkomstig

van onze vroegere veldnotities en van een zeer uitgebreid veldonderzoek in deze campagne (week van 1 tot 7 november) waarbij — op de provincie Luxemburg na — alle kiesarrondissementen onderzocht werden. Een eerste cijfermatige condensatie is te vinden in tabel I. Deze tabel geeft niet het aantal affiches aan dat uitgeplakt werd, maar wel het aantal kandidaten met respectievelijk één (of meer) 20 m² affiches, één (of meer) 10 m² affiches en één (of meer) kleine affiches. Op de 91 km waarneming in het arrondissement Leuven registreerden wij 7 affiches van 20 m² van A. Vranckx, 30 nationale CVP affiches met de vertrouwensvraag voor Eyskens, twee 20 m² affiches voor De Vlies, 13 voor Rolin Jaquemyns, 3 voor Vanaudenhove, 14 voor J. Henckens, 2 voor R. Boel en 4 van Mundeleer. Niet het totaal van 75 20 m² affiches wordt geteld, maar de 8 kandidaten die uitgeplakt werden. Het zijn dus per affiche-grootte het aantal personifiërende kandidaten.

Het empirisch materiaal om de evolutie te onderzoeken is niet zo ruim. Over een aantal arrondissementen is er voor 1965 en 1968 niets geweten; en voor 1968 zijn er geen gegevens over het aantal kleine affiches.

In de mate van de geldigheid van de beschikbare informatie is er toch een toename vast te stellen. Alleen het arrondissement Namen nijgt naar vermindering. En volgens deze cijfers kent Gent-Eeklo een konstante omvang van 1968 op 1971. Maar de arrondissementen Oostende, Antwerpen, Mechelen (voor 1965 op 1968 en voor de kleine affiches), Tongeren en Doornik - Aat - Moeskroen kennen in de beschouwde periode een toename, zij het een kleine. De arrondissementen Hasselt, Leuven, Brussel, Nijvel, (1965 vergeleken met 1971), Charleroi (ook 1965 in vergelijking met 1971) en Luik kennen een aanzienlijke toename van de personifikatie. Aldus gemeten neemt de personifikatie toe, zij het aan een differentiële ritme.

Doch dit zijn cijfers over het aantal kandidaten die de campagne een personifierend uitzicht geven. Voor het arrondissement Brussel-Hoofdstad kan nagegaan worden hoe de frekwentie van uitplakken van affiches van 1968 op 1971 zich gewijzigd heeft. Zie tabel II die voor een representatieve tocht van 65 km in de Brusselse agglomeratie het absoluut aantal 20 m² affiches per kandidaat aangeeft (één 10 m² affiche wordt als een helft geteld). De cijfers in de tabel geven geen idee van het totaal aantal grote kandidaatsaffiches in de Brusselse agglomeratie, wel een indexmatige aanduiding van hun verspreidingsfrekwentie. Zo werden van de 600 panelen die Vanden Boeynants in 1968 afhuurde, er door onze werkwijze 94 geregistreerd (in de 600 panelen zitten wel een aantal 10 m² panelen door ons voor de helft aangerekend).

Waar het veldonderzoek in 1968 een totaal van 218 grote affiches had opgeleverd bedraagt dit cijfer 290 voor 1971. Dit is een aanzienlijke toe-

name. Dit strookt ook met de indruk van de meeste commentatoren. Wat eveneens opgemerkt werd is, dat Simonet de hoofdvogel van Vanden Boeynants heeft overgenomen. Inderdaad de cijfers voor beide leidende Brusselse politici zijn van 1968 op 1971 precies omgedraaid. Maar naast deze eerste opmerkingen en vaststellingen komen uit het nader bekijken van

TABEL II

Frekwentie van grote kandidaatsaffiches in de Brusselse agglomeratie in 1968 en 1971

Kandidaat	Partij	Aantal in 1968	Aantal in 1971
Vanden Boeynants	VDB/PSC	94	20
Van Offelen	P.L.P. (5)	42	42
			(met Hougardy)
Simonet	P.S.B.	25	98
Corbeau-Cattoir	P.L.P. (1)	23	13
			(alleen Corbeau)
Snyers d'Attenhoven	P.L.P. (1)	12	4
De Grauw	P.L.P.	5	
Hougardy	P.L.P. (5)	5	(Zie Van Offelen)
Delforge	P.L.P. (1)	4	3
Demuyter	P.L.P. (5)	3	11
De Winter	P.V.V. (1)	3	3
Cudell	P.S.B.	2	16
Lismonde-D'Hooghe	P.S.B.		13
Machtens	P.S.B.		11
Vanden Haute	P.L.P. (1)		9
Desmarests	P.S.C.		7
Mundeleer	L.I.B.		6
Wuestenraed	P.S.B.		6
Defosset	F.D.F.		4
Lefère	C.V.P.		4
Franck	P.S.B.		3
Persoons	F.D.F.		3
Solau	P.S.B.		3
Bossaert	P.L.P. (5)		2
Brouhon	P.S.B.		2
Gillet	P.L.P. (5)		2
Nols	F.D.F.		2
Beauthier	P.S.C.		1
Lagasse de Locht	L.I.B.		1
Lepaffe	F.D.F.		1
Totaal		218	290

de cijfers twee opmerkelijke verklaringselementen (in eerste graad) voor de toename van het indexcijfer. Het aantal affiches van kandidaten die voor het eerst bij parlementsverkiezingen op dat formaat propaganda voerden, is ongeveer gelijk aan de toename. In eerste instantie brengen dus de nieuwe groot-formaat kampagnevoerders de toename teweeg.

Dit feit zou kunnen wijzen op een verhoogde concurrentie binnen de partij, of meer precies op het verder trekken dan de lijstensamenstelling van

de competitie naar de mandaten. De kiesverrichtingen in het kiesarrondissement Brussel kunnen hiervan in zekere mate als verre oorzaak gelden. Het is inderdaad alleen in het kiesarrondissement Brussel dat enige kans bestaat om over de nuttige volgorde heen gekozen te geraken. Sinds de Kamerverkiezingen van 1919 tot en met deze van 1968 zijn, op een totaal van 3.023 gekozenen, 19 kandidaten erin geslaagd volksvertegenwoordiger te worden zonder in de nuttige volgorde te staan, d.i. 0,63 % (16). Van deze 19 kandidaten situeerden 16 zich in het kiesarrondissement Brussel, dit is 3,36 % van de Brusselse verkozenen. Maar sinds 1949 is dit percentage voor Brussel al opgelopen tot 5,31 %. De mogelijkheid om toch verkozen te worden, ook al heeft de poll of een andere lijstensamensteller de kandidaat niet in nuttige volgorde geplaatst, is in het kiesarrondissement Brussel wel vrij klein, maar ze is niet onbestaande zoals in de rest van het land. En de toename van de voorkeurstemmen zoals dit van 1950 op 1968 te zien is geweest, kan het verder brengen van de competitie in het verkiezingsproces enkel maar accentueren.

Mogelijk kunnen ook nog andere factoren spelen : de zeer sterke vermenging van gemeentelijke en parlementaire verkiezingscompetitie in het Brusselse en de scherpe verkiezingsstrijd (FDF-bedreiging) die men met alle aanvaardbare middelen, zoals personifikatie, wil afslaan of afstoppen. Maar hiermede zitten wij op de tweede vaststelling.

In de frekwentie van de grote kandidaatsaffiches in de Brusselse agglomeratie in 1968 en 1971 stelt men eveneens vast dat het CVP-PSC aantal zeer sterk daalt (van 94 op 32) en dat het PSB aantal in nog sterkere mate stijgt (van 27 op 152). Het aantal PLP-PVV affiches daalt, maar in veel mindere mate (van 97 op 89 — nieuwe inbegrepen —). De toename van de PSB affiches compenseert de zeer sterke daling van het aantal CVP affiches, maar ook deze van de PLP-PVV. En hier staat men voor vraagtekens. Kan men het plausibel maken dat Vanden Boeynants in 1968 sterk in campagne ging, rijst toch de vraag waarom hij in 1971 een matige campagne heeft opgezet. En wat heeft er Simonet toe aangezet om dermate sterk in de campagne te gaan ? Is de toename voor de andere PSB kandidaten louter toe te schrijven aan het feit dat de socialistische partij in 1971 voor het eerst de voorkeurstem en de persoonlijke propaganda heeft vrijgegeven ? Wij betwijfelen het. Hier ook kunnen binnenpartijdige competitie, vermenging van gemeentelijke en parlementaire machtsplatformen en actie tegen FDF-golf meegespeeld hebben, zo niet sterker doorgewogen hebben.

(16) DEWACHTER W., *The Primaries to the Belgian Parliamentary Elections*. In : *Sociological Contributions from Flanders, 1969-1970*, blz. 29-31.

Elektoraal gezien is het kiesarrondissement Brussel niet representatief noch voor Vlaanderen, noch voor Wallonië, noch voor België (17). Dit moet ons al voorzichtig stemmen om van Brussel uit te extrapoleren. Zonder enige twijfel is bovendien de personifikatie in de propaganda veruit het verst gevorderd in de Brusselse agglomeratie. En tenslotte moeten de verklaringsgegevens en — vragen ons nog eens voorzichtig stemmen om de bevindingen die in tabel II in cijfers zijn gegoten te gaan uitbreiden tot het ganse land. Wel kan gezegd worden dat de personifikatie in Brussel dezelfde richting uitgaat als in de rest van het land, maar met reeds een grotere intensiteit. Tenminste dit is wat langs het aantal kandidaten met persoonlijke affiches en langs de frekwentie van affiches in Brussel, kan besloten worden.

IV. De vloed van postpamfletten.

Tussen het amateuristisch gestencild blaadje en de professioneel ontworpen, veelkleurig en grafisch op punt staande folder is er een grote afstand. H. Lampaert formuleert het (zij het t.a.v. de industrieel) in zeer krasse bewoordingen: « Elke industrieel moest, alvorens een bericht in druk te geven, eens goed bedenken, dat hij zich richt tot visueel gehandicapten, noch min noch meer. Dientengevolge heeft dit bericht behalve een goed opsteller, ook nog een soort oogmeester nodig, wil men het gelezen zien » (18). Een kommunikatie-wetenschappelijke analyse van de postinwerpsels uit een propagandakampagne in België zou maar al te zeer onderlijnen hoe weinig kans op kommunikatie vele van ettelijke vierkante centimeter bedrukt papier eigenlijk hebben. De ongelijke werfkracht van de zeer uiteenlopende druksels willen wij derhalve niet ontkennen, noch voor de affiches, noch voor de postpamfletten, noch voor welke propaganda ook. Doch bij gebrek aan geldende standaarden kan hier voorlopig niet mee gewerkt worden. Voor het verder betoog wordt enkel de oppervlakte van de vele postpamfletten in rekening gebracht; uitgedrukt in dm^2 .

Voor de campagne van 1968 werden in Vlaanderen 28, in Wallonië 20 en in het kiesarrondissement Brussel 5 dossiers van postinwerpsels uitgemeten, m.a.v. een totaal van 53. Voor de campagne van 1971 bedraagt dit respectievelijk 47, 31 en 5 of een totaal van 83 dossiers (19). De plaatsen

(17) DEWACHTER W., *Politieke kaart van België, Atlas van de parlementsverkiezingen van 31 maart 1968*. Antwerpen, 1970, blz. 41.

(18) LAMPAERT H., *Spoedbericht over drukwerkverzorging*. In: *Vlaanderen*, nr 95, 1967, blz. 324.

(19) Gezien het korte tijdbestek waarbinnen dit artikel klaar diende te komen was het niet mogelijk de berekeningen voor meer dossiers klaar te maken. De

waar de dossiers verzameld werden waren zo toevallig mogelijk gespreid, zodat voor Vlaanderen, Wallonië en het kiesarrondissement Brussel een representatieve steekproef benaderd werd. Alle verdere cijfers zijn gemiddelde cijfers opgebouwd vanaf de teleenheid arrondissement naar het gewest. Dit materiaal leent er zich toe de evolutie van de persoonlijke campagne van 1968 op 1971 te onderzoeken ; nu geoperationaliseerd naar de oppervlakte van de postpamfletten.

TABEL III

Gemiddelde oppervlakte van de persoonlijke propaganda langs postpamfletten in 1968 en 1971

Partijen	Vlaanderen		Wallonië		kiesarr. Brussel	
	68	71	68	71	68	71
C.V.P./P.S.P.	69	189	65	81	124	360
B.S.P.	10	48	7	36	27	32
P.V.V./P.L.P.	53	110	45	79	75	118
F.D.F./R.W.			8	19	5	8
VU	29	32			3	23
Anderen	5	2	5	1		22
Totaal	166	381	130	216	234	563

Het postpamflet heeft als propaganda-medium het voordeel dat het meer in het bereik ligt van alle kandidaten dan de grote affiches. Het is in dat opzicht meer representatief dan de affiches, zij het misschien minder tekenend voor een campagne. Naar frekwentie is het postpamflet in alle geval een van de meest gebruikte media in de campagnes in België. In vergelijking bij voorbeeld met de Britse (1966 en 1970) of de Nederlandse verkiezingen (1967 en 1971) (20) is het gebruik van het postinwerpsel in België overweldigend. Het is een echte vloedgolf hier. In 1968 was dit zo en nu in 1971 is het onveranderd gebleven.

In dat spuien bekijken wij evident enkel de persoonlijke propagandapamfletten. De basiscijfers van het onderzoek naar de veranderingen in de persoonlijke propaganda zijn opgenomen in tabel III.

De cijfers voor 1968 en 1971 van de gemiddelde oppervlakte van de persoonlijke propaganda langs postinwerpsel zijn zeer duidelijk. Over gans de lijn is er toename van de persoonlijke propaganda (een paar kleine partijtjes en splintergroepen in Vlaanderen en Wallonië uitgezonderd). Is

spreiding over de arrondissementen is in deze steekproef gewaarborgd. Door uitbreiding van het aantal dossiers per arrondissement zouden de cijfers evident nog meer betrouwbaar worden.

(20) Volgens steekproeven van postpamfletten-dossiers.

er overal toename, het stijgingspercentage is niet gelijk. In Vlaanderen is de toename voor de Volksunie gering, maar in CVP, BSP en PVV gaat men met grote stappen vooruit. Ondanks de vervijfvoudiging in de BSP in Vlaanderen is de omvang van het verschijnsel in de partij nog tamelijk beperkt. Dit kan men niet meer zeggen voor de PVV en zeker niet voor de CVP. In Wallonië liggen alle cijfers absoluut al wat lager dan in Vlaanderen; maar ook de toenamevoet van 1968 op 1971 is er kleiner. Het kiesarrondissement Brussel spant de kroon. Maar vooral uitschietend hierin is de CVP-PSC. Het is ook opmerkelijk dat de affiches-verhouding tussen CVP-PSC en PSB voor 1971 op stuk van postpamfletten totaal omgekeerd ligt. Zit hier een andere campagne-taktiek (anders evalueren van de media) achter?

Als men de cijfers ordent volgens de totale oppervlakte zoals in bijgaand lijstje: Brussel 71 : 563; Vlaanderen 71 : 381; Brussel 68 : 234; Wallonië 71 : 216; Vlaanderen 68 : 166; Wallonië 68 : 130 dan krijgt men een duidelijke bevestiging van de tendens die ook op stuk van de affiches naar voor kwam. Op stuk van personifikatie van de campagne is Brussel omzeggens één verkiezing voor. Voor de extrapolatie van de schaarse gegevens van af de verkiezingen van 1958 en 1961 is dit wel belangrijk.

V. Besluit.

De campagne 1971, althans zoals wij deze ervaren, was matter, kalmer, minder omstandig dan deze van 1968. Als dit juist is, betekent een toename van 1968 op 1971 eigenlijk een toename ondanks een algemene verslapping van de campagne, een toename tegen een relatieve afname in. Daar het hier echter om een indruk gaat willen wij voorzichtig zijn, om dit argument nadrukkelijk te gaan hanteren ten voordele van een trend-evolutie. Indien de indruk juist is vormt hij een kanjer van een argument.

Op basis van de verschillende waarnemingen kan een algemene toename van de personifikatie van de campagne van 1965 op 1968 en op 1971 vastgesteld worden. Veeleer dan met een cyclus wijziging, die zich op zes jaar al wel zou hebben moeten terugvinden op haar beginpunt, gaat het hier om een echte verandering. Zijn de zes jaren van 1965 tot 1971 nog misschien wat smal om definitief van een trend te spreken, dan ondersteunen de schaarse (en waarschijnlijk onvolledige) gegevens van 1958, 1961 (en zelfs 1964) toch de stelling van een duidelijke trend. De campagne, en dan ook de verkiezingen en vandaar ook in zekere mate de politiek, worden gepersonificeerd.

Nu zou men een suggestief lijstje kunnen maken: Eyskens werd honderden keren aangeplakt en is eerste minister geworden; Simonet hing

ettelijke keren uit en werd minister van Economische Zaken, Vanden Boeynants was de tweede meest verspreide Brusselaar en werd minister van Landsverdediging en voorzitter van het kernkabinet voor economische en sociale coördinatie ; Servais, Tindemans, Van Mechelen, Vranckx en W. Claes voerden uitgebreide persoonlijke propaganda en werden minister. Deze suggestie dat de kandidaten met de grootste persoonlijke propaganda minister worden, houdt evenwel bij de eerste verifikatie niet langer stand. Vooreerst moeten hierbij reeds al de kandidaten van de oppositie uitgesloten worden, waaruit blijkt dat regerings- en oppositiepartij een meer primaire variabele is. Maar verder zijn er meer kandidaten met uitgebreide persoonlijke propaganda die niet dan wel minister worden (bijv. Piers, Vandamme, Henckens, Monard, Cudell, Machtens, Desmarests, Lefère, Franck, Brouhon, Beauthier, Van Cauwenbergh, enz.). Omgekeerd worden een reeks politici, met zeer beperkte persoonlijke propaganda toch minister (cf. Harmel, Vlerick, Delmotte, Hurez, Major en Anseele). Het al te gemakkelijk en verleidelijk, monistisch besluit gaat niet op.

Niettemin suggereert het lijstje toch vragen naar de betekenis van de personifikatie. De personifikatie van de campagne is zeker positief om de verkiezingen en partijen een meer menselijke gestalte te geven, maar gaat de evolutie nu reeds niet te ver (zoals zeker in Brussel al) ? Gaat zij niet te ver omdat zij bijvoorbeeld andere elementen als de strijdpunten te weinig kans laat om in het debat te spelen ? De personifikatie draagt zeker de belofte in zich om de keuzedaad van de kiezers open te breken van de keuze van één partij naar bovendien de keuze van een mandataris. Maar hoe zal men hierbij een al te scherpe binnenpartijdige competitie (nu al duidelijk te zien, zelfs voor de jonge oppositiepartijen als VU en RW) vermijden of inperken ? Propaganda maken kost veel geld. En daarom zijn de politieke mandaten, toegewezen langs verkiezingen in de VSA, gezien de omvang en de kostprijs van de propaganda aldaar, voor de lagere strata ontoegankelijk ; m.a.w. een klasse-selektiesysteem is ingebouwd. (McGovern beroept er zich op met een fonds van 1,5 miljoen dollar de « armste » kandidaat voor de nominatie van presidentskandidaat te zijn.) Bij ons is het lang nog niet zo, maar dit probleem moet vroeg onderkend worden. Verantwoordde H. Simonet een beheersmandaat niet om de propaganda te kunnen betalen : « Mijn adviseurschap in die onderneming [M B L E] brengt me 148.000 fr bruto per jaar op. Net genoeg voor één rekening bij de drukker van affiches of verkiezingsfolders voor mijn federatie » (21). Sociaal selektiemechanisme of steun van drukkingsgroeperingen ontcrachten het parlement in elk geval, ofwel in zijn vertegenwoordigend gehalte ofwel in het onafhankelijk realiseren van zijn controlefunctie.

Op al deze vragen kan dit beperkt onderzoek niet helemaal antwoorden. Als de trend, die wij menen te kunnen vaststellen, aanhoudt, zullen al deze

problemen weldra in grotere scherpste gesteld zijn. Er is een pijnlijke uitspraak van H. Simonet die de problematiek ten voete uit tekent, des te scherper nog als men de beperkte inspraakkans van de staatsburgers langs verkiezingen voor ogen houdt. « Ik ben een politiek man. Ik ben niet grootmoedig. Het spijt me, maar wanneer ik eenmaal de macht heb kan u me alleen wegstemmen, nadat u vindt dat ik mijn macht niet behoorlijk heb gebruikt. Pas op dat ogenblik zal ik, grootmoedig zoals u dat noemt, democratisch zijn en terugkeren naar mijn geliefde boeken » (22). Het is dan ook dringend geboden de beveiliging van een machtspositie door een persoonlijke propaganda te onderzoeken. Een positief antwoord zou de stevigheid van een machtspositie ook langs dat proces in het licht stellen. Personalisatie zou dan een ondersteuning en misschien zelfs een vergroting van de personalisering betekenen. Is dit een krachtlijn in de evolutie van de Belgische politiek ?

(21) *De Standaard*, 9 februari 1971. Interview door F. Verleyen.

(22) *De Standaard*, 9 februari 1971.





Premier regard sur la campagne législative à la RTB

par Gabriel THOVERON,
Chargé de cours à l'ULB.

Claude GEERTS,

Première chargée de recherche au Service de l'enquête permanente de la RTB.

Roselyne DARTEVELLE-BOUILLIN,

Stagiaire de recherche à l'Institut de sociologie de l'ULB.

et J.-M. NOBRE-CORRELA (1).

★

Aussi peu de temps après la campagne, et dans la surface très limitée qui nous est confiée par *Res Publica*, il n'est pas possible de donner plus que de brèves notes sur la campagne électorale radio-télévisée. Le détail de nos travaux, une fois ceux-ci achevés, trouvera normalement sa place dans les *Etudes de Radio-Télévision* publiées par la RTB. Il s'inscrira dans une perspective : celle du rôle croissant de la radio-télé dans les campagnes électorales.

Rôle croissant, pourquoi ?

Le processus de concentration de la presse tue les journaux d'opinion, empêche que s'en créent de nouveaux. Les partis non-traditionnels n'ont pas d'organes propres où faire entendre leur voix. Bien des journaux « engagés », afin de ne pas choquer le grand public, mettent de l'eau dans leur vin, estompent les polémiques. Puisque le débat de journal à journal s'atténue, le débat d'homme à homme prend plus d'importance, et la radio-télé, se substituant à la presse, offre les ondes comme champ-clos (2).

(1) Et il faut ajouter les collaborateurs du Bureau d'études et du Service de l'enquête permanente de la RTB, dont l'aide nous était indispensable.

Mlle Cécile DESSART, étudiante en stage au Centre d'étude des Techniques de diffusion collective, a activement participé aux travaux de dépouillement.

Que tous soient ici remerciés...

(2) On note cependant une tendance de la grande presse à assumer ce rôle conjointement avec la radiotélévision. *Le Soir* a multiplié ses tribunes libres, *La Libre Belgique* a institué des « face à face ».

L'élargissement de l'éventail politique (la « percée » opérée par certains partis non-traditionnels) rend plus difficile le choix électoral d'un public dont les votes sont de moins en moins dictés par l'habitude : l'électeur désorienté trouve à s'informer contradictoirement grâce à une radio et à une télé pluralistes.

C'est petit à petit, au fil d'expériences répétées, que les partis — comme d'ailleurs les responsables des émissions — prennent conscience du rôle spécifique que peuvent jouer ici radio et télé ; les campagnes de 1965, 1968, 1971, marquent les étapes de cette prise de conscience.

Notre texte *in extenso* s'attachera donc à marquer le sens d'une évolution. Nous nous contenterons ici de dégager les traits spécifiques de la dernière campagne (3).

I. L'agencement des émissions.

L'expérience a conduit la RTB et les partis à modifier sensiblement l'aspect de la campagne ; mais moins peut-être qu'ils ne l'auraient voulu, la dissolution brusquée des Chambres les obligeant à travailler hâtivement.

A. LES TRIBUNES ÉLECTORALES

Ouvertes aux partis qui disposent assez librement de leur contenu, elles sont réparties selon des critères établis par le Conseil d'administration de la RTB dans le cadre de la loi organique du 18 mai 1960. Ces critères ont été pratiquement les mêmes qu'en 1968 ; ils assuraient, à la radio comme à la télé, trois tribunes à chacun des partis dits « traditionnels » (PSC, PLP, PSB) et une tribune à chacun des autres partis habilités, à savoir le PCB, le LIB, le FDF et le RW, ces deux dernières formations pouvant utiliser leurs tribunes en commun. Mais les trois « grands » partis — et ceci était nouveau — ne pouvaient disposer de leurs trois tribunes que si elles couvraient les listes présentées dans la capitale ; dans le cas contraire, le nombre de leurs tribunes était réduit à deux. Deux partis voyaient s'affronter des dissidences à Bruxelles, le PSB (liste PSB-BSP de Simonet contre Rode Leeuwen) et le PLP (PLP de la région bruxelloise et liste PLP-PVV). Le second ne put éviter de voir ses tribunes réparties entre le PLP national (deux tribunes) et ses deux dissidences (une tribune chacune) ; le premier put rester unitaire dans le cadre de ses trois tribunes générales, les Rode Leeuwen ne s'intéressant naturellement guère au public francophone.

(3) En nous en tenant, précisons-le, aux élections législatives, et en négligeant les émissions consacrées par la radio aux élections provinciales.

Les tribunes étaient de dix minutes à la radio, de quinze minutes à la télévision.

B. LES ÉMISSIONS DE FORMATION ET D'INFORMATION

Elles aussi donnent la parole aux partis — mais selon un jeu dont la RTB fixe toutes les règles. Il s'agit :

- de se mettre au service du public plutôt qu'à celui des partis ;
- en utilisant pleinement les ressources propres aux langages spécifiques de la radio et de la télé.

Ici encore, cependant, les trois partis les plus anciens disposent d'un certain régime de faveur : la RTB estime que la répartition des partis et des personnalités au sein de ces émissions doit « refléter les réalités politiques des candidatures ».

En 1971 :

- *le nombre de ces émissions a continué de s'accroître*, contribuant à considérablement augmenter — surtout à la radio — le temps d'antenne consacré à la campagne.
Celle-ci, en 1968, mobilisait le petit écran pendant près de douze heures, dont trois heures de tribune ; en 1971, on arrive à près de quatorze heures, dont trois heures et demie de tribune ; pour la radio, nous avons environ dix-sept heures de campagne, en 1968, dont deux heures de tribune ; en 1971, on passe à plus de vingt-trois heures, dont deux heures vingt de tribune (4). Et ceci, sans compter les émissions explicatives ;
- *la tendance à la régionalisation se confirme*, du moins à la radio. Le studio de Liège continue à produire les débats « Contrastes » et le studio de Namur entre en scène en réalisant « Face à l'électeur » ;
- *les émissions de type « Face au public », « Questions et réponses » qui tenaient la vedette en 1965 et surtout en 1968 perdent de l'importance au profit de débats entre personnalités politiques ;*
- *et l'on essaye de substituer des débats sur un thème aux débats à bâtons rompus ;*

(4) L'augmentation de durée des tribunes est due à la présence du LIB et au fait que le FDF-RW est deux fois mieux traité en 1971 qu'en 1968.

- dans le cadre de certains débats spécialisés, *on fera intervenir les ministres intéressés, participant comme membres du gouvernement.* Cette innovation qui ne vaudra qu'à la télévision, augmentera encore la représentation numérique des membres des partis de la coalition (PSB-PSC).

La radio a proposé quatre émissions :

a) *Face à face.*

Du mardi au vendredi et de 12 h 30 à 13 heures, douze émissions voient s'affronter chaque fois deux personnalités de partis différents sur un thème. Ces personnalités sont pressenties par la RTB ; il arrive qu'elles se désistent. MM. Houben, Vandekerkhove et Van Elslande (PSC) refuseront successivement de rencontrer M. Leburton (PSB) ; M. Vanden Boeynants (PSC) refusera d'affronter M. Outers (FDF) (5). Finalement, les 24 personnalités se répartiront ainsi : 7 PSB, 6 PLP (dont deux du PLP bruxellois et un du cartel PLP-PVV), 5 PSC, 4 FDF-RW, 1 PCB et 1 VU.

b) *Face à l'électeur.*

Au cours de chacune de ces 14 émissions produites par le centre RTB Namur, une personnalité politique répond à des questions téléphonées dans la journée par les auditeurs. Les questions sont triées par les journalistes de la RTB qui éliminent les doubles emplois et les questions personnelles ou locales. Les hommes politiques répondent, entre 20 h 30 et 21 h 15, à une bonne dizaine de questions.

Les personnalités se répartissent de la manière suivante : 4 PSB, 4 PLP (dont un PLP bruxellois et un cartel PLP-PVV), 3 PSC, 2 FDF-RW et 1 PCB (6).

c) *Contraste.*

Six émissions-débats prendront place dans l'émission produite chaque samedi par le Centre RTB Liège ; on en comptera deux par samedi, le premier de 12 h 15 à 13 heures, le second de 13 h 15 à 14 heures. Ces six débats voient chacun s'opposer des personnalités d'une même région (successivement Liège, Luxembourg, Namur, Hainaut, Brabant

(5) Ce qui permit à M. Simonet d'assurer que lui ne craindrait pas de rencontrer M. Outers ; M. Vanden Boeynants se rattrapa en proposant d'affronter M. Spaak. La campagne radiotélévisée a aussi fourni l'occasion aux candidats d'échanger des communiqués — et de faire parler d'eux dans la presse.

(6) Donnons ici la liste de ces personnalités, puisque nous ne reviendrons pas sur cette émission dans le présent article : pour le PSB, Namèche, Glinne, Simonet, Leburton ; pour le PLP, Delforge, Van Offelen, Jeunehomme, Toussaint ; pour le PSC, Saint Remy, Califice, Humblet ; pour le FDF-RW, Defosset, Goffart, et pour le PCB, Terfve.

wallon, Bruxelles) sous la houlette d'un journaliste de la RTB, meneur de jeu. Trente-deux personnalités y participeront : 7 PLP (dont un du PLP bruxellois et un du cartel), 6 PSB (dont un Rode Leeuw), 6 PSC, 6 FDF-RW (dont seulement un FDF), 5 PCB, 1 LIB et 1 VU.

d) *Emissions explicatives.*

Il s'agit de séquences explicatives sur la technique électorale, réalisées par les journalistes de la RTB. Elles prennent place dans le cadre des Journaux parlés de 8 heures.

La télévision a produit trois émissions :

a) *Faire le point.*

C'est l'émission habituelle du dimanche midi ; les 17, 24 et 31 octobre, animée par un journaliste de la RTB, on a vu les représentants des partis se confronter sur un thème chaque fois déterminé. Dix-neuf personnalités — dont deux ministres — sont apparues, ainsi réparties : 4 PSB, 4 PSC, 4 PLP (dont un PLP bruxellois et un cartel), 3 FDF-RW, 2 PCB, 1 LIB et 1 VU.

Ajoutons que, le vendredi 5 novembre, ce sont les représentants de la presse qui se sont rencontrés pour faire le point sur la campagne. On avait là MM. Zeegers (*La Libre Belgique*), Lhoest (*Le Peuple*), Wangermée (RTB), Heinen (*Cité*), Rebuffat (*Le Soir*) et Williot (*Dernière Heure*).

b) *Elections 1971.*

— 4 émissions de fin de soirée (débutant entre 21 h 15 et 21 h 45, se terminant vers 23 heures, mais allant, une fois jusqu'à 24 h 15). Y prendront place six sujets, traités en deux parties : d'abord par un film d'information, ensuite par un débat entre hommes politiques.

— 45 personnalités (dont 9 ministres) eurent l'occasion de s'affronter ici : 12 PSB, 10 PSC, 9 PLP (dont un PLP bruxellois et un cartel), 7 FDF-RW, 6 PCB et 1 VU. Le premier débat rassemblait 14 politiciens discutant de l'ensemble des problèmes communautaires ; la confusion fut grande et le spectacle donné à l'électeur ne fut sans doute pas considéré comme des plus heureux. Les autres réunions furent plus restreintes, et ne s'y affrontèrent que de 5 à 8 personnalités.

c) *Emissions explicatives.*

— 7 séquences s'inscrivirent, du 16 octobre au 6 novembre, le samedi et le dimanche, dans le cadre du journal télévisé de 19 h 45.

C. LES ACTEURS

Cent vingt-six personnalités, contre 74 en 1968, ont défilé au micro ou devant les caméras. *L'accroissement du nombre d'émissions a donc conduit à un élargissement du nombre des personnalités politiques montrées au public.*

Ces 126 personnalités se répartissent comme suit :

- 34, soit 26,9 %, sont libérales, dont 15 bruxelloises (11 du PLP de la région bruxelloise, 4 du cartel PLP-PVV);
- 26, soit 20,6 %, sont sociales chrétiennes ;
- 26, soit 20,6 %, sont socialistes ;
- 20, soit 15,8 %, sont du Front Démocratique ou du Rassemblement Wallon (7 du FDF, 12 du RW, la vingtième personnalité étant Paul-Henri Spaak);
- 12, soit 9,5 %, sont communistes ;
- 6, soit 4,7 %, sont des libéraux indépendants (LIB);
- 2, soit 1,5 %, appartiennent à la Volksunie.

Ces personnalités sont surtout des parlementaires ; 31 sont sénateurs, 64 sont députés sortants ; 15 sont, de surcroît, ministres (7 PSB, 8 PSC).

Si l'on établit un décompte par province, on a :

Hainaut	21	soit 16,6 %
Liège	24	19 %
Luxembourg	9	7,1 %
Namur	11	8,7 %
Brabant wallon	8	6,3 %
Bruxelles	41 (dont P.-H. Spaak)	32,5 %
Brabant flamand	3	2,3 %
Anvers	6	4,7 %
Flandre orientale	3	2,3 %

Près du tiers des personnalités sont bruxelloises ; cette importance est due surtout au poids dans la campagne des dissidences libérales (20 bruxellois pour l'ensemble du PLP et du LIB) et du FDF (8 bruxellois).

Onze représentants des régions flamandes appartiennent aux trois partis « traditionnels », le douzième étant à la Volksunie. Cinq sont ministres. Trois sont des « présidents » (Josse Van Eynde, co-président du PSB ;

Willy De Clercq, président de l'aile flamande du PLP ; Frans Van der Elst, président de la VU).

Qui sont les « vedettes » — si nous considérons comme telles les 27 personnalités qui sont apparues *plus de 2 fois* dans la campagne radio-télévisée ?

Edmond Leburton s'est montré 6 fois. C'est le record de la campagne. Après lui, au PSB, viennent *Cools, Cudell, Simonet* (4 fois), *Dubois et Mathot* (3 fois).

Au PSC, la vedette revient à *Vanden Boeynants* apparu 5 fois ; suivent *Hanin* (4 fois), *Servais et Humblet* (3 fois).

Du PLP, on a vu 5 fois *Snyers d'Attenhoven*, 4 fois *Hougardy*, 3 fois *Delforge, Descamps, Jeunehomme, Moreau de Melen, Risopoulos* et *Toussaint*. Quatre de ces huit personnes — et les deux premières — sont bruxelloises. Ainsi l'attention a-t-elle été attirée sur les divisions du parti...

Au FDF-RW, la vedette revient à *François Perin*, que l'on a vu ou entendu 5 fois. Ont fait 3 apparitions : *Knoops* du RW et *Defosset, Lagasse, Outers* du FDF.

Au Parti communiste, c'est le président *Drumaux* qui revient le plus fréquemment : 4 fois. Viennent ensuite *Levaux* et *Noël*, chacun 3 fois.

La Volksunie a eu comme vedette le sénateur bruxellois *Lode Claes*, apparu 3 fois.

Quant au LIB, ses vedettes sont *Mundeleer* et *Lejeune* — mais aucun d'eux n'a fait plus de deux apparitions.

Ces « vedettes » sont elles les mêmes qu'en 1968, où 15 personnalités étaient apparues plus de deux fois ?

Cools, Hougardy, Lagasse, Leburton, Perin, Simonet, Toussaint et *Vanden Boeynants* sont dans les deux listes. Des valeurs sûres...

Vedettes en 1968, De Clercq et Van Offelen ne sont apparus que 2 fois en 1971, Parisis, Vanaudenhove et Persoons (7) qu'une fois. Collard et naturellement Merlot n'ont plus participé à la campagne.

II. La matière électorale. Première approche.

Nous nous sommes attachés à étudier la forme comme le fond de la matière électorale ; ce travail n'est cependant pas achevé au moment où nous écrivons ce premier rapport ; une étude sur le vocabulaire politique de la campagne, notamment, n'est pas encore suffisamment élaborée

(7) PSC francophone en 1968, FDF en 1971.

pour que nous puissions fournir des résultats qui ne soient pas sujets à caution. On trouvera essentiellement ici des remarques sur les Tribunes électorales — où les parties s'expriment en toute liberté — et sur les Face à face — où les hommes politiques s'affrontent sur des thèmes choisis par la RTB. Les autres émissions seront abordées dans notre rapport *in extenso*, et nous ne donnerons ici que des indications générales à leur sujet.

A. LES THÈMES DE LA CAMPAGNE

Tribunes électorales :

a) *A la radio.*

Les tribunes électorales radiophoniques ne durent que *dix minutes* ; c'est une raison pour laquelle — en 1971 comme en 1968 — *on y entend plus souvent une personnalité qu'un groupe*. Seuls le FDF-RW (qui présente chaque fois, logiquement, une voix FDF et une voix RW) et le PLP présentèrent conjointement plusieurs personnalités dans une même tribune radiophonique. Le PLP présenta deux candidats à chacune des tribunes des 18 octobre et 2 novembre, il alla jusqu'à en présenter quatre à la tribune du 30 octobre (8).

La seconde remarque que l'on peut faire sur ces tribunes est qu'elles s'ouvrirent surtout à *des personnalités de second plan* : les grands ténors se réservèrent les tribunes télévisées.

On put entendre :

- | | |
|----------------|--|
| pour le PSC | : M ^{me} Laurent, MM. Nothomb et Desmarests ; |
| pour le PLP | : MM. Moreau de Melen, Cornet d'Elsius, Delforge, Poupko, Cartigny, Debouverie, Moureaux, Maisse, Bock ; |
| pour le PSB | : MM. Dujardin, Baudson, Cugnon ; |
| pour le PCB | : M. Dans ; |
| pour le FDF-RW | : MM. P. Havelange, Knoops, Boon, Gol ; |
| pour le LIB | : M. Lejeune. |

Contrairement à ce qui se passa en 1968 où toutes les tribunes, sauf une, abordaient la question, la moitié seulement des tribunes radio évoquèrent les problèmes communautaires ; c'est l'exposé des programmes des partis qui retint surtout l'attention des orateurs. Les trois

(8) Cette tribune, comme d'ailleurs une tribune télévisée du PLP, aurait dû normalement passer le lundi 25 ; elle fut reportée à la suite d'une grève de la RTB à propos de laquelle plusieurs évoquèrent une censure que les syndicats auraient tenté d'exercer sur les émissions politiques.

formations les plus anciennes répartirent leurs tribunes entre les grandes parties de ces programmes, abordant tour à tour tous les aspects institutionnel, économique, social, culturel. Cependant, seuls le PSB et le PCB développèrent réellement le thème économique, effleuré seulement par les autres.

Pour le FDF-RW, le PLP, le PCB, la critique des partis au pouvoir fut un thème essentiel, souvent traité avec une certaine virulence.

b) A la TV.

Les tribunes télévisées s'étendent sur *un quart d'heure*. On a pu y généraliser ce qui n'était en 1968 qu'une tendance (alors lancée par le PLP, suivi peu après par le PSC) : *plutôt qu'un homme, présenter chaque fois une équipe* de trois ou quatre candidats. Ceux-ci sont souvent, on l'a dit, *des leaders* ; mais on a profité de l'existence des groupes pour y glisser, à l'occasion, une candidate (ces candidates traiteront surtout les problèmes féminins — et seront seules à les traiter...).

On put voir et entendre :

- pour le PSC : MM. Hanin, Thys, Remacle, Vanden Boeynants, Michel, Grafé, Eyskens, Héger, Harmel ;
- pour le PLP : MM. Hannotte, Toussaint, Moreau de Melen, Olivier, Hougardy, Van Offelen, Demuyter, Gillet, Risopoulos, Picron, Anciaux, Van Holteren, Snyers d'Attenhoven, Corbeau, Delforge, Descamps, Bruyneel, Delruelle, Vanaudenhove ;
- pour le PSB : M^{me} Coppée, MM. Leburton, Van Eynde, Cools, Hurez, Cudell, Dubois, Delmotte, Simonet ;
- pour le PCB : MM. Drumaux, Levaux, Renard, Noël ;
- pour le FDF-RW : M^{me} Lassance, MM. Bertrand, Massart, Defosset, Persoons, Lagasse, Perin, Bourdon et Spaak (9) ;
- pour le LIB : M^{me} Meert, MM. Mundeleer, Devèze, Lejeune et Lagasse de Locht.

Conjointement, les partis se sont efforcés *d'aborder le plus grand nombre de thèmes* — même quand ils ne disposaient que d'une tribune. Les points les plus souvent abordés furent les problèmes communautaires, l'attitude et le programme des partis, les problèmes sociaux : ils furent traités par tous les partis (parfois à contre-cœur, il est vrai : « Nous avons dit, devait déclarer Edmond Leburton à la tribune du

(9) Le FDF-RW a cédé à Paul-Henry Spaak sept minutes de sa dernière tribune. Procédure inusitée, qui a permis à l'ancien ministre de reprendre les grands thèmes de son article du *Soir* (17-18 octobre), article « beaucoup commenté et vivement critiqué par les états-majors des partis « traditionnels ».

5 novembre, que nous ne voulions pas centrer cette campagne électorale sur les problèmes communautaires ; par la force des choses, on est amené à en parler »).

La polémique a été parfois vive : Vanden Boeynants a dénoncé la fuite des partis linguistiques devant leurs responsabilités ; le FDF-RW a attiré l'attention sur l'éclatement des partis ; le PLP et le LIB ont critiqué la mauvaise gestion du gouvernement.

Pour le reste, on se reportera au tableau ci-dessous, montrant la répartition des différents thèmes dans les tribunes radiophoniques et télévisées, en notant que *chaque parti a ses pôles d'intérêt particuliers*.

Ainsi dans le domaine social : le PSC s'intéresse à la politique familiale, aux logements sociaux ; le PLP et le LIB insistent sur la pension nationale à 75.000 F l'an ; le FDF-RW demande des crèches et des logements plus nombreux pour la population francophone.

Le thème des indépendants et des classes moyennes est un fer de lance des candidats libéraux (PLP et LIB) ; c'est de ces candidats surtout que viennent des déclarations doctrinales : foi dans le libéralisme.

En chiffres et en résumé :

<i>Tribunes TV</i>	<i>En % de l'ensemble des thèmes</i>
Rapports communautaires	20
Vie politique, programme des partis . .	18,2
Problèmes sociaux	18,2
Vie économique	10
Situation financière	8,3
Indépendants	8,3
Politique étrangère	4,8
<i>Tribunes Radio</i>	<i>En % de l'ensemble des thèmes</i>
Vie politique, programme des partis . .	22
Rapports communautaires	15,4
Situation financière	13,2
Problèmes sociaux	11
Politique étrangère	9
Indépendants	4,5
Vie économique	4,5

Face à Face.

Ces débats ont été calmés ; au point qu'on entendit De Saeger dire à Simonet : « Même en essayant d'avoir un débat, vous restez très gentil

à mon égard ». La seule rencontre un peu âpre fut celle opposant Lagasse à Vanden Boeynants.

Passons en revue thèmes et personnalités des débats :

- | | | |
|-------|--|---|
| 19.10 | Leburton (PSB) — De Clercq (PLP) | Les programmes des partis ; |
| 20.10 | Outers (FDF) — Snyers d'Attenhoven (PLP-PVV) | Bruxelles ; |
| 21.10 | Descamps (PLP) — Van Eynde (PSB) | Les Fourons, le communautaire, l'économique, le social ; |
| 22.10 | Servais (PSC) — Duvieusart (FDF-RW) | Les Fourons, le 107 quater ; |
| 26.10 | Risopoulos (PLP brux.) — Claes (VU) | Bruxelles ; |
| 27.10 | Simonet (PSB) — De Saeger (PSC) | Les travaux publics, l'Europe, la société industrielle ; |
| 28.10 | Drumaux (PCB) — Glinne (PSB) | Le rassemblement des progressistes, le bilan gouvernemental, les structures de l'économie ; |
| 29.10 | Hougardy (PLP brux.) — Chabert (PSC) | Situation économique de Bruxelles ; |
| 2.11 | Hanin (PSC) — Cudell (PSB) | Les classes moyennes ; |
| 3.11 | Vanden Boeynants (PSC) — Lagasse (FDF) | Bruxelles, le communautaire ; |
| 4.11 | Jeunehomme (PLP) — Mathot (PSB) | Situation économique dans la province de Liège et dans le pays, le budget ; |
| 5.11 | Cools (PSB) — Perin (RW) | L'emploi et les salaires. L'investissement et la réforme fiscale. |

Les partis dont le communautaire est la raison d'être (FDF, RW, VU) étant partie prenante à cinq des débats, il était normal de voir apparaître Bruxelles, puis les Fourons en tête des problèmes à traiter.

Ce n'est cependant pas la seule explication, car onze débats sur douze (l'exception étant le Face à face Cudell-Hanin) abordèrent, de près ou

de loin, les problèmes communautaires : le problème de la régionalisation (l'art. 107 quater) fut évoqué dans sept émissions. Mais, contrairement à ce qui se passait en 1968, le problème communautaire fut rarement abordé dans son ensemble.

La RTB et ses meneurs de jeu se montrèrent soucieux de ne pas se laisser enfermer dans ce thème dominant : elle fit en sorte que les thèmes sociaux et économiques soient également représentés. On trouve les premiers dans sept débats et les seconds dans cinq débats. Un thème nouveau, enfin, prend une relative importance : la protection de l'environnement, la lutte contre la pollution (évoqués dans quatre Face à face).

On voit que les émissions se sont diversifiées ; seuls les débats Cudell-Hanin et Servais-Duvieusart tournèrent autour d'un seul thème. Le Face à face Leburton-De Clercq en aborda 10, Jeunehomme-Mathot 8, Descamps-Van Eynde 6. Ce furent trois échanges PSB-PLP, trois tours d'horizon sur les problèmes de gouvernement entre un parti de la majorité et un parti d'opposition.

Contraste, Elections 1971, Faire le point.

Sans entrer dans le détail, nous reprendrons les thèmes proposés aux participants à ces émissions.

Pour la première, où l'on se réunissait par région, on eut :

- le 16 octobre à Liège : Pouvoirs économiques aux régions. Les Fourons (MM. Close, Magnée, Defraigne, Perin, Levaux);
- au Luxembourg : Problèmes économiques. Sociétés à développement régional [MM. Nothomb, Remacle, Olivier, Hector (10)];
- le 23 octobre à Namur : Siège des institutions régionales. Problèmes économiques de la région [MM. Martin, Massart, Poswick, Humblet (11)];
- en Hainaut : Relance de l'économie. L'article 107 quater (MM. Hubaux, Noël, Knoop, Deschamps, Dubois);

(10) Le PCB n'était pas représenté.

(11) Le représentant du PSB ne put participer à l'émission.

le 30 octobre en Brabant wallon : Relance de l'économie. Moyens préconisés [MM. Gendebien, Moreau de Melen, Scokaert, Ruelle, Duchateau, Plasman (12)];

à Bruxelles : Délimitation de la région bilingue. L'article 107 quater [MM. L. Claes, Hougardy, Desmarets, Van Geyt, Snyers d'Attenhoven, Brouhon, Senelle, Outers (13)].

Deux thèmes dominants, liés aux régions : l'économique et le communautaire.

Elections 1971 fut plus diversifié. On y travaillait nationalement, par secteur, et (sauf pour la première émission) avec la participation des ministres intéressés (9 ministres firent acte de présence). On eut successivement :

le 19 octobre : l'ensemble des problèmes communautaires [MM. Servais, Vanden Boeynants, Vandekerckhove, Leburton, Callewaert, Simonet, Descamps, De Clercq, Hougardy, Snyers d'Attenhoven, Outers, Perin, Drumaux, Van der Elst (14)];

le 27 octobre : les problèmes sociaux de la législature (3 ministres : Pêtre, De Paepe, Major, plus MM. Magnée, Brouhon, Borsu, Glineur, Moreau);

le 1^{er} novembre : les classes moyennes (1 ministre : Hanin, plus MM. Cudell, Goffart, Defraigne, Levaux);
les jeunes (2 ministres : Vranckx, Dubois, plus MM. De Croo, Defosset, Couteau, Mathot);
l'agriculture (1 ministre : Héger, plus MM. Delhayé, Picron, Stroobants, Mathieu);

le 3 novembre : les problèmes culturels (2 ministres : Parisi, Dehousse, plus MM. du Monceau de Bergendael, De Jardin, Noël, Maise, Perin);

(12) Seul Contraste où le LIB fut représenté.

(13) Les deux listes PSB, les deux listes PLP, la VU étaient représentées.

(14) Trois PSC, trois PSB (chaque fois un wallon, un bruxellois, un flamand), quatre PLP (un flamand, un wallon, deux bruxellois) et un représentant pour chaque parti, (le FDF et le RW étant pris séparément).

Faire le point aborda le communautaire une fois sur trois. On eut :

- le 17 octobre : la solution apportée aux problèmes bruxellois est-elle la bonne ? (MM. Risopoulos, Lagasse, Mundeleer, Vanden Boeynants, Snyers d'Attenhoven, L. Claes, Cudell);
- le 24 octobre : la TVA et la vie chère (2 ministres : Cools, Hanin, et MM. Humblet, Wiard, Toussaint, Van Geyt, Knoops);
- le 31 octobre : « pourquoi faut-il voter pour vous ? » (des présidents ou coprésidents : MM. Duvieusart, Servais, Leburton, Drumaux, Jeunehomme).

B. SUR LE STYLE DE LA CAMPAGNE

Nous nous sommes d'abord attachés à déterminer les taux de « lisibilité » — ou plus précisément ici d'« intelligibilité » — des messages de quelques hommes politiques. Nous avons utilisé la méthode de Rudolf Flesch, telle qu'elle est appliquée par G. De Landsheere qui nous fournit un étalonnage où peuvent s'inscrire nos résultats (15). Nous avons essayé de voir si les Face à face étaient plus intelligibles que les Tribunes ou réciproquement, mais les premiers résultats obtenus ne nous paraissent guère concluants à cet égard. Ce qui doit être noté, c'est un *incontestable effort d'intelligibilité de la part de nos hommes politiques — surtout les socialistes et les sociaux-chrétiens. Les libéraux, qui apparaissent comme les moins « lisibles », le sont cependant autant que les journaux parlés et télévisés.*

On a, en comparant avec des résultats obtenus par G. De Landsheere :

	<i>Score de facilité</i>
Simonet (PSB)	41
Documents historiques — Enseignement secondaire — 6 ^e	40
Hanin (PSC)	38

(15) DE LANDSHEERE Gilbert, « La lisibilité des messages dans les émissions de télévision », dans *Etudes de Radio-Télévision* (« Télévision et culture »), Bruxelles, RTB, 1970, n° 17, pp. 167-177.

Le score est calculé de la manière suivante : $206,835 - (x + y)$, x étant le produit par 1,015 de la longueur moyenne des phrases exprimée en mots, y le produit par 0,846 du nombre de syllabes pour 100 mots.

	<i>Score de facilité</i>
TV scolaire — Secondaire inférieur	35
Leburton (PSB)	32
Vanden Boeynants (PSC)	30
Leçon d'Histoire — Enseignement secondaire — 6 ^e	30
Lagasse (FDF-RW)	28
Drumaux (PCB)	28
TV scolaire — Secondaire supérieur	25
Mundeleer (LIB)	21
Snyers d'Attenhoven (cartel PLP-PVV)	19
Hougardy (PLP bruxellois)	16
Journaux parlés et télévisés RTB, RTL, Europe n° 1	de 15 à 25

Ce tableau devant être lu en considérant que le message est d'autant plus intelligible que son score est élevé.

Nous avons aussi tenté de mesurer l'« *intérêt humain* », l'aspect personnalisé, « dramatique » du texte, en tenant compte, comme Flesch du nombre de mots (pw) et de phrases (ps) « personnels ». On considère ici que plus « un texte sera personnalisé, « humain », plus il aura de chance d'intéresser un grand nombre de publics » (16). Cet aspect n'ayant pas fait l'objet d'un étalonnage dans les travaux de De Landsheere, nous ne disposons pas d'éléments de comparaison permettant de situer l'intérêt humain des textes électoraux analysés ; nous pouvons dire cependant, d'une part, qu'il varie peu des Tribunes aux Face à face, de l'autre qu'il est *relativement élevé* : il se situerait au niveau « très intéressant » pour les textes de Drumaux et Leburton, et au niveau supérieur (dit « passionnant ») pour les sept autres politiciens étudiés. Il est évidemment normal que cet intérêt humain soit élevé puisque l'homme politique s'adresse, soit à un collègue, soit à l'électeur qu'il faut convaincre. Nous essayerons donc surtout de comparer entre eux les hommes politiques étudiés ; nous voyons alors que cette fois *les socialistes sont moins « intéressants » que les sociaux chrétiens et que les libéraux (exception faite d'Hougardy).*

(16) KANDEL Lilliane et MOLES Abraham, « Application de l'indice de Flesch à la langue française », dans *Cahiers d'Etudes de Radio-Télévision*, Paris, Flammarion, n° 19, octobre 1958, p. 253.

La formule utilisée est $HI = 3,635 \text{ pw} + 0,314 \text{ ps}$.

On a le tableau :

	<i>Score d'intérêt humain</i>
Vanden Boeynants (PSC)	86
Snyers d'Attenhoven (PLP-PVV)	75
Mundeleer (LIB)	73
Hanin (PSC)	70
Simonet (PSC)	69
Lagasse (FDF-RW)	64
Hougardy (PLP bruxellois)	62
Drumaux (PCB)	56
Leburton (PSB)	50

Ce tableau devant être lu en considérant que le message a d'autant plus d' « intérêt humain » que son score est élevé.

III. Les réactions du public.

Près de la moitié des téléspectateurs (47 %) interrogés par le Service de l'enquête permanente de la RTB se souviennent d'avoir regardé entre une et cinq émissions préélectorales, un cinquième (22 %) d'en avoir regardé entre six et dix, et un dixième (8 %) plus de dix. Un cinquième (22 %) n'en a pas regardé.

Si 60 % des téléspectateurs n'ont pas entendu d'émissions préélectorales à la radio,

- 36 % des personnes n'ayant pas la TV en ont entendu entre 1 et 5 ;
- 19 % des personnes n'ayant pas la TV en ont entendu entre 6 et 10 ;
- 10 % des personnes n'ayant pas la TV en ont entendu plus de 10.

La campagne radio-télévisée a donc touché un public important, mais semble-t-il, d'une manière un peu contrainte et forcée.

Si l'on prend en effet l'exemple des tribunes électorales télévisées, l'émission électorale la plus suivie parce qu'elle est située entre le journal télévisé et l'émission de pleine soirée, on voit que son passage entraîne une baisse de l'auditoire. L'auditoire moyen des tribunes est de 23,1 % des téléspectateurs ; l'auditoire moyen du quart d'heure précédent est de 36,9 %, celui du quart d'heure suivant de 34,6 %.

Un peu plus du cinquième des téléspectateurs regardent les tribunes. Mais celles-ci ont des auditoires très variables : de 16,5 % pour la tribune du PSC du jour de la Toussaint à 32,8 % pour la tribune du PLP (national) du jeudi 21 octobre ; cela va donc du simple au double.

On a, en moyenne, selon les partis :

PSC	22,2	cote 8	n° 3
PSB	24,5	7,8	3
PLP	22,7	7,9	4
dont PLP national	28,4	8	2
PLP bruxellois	17,3	7,9	1
cartel PLP-PVV	16,8	7,8	1
FDF-RW	18,6	8	2
PCB	30,3	7,8	1
LIB	18,5	7,7	1

On peut se demander à quoi tiennent ces différences. Une première suggestion est qu'elles sont liées à la programmation : la tribune du PCB passe le jeudi (jour de fort auditoire : la RTB offre un film de fiction) comme est passée le jeudi la tribune ayant le plus fort auditoire ; la tribune ayant eu le plus faible public, comme celle du cartel PLP-PVV, comme celle du PLP bruxellois, comme celle du LIB, passe durant le week-end de la Toussaint (entre le vendredi 29 et le lundi 1). Tout dépend donc surtout du jour (tiré au sort) où passe la Tribune. On a, en moyenne par jour :

lundi	16,5 %	1 (Toussaint)
mardi	21 %	3
mercredi	27,8 %	1
jeudi	29 %	3
vendredi	19,1 %	3
samedi	21,8 %	3
	ou 24,4 % (17)	2

Ajoutons que semble aussi s'accroître le désintérêt au fur et à mesure que la campagne s'avance. On a, en moyenne, par semaine :

première semaine	25,8 %	4
deuxième semaine	22,7 %	5
troisième semaine	20,8 %	4

Sans doute les moyennes des deuxième et troisième semaines sont-elles influencées par les bas résultats du week-end de la Toussaint. Mais on peut considérer les résultats des trois jeudis ou des trois mardis

(17) Il y avait 2 tribunes le samedi 30 octobre. Dans première moyenne, nous tenons compte de ces 2 tribunes ; dans la seconde moyenne, nous ne tenons compte que de la première, comme nous avons fait pour les autres moyennes.

où ont été données des tribunes : on voit les auditoires passer respectivement de 32,8 à 30,3 et 24 %, de 23 à 20 et à 20 %.

Les autres émissions télévisées, Elections 1971 et Faire le point, ne recueillent que des publics clairsemés, qui tiennent normalement à leurs heures de passage. Au moins les cotes de ces émissions sont-elles plus élevées que celles des tribunes : le public restreint qui les regarde est un public intéressé.

On a, pour les Faire le point des 17, 24 et 31 octobre, entre 12 et 13 heures, un auditoire moyen de 3,7 %, une cote moyenne de 9.

On a, pour les Elections 1971, un auditoire moyen de 4 %, une cote moyenne de 8,3. L'émission la moins regardée est celle consacrée à l'agriculture (2 %); la plus suivie, la première, celle consacrée aux problèmes communautaires (6,3 %) (18). Ces résultats sont inférieurs à ceux qu'obtenait Face à l'opinion en 1968 (ils variaient entre 9 et 12 %) alors que les tribunes ont à peu près les mêmes auditoires lors des deux dernières campagnes (1968 et 1971).

Nous ne disposons pas des chiffres concernant les publics des émissions radiodiffusées. Mais diverses questions posées par le Service de l'enquête permanente nous permettent de nous faire une opinion sur quelques attitudes du public vis-à-vis de la campagne en général :

— 83 % des téléspectateurs, 89 % des auditeurs n'ayant pas la TV considèrent que tous les partis doivent disposer du même temps d'antenne. A peine plus de 10 % considèrent que les grands partis doivent être privilégiés ;

— quant au rôle respectif des divers moyens d'information dans la campagne électorale, le public considère que :

a) *Pour apprendre à bien connaître les hommes politiques, la télévision (pour les téléspectateurs) et la radio (pour les auditeurs) constituent la meilleure aide ; viennent ensuite les journaux et les meetings.*

b) *Pour apprendre beaucoup sur les problèmes linguistiques, les journaux arrivent de loin en tête ; sont de peu d'utilité dans ce domaine, la télévision et les affiches.*

c) *Pour apprendre beaucoup sur les problèmes sociaux. Ici aussi les journaux viennent en tête, suivis de la télévision et de la radio. Les affiches sont très peu utiles dans ce domaine.*

(18) Est-ce parce qu'elle est la première ou parce que son thème passionne le public ?

d) *Pour apprendre beaucoup sur les problèmes économiques.* Journaux, télévision, radio fournissent beaucoup de renseignements, les affiches sont peu utiles dans ce domaine.

e) *Pour bien comprendre la différence entre les partis.* Télévision, journaux et radio (pour les auditeurs) arrivent en tête. Les affiches par contre sont, ici aussi, de peu d'utilité.

f) *S'il s'agit de modifier la façon de voter des gens,* la conversation d'individu à individu est le moyen le plus efficace ; viennent ensuite la télévision et les journaux. En dernière place la radio et les affiches.

g) *Pour connaître la vérité...* Ici règne le doute, les réponses sont peu nombreuses. Télévision, radio et conversations n'obtiennent pas énormément de suffrages, plus pourtant que les tracts, meetings et affiches, les journaux se situant au milieu...





De verkiezingen van 7 november 1971 in Radio en TV (BRT)

Guido PROVOOST,

Assistent R.U.G.

★

Ter inleiding.

Het is de eerste keer dat voor *Res Publica* een bijdrage wordt gewijd aan de electorale uitzendingen der nederlandstalige BRT. Voor de RTB daarentegen bestaat hiervoor een gevestigde traditie. Sedert 1958 voert een team o.l.v. Prof. Clausse van de ULB over de verwerking door de RTB van de parlementsverkiezingen grondige analyses uit die resulteerden in een aantal merkwaardige publikaties (1).

Onderhavige bijdrage wil een eerste schuchtere poging zijn voor de verkiezingsuitzendingen der BRT zonder dat wij er kunnen aan denken gelijkwaardigheid met de analyses van Prof. Clausse en zijn team na te streven. Inderdaad stonden wij er helemaal alleen voor. Wegens de uiterst korte pre-electurale periode was de vorming van een team onmogelijk. Daardoor konden niet alle programma's worden gevolgd. Wij dienden ons te beperken tot de televisie. Dit sluit in dat wij onmogelijk een systematische inhoudsanalyse van de programma's konden doorvoeren en dat wij ons voor wat de appreciatie der inhoud betreft, moeten beperken tot exemplarische en illustratieve gegevens en tot de perskritiek. Prof. Clausse kan bogen op een jarenlange en zeer vruchtbare samenwerking met de Service d'Enquête Permanente van de RTB. Wij verkregen van onze kant, als eersten, de medewerking van de Studiedienst der BRT, die sedert februari 1969 een permanent programmaonderzoek organiseert (2).

(1) *Belgique 1965, Presse, Radio et Télévision aux prises avec les élections*, édit. de l'Institut de Sociologie de l'Université de Bruxelles ; R. CLAUSSE, G. THOVERON, A. PATERNOSTRE, D. VANDERVAEREN, Cl. GEERTS : *Radio et Télévision dans le tumulte des élections*, *Res Publica* nr 1, 1969, blz. 151-206.

(2) Wij danken oprecht de heer Vandenbussche, Directeur-Generaal, en de heer F. Broucke, van de Studiedienst der B.R.T., die ons bereidwillig kijkdichtheids- en waarderingscijfers voor de verkiezingsprogramma's lieten geworden.

Het behoort tot de taak van radio en televisie het publiek voor te lichten over het verkiezingsgebeuren. In de pre-electorale periode wordt dit gebeuren praktisch herleid tot de verkiezingscampagne der politieke partijen. Deze verkiezingscampagnes maken gebruik van technieken en instrumenten die door alle wervende en publiciteitscampagnes worden gebruikt. De politieke partijen die deze campagne voeren hebben zich in het Belgische staatsbestel feitelijk geïstitutionaliseerd en bezitten de werkelijke politieke macht.

De BRT van haar kant is een openbare instelling die in feite door de politieke partijen wordt bestuurd. Inderdaad worden de mandaten in de Raad van Beheer in feite verdeeld door en onder de drie traditionele partijen. Deze partijen, die zich zoals hoger aangestipt buiten de grondwettelijke en wettelijke normen hebben ontwikkeld, zijn de feitelijke dragers der politieke macht. Zij ontsnappen, per definitie, aan reglementering van hun invloed en activiteit (3).

De verhouding audiovisuele media — politieke partijen is dus wel zeer delicaat en geeft frequent aanleiding tot wrijvingen en incidenten. Het gevaar is daarbij niet denkbeeldig dat de media, om incidenten te vermijden, de weg der minste weerstand kiezen en in plaats van informatiekanaal, propagandakanaal worden.

Wij hebben bovenstaande redenering bewust zeer scherp doorgevoerd om duidelijk te laten uitkomen dat de informatietaak van de BRT staat of valt met enerzijds het onafhankelijk optreden van de Raad van Beheer en anderzijds het plichtsbef en professioneel lef van de BRT-journalisten. Dit zal uit volgend relaas duidelijk blijken.

I. Organisatie en verloop der verkiezingsuitzendingen op radio en TV.

De parlementsontbinding kwam erg onverwacht en de pre-electorale periode was uiterst kort. Nog vóór er van ontbinding sprake was had TV-journalist Jan Ceuleers een reeks van drie programma's opgezet onder de titel *Zijn er nog Belgen?* Zij werden op 29 september en 12 en 26 oktober uitgezonden en hebben de verkiezingsuitzendingen dus doorkruist.

In *TV-Panorama* van 8 oktober had Jan Ceuleers nog een interview met Prof. Dr. W. Dewachter, waarin gehandeld werd over de lijstensamenstelling.

(3) VERHEYDEN M. : *La Radio-Télévision face au pouvoir. L'expérience belge*, Leuven, 1970, blz. 77-79.

Tenslotte werden door Jan Ceuleers enkele dagen voor de verkiezingen vlak na het TV-journaal in een korte uitzending de stemprocedure en de stemmogelijkheden uiteengezet.

Hier kan worden aangestipt dat Jan Ceuleers de centrale figuur is geweest bij de verkiezingsuitzendingen op de TV. Hij verzorgde niet alleen bovenstaande eenmalige programma's, doch fungeerde tevens als moderator voor alle politieke debatten die door de TV werden uitgezonden en die hierna besproken worden. Zoals verder aangestipt rees daartegen in de geschreven pers bezwaar.

1. De politieke Tribunes op radio en TV.

Op maandag 4 oktober kwam de Raad van Beheer in gewone vergadering bijeen. Op deze vergadering werd een ruime gedachtenwisseling gehouden over de verkiezingsprogramma's. De BRT-directie stelde de Raad voor vier partijen (CVP, BSP, PVV, VU) op gelijke voet te behandelen. Zij zouden volgens dit voorstel in de drie weken die de verkiezingen voorafgingen een kwartier zendtijd op radio en televisie krijgen, voor de TV onmiddellijk na het eerste journaal en voor de radio van 19.30 u tot 19.45 u. Volgens het verslag in *Het Laatste Nieuws* van 6 oktober zouden de beheerders van CVP-strekking het daarmee niet eens geweest zijn. Beheerder Knaepen zou, volgens deze krant, het CVP-standpunt ter zake vertolkt hebben en een verdeling op basis van de vertegenwoordiging der partijen in het Vlaamse landsgedeelte voorgesteld hebben, nl. 5 tribunes voor de CVP, 3 voor de BSP, 2 voor de PVV en voor de VU en 1 voor de KP. De liberale en socialistische leden van de Raad van Beheer zouden hiertegen bezwaar gemaakt hebben. Na een lange discussie en een schorsing der zitting zou een compromisoplossing uit de bus gekomen zijn die uiteindelijk door de meerderheid, nl. de christelijke en socialistische beheerders, zou zijn aangenomen. Naar deze beslissing zouden 4 tribunes voorbehouden worden aan de CVP, 3 aan de BSP, 2 aan de PVV en de VU en 1 aan de KP. De liberale beheerders zouden tegen gestemd hebben.

Op 5 oktober werd deze beslissing op radio en TV medegedeeld. De tribunes werden als volgt per week en per dag verdeeld :

a) televisie (20.10 u. - 20.25 u)

	Maandag	Dinsdag	Woensdag	Donderdag	Vrijdag
Week 18-22 oktober	—	—	CVP	BSP	KP
Week 25-29 oktober	CVP	PVV	VU	CVP	BSP
Week 1-5 november	(Allerh.)	VU	PVV	BSP	CVP

b) radio (19.30 u - 19.45 u).

Week 18-22 oktober	—	—	BSP	KP	CVP
Week 25-29 oktober	VU	CVP	PVV	BSP	CVP
Week 1-5 november	(Allerh.)	CVP	BSP	VU	PVV

Op dinsdag 5 oktober kwam het bureau van de PVV bijeen en keurde een motie goed waarin met verontwaardiging werd vastgesteld dat bij de verdeling der tribunes werd afgeweken van de regeling van 1968 en de zendtijd van de PVV werd beknot. De PVV stelde vast dat de christelijke leden van de Raad van Beheer daarvoor als voorwendsel de verwezenlijking van de culturele autonomie inriepen waarbij de verdeling voortaan op basis van de politieke getalsterkte in Vlaanderen moest gebeuren. Zij liet daarbij opmerken dat deze beslissing als een eerste manifestatie van het machtmisbruik van de CVP in de culturele autonomie moest worden beschouwd en zag er een argument te meer in voor het afsluiten van een cultuurpact vóór de installatie van de cultuurraden.

Op 6 oktober publiceerde *Het Laatste Nieuws* een bijdrage van de voorzitter van de Raad van Beheer, de liberaal Prof. Verhulst, waarin deze de CVP van kwade trouw beschuldigde, de BSP haar lakse houding verweet en op het afsluiten van een cultuurpact aandrong. In hetzelfde nummer verklaarde gewezen PVV-voorzitter O. Vanaudenhove in een interview : « Het is onder de dekmantel van de culturele autonomie dat deze beslissing werd getroffen dank zij de medewerking van de socialistische Vlamingen... Ik heb hiervoor steeds gevreesd en vandaag, reeds bij de eerste gelegenheid, moet ik vaststellen dat mijn vrees ongelukkig genoeg gegrond was. »

De Standaard antwoordde op 6 oktober in een Echo op het PVV-protest dat door de beslissing van de Raad van Beheer geen filosofische of ideologische minderheid gekrenkt werd. In de veronderstelling dat de VU half-vrijzinnig, half-katholiek zou zijn, is er zelfs niet-gelovig overwicht. Het PVV-voorstel daarentegen zou wel een discriminatie hebben ingehouden, aldus de krant. Met 19 Vlaamse kamerleden zou de PVV tweemaal zoveel zendtijd hebben gekregen als de Volksunie met haar 20 vertegenwoordigers.

In *Het Volk* van 6 oktober reageerde ook Emiel Van Cauwelaert op het PVV-protest. Hij meende dat de PVV, vooral in de BRT, zeker niet mocht klagen over ondervertegenwoordiging en dat integendeel de CVP niet aan haar trekken komt. Van Cauwelaert haalde het voorbeeld aan van de nieuwsdienst die uitsluitend in handen zou zijn van niet-CVP-ers.

In *Volksgazet* van 8 oktober noemde Jos Van Eynde in een geit-noch-kool-sparend artikel het incident een totaal overbodige rel. Hij noemde zowel de oude als de nieuwe verdeling onbillijk. Hij kaatste de PVV bovendien de bal terug waar deze laatste de BSP verweet de CVP aan een meerderheid te hebben geholpen. De PVV heeft dit in het verleden talloze keren gedaan onder meer in het geval van de onverenigbaarheid tussen een beheersmandaat en het uitgeven van de TV-bladen. « Maar zulks wil niet zeggen », aldus Van Eynde, « dat wij socialisten geneigd zijn

om te lachen over deze eerste bedenkelijke toepassing van de culturele autonomie. »

Op 7 oktober protesteerde ook de Kommunistische Partij tegen de verdeling. Zij meende dat aan alle partijen een gelijke zendtijd had moeten worden toegekend.

Toon Van Overstraeten had het in *Wij*, het VU-weekblad, van 9 oktober, over de partijpolitieke bekrompenheid van de BRT. Onder het sluwe voorwendsel dat de partijen voortaan zendtijd krijgen a rato van de omvang van hun kiezerskorps, aldus T. Van Overstraeten, worden in werkelijkheid de rechten van de oppositie beknot, terwijl eens te meer een demonstratie gegeven is van de wijze waarop de BRT neergehaald is tot een gewillig instrument in handen van de machthebbers. Tenslotte protesteerde *Wij* tegen het feit dat de partij 48 uur na de beslissing van de beheerraad, door de BRT nog niet op de hoogte gesteld was van de nieuwe regeling. Op een persconferentie op 8 oktober protesteerden VU-leiders Van der Elst en Schiltz tegen wat zij noemden de discriminatoire houding van de beheerraad. De eerste taak van radio en TV, aldus Schiltz, is te informeren, niet aan propaganda te doen.

Het is maar al te duidelijk dat de Beheerraad van de BRT, bij het beraadslagen over en het nemen van de beslissing over de verdeling van de politieke tribunes, als een politiek orgaan is opgetreden, meer nog, dat de individuele beheerders als vertegenwoordigers van de partijen optraden.

Wat de inhoud van deze politieke tribunes betreft, kan onder meer worden aangestipt dat alle partijen zoveel mogelijk mandatarissen-kandidaten op het scherm brachten. Zo slaagde de BSP erin in haar tribune van 21 oktober op de TV op een kwartier tijds niet minder dan 9 mandatarissen aan het woord te laten komen, en op 29 oktober 8 andere. Dit was ook voor de andere partijen het geval. Opvallend was nog dat de CVP voor haar tribune van 28 oktober op de TV de ontslagen omroepster Aimée Desmet als presentatrice had aangeworven.

2. De TV-debatten : regering - geschreven pers en oppositie - geschreven pers

a) Op maandagavond 27 september werd een TV-debat uitgezonden waarbij de ministers Eyskens en Fayat geconfronteerd werden met drie journalisten, nl. Lode Hancké van *Volksgazet*, Piet Van Brabant van het *Laatste Nieuws* en Jef Claes van *Het Volk*. In de pers werd vrij negatief gereageerd op de houding van de betrokken journalisten. *De Nieuwe* van 1 oktober en *Humo* van 7 oktober schreven dat Eyskens « opgeruimd, geestig en vol zelfvertrouwen » optrad en « buitengewoon op dreef was ». De journalisten en de moderator, Jan Ceuleers, zaten er, volgens hogervernoemde bladen, maar sjofel — voor spek en bonen — bij.

In verband met dit programma ontstond trouwens een incident met de VU. Op zondag 26 september werd Paul Martens, hoofd-redacteur van *Wij*, door Jan Ceuleers uitgenodigd aan het debat deel te nemen. Deze uitnodiging werd op 27 september, dag van de uitzending, door Ceuleers telefonisch bevestigd. Enige uren later belde Ceuleers Martens echter opnieuw op, ditmaal in opdracht van het hoofd van de nieuwdienst, Lode Van Uytven, om mede te delen dat de uitnodiging verviel, doordat men besloten had enkel de dagbladpers te laten deelnemen. Paul Martens telefoneerde naar de heer Van Uytven om over deze wijziging uitleg te vragen, waarop hem geantwoord zou worden zijn dat dit een interne BRT-aangelegenheid was (*Humo* van 7 oktober, *Wij* van 2 oktober). Naar aanleiding daarvan schreef *De Nieuwe* op 1 oktober : « dat is het soort uitleg van kerkvaders en seniele diplomaten die verklaringen afleggen door gekende feiten te resumeren : die samenvatting moet dan als motivering klinken ». Rasper, de radio- en TV-criticus van 't *Pallieterke* meende te weten dat de heer Van Uytven voor deze beslissing een uitbrander van de Raad van Beheer had gekregen en daarop in een nota zou hebben geantwoord dat eerste-minister Eyskens zou geweigerd hebben deel te nemen aan een debat waaraan ook Paul Martens zou deelnemen.

b) Op zaterdag 9 oktober was het de beurt aan de oppositie-partijen om door journalisten te worden ondervraagd. Dit programma werd uitgezonden als trefpunt van 14.15 u tot 14.12 u en hier waren vijf journalisten aanwezig, waaronder één van het VU-weekblad en één van het kommunistisch weekblad.

3. De acht debatten Kiezen of Delen op de TV.

Ter vervanging van Panorama (vrijdagavond) en Trefpunt (zaterdagmiddag) werden tijdens de vier weken vóór 7 november viermaal twee debatten geprogrammeerd. Deze debatten werden gemoderd door Jan Ceuleers. Iedere week werd een thema uitgepraat dat zowel op vrijdagavond als op zaterdagmorgen behandeld werd :

15 en 16 oktober : de gemeenschapsvraagstukken,

22 en 23 oktober : de staatsstructuren en de modernisering der staatsapparaatuur,

29 en 30 oktober : onderwijs, opvoeding en cultuur,

5 en 6 november : economische, financiële en sociale aangelegenheden.

Het was de oorspronkelijke bedoeling van de BRT aan de debatten op vrijdagavond journalisten te laten deelnemen en de zaterdag de politici onder elkaar te laten discussiëren. Al spoedig bleek dat de journalisten van de geschreven pers zich niet zo maar in een partijpolitiek keurslijf

wilden laten dringen en niet als vertegenwoordigers van een partij wilden beschouwd worden. Reeds op 12 oktober liet Manu Ruys in een column « Waarom wij niet meedoen » op een duidelijke en scherpe wijze verstaan dat men van *De Standaard* geen medewerking moest verwachten. En wel om twee redenen : « 1. de journalisten die aan de debatten deelnemen krijgen een partijpolitiek etiket... Wij begrijpen best dat een partijpolitiek etiket voor een redacteur van het VU-weekblad of van de socialistische Volksgazet geen bezwaar is. Voor een journalist die gehecht is aan een niet-partijgebonden krant is deze doenwijze wel hinderlijk en onaanvaardbaar. 2. De techniek van deze zgn. informatiedebatten lijkt ons uiterst gebrekkig en betwistbaar. De journalist heeft amper de tijd om een vraagje te stellen. De politicus krijgt ruimschoots de gelegenheid om zijn partijpolitiek refrein af te dreunen... Het is het volste recht van de BRT deze techniek als de beste te beschouwen. Het is ons recht om daarvoor te bedanken. »

Op 17 oktober verscheen in *De Standaard* een Echo waarin werd medegedeeld dat intussen ook de *Gazet van Antwerpen* haar journalisten had gevraagd van deelname aan electorale paneeldiscussies af te zien. Daarenboven werd aangestipt dat na Kiezen of Delen I van 15 oktober, waar een bepaald journalist « onstuimig uit zijn rol viel en zijn partijgenoot-senator krachtig steunde », ook een commentator van *Het Laatste Nieuws* (Piet Van Brabant) liet weten dat het zijn laatste keer geweest was om in deze vorm aan TV-discussies deel te nemen. De uit zijn rol gevallen journalist was Paul Martens van het VU-partijweekblad *Wij*, van wie men moeilijk kon verwachten dat hij niet als partijman zou optreden. *De Standaard* voegde er honend aan toe : « Nu valt te vrezen dat het schaars wordende aanbod een prijsverhogend effect zal hebben op nog tot medewerking te overhalen krantenlui »

Jan Ceuleers deelde bij de aanvang van Kiezen of Delen 3 op vrijdagavond 22 oktober, waaraan dus normaal veel journalisten hadden moeten deelnemen, mede dat er geen journalisten meer zouden bij zijn omdat het paneel anders te ruim werd... De ware reden werd door de moderator zedig verzwegen.

In *De Standaard* van 23-24 oktober verscheen nog een bijdrage onder de titel Persdebat zonder pers, waarin de vraag gesteld werd naar de zin van debatten onder politici. Onder de titel Objectiviteit verscheen in de luchtige rubriek van *De Standaard*, Beknopt Verslag, nog een scherp-ironisch stukje waarin het monopolie van Jan Ceuleers bij « samenstellen, presenteren, regisseren, censureren (en) bekritisieren » van de verkiezingsprogramma's gehemeld werd.

4. *Radio-Aktueel*

In de drie weken voorafgaand aan 7 november zond het radio-magazine *Aktueel*, dat onmiddellijk na het nieuws van 19.00 u wordt uitgezonden, gesprekken uit met partijmensen over hun verkiezingsprogramma.

5. *De verslaggeving der telverrichtingen op 7 november*

De verkiezingsuitzendingen waren zo georganiseerd dat de kijker/luisteraar de ganse nacht resultaten kreeg gepresenteerd die rechtstreeks uit Binnenlandse Zaken en het IBM-centrum van Diegem werden doorgespeeld. De audiovisuele media hadden er, zoals uit volgend relaas zal blijken, alles op gezet om zo snel mogelijk zo volledig mogelijke resultaten te geven. De traditionele paginalange tabellen in de geschreven pers verloren daardoor heel wat van hun betekenis. *De Standaard* trok daar de gepaste conclusie uit. Op maandag 8 november publiceerde de krant een mededeling van de redactie waarin werd aangestipt dat « kranten in snelheid niet langer opgewassen zijn tegen hoogfrequentiegolven van radio en televisie. De taak van de krant wordt dan ook steeds minder het achternahollen van de laatste actualiteit; ze moet zich vooral toeleggen op... kontekst, duiding, achtergrond. In dit licht zijn wij van de gewone formule van de tabellen met resultaten afgeweken ».

a) De organisatie der uitzendingen van de radio-nieuwsdienst

Op zaterdag 6 november werd bij het nieuws van 13.00 en 19.00 u door J. Gemmeke en K. Goris een inleiding verstrekt over de verkiezingsuitzending. Daarin werden inlichtingen gegeven over de werkwijze van de radio-nieuwsdienst bij het verslaan der telverrichtingen.

Op zondag 7 november startte het verkiezingsprogramma na het nieuws van 19.00 u. Het liep de ganse nacht door. Er werd gebruik gemaakt van een duplex-stelsel waarbij een centrale in de studio's 13 en 14 en bemand door Piet Theys, M. Dekeyser, D. Huwé en hoofdredacteur K. Goris in verbinding stond met verslaggevers op Binnenlandse Zaken, het omroepgebouw Reyerslaan, de hoofdtelbureaus van Brussel, Leuven, Kortrijk, Brugge, Gent, Antwerpen en Hasselt. Cas Goossens en G. Van Impe zorgden voor de coördinatie van verkiezingsprogramma en nieuws en voor situatieoverzichten vanaf 21.00 u. De Centrale stond met de verslaggevers in verbinding langs een magnetische telefoonverbinding.

b) De organisatie der uitzendingen op de televisie

De algemene opvatting bleef, voor de kijker althans, dezelfde als voor de verkiezingen van 1968. Wel hoopte men de uitslagen sneller binnen te krijgen door de samenwerking van Binnenlandse Zaken en IBM. Daarenboven zou de BRT zelf voor betere prognoses zorgen door het gebruik van een eigen time-sharing computer. Behalve bij de aanvang zouden

enkel uitslagen gegeven worden die werkelijk informatie inhielden ten aanzien van representativiteit, geografische ligging e.d. Voor de Senaat en de provinciale verkiezingen werden alleen uitslagen per arrondissement resp. provincie gegeven. De uitslagen werden op IBM-terminals naar de studio geseind en rechtstreeks op de camera gezet.

Op basis van de gedeeltelijke uitslagen die doorgeseind werden en de gegevens die de BRT rechtstreeks ophaalde in de 21 meest kiezersrijke kantons, maakten Prof. H. Picard, statisticus en Dr. W. Dewachter, politoloog, schattingen van de zetelverdeling in de nieuwe Kamer van Volksvertegenwoordigers. Tevens verstrekten zij commentaar bij de verkiezingsresultaten.

De captatie-eenheden stonden deze keer niet in de partij-lokalen maar rechtstreeks in de hoofdtelbureaus en op Binnenlandse Zaken.

De berekeningen en controlewerkzaamheden werden, zoals reeds vermeld, door het Ministerie van Binnenlandse Zaken toevertrouwd aan IBM. In de praktijk betekende dit dat zogauw op Binnenlandse Zaken uitslagen uit de hoofdtelbureaus binnenkwamen, deze over speciale telexlijnen naar IBM-Diegem werden gestuurd. De computers aldaar controleerden de uitslagen op hun waarschijnlijkheid. Ze berekenden meteen de procenten en het verschil met de uitslagen van 1968. De tabellen met de gegevens van IBM werden terzelfdertijd doorgestuurd op terminals van de BRT en de RTB en het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Daar werden ze gefotocopieerd en aan de pers uitgedeeld. Door de medewerking van IBM werd het omslachtige nazien en berekenen op Binnenlandse Zaken uitgeschakeld. Achteraf is gebleken dat de zwakke schakel in de telprocedure deze keer in de telbureaus zat en dat de indrukwekkende IBM-machines werkeloos moesten wachten op de afwikkeling van archaïsche telprocedures in de telbureaus.

De eigenlijke verkiezingsavond begon op TV te 19.45 u en liep tot 2.30 u in de morgen door.

Van het eigenlijke BRT-personeel werden voor de TV voor het verzorgen van de verkiezingsuitzending 35 personeelsleden ingezet. Ook voor de radio waren het er 35.

In de loop van de uitzendingen werden tientallen politici geïnterviewd over hun indrukken. Vermeldenswaard in dit verband is, dat Jos Van Eynde na de vergadering van het BSP-partijbureau op maandag 8 november mededeelde erover verbaasd te zijn dat de TV hem als medevoorzitter van de partij niet had aangesproken op de verkiezingsavond. In een der nieuwsuitzendingen op TV een der volgende dagen werd die gelegenheid hem geboden.

6. *Het incident Van Mechelen op 21 oktober.*

Op donderdag 21 oktober is het TV-journaal van 19.45 u niet op het scherm gekomen. Er werd gepauzeerd tot 20.15 u ingevolge een schokstaking van twee journalisten met dienst, aangesloten bij de socialistische vakbond (ACOD). De sector BRT van het ACOD versterkte een mededeling aan het agentschap Belga waarin werd beweerd dat Directeur-Generaal Vandenbussche andermaal aan de TV-nieuwsdienst opdracht had gegeven een interview met minister Van Mechelen in het journaal op te nemen. Aangezien dergelijke opdrachten tijdens de lopende verkiezingscampagne reeds meermaals werden gegeven en uitgevoerd, werd tot de stakingsactie besloten om te protesteren tegen « dit flagrant misbruik » van het medium ten voordele van een politicus. Tevens werd erop gewezen dat verscheidene ministers van een andere partij uit het nieuws geweerd werden met het argument dat in de verkiezingscampagne zo weinig mogelijk politieke propaganda aan bod mag komen.

Directeur-Generaal Vandenbussche logenstrafte op 22 oktober deze beschuldiging. Hij zei de jongste dagen aan de nieuwsdiensten van radio en TV geen enkele opdracht te hebben gegeven voor het interviewen van leden van de regering en hij betreurde het optreden van de socialistische journalisten die door de schokstaking de kijkers het elementair recht op informatie hebben ontnomen (*De Standaard*, 23-24 oktober).

Welke was de juiste toedracht ? Op donderdag 11 oktober installeerde minister Van Mechelen op de BRT een raadgevende commissie voor instructieve TV. De datum ervan was al vóór het begin der verkiezingscampagne vastgesteld en de nieuwsdienst zou autonoom beslist hebben een klankbeeld te maken. In het TV-nieuws zouden uittreksels uit de toespraken van Prof. Verhulst en minister Van Mechelen uitgezonden worden. De bij het ACOD aangesloten journalisten, die deze avond met dienst waren, nl. Jacques Vandersichel en Kris Borms, zagen daarin electoraal voordeel voor minister Van Mechelen en vroegen hun vakbond te mogen staken. Zij werden naderhand ook gesteund door de Bond van Radio- en TV-journalisten, die meende dat het betrokken klankbeeld geen nieuwswaarde had.

Op maandag 25 oktober kwam de Raad van Beheer der BRT in spoedzitting bijeen om het incident te onderzoeken. Het optreden van de journalisten met dienst werd door de Raad van Beheer eenparig afgekeurd : « welke ook daartoe de aanleiding moge geweest zijn ». Besloten werd een grondig onderzoek in te stellen naar de verantwoordelijkheden en gepaste maatregelen te treffen. Bovendien stelde de Raad van Beheer vast dat de aantijgingen tegen directeur-generaal Vandenbussche « ter zake onjuist en strijdig zijn met de feiten ».

Het Laatste Nieuws van 26 oktober, dat blijkbaar uit de eerste hand was ingelicht, publiceerde passages uit een verslag aan de Raad van Beheer waarin werd gesteld dat thans diende onderzocht te worden hoe de informatie kan worden beschermd tegen de censuur van journalisten die toevallig met dienst zijn, evenals tegen de inmenging van de vakbonden in de samenstelling en de uitzending van het nieuws. Het blad meende ook te weten dat de socialistische woede het gevolg was van het feit dat wegens partijpolitiek touwjetrek de voorzitter van de betrokken raadgevende commissie, die een socialist moest zijn, niet kon worden benoemd. Het interview dat Rik Onckelinx met de aangeduide voorzitter zou hebben verviel dus en werd vervangen door een gesprek met Verhulst en Van Mechelen. « Het ware best dat de strijd verder gestreden worde achter het (televisie) scherm », voegde René Adams er terecht aan toe.

Uit dit incident en uit de onder de rubrieken beschreven incidenten blijkt duidelijk dat de in inleiding geponeerde stelling over de uiterst delicate verhouding politieke machthebbers — audiovisuele media, juist is. Dat de opponenten erg ongelijk gewapend zijn in dit steekspel is al even duidelijk. Tot overmaat van ramp blijkt dat de BRT-journalisten vrij sterk partijpolitiek geconditioneerd en gesensibiliseerd waren en voor kwesties die hun journalistieke plichtenleer en beroepseer raken allereerst steun zochten bij hun politieke vakbond. Naar ons oordeel valt dit moeilijk met de journalistieke waardigheid te verzoenen. Het herhaaldelijk erg zwakke optreden van moderator Jan Ceuleers ten aanzien van partijmensen die hem en dus de kijker onheus behandelden, roept onwillekeurig dezelfde bedenking op. Betere statutaire bescherming van de BRT-journalist kan daaraan verhelpen. Maar mag van de BRT-journalisten, ondanks hiërarchische keurslijven en politieke drukking, wat meer professioneel lef worden gevraagd?

II. Kijkdichtheids- en waarderingscijfers der TV-verkiezingsprogramma's.

1. *Het continu-programmaonderzoek van de BRT-Studiedienst*

Zoals wij in onze inleiding reeds aanstipten, ontvingen wij met de toestemming van de Directeur-Generaal Vandenbussche, de door de BRT-Studiedienst uitgewerkte kijkdichtheidscijfers en waarderingscijfers van de TV-verkiezingsprogramma's.

Sedert februari 1969 organiseert de Studiedienst van de BRT een continu programmaonderzoek ten einde de reacties van het publiek op de radio- en TV-programma's te volgen. Voor dit onderzoek wordt beroep gedaan op een steekproef (panel) van 1500 personen van 15 jaar en ouder die in het Vlaamse landsgedeelte wonen. De selectie van de paneelleden geschiedt volgens de wetenschappelijk verantwoorde random-wijze en gebeurt door

een firma gespecialiseerd in marktonderzoek. Deze groep personen, die jaarlijks a rato van een derde vernieuwd worden, ontvangen wekelijks een TV-dagboek en maandelijks een radiodagboek voor een bepaalde week van de maand. In deze steekproef zijn ook personen opgenomen die thuis geen televisie- of radiotoestel bezitten. In het dagboek tekenen zij de kwartieren per dag aan tijdens dewelke zij gekeken hebben.

In tegenstelling met andere landen kan de BRT nagaan hoeveel personen ook naar concurrerende zenders hebben gekeken of geluisterd. De resultaten van het onderzoek komen beschikbaar in de vorm van kijkdichtheidscijfers, luisterdichtheidscijfers en waarderingscijfers. Deze gegevens kunnen uitgeplitst worden naar 9 sociologische categorieën (leeftijd, geslacht, opleiding, enz.). De gegevens van de dagboeken worden optisch gelezen en daarna door de computer verwerkt. Meer gedetailleerde verwerking en interpretatie worden daarna door de Studiedienst verricht.

Het kijkdichtheidscijfer (Kdb) - luisterdichtheidscijfer geeft aan hoeveel procent van de respondenten naar een bepaald programma keken - luisterden. Deze gegevens kunnen geëxtrapoleerd worden naar de ganse Vlaamse bevolking van 15 jaar en ouder door vermenigvuldiging van het kijkdichtheidscijfer met 41.000.

Het waarderingscijfer is het rekenkundig gemiddelde van volgende beoordelingscijfers :

- 0 : geen mening
- 1 : slecht
- 2 : onvoldoende
- 3 : voldoende
- 4 : goed
- 5 : zeer goed.

2. Interpretatie van kijk- en luisterdichtheidscijfers en waarderingscijfers

Zowel kijk- en luisterdichtheidscijfers als waarderingscijfers ondergaan de invloed van een hele reeks, niet altijd te achterhalen, aan het programma vreemde, soms toevallige, factoren. Bij de interpretatie van de cijfers moet met de invloed van die factoren uiteraard rekening gehouden worden. Meer in het bijzonder dienen voor de kijkdichtheid vermeld : de aantrekkelijkheid of niet-aantrekkelijkheid van omliggende of tegenoverliggende (op andere zenders) programma's, het tijdstip van de uitzending. Ook de waarderingscijfers zijn onvolmaakt doordat het nietkijken, wat dikwijls een negatieve waardering inhoudt, er niet in tot uitdrukking komt.

3. Reeks « Zijn er nog Belgen » van Jan Ceuleers (29 sept., 12 en 26 okt.)

Dag	Datum	Uur	Kdb.	Waardering
Woensdag	29-9	21.23-21.48	17,9	3,8
Dinsdag	12-10	20.11-20.36	32,0	3,6
Dinsdag	26-10	20.40-21.06	25,1	3,4

De hoge Kdh. op 12 oktober zal te maken hebben met de plaatsing van het programma onmiddellijk na het nieuws. Let ook op de dalende waardering.

4. Debat journalisten - Eyskens, Fayat (maandag 27 september)

Dag	Datum	Uur	Kdh.	Waardering
Maandag	27-9	20.08-20.59	28,1	3,9

5. Debat journalisten - oppositiepartijen (zaterdag 9 oktober)

Dag	Datum	Uur	Kdh.	Waardering
Zaterdag	9-10	13.15-24.12	0,6	4,3

Opvallend is dat door de plaatsing van het debat op zaterdagmiddag de oppositiepartijen slechts een kijkdichtheid van 0,6 bereiken waar de regeringspartijen op maandagavond 28,1- of 47-maal meer haalden. Waarom werd dit debat niet geplaatst op maandag 4 oktober ?

6. De acht Kiezen of Delen

Voor de besproken onderwerpen zie I 3.

	Dag	Datum	Uur	Kdh.	Waardering
a)	Vrijdag	15-10	20.18-21.12	27,7	3,7
	Zaterdag	16-10	13.15-14.13	1,8	4,1
b)	Vrijdag	22-10	20.27-21.20	25,1	3,3
	Zaterdag	23-10	13.15-14.11	0,8	4,2
c)	Vrijdag	29-10	20.30-21.21	22,6	3,6
	Zaterdag	30-10	13.15-14.04	0,9	3,9
d)	Vrijdag	5-10	20.27-21.25	29,5	3,9
	Zaterdag	6-11	13.15-14.28	1,2	4,1

Zeer afgetekend zijn hier de lage kijkdichtheidscijfers voor de trefpunt-uitzendingen van zaterdagmiddag. De weinigen die keken waardeerden hoog. Dit ligt voor de hand. Deze programmas liggen geïsoleerd op een zeer slecht gekozen uur. Enkel de werkelijk geïnteresseerden — die nota bene de informatie minder nodig hebben — kijken. Interessant is ook de vaststelling dat het debat over de gemeenschapsvraagstukken de hoogste dichtheid haalt.

7. De Politieke Tribunes.

Dag	Datum	Uur	Partij	Kdh.	Waard	Kdh. 15 mn vóóruitz.	Kdh. 15 mn na uitz.
Di.	19.10	20.10-20.23	CVP	41,6	3,9	41,1	42,0
Do.	21.10	20.10-20.26	BSP	16,6	3,5	—	16,1
Vr.	22.10	20.12-20.27	KP	24,3	3,3	34,2	23,2
Ma.	25.10	20.15-20.33	CVP	23,3	3,7	38,0	23,2
Di.	26.10	20.30-20.40	PVV	22,1	3,3	23,7	28,2
Wo.	27.10	20.09-20.24	VU	25,6	3,6	38,7	17,3
Do.	28.10	20.14-20.30	CVP	24,2	3,7	37,2	22,5

Dag	Datum	Uur	Partij	Kdh.	Waard	Kdh.	Kdh.
						15 mn vóóruitz.	15 mn na uitz.
Vr.	29.10	20.15-20.30	BSP	22,2	3,4	36,2	20,7
Di.	2.11	20.09-20.24	VU	35,0	3,8	41,3	38,1
Wo.	3.11	20.45-21.01	PVV	41,3	3,9	45,9	46,2
Do.	4.11	20.11-20.26	BSP	24,0	3,5	38,2	23,1
Vr.	5.11	20.12-20.27	CVP	28,7	3,6	41,0	27,5

Allereerst voor de aardigheid : CVP was in totaal 62 minuten op het scherm (2 teveel); BSP 46 (1 teveel); PVV 26 (4 te weinig); VU 30 (0 teveel); KP 15 (0 teveel). De invloed der omliggende programma's zal hier gespeeld hebben. Daarom werden in de tabel de Kdh.

15 minuten vóór (tijdens het nieuwsjournaal) en na de uitzendingen uitgerekend. Zo viel de Tribune van de PVV op 3.11.71, die de hoge Kdh. 41,3 haalde, midden de voetbalwedstrijd Standard-Luik-Moskou. Op donderdag 21.10.71 verviel wegens een schokstaking van socialistische journalisten het nieuws; de BSP-Tribune leed eronder... (16,6). De hoge Kdh. op 19.10 van de CVP had wellicht te maken met het populaire programma Wachtwoord, en de film die daarop volgde.

8. Verkiezingsuitslagen zondag 7 november (enkele momenten)

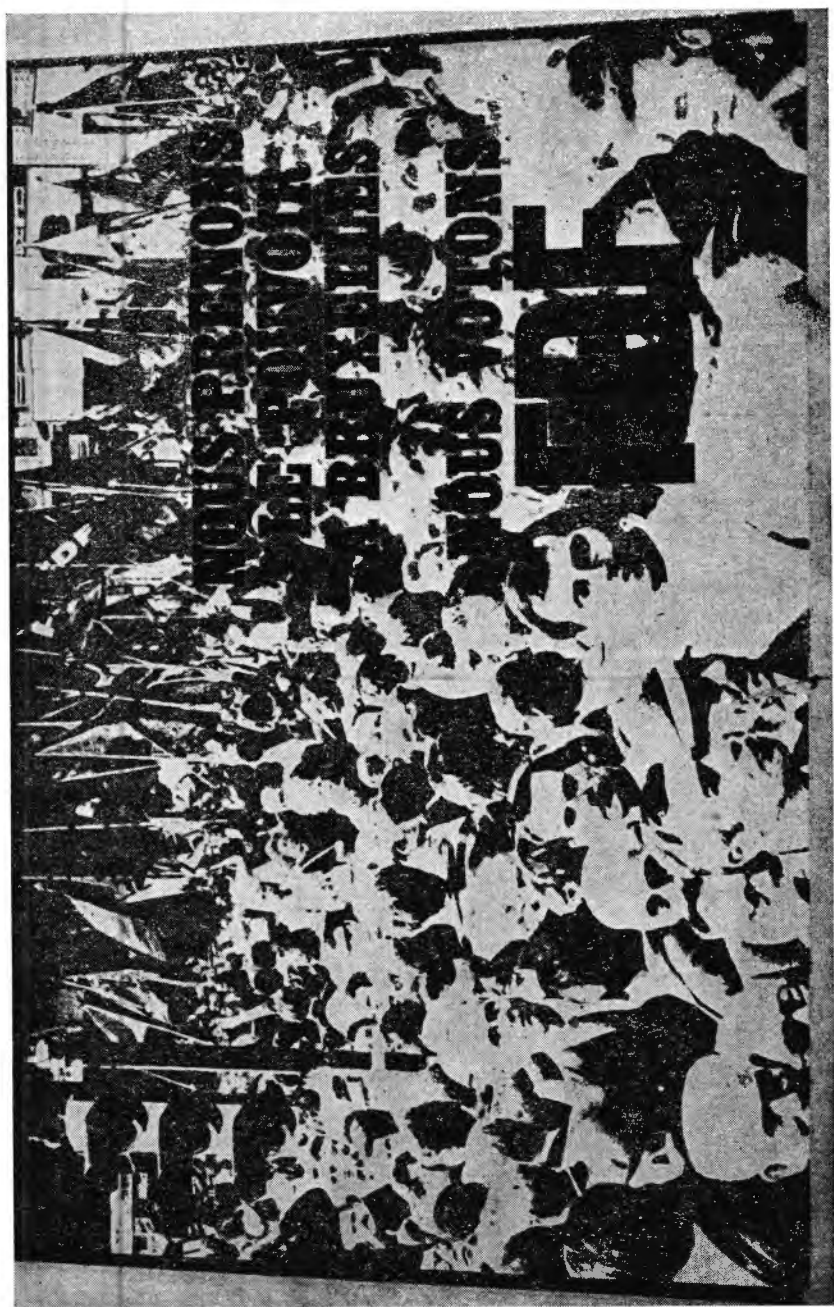
18.30 - 18.33	verkiezingsuitslagen	11,2	4,4
19.45 - 20.05	nieuws	39,3	4,0
21.12 - 21.42	verkiezingsuitslagen	33,6	4,0
22.06 - 22.45	verkiezingsuitslagen	18,2	3,9
01.11 - 01.39	verkiezingsuitslagen	1,2	3,5
02.22 - 02.30	verkiezingsuitslagen	0,4	3,3

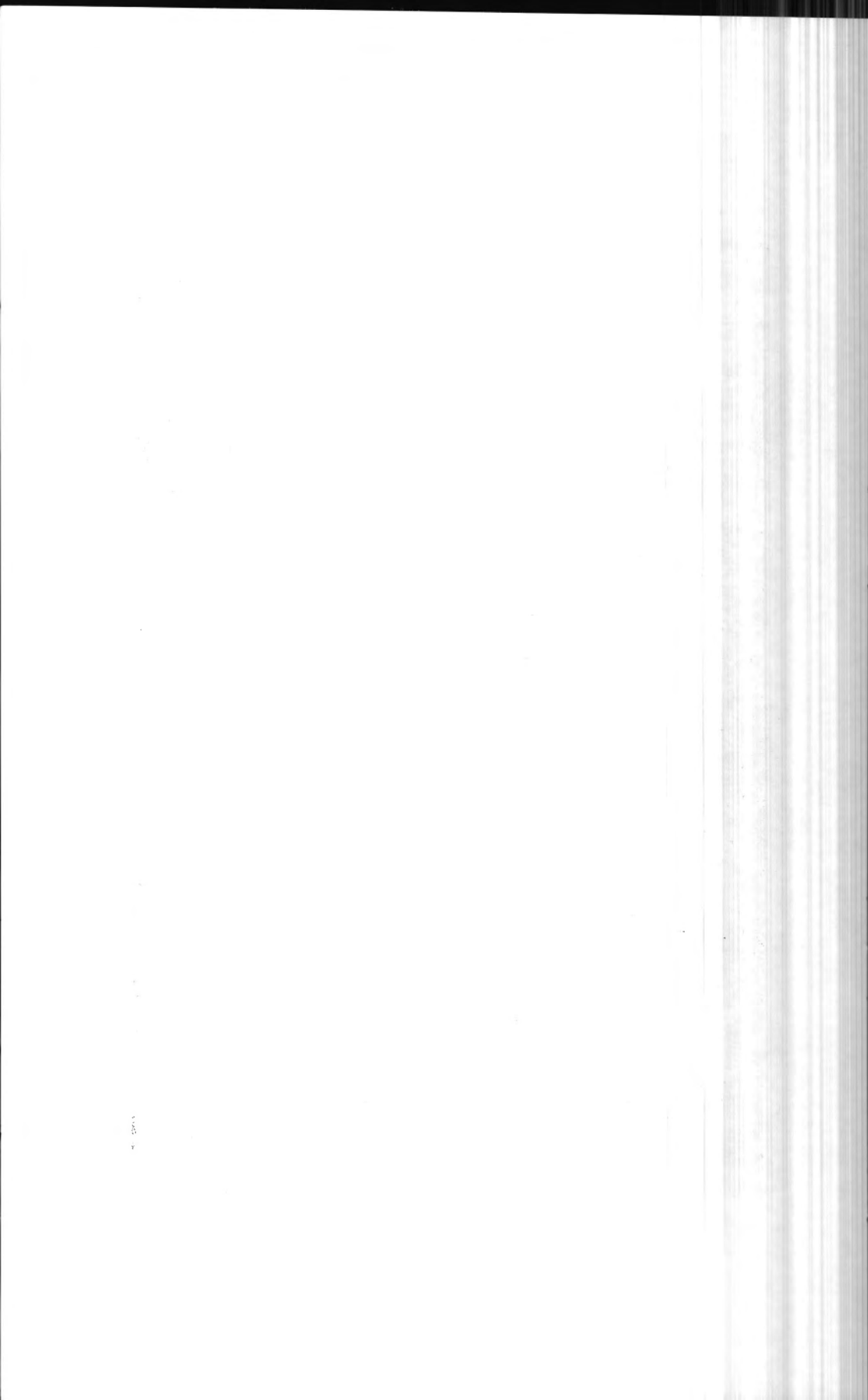
9. Commentaar der partijen op uitslag 8 november

Ma	8,11	20.00 - 20.33	37,4	3,9
----	------	---------------	------	-----

De kijkdichtheids- en waarderingscijfers liggen naar ons oordeel over het algemeen vrij hoog. Dit zal wel te maken hebben met het feit dat ze geregistreerd werden in de pre-electurale periode. Jammer genoeg beschikken wij niet over vergelijkbare cijfers aangaande de politieke tribunes buiten verkiezingsperiode. Wij vermoeden dat die, wegens hoger aangeestipte reden en ook wegens het ander tijdstip van de uitzending, merkkelijk lager zullen liggen.







Veranderingen in het keuzegedrag

Een kartografische weergave.

door Wilfried DEWACHTER

Docent aan de Katholieke Universiteit te Leuven.

★

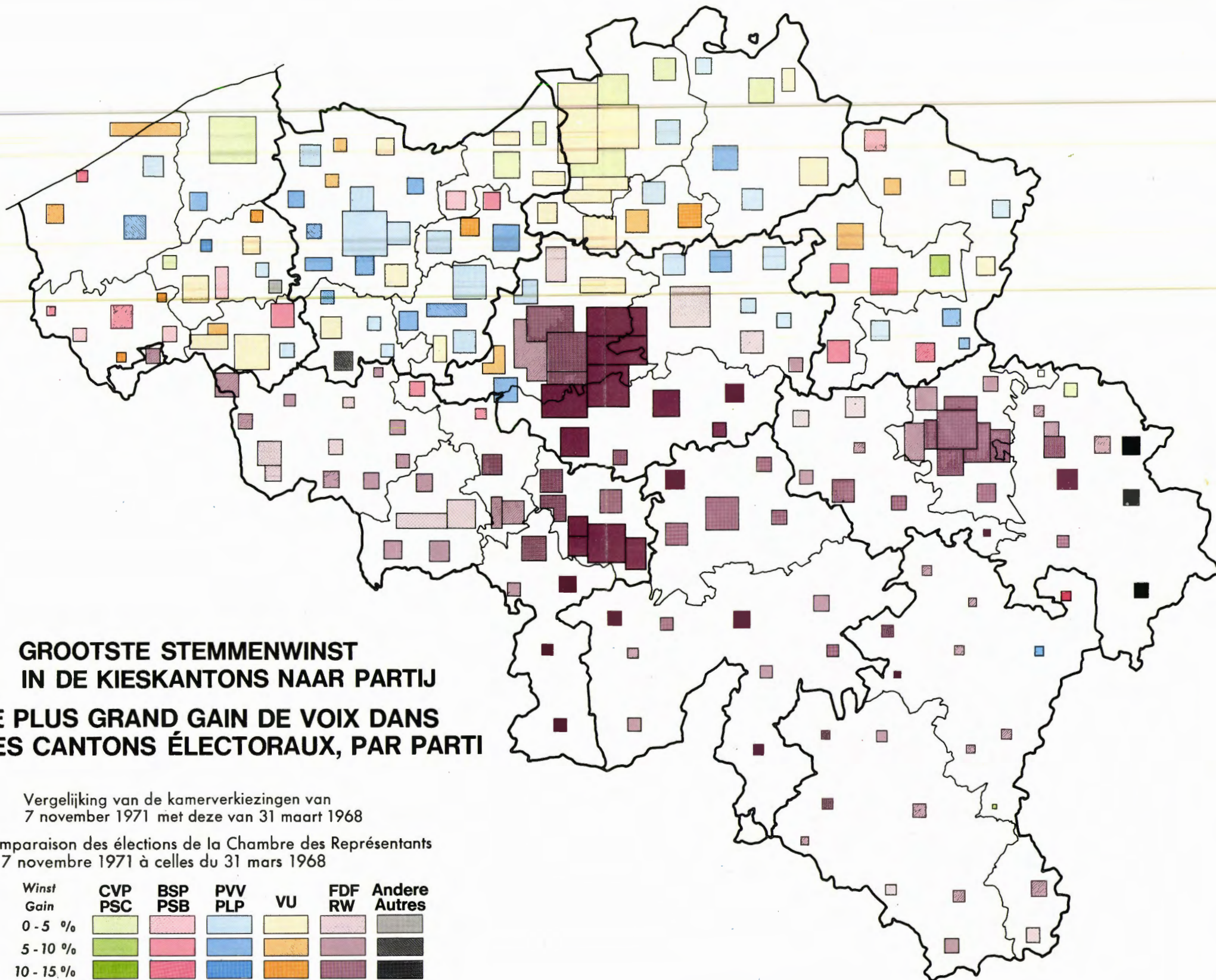
De uitslag van de parlementsverkiezingen van 7 november 1971 is in aanzienlijke mate een gewestelijke uitslag. Niet alleen omdat de federalistische en regionale partijen vooruitgang boeken, in vergelijking met de parlementsverkiezingen van 31 maart 1968, maar ook en vooral omdat de verschuivingen in het kiezerskorps, in vergelijking met de vorige parlementsverkiezingen, in Vlaanderen opmerkelijk anders liggen dan deze in Wallonië en Brussel. In Vlaanderen zijn het eerder beperkte verschuivingen terwijl het in Wallonië en Brussel om grote verschuivingen gaat, althans wat RW en PLP betreft. In Vlaanderen lopen de richtingen van de verschuivingen erg uit mekaar, ja zijn ze binnen het Vlaamse land, zelfs binnen de provincie en het arrondissement frekwent tegengesteld. De uitslag in Wallonië heeft veel meer een algemene lijn : groot verlies van de PLP en grote winst van het RW. Ook de kommunisten verliezen, behoudens in Henegouwen, haast in alle andere Waalse kantons, zij het in veel beperkter mate. Maar PSC en PSB hebben in Wallonië zeer uiteenlopende resultaten. De PSC wint inderdaad in 32 kantons maar verliest stemmen in 68 waalse kantons. En de PSB boekt vooruitgang in 58 kantons, daar waar ze in een veertigtal kantons een achteruitgang kent. Het detail van deze winst- en verlieskantons, ook voor Vlaanderen, wordt gegeven in bijgaande tabel : *De kieskantons naar winst en verlies per partij*. Daar het kieskanton een zeer ongelijke eenheid is (zie de kartodiagrammen), is het nodig deze cijfers te vergelijken met de verschillen in de gewesten in stemmenpercentages, zoals W. Fraeys deze geeft in de volgende bijdrage aan dit nummer. Bijgaande tabel geeft essentieel aanvullende informatie bij de kartodiagrammen. Maar daarom moet eerst bekeken worden hoe deze kartodiagrammen zijn opgesteld.

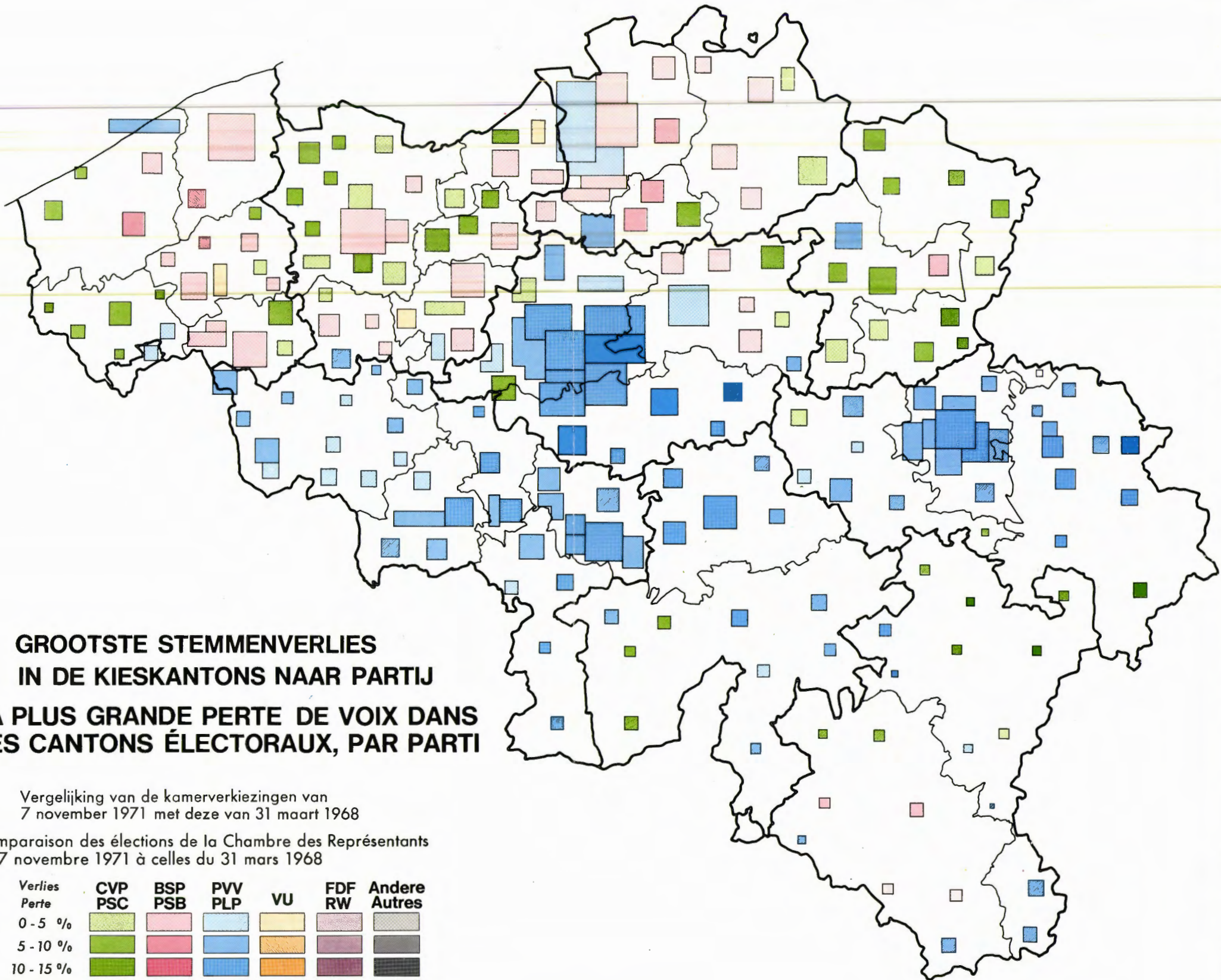
De kartodiagrammen zijn niet naar geografisch stramien uitgewerkt, maar elk kieskanton wordt in een meetkundige vorm weergegeven waarvan de

De kieskantons naar winst- en verlies per partij

	Aantal kies- kantons	CVP/PSC		BSP		PVV/PLP		FDF/RW		VU		KPB	
		W	V	W	V	W	V	W	V	W	V	W	V
West-Vlaanderen	26	5	21	9	17	19	7			22	4	5	5
Oost-Vlaanderen	32	6	25	6	26	26	6			20	12	20	10
Antwerpen	19	12	7	—	19	9	9			18	1	15	2
Limburg	15	2	13	13	2	8	7			12	3	15	—
Vlaams-Brabant*	13	2	11	3	10	7	6	11	2	12	1	7	4
TOTAAL VLAANDEREN	105	27	77	31	74	69	35	11	2	84	21	62	21
Brussel (hoofdstad)*	8	—	8	5	3	—	8	8	—	8	—	7	—
Waals Brabant	5	3	2	1	4	—	5	5	—	—	—	—	5
Henegouwen	35	13	22	16	18	—	35	35	—	—	—	11	24
Namen	14	1	13	10	4	—	14	14	—	—	—	—	13
Luik	27	11	15	22	3	2	25	27	—	—	—	2	25
Luxemburg	20	4	16	9	11	5	15	19	1	—	—	—	—
TOTAAL WALLONIË	101	32	68	58	40	7	94	100	1			13	67
BELGIË	214	59	153	94	117	76	137	119	3	92	21	82	88
Aantal kantons zonder wijziging		2		3		1						8	

* Bij benadering, gezien de hybridische samenstelling van de kieskantons Anderlecht, Schaarbeek, St. Joost-ten-Noode, Elsene en Ukkel.





oppervlakte evenredig is aan het kiezersaantal van het kanton. Het stemmengewicht komt aldus meteen tot uitdrukking. Zo uitgewerkt zijn de kartodiagrammen dadelijk vergelijkbaar met de kartodiagrammen die Res Publica vroeger gepubliceerd heeft (1).

De kartodiagrammen pogen een synthese van het verkiezingsgebeuren te zijn (2). Er worden twee aspecten belicht : welke partijen boeken vooruitgang in stemmenaantal en welke partijen verliezen kiezers. Dit is weergegeven in respectievelijk het kartodiagram van de stemmenwinst en het kartodiagram van het stemmenverlies. Het meest optimaal zou het zijn een kartodiagram per partij te maken. Doch dit kan niet omwille van de al te hoge kosten. Daarom moet een meer beperkte weergave aangewend worden. Per kieskanton wordt *slechts één partij* aangegeven, en wel deze die het *meest* stemmen heeft *gewonnen*, respectievelijk *verloren*. In het kieskanton Leuven bijv., wint de CVP 0,8 % stemmen bij, de Volksunie wint 2,1 % en het Rassemblement Francophone wint 3,3 % stemmen, zijnde haar totale score aangezien het niet opkwam in 1968. Alleen de grootste winst, deze van het Rassemblement Francophone wordt weergegeven. In datzelfde kieskanton Leuven verliest de BSP 1,3 % van haar stemmen, maar de PVV verliest 4,9 % van haar stemmen. Alleen de partij die het meest verliest wordt weergegeven : in dit geval wordt de PVV in kaart gebracht. Men verliest aldus voor het kieskanton Leuven de informatie over CVP, BSP, Volksunie en een reeks kleinere partijen. Maar men heeft de twee omvangrijkste verschuivingen : 3 % naar het Rassemblement Francophone en 4,9 % weg van de PVV.

Over de niet in het kartodiagram opgenomen gegevens, die beperkter zijn qua verschuivingen geeft bijgaande tabel een niet onaanzienlijk deel aanvullende informatie. Men vergeet ook niet dat van kieskanton tot kieskanton de partijen waarover geen informatie gegeven wordt kunnen verschillen. En voor Vlaanderen is dit zeker het geval; niet voor Wallonië

(1) Zie : — « Volstreckte en betrekkelijke meerderheid in de kieskantons bij de Kamerverkiezingen van 1965 » in *Res Publica*, 1967, nr 3, blz. 376-377.

— « Kartodiagram van de volstreckte en betrekkelijke meerderheid in de kieskantons bij de Kamerverkiezingen van 1968 » in *Res Publica*, 1969, nr 1, blz. 147-150.

Voor verdergaande vergelijking met de verkiezingen van 1968, zie: DEWACHTER W., *Politieke kaart van België. Atlas van de parlementsverkiezingen van 31 maart 1968*. Antwerpen, 1969, 79 blz. + 23 kartogrammen.

(2) Traditiegetrouw word voor de uitslagbespreking, zoals hier het geval is, de uitslagen van de Kamer van Volksvertegenwoordigers gebruikt. Men mag aannemen dat de Senaatsverkiezingen hiervan niet al te sterk afwijken.

Wat het kanton Sint Martens Voeren betreft, werd geen winnende, noch verliezende partij aangeduid, gezien meer dan de helft van het kiezerskorps, namelijk 55 %, een blanco of ongeldige stem heeft uitgebracht.

In het kiesarrondissement Brussel werd voor 1968 de P.S.C.-lijst gevoegd bij de V.D.B.-C.V.P.-lijst en voor 1971 werden de P.L.P.-P.V.V.-lijst (nr 1) en de P.L.P.-lijst (nr 5) samengevoegd.

en Brussel gezien het specifieke kenmerk van de uitslag daar. Wordt een deel van de informatie achterwegen gelaten, de omvangrijkste verschuivingen per kieskanton worden in kaart gebracht. En dit geheel, samengesteld als het ware uit de 214 kartodiagrammen van de 214 kieskantons, vormt een leerrijke aanduiding van het verkiezingsgebeuren op 7 november. Te meer daar ook een intensiteitsgradatie in de kartodiagrammen is ingewerkt.

Door de sterkteschakeringen in de partijkleuren worden schijven van 5 % verschuivingen aangeduid. In het kieskanton Leuven verliest de PVV 4,9 %; in het aangrenzend kieskanton Waver is het ook de PLP die het meest verliest, maar hier bedraagt het verlies 19,3 %. Zulke verschillen worden door de intensiteit van de kleuren, in dit geval het blauw, uitgedrukt. Deze werkwijze laat de gewestelijke verschillen in de verkiezingsuitslag nog duidelijker aan bod komen.

De interpretatie van de « beslissing » van het « soevereine volk » in de uitslagen van de parlementsverkiezingen is geen gemakkelijke opdracht. Het verkiezingsgebeuren is er veel te complex en versluierd voor (3). Toch moet het gebeuren. Eerste Minister Eyskens heeft op de avond van de verkiezingen als een der eerste een interpretatie van de binnenlopende uitslagen gegeven. « Het kiezerskorps heeft de wil te kennen gegeven dat werk zou gemaakt worden van de regionalisatie ». De kartodiagrammen illustreren wel duidelijk dat de optie tot gewestvorming dé politieke beslissing bij uitstek van het kiezerskorps kan geweest zijn.

(3) Deze stelling hebben wij uitvoerig verdedigd in : « De wetgevende verkiezingen als proces van machtsverwerving in het Belgisch politiek bestel ». Antwerpen, 1967, 392 blz.



Analyse des résultats des élections législatives

par William FRAEYS,

Ingénieur Commercial ULB.

★

Convoqués à deux reprises en un peu plus d'un an, les électeurs belges ont renouvelé les Conseils communaux en octobre 1970 et le Parlement en novembre 1971. Les habitants de Bruxelles et des communes périphériques eurent également, le 21 novembre, à désigner les membres du Conseil d'agglomération et des Conseils de Fédérations de communes institués par la loi du 26 juillet 1971.

L'observateur politique dispose ainsi d'un matériel statistique important et peut faire un certain nombre de rapprochements entre ces divers scrutins. Dans cet article, consacré par priorité aux élections législatives de novembre 1971, nous voudrions néanmoins situer les résultats des diverses consultations les uns par rapport aux autres. Nous le ferons au niveau des grandes régions du pays et particulièrement à celui de l'agglomération bruxelloise.

Le lecteur voudra bien se souvenir cependant que les buts mêmes de ces divers scrutins sont différents et que dès lors des considérations particulières peuvent intervenir dans les choix électoraux. Il en est particulièrement ainsi, lors des élections communales, dans les communes les moins importantes où les considérations locales pèsent d'un poids parfois déterminant. D'autre part, les corps électoraux n'étaient pas strictement identiques en 1970 et en 1971 puisque les personnes âgées de 18 à 21 ans ont participé aux élections communales et d'agglomération tandis qu'elles demeuraient écartées du scrutin législatif. Lorsque l'on sait que l'âge est un facteur de détermination du vote, cette adjonction des jeunes électeurs pour deux des trois scrutins ne doit pas être perdue de vue.

Dans le corps de cet article, nous attirerons également l'attention sur les particularités des règles de dévolution des sièges et nous situerons l'évolution politique de l'électorat dans une perspective remontant au-delà de 1968, notamment à la période où le PLP n'existait pas en tant

que tel et où les partis « linguistiques » ou « communautaires » ne représentaient pas encore une force effective.

Nous ferons les analyses au niveau du pays d'abord, à ceux de la région flamande, de la région wallonne et de Bruxelles ensuite. Nous entendons par région flamande l'ensemble formé par les cantons flamands c'est-à-dire les cantons des provinces d'Anvers, de Flandre occidentale et orientale, de Limbourg, de l'arrondissement de Louvain et par les cinq cantons flamands de l'arrondissement de Bruxelles (Asse, Hal, Lennik, Vilvorde et Wolvertem). Les cantons wallons comprennent les cantons des quatre provinces de Hainaut, Liège, Luxembourg et Namur, ainsi que ceux de l'arrondissement de Nivelles. Pour ce qui concerne Bruxelles, les cantons sont ceux de Bruxelles, Anderlecht, Ixelles, Molenbeek, Saint-Gilles, Saint-Josse, Schaerbeek et Uccle, lesquels contiennent les 19 communes de l'agglomération (Bruxelles-capitale) ainsi qu'un certain nombre d'autres communes toutes flamandes. Il n'existe pas pour les élections législatives de dépouillement au niveau des 19 communes, qui représentent d'ailleurs 88 % des électeurs inscrits des 8 cantons. Pour pouvoir faire la comparaison des résultats législatifs avec ceux des scrutins communaux et d'agglomération, il faudra procéder par estimation.

TABLEAU I

Elections législatives de 1971 et de 1968
Résultats pour la Chambre des Représentants
Ensemble du pays

	1971		1968	
	Nombres absolus	%	Nombres absolus	%
Electeurs inscrits	6.271.240		6.170.167	
Bulletins déposés	5.741.268	91,55	5.556.520	90,05
Blancs et nuls	459.637	8,00	378.517	6,81
Votes valables	5.281.631	92,00	5.178.003	93,19
1. Communistes	164.195	3,11	170.686	3,30
2. Socialistes		27,23		27,99
PSB	1.395.071	26,41	1.403.445	27,10
Socialistes flamands (Bruxelles)	43.555	0,82	45.870	0,89
3. Sociaux chrétiens	1.587.195	30,05	1.642.904	31,73
4. Libéraux		16,81		20,87
PLP	799.703	15,14	1.080.873	20,87
PLP (Bruxelles)	69.139	1,32		
Lib. (Mundeleer)	18.732	0,35		
5. Volksunie	586.917	11,11	506.724	9,79
6. FDF-RW		11,23		5,89
FDF	239.829	4,54	130.271	2,51
RW	353.416	6,69	175.181	3,38
7. Divers	23.879	0,46	22.049	0,43

Note. En 1968 : Sociaux chrétiens (CVP, PSC et Cartel VDB).

A. Les élections législatives du 7 novembre 1971.

1. ENSEMBLE DU PAYS.

Pour l'ensemble du pays 6.271.240 électeurs étaient inscrits sur les listes électorales. Ils déposèrent 5.741.268 bulletins pour la Chambre (et 10 de plus pour le Sénat). La participation électorale apparaît ainsi légèrement plus élevée en 1971 qu'en 1968 (91,55 % contre 90,05 %). On peut y voir la conséquence du vote par correspondance et par procuration qui intervenait pour la première fois en 1971. Un certain nombre de personnes incapables de se rendre aux urnes ont tout de même pu faire déposer leur bulletin.

Par contre, on constate une proportion plus élevée de bulletins blancs et nuls en 1971. Ceux-ci atteignent 8 % pour la Chambre et 9,2 % pour le Sénat, contre respectivement 6,8 % et 7,9 % en 1968. Cette augmentation des blancs et nuls ne doit pas être négligée et ce d'autant plus qu'elle a tendance à s'amplifier par rapport aux scrutins d'il y a quelques années. Elle traduit sans doute un certain découragement ou une certaine marque d'opposition larvée à notre système de démocratie parlementaire.

Globalement cependant, les deux phénomènes se neutralisent partiellement et les bulletins valables représentent 84,2 % par rapport aux électeurs inscrits contre 83,9 % en 1968.

Les résultats globaux pour la Chambre et le Sénat étant quasi identiques, nous pourrions borner notre analyse au seul scrutin pour la Chambre.

Le *Parti communiste* recule très légèrement. Il recueille 3,11 % des suffrages contre 3,30 % en 1968. Malgré la disparition des listes de la « tendance Pékin », les communistes se retrouvent quasi à leur niveau de 1961. Sauf en 1958, ils n'eurent jamais moins de voix depuis la deuxième guerre.

Les *Socialistes* reculent aussi légèrement, passant de 27,99 % à 27,23 %. La perte de voix se retrouve aussi bien pour les listes du PSB que pour celle des socialistes flamands de l'arrondissement de Bruxelles (Rode Leeuwen). Avec 27,23 % des suffrages, le Parti socialiste est à son minimum absolu de toute l'histoire du suffrage universel (1919-1971). Il se situe à plus de 12 % au-dessous de son maximum de 1925 et à quelque 11 % en retrait par rapport à son sommet d'après guerre (1954).

Les *Sociaux chrétiens* perdent 1,68 % des voix pour se retrouver au niveau de 30,05 %. Le recul est un peu moins net au Sénat (1,2 %) parce que le résultat de 1968 avait été meilleur à la Chambre qu'au Sénat en raison du succès de la liste présentée par M. Vanden Boeynants.

Avec 30 %, les Sociaux chrétiens sont aussi à leur minimum d'après guerre. Ils ont perdu plus de 17 % par rapport à leur sommet de 1950.

Les *listes libérales* recueillent globalement 16,81 % des voix, contre 20,87 % au PLP en 1968. Exprimé au niveau national, la subdivision des 16,81 % entre le PLP-PVV, le PLP bruxellois et la liste de M. Mundeleer n'a guère de sens puisque ces derniers ne se présentaient que dans une seule province. Les libéraux représentent néanmoins encore une force plus importante qu'avant la transformation de leur parti en PLP (12,33 % en 1961), mais ont régressé de quelque 4,80 % par rapport à leur sommet de 1965.

Toutes les voix perdues par les libéraux, socialistes, sociaux chrétiens et communistes ont été gagnées par les deux partis « communautaires » : la Volksunie et le FDF-Rassemblement wallon. Pour ces partis qui ne se présentent que dans une partie des arrondissements le pourcentage de voix par rapport au total des votes valables de l'ensemble du pays est évidemment moins représentatif. C'est au niveau des régions que l'on mesurera mieux leurs influences relatives.

Quoi qu'il en soit, notons cependant que la *Volksunie* gagne 1,32 % des voix et représente 11,11 % de l'électorat belge. C'est son maximum historique. Le *FDF-RW* avance plus nettement puisqu'il gagne 5,34 % des votes valables totaux et obtient un résultat plus élevé que celui de la *Volksunie* tout en ne se présentant que devant un corps électoral plus réduit.

TABLEAU II
Chambre des Représentants
Pourcentages de voix par groupes de partis

Année	PSB + PSC %	3 partis traditionnels %	Autres partis représentés %	Partis non représentés %
1958	83,61	95,44	3,87	0,69
1965	62,73	84,34	13,62	2,04
1968	59,72	80,59	18,98	0,43
1971	57,28	73,74	25,45	0,81

Au terme de ce survol des résultats électoraux nationaux, il est intéressant de situer les partis « traditionnels » dans une évolution à plus long terme. L'ensemble PSC et PSB atteint son meilleur résultat d'après guerre en 1958, avec 83,61 %. A cette époque, les trois partis traditionnels groupaient plus de 95 % des électeurs. Aujourd'hui, ces trois partis n'atteignent plus les trois quarts des voix et les socialistes et sociaux chrétiens n'en totalisent que 57,28 %. Ensemble, ils ont donc perdu 26,33 % des voix depuis 1958. Les autres partis repré-

sentés à la Chambre qui totalisaient 3,87 % des voix en 1958, sont aujourd'hui à plus de 25 %. Ces chiffres indiquent dans leur sécheresse le considérable effritement des partis de gouvernement et le gonflement des forces des oppositions.

Les résultats en sièges parlementaires.

Les résultats en sièges ne traduisent qu'imparfaitement les mouvements en voix. Ainsi les socialistes qui reculent légèrement gagnent deux sièges à la Chambre, tandis qu'ils en perdent quatre au Sénat.

Les sociaux chrétiens en perdent deux à la Chambre et trois au Sénat.

Les pertes en sièges les plus importantes sont celles des libéraux : 13 députés et 8 sénateurs. La Volksunie ne gagne qu'un siège à la Chambre, mais cinq au Sénat. Les gains les plus nets sont enregistrés par le FDF-RW : 12 députés et 11 sénateurs.

TABLEAU III
Composition de la Chambre et du Sénat

	CHAMBRE		SENAT	
	1971	1968	1971	1968
Communistes	5	5	1	2
Socialistes	61	59	49	53
Libéraux	34	47	29	37
dont PLP-PVV	(31)		(25)	
PLP (Bruxelles)	(3)		(4)	
Sociaux chrétiens	67	69	61	64
Volksunie	21	20	19	14
FDF	10	5	7	4
RW	14	7	12	4

Les deux partis de la coalition gouvernementale sortante continueront à disposer de 128 sièges sur 212 à la Chambre, mais devront se contenter de 110 sièges sénatoriaux (sur 178) contre 117 en 1968.

Ces divergences entre les mouvements en voix et en sièges s'expliquent par les particularités de notre loi électorale et notamment par le mécanisme de l'apparement et par les règles de dévolution des sièges entre les arrondissements. Il y a, à cet égard, des exemples curieux. Ainsi en Flandre occidentale, où aucun siège ne change de parti au niveau de l'ensemble de la province, des transferts internes ont lieu. Les socialistes gagnent un siège à Bruges, où ils reculent de 4,6 % et le perdent à Furnes-Dixmude-Ostende où ils ne régressent que de

1,3 %. Le CVP gagne ce siège à Furnes avec un recul de 1,8 % et le perd à Courtrai où il recule de 2,2 %. Les libéraux en perdent un à Bruges et en gagnent un à Courtrai avec des variations de voix inférieures à 1 %.

Le cas le plus caractéristique est celui du Brabant. La Volksunie aurait dû y avoir un siège de plus car son dernier quotient électoral est supérieur à celui du PSC et du FDF. L'ordre de dévolution des sièges en vertu des résultats relatifs des listes dans les arrondissements avait pour conséquence que ce siège devait être attribué à Nivelles, où la Volksunie n'avait pas déposé de liste. Ce siège étant perdu pour la Volksunie, le PSC s'en voit attribuer un de plus. Il résulte encore du jeu des fractions locales que les Rode Leeuwen ne purent faire élire 2 députés à Bruxelles et que la liste socialiste de Louvain qui leur était apparentée obtint 3 élus. La mésaventure de la Volksunie était arrivée à la liste VDB en 1968 qui perdit elle aussi un siège en raison de l'absence de liste apparentée à Nivelles. Il faut souligner que le mécanisme déjà un peu aveugle de l'appareillement et de la dévolution des sièges entre arrondissements perd beaucoup de son sens dans une province où les appareillements se font pour certaines listes au niveau de deux des trois arrondissements [PSB de Bruxelles avec PSB de Nivelles et Rode Leeuwen avec PSB de Louvain d'une part, Cartel PLP-PVV (Bruxelles) avec PVV de Louvain et PLP (Bruxelles) avec PLP (Nivelles) d'autre part]. Ces particularités ont donné lieu à une erreur dans la proclamation des élus par le Bureau principal du Brabant et à sa rectification par la Commission de validation de la Chambre. Lors du débat, la Volksunie se plaignit de l'impossibilité où elle s'était — selon elle — trouvée de déposer une liste à Nivelles. Avec le Président Van Acker, nous pensons qu'une réforme devrait intervenir dans notre loi électorale pour éviter que la répartition des sièges ne donne lieu, au sein d'une province, à des variations assez accidentelles.

Les Conseils culturels.

En vertu des lois des 3 et 21 juillet 1971, les membres du Parlement sont répartis en deux groupes linguistiques et forment les Conseils culturels.

Au Conseil culturel pour la communauté française, les socialistes sont les plus nombreux. Ils totalisent 59 sièges sur 177 et sont suivis par le FDF-RW qui obtient 43 sièges. Le PSC en a 39 et le PLP 31. Les deux partis de la majorité gouvernementale disposent donc de 98 sièges sur 177.

Du côté néerlandophone, les sociaux chrétiens viennent en tête avec 89 sièges sur 213. Ils sont suivis par les socialistes (51 sièges) et la Volksunie 40 sièges. Les libéraux y sont le quatrième parti avec 32 sièges. Les socialistes et sociaux chrétiens forment ensemble une majorité large : 140 sièges sur 213.

TABLEAU IV
Composition des Conseils Culturels

	Communauté française	Communauté néerlandaise
Communistes	5	1
Socialistes	59	51
Sociaux chrétiens	39	89
Libéraux	31	32
Volksunie	—	40
FDF-RW	43	—
Total	177	213

Remarquons qu'aucun parti ne dispose donc de la majorité absolue dans aucun des deux Conseils culturels.

2. LES CANTONS FLAMANDS.

Dans les cantons flamands, la participation électorale fut de 92,80 %, tandis que le pourcentage des bulletins blancs et nuls atteignit 8,83 %, ce qui constitue le niveau le plus élevé des trois régions du pays.

D'une manière générale, les mouvements de voix ont été peu importants, à l'inverse de ce qui se constate en Wallonie et à Bruxelles.

Les *Communistes* progressent de 0,22 %, mais restent malgré tout à un niveau particulièrement bas et sans aucune représentation parlementaire.

Le *Parti socialiste* recule de 1,46 % et se retrouve, avec 24,55 %, à peine au-dessus de son minimum d'après guerre (24,34 % en 1949). Les résultats socialistes ne sont pas homogènes dans l'ensemble de la région flamande : recul de 3 % dans la province d'Anvers, de 1,6 % en Flandre occidentale, mais avec une avance de 4,2 % à Ypres, arrondissement du Ministre Breyne, recul de 1,6 % en Flandre orientale et avance de 3,7 % dans le Limbourg. La situation des socialistes y est particulière en ce sens qu'ils ont toujours recueilli moins de voix dans cette province que dans le reste de la Flandre. Depuis quelques années, ils y progressent régulièrement et sont, avec 21,1 %, à leur maximum absolu.

Le PLP progresse très légèrement et rejoint, avec 16,49 %, son maximum absolu de 1965. A l'inverse de ce qui se passe en Wallonie et à Bruxelles, le PLP a donc maintenu en région flamande tout le progrès qui avait suivi la transformation du Parti libéral. L'avance du PLP se situe surtout en Flandre orientale, province de M. Willy Declercq, et dans les arrondissements de Courtrai et de Roulers, de Turnhout et de Tongres.

TABLEAU V
Elections législatives de 1971 et de 1968
Résultats pour la Chambre des Représentants
Cantons flamands

	1971		1968	
	Nombres absolus	%	Nombres absolus	%
Electeurs inscrits	3.461.461		3.368.011	
Bulletins déposés	3.212.092	92,80	3.067.752	91,08
Blancs et nuls	283.522	8,83	231.799	7,56
Votes valables	2.928.570	91,17	2.835.953	92,44
1. Communistes	46.999	1,60	39.059	1,38
2. Socialistes	719.080	24,55	737.745	26,01
3. Sociaux chrétiens	1.106.890	37,80	1.108.201	39,08
4. PLP	482.994	16,49	458.768	16,18
5. Volksunie	549.682	18,77	478.237	16,86
6. FDF	12.633	0,43	5.706	0,20
7. Divers	10.292	0,36	8.237	0,29

Note :

Les cantons flamands comprennent les 5 cantons exclusivement de l'arrondissement de Bruxelles. Vu la faible importance relative de ces 5 cantons par rapport à l'ensemble de la région, nous avons totalisé, sous les vocables socialistes, Sociaux chrétiens et Libéraux, à la fois les résultats de ces listes dans les arrondissements flamands et l'ensemble des résultats des listes parallèles de même tendance des 5 cantons de l'arrondissement de Bruxelles. D'où : Socialistes (en 1968 et 1971 y compris PSB fédération Bruxelles), Sociaux chrétiens (en 1968 : CVP, PSC et Cartel VDB), PLP (en 1971, y compris PLP Bruxelles et Lib. (Mundeleer)

Les *Sociaux chrétiens* reculent de 1,28 % et se trouvent aujourd'hui au niveau de 37,80 %. Il est symptomatique de comparer ce chiffre à celui du maximum atteint en 1950 et qui se situait à 60,37 %. On mesure ainsi le terrain perdu en vingt ans par le CVP. Le recul social chrétien est quasi général en Flandre, avec cependant un progrès à Anvers (+ 1,7 %) dû sans doute au Ministre Tindemans, à Bruges et à Saint-Nicolas. Les voix perdues par les socialistes et les sociaux chrétiens furent, en partie, reprises par la *Volksunie* qui progressa de 1,91 %. Ce parti confirme ainsi sa position de troisième parti de la région flamande. Il est à un niveau supérieur à tout ce qu'avaient atteint les nationalistes flamands avant guerre.

Les estimations que l'on peut faire sur les transferts de voix incitent à penser que la *Volksunie* a sans doute mordu d'une part sur les

nouveaux électeurs et pour une part aussi sur les sociaux chrétiens et les socialistes. Il y eut en outre vraisemblablement des transferts internes et réciproques de voix entre les divers partis.

3. LES CANTONS WALLONS.

Dans les cantons wallons, la participation électorale dépasse un peu 90 %, tandis que le pourcentage de bulletins blancs et nuls y est le plus faible du pays (6,94 %).

Au contraire de la Flandre, les mouvements électoraux ont été élevés et il y eut un très net transfert de voix libérales vers le Rassemblement wallon.

Les *Communistes* perdent 1,09 % et se retrouvent à 5,82 %. Leur recul est quasi général dans toute la Wallonie, sauf à Mons et à Tournai.

Les *Socialistes* maintiennent pratiquement leurs positions. Ils sont cependant avec 34,43 % à leur minimum absolu. Les résultats socialistes ne sont pas homogènes à travers la Wallonie : en progrès à Liège,

TABLEAU VI
Elections législatives de 1971 et de 1968
Résultats pour la Chambre des Représentants
Cantons wallons

	1971		1968	
	Nombres absolus	%	Nombres absolus	%
Electeurs inscrits	2.018.260		2.005.316	
Bulletins déposés	1.820.800	90,22	1.779.631	88,74
Blancs et nuls	126.434	6,94	106.449	5,98
Votes valables	1.694.366	93,06	1.673.182	94,02
1. Communistes	98.651	5,82	115.566	6,91
2. Socialistes	583.374	34,43	577.515	34,52
3. Sociaux chrétiens	347.838	20,53	350.102	20,92
4. PLP	299.089	17,65	446.431	26,68
5. RW	353.416	20,86	175.181	10,47
6. Divers	11.998	0,71	8.387	0,50

arrondissement de M. Cools et à Waremme, chez M. Leburton, ils reculent à Nivelles et dans la majeure partie du Hainaut.

Ils progressent à Namur et Arlon, tandis qu'ils reculent à Neufchâteau.

Les *Sociaux chrétiens* reculent très légèrement et atteignent 20,53 %. Ils régressent dans les provinces de Namur et de Luxembourg, tandis qu'ils avancent à Liège, Soignies et Nivelles.

Pour le PLP, la défaite est particulièrement lourde, puisqu'il recule de 9,03 %. Ainsi ramené à 17,65 %, ce parti a perdu plus de la moitié de l'avance qui avait suivi la transformation du parti libéral en PLP. Les résultats sont : 1961 : 11,76 %, 1965 : 25,40 % et aujourd'hui 17,65 %. Le recul libéral est général dans tous les arrondissements avec un maximum à Nivelles (—16,3 %).

L'incontestable vainqueur est le *Rassemblement wallon* qui double presque son pourcentage de voix et devient avec 20,86 % le deuxième parti dans les cantons wallons. Ce succès est général dans tous les arrondissements, avec des maxima à Nivelles et Charleroi. Il dépasse ce que les observateurs avaient généralement prédit et fait assez curieusement suite à des insuccès relatifs dans les élections communales partielles qui se sont déroulées entre octobre 1970 et novembre 1971 (Liège ville et Grand Mons).

Une comparaison des résultats au niveau des arrondissements indique que la majeure partie des voix gagnées par le Rassemblement wallon provient des électeurs PLP. Il est évidemment impossible de dire s'il s'agit d'anciens libéraux ou au contraire de personnes qui, en 1965, avaient rejoint le PLP venant d'autres horizons. En tout état de cause, il semble bien que le RW ait polarisé une opposition de mécontents.

4. LES CANTONS BRUXELLOIS.

Au niveau des huit cantons bruxellois (c'est-à-dire de la plus petite entité qui comprenne les 19 communes de l'agglomération, mais auxquelles s'ajoutent des communes flamandes) les mouvements électoraux ont été très profonds. La participation électorale y atteint 89,50 %, tandis que les bulletins blancs et nuls représentent 7,01 % des bulletins déposés. Ce pourcentage est en hausse par rapport à 1968.

Les *Communistes* progressent très légèrement et atteignent 2,82 % des voix.

Les deux listes *socialistes* avancent, ensemble, de 0,62 %. La liste de la Fédération bruxelloise (M. Simonet) avance de 0,44 %, tandis que celle des Rode Leeuwen recueille 2,50 % (+ 0,18 %). Les Rode Leeuwen reculent assez fort dans les cinq cantons flamands de l'arrondissement. Ce mouvement est même plus net que le recul moyen des socialistes en région flamande. Malgré ce léger progrès socialiste, ceux-ci restent incomparablement moins forts qu'ils ne l'avaient été. Leur maximum atteint en 1954 s'élevait à 45,07 % que l'on doit rapprocher des 20,67 % actuels.

Les *Sociaux chrétiens* reculent assez nettement. Il faut cependant souligner que leur résultat de 1968 avait été favorablement influencé par

le succès personnel de M. Vanden Boeynants. Quoi qu'il en soit, le PSC recueille aujourd'hui 20,11 % des voix, contre 24,86 % en 1968 pour la liste Cartel VDB et 2,74 % pour la liste PSC menée à l'époque par M. Persoons.

Les diverses listes *libérales* totalisent 16,01 %, contre 26,26 % au PLP en 1968. Ce profond recul libéral ramène l'ensemble de ces listes au-dessous de ce que les libéraux avaient obtenu en 1961, soit avant la création du PLP. L'évolution est éloquent : 17,03 % en 1961 ; 33,46 % en 1965 et 16,01 % aujourd'hui. Au sein de l'ensemble, c'est la liste PLP-Bruxelles qui est la première devançant la liste de Cartel PLP-PVV et l'indépendant M. Mundeleer.

TABLEAU VII
Elections législatives de 1971 et de 1968
Résultats pour la Chambre des Représentants
Cantons bruxellois

	1971		1968	
	Nombres absolus	%	Nombres absolus	%
Electeurs inscrits	791.519		796.840	
Bulletins déposés	708.376	89,50	709.137	88,99
Blancs et nuls	49.681	7,01	40.269	5,68
Votes valables	658.695	92,99	668.868	94,32
1. Communistes	18.545	2,82	16.061	2,40
2. Socialistes		20,67		20,05
PSB	119.711	18,17	118.570	17,73
Socialistes flamands (Rode Leeuwen)	16.461	2,50	15.485	2,32
3. Sociaux chrétiens	132.467	20,11		27,60
PSC			18.347	2,74
Cartel VDB			166.254	24,86
4. Libéraux		16,01	175.674	26,26
PLP (Bruxelles)	64.833	9,84		
Cartel (PLP-PVV)	23.374	3,55		
Lib. (Mundeleer)	17.284	2,62		
5. Volksunie	37.235	5,65	28.487	4,26
6. FDF	227.196	34,49	124.565	18,62
7. Divers	1.589	0,25	5.425	0,81

Note : Bruxelles, Anderlecht, Ixelles, Molenbeek, St. Gilles, St. Josse, Schaerbeek et Uccle.
En 1968, la liste PSC était conduite par M. Persoons, passé depuis au FDF. La comparaison est de ce fait quelque peu faussée entre les résultats sociaux chrétiens en 1968 et 1971.

La *Volksunie* continue sa progression, lente mais ininterrompue et totalise aujourd'hui 5,65 % des voix des huit cantons.

Le grand vainqueur est évidemment le *FDF* qui, avec un progrès de 15,87 % des voix, atteint aujourd'hui 34,49 % des suffrages et devient le premier parti des huit cantons bruxellois.

Il est hautement probable que la quasi totalité des gains FDF provienne d'électeurs libéraux et sociaux chrétiens. Nous pensons que les transferts en provenance des socialistes doivent être minimes. Ces transferts avaient déjà eu lieu en 1965 et en 1968.



En conclusion de cette analyse des résultats des élections législatives, nous pouvons dire que le corps électoral flamand est demeuré très stable, malgré un léger progrès de la Volksunie, tandis que les électeurs wallons et bruxellois modifiaient plus largement leurs choix. Pour mesurer d'une manière plus précise ces variations électorales, nous avons calculé le taux de mobilité externe. Celui-ci est défini comme étant la demi-somme des valeurs absolues des différences de pourcentages par rapport aux votes valables obtenus par les divers partis (ou groupes de partis) lors de deux élections successives. Nous appelons ce taux de mobilité « externe » car il ne mesure pas les mouvements de voix qui se compensent entre deux listes. Nous divisons la somme des valeurs absolues des différences de pourcentages par deux, parce que les électeurs qui quittent un parti, sont aussi les électeurs qui en rejoignent un autre. Nous ferons en outre ces calculs par « groupes » politiques plutôt que par partis. En effet, la présence ou l'absence de listes de dissidences — ou de listes parallèles — provoque des mouvements de voix qui ne sont pas de véritables mouvements de variations de comportement politique. Le taux de mobilité s'établit, pour la Chambre, et l'ensemble du pays, à 6,69 % entre les élections de 1971 et de 1968. Il avait été de 6,46 % en 1968. Ces deux taux sont nettement moins élevés que celui qui marquait la variation entre les élections de 1961 et de 1965 et qui était de 16,94 %. L'ampleur des déplacements de voix s'établit en 1971 plutôt au-dessous de la moyenne des variations enregistrées après guerre.

Relativement faible au niveau national, le taux de mobilité externe est très différent de région à région. En Flandre, il n'atteint que 2,74 %, tandis qu'il atteint 10,60 % en Wallonie et 18,30 % à Bruxelles.

B. Elections communales et élections législatives.

Comme nous l'avons dit en tête de cet article, la comparaison entre élections législatives et communales doit être accompagnée de quelques restrictions. La difficulté majeure résulte du fait que dans beaucoup de communes, surtout petites et moyennes, le classement des listes entre les tendances politiques nationales est difficile. Il s'y trouve

nombre de listes de cartel, de listes d'intérêts communaux mal identifiables et de véritables listes « sans couleur ».

Pour sortir de la difficulté, on s'arrête généralement aux communes les plus importantes, souvent de plus de 10.000 habitants. Dans celles-ci, l'identification des listes est plus aisée. Cette méthode qui revient à prendre en considération de 50 à 60 % du corps électoral a cependant pour défaut de négliger les communes rurales. Comme les comportements électoraux ne sont pas strictement identiques en milieu urbain et rural, la comparaison doit se faire avec prudence.

Ces réserves faites, voyons où se situent les partis respectivement en octobre 1970 et novembre 1971 :

a) *En région flamande :*

Les *Communistes* demeurent à des niveaux semblables : quelque 1,2 % aux communales et 1,6 % aux législatives.

Les *Socialistes* devaient totaliser quelque 29 % dans les communes de plus de 10.000 habitants, tandis qu'ils obtiennent 24,55 % aux législatives. Nous pensons qu'ils ont reculé par rapport aux élections communales parce que l'écart nous paraît trop élevé pour s'expliquer par la seule absence des résultats des communes rurales.

Les *Sociaux chrétiens* reculent certainement depuis octobre 1970. Ils avaient 39 % dans les communes de plus de 10.000 habitants, ce qui était un niveau certainement plus faible que le niveau général dans toutes les communes. Comme ils n'arrivent qu'à 37,80 % aux législatives, leur régression porte sans doute sur 3 à 4 %.

Le *PLP* doit avancer. Il avait 12,7 % dans les communes de plus de 10.000 habitants et atteint 16,49 % aux législatives. De même le progrès de la *Volksunie* nous paraît établi : 13 % dans les communes importantes et 18,77 % aux législatives.

En conclusion, on peut dire que d'octobre 1970 à novembre 1971, il y a certainement un recul social chrétien et une régression plus modérée des socialistes au profit du *PLP* et de la *Volksunie*.

b) *En région wallonne :*

Les *Communistes* doivent se maintenir à peu près au même niveau : 6,6 % dans les communes de plus de 10.000 habitants (où leurs résultats sont les meilleurs) et 5,8 % aux législatives.

Les *Socialistes* nous paraissent avoir reculé depuis octobre 1970. A ces élections, ils avaient obtenu 41 % dans les grandes communes ce qui était certainement une avance par rapport aux législatives de 1968. Cette avance était due aux bons résultats obtenus par les socia-

listes dans certaines grandes communes qui représentent une proportion importante de l'électorat wallon. Comme les socialistes reviennent en 1971 à 34,43 %, c'est-à-dire au niveau de 1968, nous y voyons la traduction d'un recul depuis octobre 1970.

Les *Sociaux chrétiens* auraient également légèrement reculé. Ils avaient 20,6 % dans les communes de plus de 10.000 habitants où ils n'ont pas d'ordinaire leurs meilleurs résultats. Comme ils sont, en 1971, à 20,53 %, nous évaluons leur recul à 3 ou à 4 %.

Le *PLP* avait déjà fortement reculé aux communales (15,5 % dans les grandes communes). Ils obtiennent 17,65 % dans l'ensemble. Ces deux scrutins doivent se situer à des niveaux comparables.

Le *Rassemblement wallon* progresse certainement d'une manière appréciable. Il totalisait 13,1 % dans les communes de plus de 10.000 habitants et atteint 20,86 % aux législatives. Le progrès doit être de l'ordre de 9 à 10 % entre octobre 1970 et novembre 1971.

On peut conclure que les mouvements esquissés aux communales se sont retrouvés, mais amplifiés, aux législatives, sauf pour les socialistes qui avaient amélioré leur position en octobre 1970 et qui ne l'ont pas maintenue un an plus tard.

C. Législatives, communales et conseil d'agglomération. Le cas particulier de Bruxelles.

L'agglomération bruxelloise constitue un cas particulier en raison du fait que trois scrutins consécutifs s'y sont déroulés à un an de distance : élections communales, législatives et pour le Conseil d'agglomération.

Pour deux des trois scrutins, les comparaisons sont immédiatement possibles au niveau des 19 communes. Pour les élections législatives, il faut faire des estimations à partir des résultats établis au niveau des huit cantons puisqu'aucun dépouillement séparé n'est réalisé au niveau de Bruxelles-capitale (1).

Au niveau des 19 communes, on peut faire les comparaisons suivantes :

- les *Communistes* recueillent des pourcentages de voix très voisins aux trois élections (1,8 % ; 3,0 % et 2,2 %) ;
- les *Socialistes* de la Fédération de Bruxelles ont obtenu aux communales un résultat supérieur à celui des deux autres scrutins. Cela résulte des voix obtenues dans les communes où le Bourgmestre est socialiste. Cette influence diminue aux législatives et surtout

(1) Nos estimations ne sont pas strictement identiques à celles publiées dans *Le Soir* du 13 novembre 1971 et dans *Le Peuple* du 24 novembre. Elles s'en rapprochent cependant très fort.

au scrutin d'agglomération, où les pertes dans les communes à majorité socialiste furent sévères. Les Rode Leeuwen se maintiennent aux alentours de 2 %.

TABLEAU VIII
 Bruxelles-Capitale (19 communes)
 Résultats comparés (en pour-cent des votes valables)

	Communales 1970	Législatives 1971 (estimation)	Conseil d'agglomération
Communistes	1,8	3,0	2,2
Socialistes :			
PSB	22,2	18,8	17,4
Socialistes flamands	2,3	2,0	2,0
Libéraux :	21,7	(15,8)	
PLP-PVV		2,0	4,1
Lib. (Mundeleer)		2,9	1,9
PLP Bruxelles		10,9	—
FDF	27,9	38,5	
Rassemblement bruxellois			49,2
PSC	19,1	17,7	17,2
Volkunie	2,7	4,0	6,0
Divers	2,3	0,2	—

Le cas des libéraux est particulier en raison de la division de ce parti en plusieurs listes aux législatives et de la participation d'une fraction des libéraux à une liste de cartel avec le FDF pour le Conseil d'agglomération. Aux communales de 1970, le PLP obtient environ 21,7 %, tandis que les trois listes libérales ne totalisent que 15,8 % aux législatives. La majeure partie des voix libérales va néanmoins à la fraction PLP-Bruxelles qui obtient 10,9 %.

Le FDF progresse des communales (27,9 %) aux législatives (38,5 %) et allié aux libéraux de la tendance PLP-Bruxelles, il atteint 49,2 % pour le Conseil d'agglomération. Si on additionne les voix PLP-Bruxelles et FDF aux législatives, on arrive à quelque 49,4 %. On peut donc dire que le Rassemblement bruxellois du FDF et du PLP recueille *grosso modo* le même pourcentage que celui obtenu par ses composantes aux législatives (2). Les Bruxellois ont donc rééduit à 15 jours

(2) Il est symptomatique de constater que le Rassemblement bruxellois obtient un pourcentage supérieur à la somme des pourcentages communaux PLP et FDF dans les 5 communes où le Bourgmestre est socialiste, de même d'ailleurs qu'à Woluwe-Saint-Lambert où M. Fallon a toujours eu des succès personnels. Cela signifie que ces bourgmestres qui attirent des voix en dehors de leur parti, n'ont pas pu les conserver dès qu'il s'est agi d'un scrutin à objet différent. Ce succès personnel des bourgmestres aux communales n'est pas un phénomène nouveau. Il se retrouve dans toutes les régions, pour tous les partis et à travers toute l'évolution électorale récente.

d'intervalle un choix identique. Comme les électeurs de 18 à 21 ans ont voté le 21 novembre et non le 7 et lorsqu'on sait que le pourcentage FDF est plus élevé dans cette classe d'âge que dans l'ensemble de la population, on peut même penser que tous les électeurs PLP-Bruxelles et FDF du 7 novembre n'ont pas voté pour le Rassemblement bruxellois, le 21. En effet, les deux autres listes libérales rassemblent 6 % des voix pour le Conseil d'agglomération contre 4,9 % aux législatives. Ces voix supplémentaires proviennent sans doute d'électeurs libéraux qui n'ont pas voulu rallier le Rassemblement bruxellois. Les sociaux chrétiens reculent légèrement entre les communales de 1970 et les législatives de 1971, mais se maintiennent au même niveau lors de l'élection au Conseil d'agglomération.

La Volksunie, au contraire, progresse de scrutin en scrutin et représente jusqu'à 6 % pour le Conseil d'agglomération. Cette radicalisation du vote flamand se retrouve d'ailleurs au niveau des fédérations périphériques.

Conclusion.

Le Parlement issu des élections de 1971 sera certes différent de celui en fonction depuis 1968, mais les transferts de sièges ne se sont guère faits entre majorité et opposition. C'est au sein même de l'opposition que les changements sont intervenus et seulement pour les élus wallons et bruxellois. Dans ces groupes, l'avance importante du FDF-RW se fait exclusivement aux dépens du PLP. La représentation flamande est de son côté peu modifiée.

Exprimés en voix, les résultats indiquent une légère régression des socialistes et des sociaux chrétiens, régression moins nette qu'en 1968 et beaucoup moins nette qu'en 1965. Les partis « communautaires » progressent : peu en Flandre, mais vivement à Bruxelles et en Wallonie. Cette avance se fait au détriment du PLP.

L'avenir indiquera si le recul des partis traditionnels est arrivé à son terme et si les solutions que l'on apportera aux problèmes communautaires encore en suspens seront de nature à rassurer l'opinion et à arrêter les progrès des partis communautaires ou si, au contraire, la traditionnelle majorité des trois partis à vocation gouvernementale sera encore réduite aux prochains scrutins.



Comptes rendus

Roger Gérard SCHWARTZENBERG. Sociologie politique. Collection Université Nouvelle. Précis Domat. Ed. Montchrestien. Paris. 1971. 514 pages.

L'auteur n'en est pas à son coup d'essai. Sa curiosité du phénomène politique l'avait poussé ces dernières années à étudier le processus du pouvoir en France. « La Campagne présidentielle de 1965 », « La guerre de succession. Les élections présidentielles de 1969 » et « L'autorité de chose décidée. Sur la force juridique des décisions administratives » avaient fait apparaître l'élargissement progressif de son champ de travail.

Avec « Sociologie politique » c'est à un tout autre exercice qu'il nous convie, difficile parce que pédagogique, ingrat en raison de sa compacité : rien moins que toute la science politique. Car il s'agit d'une synthèse de science politique, camouflée sous un intitulé officiel de programme universitaire. Nous ne nous engagerons pas cependant dans le débat qui dure depuis longtemps sur « Sociologie politique » et « Science politique ».

D'ailleurs l'auteur a voulu restituer l'objet de la recherche, à savoir la politique, dans le contexte de la société, ce qui enlève toute équivoque. Il envisage, d'abord, le système politique « dans son environnement », ensuite, « dans ses éléments internes ».

Le livre de Schwartzenberg se situe dans la ligne des travaux d'antan de Maurice Duverger, lorsque ce dernier, œuvrant en pionnier, vulgarisait brillamment toutes les théories et toutes les recherches sur les institutions politiques ou sur les partis politiques. La technique est comparable :

- exposé des principales théories selon un schéma simple ;
- critique et comparaison de ces théories ;
- bibliographie, dirigée par chapitre, très étendue.

Pour l'étudiant, l'ouvrage est un instrument de travail indispensable qui lui fournira une documentation synthétique à la fois sur les tendances de la recherche en science politique et sur le bien-fondé ou les faiblesses des thèses soutenues par les grands noms de la science politique, de la sociologie et de l'économie. Quant au chercheur, il y trouvera un rappel succinct des diverses options, ce qui s'avère très utile pour les secteurs quelque peu marginaux à leur spécialisation.

Après un bref compte rendu historique sur les origines de la sociologie et sur la renaissance de la science politique, l'auteur termine son introduction par un examen critique de l'orientation actuelle de la discipline, en insistant surtout sur l'abandon de l'approche behavioriste au profit de l'analyse systématique, l'approche fonctionnelle et organisationnelle ; ces trois approches répondent à un besoin d'élaboration théorique sans laquelle la documentation

déjà abondante ne peut être exploitée. « L'observation systématique des faits est indispensable. Mais ce travail ne saurait devenir une fin en soi. Sans formulation de théories ou d'hypothèses permettant de classer ou d'interpréter ces faits, il comporte le risque d'une submersion par la masse des données recueillies. Dans la démarche scientifique, les faits et la théorie doivent être en interaction permanente » (p. 17).

La première partie du livre — la plus importante — est consacrée à la typologie politique et à la problématique du développement.

L'auteur ne s'en tient pas exclusivement à la sécheresse d'une description classique des régimes politiques, loin s'en faut. Comme il l'a intitulé lui-même « Le système politique dans son environnement » cette partie est avant tout dynamique ; puisque la société est en mutation permanente, le système politique qui en fait partie doit être analysé dans la même perspective.

Aussi oppose-t-il la typologie classique (démocratie directe, représentative, semi-directe ; théorie de la séparation des pouvoirs, etc.) à la typologie marxiste, en suivant bien entendu la transformation de cette dernière de Marx à Brejnev ; aussi fait-il une large place aux typologies modernes remettant en cause les typologies classiques et marxiste.

Il ne suffit donc plus de donner un contenu au concept « système politique ». Encore convient-il d'examiner tout l'environnement (social, économique, culturel, géographique, etc.). La synthèse que Schwartzberg en a faite est remarquable. Les grandes notions, sophistiquées à force d'abstraction par des juristes et des philosophes, y retrouvent leur signification fondamentale (institutions démocratiques et totalitaires, oligarchies, etc.).

Les corrélations entre les diverses variables de l'environnement et leur incidence sur le développement politique deviennent des évidences tant l'auteur a mis de soin dans le choix de ses auteurs de références et dans l'éclectisme des textes et documents, qu'il s'agisse de la surpopulation et de ses dangers, des sous-cultures ou des contre-cultures naissantes, du sous-développement industriel ou de son sur-développement.

Dans ce contexte, il examine et replace les régimes parlementaires présidentiels ; les phénomènes de personnalisation du pouvoir, du pouvoir charismatique ; la socialisation politique ; les divers types de dictatures.

Le sur-développement des sociétés post-industrielles fait l'objet d'un chapitre spécifique, car il engendre de nouveaux systèmes politiques ou le retour à des mécanismes oubliés.

Tous ceux qui cherchent des classifications et des définitions les trouveront dans le livre.

La seconde partie est consacrée aux partis et aux groupes de pressions, c'est-à-dire « les éléments internes » du système politique.

L'ouvrage mérite d'être rangé parmi les dictionnaires de science politique et pourrait constituer un excellent instrument pour l'élaboration du thesaurus des descripteurs en science politique.

A. Philippart.

STANISLAW EHRLICH. Le pouvoir et les groupes de pression. Etude de la structure politique du capitalisme. Paris. La Haye. Mouton. 1971. 283 pages.

Qu'un auteur, citoyen d'un pays socialiste, se penche sur les groupes de pression des régimes capitalistes, est déjà tout un monde. Qu'il en ait conçu

une synthèse cohérente sur les relations entre ces groupes et le pouvoir, constitue une performance.

Son érudition et la pratique remarquable du français, de l'anglais et de l'allemand ont permis à Stanislaw Ehrlich de recourir aux travaux les plus réputés et les plus variés. Tous les grands noms de politistes ayant étudié les groupes de pression ou les groupes d'intérêt y figurent, et leurs thèses sont soumises à une critique sévère. Ses références sont sûres, toujours significatives. D'abord rédigé en polonais, l'ouvrage a été traduit et profondément remanié.

D'après l'auteur (la lecture du livre confirme d'ailleurs son point de vue) « Les conclusions théoriques qui s'appliquent au système capitaliste peuvent également être valables pour le système socialiste ou pour des systèmes transitoires (c'est-à-dire ceux des pays en voie de développement), dans la mesure où elles présentent des généralisations portant sur des traits et des processus analogues ».

L'analyse comparative, qu'utilise en premier lieu Stanislaw Ehrlich, est une méthode d'approche efficace pour une matière simple en apparence mais très fluide en raison de la diversité des régimes politiques, des champs d'application et de la variété des objectifs et des techniques.

La recherche des constantes permet en second lieu à l'auteur d'établir, au départ des nombreuses définitions, une classification des groupes d'intérêt ou groupes de pression ; encore que cette terminologie de base soit sujette à beaucoup de contestations.

Dans l'intention de rendre sa classification universelle, l'auteur ne l'a pas différenciée suffisamment ; il a réparti les groupes en trois rubriques seulement :

- I. Groupes économiques ;
- II. Groupes sociaux ;
- III. Groupes politiques.

Nous savons tous que beaucoup de groupes pourraient être rangés sous les trois rubriques, quel que soit le régime politique. Dès lors, vouloir les intégrer à toute fin dans l'une des rubriques amoindrit les observations les plus subtiles.

Fort heureusement, cela fait, l'auteur ne s'y attardera guère. Il va même à certains moments oublier sa classification dans son exposé pour en revenir à une description plus classique, c'est-à-dire en abordant les groupes de pression par rapport aux partis politiques, aux intérêts régionaux, aux élections, au Parlement, au Pouvoir exécutif, au Pouvoir judiciaire, aux relations internationales.

L'essentiel de son analyse porte cependant sur les USA. Parce que la littérature primaire sur la matière y est très abondante et très riche ? Parce que les groupes de pression y ont pignon sur rue et agissent au grand jour ? Parce que les USA constituent l'image ultime du capitalisme ?

Peu importe les raisons de l'auteur et le but de sa démarche, pourvu que soient restitués objectivement et les faits, et les mécanismes, et les structures. L'essai de synthèse de S. Ehrlich doit rassurer à ce sujet le plus exigeant des politistes.

A un étudiant ou un chercheur qui aborderait la matière pour la première fois, nous ne saurions assez conseiller de commencer par le présent ouvrage, car il a l'immense mérite de la clarté dans la rectitude. Par ailleurs, il est pour le moment l'essai le plus actualisé en langue française.

Toute la thèse de S. Ehrlich est de démontrer que : « Les groupes de pression sont indispensables au fonctionnement de la structure politique contemporaine. Dans ce processus complexe qu'est l'élaboration d'une décision poli-

tique, ils constituent le chaînon initial ». Ils jouent à la fois un rôle d'intégration des individus, un rôle de catalyseur des intérêts, un rôle d'homogénéisation des structures politiques.

L'option communiste de l'auteur apparaît à la fin de l'ouvrage lorsque, après avoir démontré que le « système de consultation » des groupes de pression constitue « le complément indispensable de la représentation territoriale », il conclut par les alinéas suivants :

« Sur le plan idéologique, il s'agit là d'une nouvelle tentative visant à surmonter ou, du moins, à atténuer l'aliénation de l'appareil d'Etat bourgeois. Il est encore trop tôt pour que l'on puisse prévoir l'issue de cette expérience, mais l'on voit d'ores et déjà se profiler à l'horizon une forme supplémentaire d'aliénation : celle de la bureaucratie des groupes d'intérêt organisés. »

« Le sens profond des transformations du capitalisme se réduit à la cristallisation d'une nouvelle relation entre la structure des intérêts et la structure du pouvoir. Si le capitalisme a pu se maintenir, c'est grâce aux changements radicaux qu'ont connus aussi bien la structure des intérêts (également non économiques) que la structure politique. »

A. Philippart.

Jean-Pierre PAULUS : Aux Prémices de l'Humanisme socialiste,
Edmond Picard et Jules Destrée. Editions Labor, Bruxelles, 1971,
158 pages.

Voici deux figures socialistes éminentes du passé qu'un fusain habilement manié nous restitue. Un ancien avocat s'attache à faire revivre deux gloires du Barreau.

Edmond Picard, avocat féroce qui dédaignait la magistrature, fut un travailleur acharné. Rien n'est plus remarquable que la régularité du travail chez ce grand irrégulier, dira un jour Emile Vandervelde.

Au barreau, trois faits le frappent : le petit esprit de la plupart de ses confrères, leur soumission servile à la magistrature et leur manque de culture générale.

Toute société, si elle veut vivre intelligemment et progresser, a besoin d'une presse. Picard fonde donc *Le Journal des Tribunaux*.

Picard grand bourgeois aux idées généreuses, fut un mécène qui évolua au cœur et au sommet de toute la vie intellectuelle et artistique de Bruxelles. Il allait devenir l'un des premiers sénateurs socialistes de Belgique. Au cœur de la société en place, il eut l'audace d'être l'un des premiers socialistes déclarés. C'était plus qu'une bravade.

Jules Destrée, le tribun du Pays Noir, fils d'instituteur, entra à l'Université Libre de Bruxelles à seize ans. Au barreau il défendit les ouvriers ; il fréquenta les peintres, les écrivains et les poètes.

Après la première guerre mondiale qu'il passa hors du territoire occupé il revint à Charleroi. Dans le grand théâtre, se pressaient plus de trois mille personnes. Beaucoup de regards étaient hostiles, chargés de reproches. Puis sur la scène, l'homme se leva ; au bout d'un silence énorme, il laissa tomber quatre mots : « Enfin, je vous retrouve ! » Un délire d'acclamations monte vers lui.

Dans ces pages fécondes de Jean-Pierre Paulus, le lecteur trouvera l'essentiel de l'action généreuse déployée par Jules Destrée en faveur de la Wallonie, des Arts, des Lettres et des Sciences.

Wladimir S. Plavsic.



Pol VANDROMME : Le Socialisme moderne et Edmond Leburton.
Editions Labor, Bruxelles, 1970, 142 pages.

Les Editions Labor inaugurent une nouvelle série de biographies politiques : « Ceux d'hier et d'aujourd'hui ».

A Pol Vandromme, rédacteur en chef du journal *Le Rappel* de Charleroi, revenait l'honneur d'ouvrir la série. L'auteur tient d'emblée à fixer les idées : « J'ai su très tôt que je ne ferais jamais de politique passionnelle : le jour où me furent révélés, dans l'un de ces prétoires où l'on en prenait à son aise avec la tête des autres, la bassesse de certains corps constitués et les périls que l'idéologie totalitaire avait fait courir à la générosité et à la noblesse de quelques jeunes gens qui, après avoir cultivé un kantisme irréprochable, s'abîmèrent dans un machiavélisme effrayant, dans un réalisme qui enchaînait la terreur et la contre-terreur ».

A vrai dire, l'ouvrage que nous évoquons n'est pas une biographie ni un portrait politique mais plutôt un essai aux perspectives plus larges dans lequel l'auteur se situe lui-même par rapport aux courants de droite et de gauche et tente de cerner la notion de « Socialisme moderne » à travers les attitudes politiques de M. Edmond Leburton.

M. Vandromme avoue le respect admiratif que lui inspire M. Leburton. Il a trouvé en ce député socialiste, devenu ministre plusieurs fois, un homme politique qui s'est donné pour règle de « ne pas promettre dans l'opposition ce que l'on ne pourra pas accorder au pouvoir ». Le sens de l'Etat cohabite rarement avec l'instinct politique. La supériorité d'Edmond Leburton, dit l'auteur, c'est d'avoir su assurer cette coexistence difficile.

Wladimir S. Plavsic.



UNIVERSITE LIBRE DE BRUXELLES
INSTITUT DE SOCIOLOGIE

(Fondé par Ernest Solvay)

•
REVUE DE L'INSTITUT DE SOCIOLOGIE

Revue trimestrielle

Science politique, économie politique, économie sociale, sociologie du travail,
sociologie africaine, psychologie sociale, sociographie, etc.
Chronique démographique. Note critique. Notices bibliographiques.

Numéros spéciaux

L'Université européenne.
Raisonnement et démarches de l'historien.
Corps médical et assurance maladie.
Sociologie de la « Construction Nationale » dans les nouveaux Etats.
Aperçu sociologique sur le Québec.
Image de l'homme et sociologie contemporaine.
Sociologie de la littérature.
L'ingénieur et l'information.
Le plurilinguisme.
La sociologie du droit et de la justice
L'automobile dans la société.

Rédaction : Institut de Sociologie : av. Jeanne 44 - B-1050 Bruxelles
(Belgique) - Tél. (02) 48.81.58.

Administration et abonnements : Editions de l'Institut de Sociologie,
Parc Léopold, B-1040 Bruxelles (Belgique) - Tél. (02) 35.01.86.

Abonnements : Belgique : 600 FB ; autres pays : 700 FB

Le numéro : 200 FB. Le numéro double : 400 FB.

**THE AMERICAN
POLITICAL SCIENCE REVIEW
AND PS**

Institutional membership in the American Political Science Association offers subscribing members two journals, **The American Political Science Review** and **PS**.

The **Review** is the scholarly journal of the Association and includes articles covering comparative and American government, administration, public law, international relations, and political theory. An extensive book review section is also included.

PS is the Association's news journal with information on professional developments, research and study support, and professional as well as Association activities. Articles and reports on the discipline and profession are also included.

Annual Institution Membership
(included subscription
to two journals)

Domestic Institutions . . 35 \$
Annually
Foreign Institutions . . 36 \$

IL POLITICO

Revista di Scienze Politiche

Università di Pavia

DICEMBRE 1971

Ziad KEILANY. — The Soviet Economic Development and the Less Developed Countries	625
Alberto Campolongo. — Voting Power in the International Monetary Fund	640
Jerzy J. WIATR. — Comparative Study of Local Politics	647
Boris H. MIKOLJI. — Ethnic Groups in America. The Italians of Rochester	660
Alberto SPREAFICO. — Gli esperti e i rappresentanti di categoria nel funzionamento dei pubblici poteri	683
Diana DE VIGILI. — Gorz e Malet : due proposte per una nuova strategia del movimento operaio	696
Marta PETRICIOLI. — L'occupazione italiana del Caucaso : « un ingrato servizio » da rendere a Londra	715
Charles MELCHIOR DE MOLENES. — L'Ostpolitik de Bonn vue de Paris	746
Mario ALBERTINI. — Il Parlamento europeo. Profilo storico, giuridico e politico	754
Marcello DELL'OMODARME. — Ruolo e azione del Parlamento europeo per l'elezione a suffragio universale diretto dei suoi membri	775
Vincenzo GUIZZI. — L'azione del Parlamento italiano in favore dell'elezione a suffragio universale del Parlamento europeo	782

**Recensioni e segnalazioni - Attività degli istituti - Notiziario
Indice generale dell'anno 1971**

Anno XXXVI N. 4

Abbonamento annuo (4 fascicoli) : Italia lire 6.500, ridotto studenti lire 4.500. Estero lire 8.500.

Facolta' di Scienze Politiche : Università di Pavia, Pavia (Italy).

RECHERCHES SOCIOLOGIQUES

Publication semestrielle

Comité de Gestion

Pierre De Bie, président

Chaire Leplae, Clio Presvelou

SOMMAIRES

Volume II, numéro I. — Juin 1971

- Reuben HILL. — La famille dans les sociétés occidentales.
Michel CROZIER. — L'engagement social du sociologue.
Paul VERCAUTEREN. — Notes pour une théorie de la légitimation.
Gérard DEPREZ. — La guerre scolaire et sa pacification (II).
Bernard GAILLY. — De l'ambition aux stratégies.
Christian PIRET. — Signification de la grève du Limbourg.

Volume II, numéro 2. — Décembre 1971

- Jean-Pol FRERE et Marc BECKERS, équipe OBAP. — Caractéristiques individuelles des dirigeants belges et modes d'accès au pouvoir dans l'entreprise.
Pascale DELFOSSE. — Le texte d'un système de pension.
Andrée CORTEN-VANDERHAEGHE. — Le travail des femmes dans les magasins à rayons multiples.
Axel GRYSPEERD. — Directions pour l'investigation en sociologie de la télévision.
André BEGUIN. — Analyse des échecs et abandons à l'université.
Albert VERDOODT. — Etude bibliographique sur la sociologie du langage.

Rédaction - Administration - Edition : Centre de Recherches Sociologiques, Université Catholique de Louvain, Van Evenstraat 2b - B-3000 LOUVAIN, BELGIQUE. Tél. 016-276.00

	Abonnement	Numéro
Belgique et autres pays de la CEE	225 FB	125 FB
Autres pays	250 FB	135 FB

RES PUBLICA

Revue de l'Institut belge de Science politique
Tijdschrift van het Belgisch Instituut voor Wetenschap der Politiek
Review of the Belgian Political Science Institute

Conditions de vente et d'abonnement de la revue RES PUBLICA :
Verkoops- en abonnementsvoorwaarden van het tijdschrift RES PUBLICA :
Sales conditions and annual subscription of RES PUBLICA Review

Port compris
Draagloon inbegrepen
Postages included in the amounts

	1972	
	F.B.	B.F.
1. Abonnement annuel (4 numéros) — jaarlijks abonnement (4 nummers). Annual subscription (4 numbers).		
Belgique - België	450	
Autres pays - Andere landen - Others countries	580	
Etudiants - Studenten (Belgique - België)	225	
2. Collection par années de 1959 à 1971 - Collectie per jaar vanaf 1959 tot 1971 - Set per Year of 1959 through 1971.		
Belgique - België	450	
Autres pays - Andere landen - Others countries	580	
3. Vente au numéro - Verkoop per nummer - Number sale (1962 à/tot/ through 1970)	150	
4. Collection complète de 1959 à 1971 inclus : Belgique : 5.000 F.B. - Autres pays : 5.200 F.B. Volledige Verzameling van 1959 tot 1971 inbegrepen : België : 5.000 B.F. - Andere landen : 5.200 B.F. Full set of 1959 through 1971 : Belgium : 5.000 F.B. - Others countries : 5.200 F.B.		

Ces sommes sont à verser au C.C.P. n° 533.74 de l'Institut belge de Science politique
ou au compte 210-0068702-78 de la Société Générale de Banque, Montagne du Parc 3,
B-1000 Bruxelles (Belgique).

Deze sommen moeten gestort worden op P.C.R. n° 533.74 van het Belgisch Instituut voor
Wetenschap der Politiek of op rekening n° 210-0068702-78 van de Generale Bankmaat-
schappij Warandberg 3, B-1000 Brussel (België).



L'Institut belge de Science politique compte
quatre catégories de membres :

- lecteurs ;
- correspondants ;
- associés ;
- protecteurs.

Les abonnés à la revue RES PUBLICA sont
d'office membres lecteurs.

Tous les membres sont régulièrement in-
formés des activités de l'Institut (publica-
tions, conférences, colloques, journées d'étude,
travaux scientifiques).

Het Belgisch Instituut voor Wetenschap der
Politiek telt vier soorten van leden :

- lezende ;
- corresponderende ;
- aangesloten ;
- beschermende.

De intekenaars aan het tijdschrift RES PU-
BLICA zijn van zelfs lezende leden.

Al de leden worden regelmatig ingelicht
over de bezigheden van het Instituut (publi-
caties, voordrachten, colloquia, studiedagen,
wetenschappelijke werken).



Bibliothèque de l'Institut belge de Science politique
Bibliotheek van het Belgisch Instituut voor Wetenschap der Politiek
Publications of the Belgian Political Science Institute

1^{re} SERIE — 1^{ste} REEKS — 1st SET

- N^o 1. **Aspects du régime parlementaire belge**, par G. Ciselet, H. Fayat, W.J. Ganshof van der Meersch, M.-L. Gérard, M. Grégoire, P. Harmel, H. Rolin et P. Wigny. Epuisé
1 vol., 1956, 144 pages.
- N^o 2. **Le contrôle parlementaire de l'action gouvernementale**. Colloque du 17 mars 1956.
1 vol. 1957, 131 pages.
- N^o 3. **Le problème des grandes agglomérations en Belgique**. Colloque organisé le 17 novembre et le 1^{er} décembre 1956.
Préface de V. Crabbe, Assistant à l'Université libre de Bruxelles, Secrétaire général de l'Institut belge de Science politique.
1 vol., 1957, 220 pages.
- N^o 4. **Euratom. Analyse et Commentaires du Traité**, par J. Errera, Professeur à l'Université libre de Bruxelles. E. Symon, Directeur des relations internationales au Centre d'Etudes de l'Energie nucléaire (Bruxelles); J. Van der Meulen, Directeur général au Ministère des Affaires économiques de Belgique, et L. Vernaève, membre du secrétariat de la Haute Autorité de la C.E.C.A.
Préface de P. Guillaumat, administrateur général, délégué du Gouvernement français près le Commissariat à l'Energie atomique (Paris).
1 vol., 1958, 476 pages.
- N^o 5. **Aspects de la Société belge**, par P. Tschoffen, C. Bronne, le chanoine Leclercq, le Lieutenant Général e.r. G. Beernaerts, Mme P. Wigny, A. Molitor, A. Peeters, L. Camu, A.-S. Gérard, P. Golschimtd-Clermont, A. Delfosse, M. Lamberty et le Comte Louis de Lichtervelde.
Préface de Marcel Grégoire, Président de l'Institut belge de Science politique.
1 vol., 1958, 332 pages.
- N^o 6. **Grands Problèmes de la science politique contemporaine**, par G. Vedel, A. Siegfried, A. de Staercke, J. Fourastié, M. Florin, P. van Zeeland, A. Sauvy, A. Molitor et P. Ryckmans.
1 vol., 1958, 264 pages.
- N^o 7. **Les Elections législatives belges du 1^{er} juin 1958**, par C. Deguelle, M.P. Herremans, L. De Groote, Fr.J. De Weert, R. Rifflet, R. Clause, M. Laloire, V. Crabbe, R. Evalenko et Senatus.
1 vol., 1959, 320 pages.
- N^o 8. **L'avenir politique du Congo belge. Colloque du 28 novembre 1958**.
Introduction de A. Doucy, Professeur à l'Université libre de Bruxelles, Secrétaire général de l'Institut de Sociologie Solvay, Membre de l'Académie royale des Sciences coloniales.
1 vol., 1959, 127 pages.

2^{me} SERIE — 2^{de} REEKS — 2^d SET

- N^o 1. **Pouvoir de fait et règle de droit dans le fonctionnement des institutions politiques**, par W.J. Ganshof van der Meersch, Professeurs à la Faculté de Droit et à la Faculté des Sciences sociales, politiques et économiques de l'Université libre de Bruxelles.
1 vol., 1957, 173 pages. Epuisé.
- N^o 2. **La fonction et les services du Premier Ministre en Belgique**, par R. Urbain, conseiller juridique aux Services du Premier Ministre.
Préface de W.J. Ganshof van der Meersch, Professeur à la Faculté de Droit et à la Faculté des Sciences sociales, politiques et économiques de l'Université libre de Bruxelles
1 vol., 1958, 257 pages.

Les ouvrages précités (1^{ère} et 2^e série) sont édités par la Librairie encyclopédique, rue du Luxembourg 40, à Bruxelles. C.C.P. n^o 7087.07.

Les prix des ouvrages ont été modifiés par l'éditeur.

Ces ouvrages doivent être commandés directement à la Librairie encyclopédique.

De bovenvermelde werken worden uitgegeven door de « Encyclopedische Boekhandel », Luxemburgstraat 40, te Brussel. P.C.R. n^o 7087.07.

De prijzen der werken werden veranderd door de uitgever.

NOUVELLE SERIE — NIEUWE REEKS — NEW SET

- N° 1. **Aspects actuels des problèmes de la Défense nationale.** Colloque du 21 et du 28 novembre 1959.
Préface de A. Gilson, Ministre de la Défense nationale.
1 vol., 1960, 304 pages. Prix : 220 francs belges.
- N° 2. **La démocratie enrayée,** par Fr. Perin, professeur à l'Université de Liège.
1 vol., 1960, 288 pages. Prix : 250 francs belges.
- N° 3. **La querelle du recensement,** par P.M.G. Lévy, Membre du Conseil supérieur de statistique de Belgique.
1 vol., 1960, 172 pages. Prix : 175 francs belges.
- N° 4. **Quelques aspects de l'activité de la Société Nationale du crédit à l'industrie,** par R. Vandeputte, professeur à l'Université catholique de Louvain.
1 vol., 1960, 122 pages. Prix : 120 francs belges.
- N° 5. **Structures et régimes de l'enseignement dans divers pays,** par G. Palm et B. Trouillet, A. Simon, J. Leclercq-Paulissen, C.A. Bird, A. Coutrot, E.C. King, F. Bonacina, J. Idenburg, R. Jottrand et L. Moulin.
Préface par H. Janne, Ministre de l'Education nationale et de la Culture.
1 vol., 1964, 392 pages. Prix : 400 francs belges.
- N° 6. **Introduction au Socialisme rationnel de Colins,** par Ivo Rens.
1 vol., 1968, 552 pages, index. Prix : 480 francs belges.
- N° 7. **Tendances récentes du Fédéralisme, en théorie et en pratique,** par Carl J. Friedrich (traduction)
Prix : 220 francs belges.
- N° 8. **Résultats des Elections belges entre 1847 et 1914,** par W. Moine.
1 vol., 1970, 200 pages. Prix : 160 francs belges.
- Nr 8. **De Belgische Verkiezingsuitlagen tussen 1847 en 1914,** door W. Moine.
1 bundel, 1970, 200 blz. Prijs : 160 belgische franken.



SERIE « DOCUMENTS » — « DOCUMENTS » REEKS — « DOCUMENTS » SET

- N° 1. **Recueil de Documents relatifs à la Propagande des mouvements socialistes au XIX^e siècle à Bruxelles,** établi et commenté par H. Lhoest-Offermann.
1 vol., 1967, format 21 × 30 cm, 65 p., 122 planches. Prix : 200 francs belges.
- N° 2. **Recueil de Documents relatifs à la propagande des partis politiques aux élections législatives du 31 mars 1968,** établi par Dr. Wilfried Dewachter.
1 vol., 1970, format 21 × 30 cm, 32 p., 128 planches. Prix : 220 francs belges.
- Nr 2. **Propaganda bundel van de parlementsverkiezingen van 31 maart 1968,** samenstelling : Dr. Wilfried Dewachter.
1 bundel, 1970, formaat 21 × 30 cm, 32 blz., 128 pl. Prijs : 220 belgische franken.



SERIE « POLITIQUE BELGE ».

- N° 1. **Politique Belge « 68 »** par 9 spécialistes.
1 vol., 1970, 408 pages. Prix : 290 francs belges.
- Nr 1. **Belgische Politiek in « 68 »** door 9 deskundigen.
1 bundel, 1970, 420 blz. Prijs : 290 belgische franken.

Les ouvrages de la Nouvelle série « Documents » et « Politique Belge » sont édités par l'Institut belge de Science politique, rue des Champs-Élysées 43, B-1050 Bruxelles (Belgique). C.C.P. n° 533.74.

De werken van de Nieuwe Reeks en « Documents » reeks worden uitgegeven door het Belgische Instituut voor Wetenschap der Politiek, Elyzeese Veldenstraat 43, B 1050 Brussel (België). P.C.R. nr 533.74.



La revue RES PUBLICA est publiée
avec le concours du Ministère de l'Education nationale



Het tijdschrift RES PUBLICA wordt uitgegeven
met de medewerking van het Ministerie van Nationale Opvoeding



Imprimé en Belgique
N° d'éditeur : 1173